Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Студентський науковий вісник

Випуск № 40

Тернопіль — 2016

ББК 74.480.278 С.88

Студентський науковий вісник. — Випуск № 40. — 2016. — 179 с.

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за поданням Ради молодих вчених і спеціалістів.
Протокол № 10 від 26 травня 2016 р.

Видрук оригінал-макету у науковому відділі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ББК 74.480.278 С.88

© Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2016

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Коцюбки М.

Науковий керівник – доц. Костюк Л. В.

ПЕРЕДРІЗДВЯНИЙ ЦИКЛ СВЯТ ЛЕМКІВ КІНЦЯ XIX – XX СТОЛІТТЯ

Велике зацікавлення етнокультурною спадщиною українського народу, зумовлене відродженням національно-культурних процесів в Україні, активізувало ґрунтовне пізнання всіх аспектів традиційної народної культури та побуту. Особливе місце в дослідженні української культури посідає вивченні передріздвяної обрядовості, котра пов'язана із календарним циклом людини та містить чимало самобутніх та давніх явищ.

Вивчення передріздвяний цикл свят лемків доносить до нас величезну інформацію про історію світоглядних уявлень, морально-етичних норм, народного мистецтва, музики, народної хореографії, співу, теоретичне осмислення якої є одним з пріоритетних напрямів вивчення культурологічної науки.

Серед усіх етнографічних регіонів Лемківщина вирізняється найбільш яскравою самобутньою традиційно-побутовою культурою. Вона зумовлена специфічними умовами проживання. На Лемківщині сформувалася унікальна система поглядів на навколишній світ та своє місце в ньому. Це відобразилось у своєрідному сплетінні язичницько-демонологічних та християнських уявлень у духовному світі лемків.

Метою даної статті є комплексне дослідження передріздвяної обрядовості Лемківщини із врахуванням трансформаційних процесів, котрі відбувалися на території цього регіону протягом багатовікової історії під впливом християнської церкви та в умовах нового часу.

При написанні даної розвідки необхідно розв'язати такі **завдання**, а саме: розкрити динаміку народно релігійної трансформації свят Дмитра, Михайла, Введення у передріздвяні обрядовості; охарактеризувати семантику Катериненської та Андріївської обрядовості в контексті ритуальних дійств; проаналізувати сакральне значення свят Варвари, Миколая та Ганни.

В українській етнографії немає ґрунтовного комплексного дослідження передріздвяної обрядовості лемків, котре розкривало б її етнографічні та культурологічні вияви, а також визначало б функції і ідеологію в контексті цілого календарного року. За час збирання та публікації зимової календарної обрядовості у цьому регіоні нагромаджена значна кількість відповідного матеріалу, зокрема у працях О. Воропай [1], М. Горбаль [2], М. Мушинки [6], І. Сеньків [9], М. Сивицького [10], але той матеріал недостатньо репрезентативний для цілісного осмислення проблеми.

Цикл передріздвяних свят та їх обрядів в своїх витоках сягають глибокої давнини. Обрядовість кожного народу має чітко виражений етнічний характер. Лемки, як одна з складових частин українського народу, перейняли у спадок від своїх предків все багатство духовної культури, розвинувши та зберігши все етнічне ядро. Попри всі історичні перипетії вони зберегли свою автентичність і збагатили українську обрядовість. Корені передріздвяної обрядовості та циклу свят Лемківщини, як і всієї України, слід шукати в світогляді слов'ян, а саме у християнстві [10, с. 45].

Отож перший чинник, який впливав на формування передріздвяної та різдвяної обрядовості лемків – духовна основа народу, витоки якої сягають язичницьких часів. Другим і найсуттєвішим чинником було християнське вчення, запроваджене на Лемківщині Кирилом та Мефодієм. Християнська релігія дала величезний поштовх до розвитку культової обрядовості, усієї культури та мистецтва краю. І третім чинником було взаємопроникнення найрозвиненіших культур стародавнього світу – візантійської, греко-римської культури Близького Сходу та скандинавських народів [4].

Характеризуючи свята у передріздвяному циклі лемків варто виокремити три групи свят. До першої групи передріздвяних свят відносять свята – Дмитра, Михайла, Введення.

Між тим свято Дмитра (8 листопада) здавна шанувалося в народі, оскільки воно завершувало хліборобський рік. За народною уявою, цей святий замикає землю і надає право господарювати на ній зимі. Ключі він тримає при собі, доки за ними не приїде верхи на білому коні весняний Юрій (6 травня).

У святі Дмитра наявні мотиви, пов'язані з подякою землі-годувальниці за принесені нею дари. Важливе місце у святі Дмитра займають мотиви, що стосуються пошанування предків. Їх у цей день лемки поминали спеціально приготовленими стравами (кутею). У цей день особливо вшановували свійську худобу. Місцеві жителі намагалися її якнайкраще нагодувати та напоїти, а також оберегти від нечистої сили. Останнім часом у святі Дмитра домінують християнські мотиви – відвідування церкви та застільне шанування іменинників [8].

З святом Дмитра на Лемківщині пов'язані й завершальні обряди тваринників. З цього дня корів

уже не вигонили на пасовиська. Господарі остаточно розраховувалися з пастухами, а останні врочисто святкували завершення сезону [9, с. 61].

Наступне свято – Михайла (21 листопада). До нашого часу в досліджуваному регіоні збереглися вірування, що святий Михайло в ніч з 20 на 21 листопада з'являється з неба на землю на білому коні й приносить перший зимовий сніг. Також Михайла лемки сприймали як вічного борця із нечистою силою. Тому його образ часто зображувався на хоругвах українського війська як символ перемоги. У наш час у святі Михайла превалює християнський зміст – шанування іменинників та святкування храмових празників [1, с. 213].

Завершує першу групу передріздвяних свят – Введення (4 грудня). Йому властиві мотиви, пов'язані з вогнем та водою. Тому ще донедавна місцеві жителі в цей день святили воду стародавнім (язичницьким) способом: набирали її у такому місці, де сходяться три потоки, проливали через вогонь, підставляючи миску, і використовували цю воду як лікувальну від усяких хвороб та пристріту. У лемків існували повір'я хто перший вранці на Введення прийде до хати, той буде першим «полазником» – тим приносить добро чи якесь лихо – на новий господарський рік. Тому сусіди стримувалися заходити зранку до чужої хати, щоб потім не було нарікань. Коли першим увійде до хати молодий гарний чоловік, а ще й з грішми, то це добра ознака: весь рік у хаті всі будуть здорові і господарство вестиметься. Якщо ж увійде старий та немічний, а ще й бідний, то і хворі в хаті будуть і господарство не вестиметься [7].

Початок нового господарського року у введенських повір'ях виступає виразно: до Введення можна копати лопатою землю, а від Введення до Благовіщення не можна, бо земля спочиває і на літо набирається сили. Від Введення до Дев'ятого четверга (після Різдва Христового) не годиться бити білизну на воді праниками, бо то, мовляв, шкодить ниві та може влітку навести бурю на поля [3].

До Введення дівчата та молодиці повинні були закінчити тіпати чи терти льон і коноплі. Хто не впорається вчасно з цією роботою, накличе влітку бурю на поля, а на себе – зневагу людей. До того ж існувало повір'я, що в цей день надзвичайно активною є різна «нечиста сила», особливо відьми, які можуть чаклунськими діями відібрати молоко у корів. Ось чому майже по всій Лемківщині люди вдавалися до різноманітних оберегів: обсипали подвір'я і стайні маком-самосівом (видюком), обкурювали зіллям худобу, мастили вим'я маслом, часником, а на дверях стаєнь дьогтем рисували хрестики. Худобу в цей день щедро годували. На Лемківщині спеціально варили з борошна густу киселицю і давали коровам (щоб густою була сметана) [2, с. 98].

Таким чином, перша група передріздвяних свят є перехідним періодом до зими і своїми традиційними мотиваціями перегукується з деякими обрядодіями власне Різдва.

Друга передріздвяна група поєднує два свята – Катерини (7 грудня) та Андрія (13 грудня), яким в основному властиві шлюбні мотиви, втілені в рудиментарному обряді «кликати Долю». Сподіваючись на розуміння й допомогу святої, жіноцтво просило її про щасливий шлюб, злагоду в сім'ї. Долю кликали переважно дівчата. Вони варили пшоняну кашу з маком і, коли сутеніло, загортали горщик з кашею в рушник і виходили до воріт «кликати Долю», стукаючи по черзі макогоном (еротичний символ) по воротах. Якщо одізвався чоловічий голос, то вважалося, що дівоча доля буде щасливою, а якщо жіночий, то її чекає нещаслива доля. Опісля парубки й дівчата ставили гілки вишні у глечик з водою для визначення на Різдво долі майбутнього подружжя, клали під подушку листя з різних дерев з мітками, щоби визначити за ними майбутнього судженого тощо [11, с. 211].

У багатьох регіонах України, зокрема на Лемківщині, на Катерини дівчата за традицією зрізали гілки вишні, ставили їх у воду чи землю на покуті або на вікні у хаті. Якщо вони розцвітали до Різдва або Нового року, – це передвіщало скорий шлюб, а як ні – то були ще й інші зимові ворожіння. У такий же спосіб ворожили про здоров'я або смерть в наступному році. Для цього у воду ставили гілочки по кількості членів сім'ї, позначаючи їх кольоровими нитками. Чия гілка розквітне – той довго житиме, чия всохне захворіє або помре. Рослини, що розквітали в найбільш суворий зимовий час, були зрозумілим народному світогляду символом нового відродження природи. Тому їм приписувалась особлива сила – магічним способом пов'язана з долею людей [5].

Деякими своїми традиційними елементами свято Андрія також пов'язане зі старим Новим роком. Йдеться, зокрема, про звичаєвість з місячною символікою (в язичницький період на цей час припадало свято нічного небесного світила – Місяця). Є підстави вважати, що саме з давнім культом Місяця пов'язані звичаї, щоби кожна дівчина випікала свого балабушка та готувала вареники із різними начинками, які своєю формою нагадують місяць у фазі підповня [2, с. 101].

У лемківському святі Андрія до сьогодні збереглася стародавня гра «Калета», яка своїм змістовим наповненням символізує народження нового Місяця (надкушування калети – це можливе настання ніву). Калета – це спечений на кухонній плиті із пшеничного тіста великий корж із діркою посередині та прикріплений стрічкою до сволока вище від середнього росту парубка. Кожен парубок має право «їхати» на коцюбі до калети тричі і її надкушувати. Те, що залишалося від калети, дівчата ламають на куски, беруть з собою і кладуть під подушку: якщо присниться хлопець, то буде її судженим. Після «Калети» парубки та дівчата зазвичай виконують еротичні ігри «Сповідь», «Пошта», «Каву солодити», «Рвати рожі» та ін. [3]

Власне андріївські вечорниці завершуються парубочими жартами, бешкетами: знімання хвірток або перенесення різних предметів господарського реманенту з чужих дворів на подвір'я майбутніх наречених тощо.

Останнім часом свято Катерини втратило давніший зміст, а його основні компоненти, зокрема ворожіння на щасливу долю, перейшли у свято Андрія і стали складовою його молодіжного відзначення. Як бачимо, у семантиці традиційних відзначень свят Катерини та Андрія домінують мотиви, пов'язані з прогнозуванням майбутньої долі, щасливого одруження.

Третю групу передріздвяних свят утворюють свята –святої Варвари (17 грудня), Миколая (19 грудня), Ганни (22 грудня), де помітне місце займають мотиви, пов'язані з водою та вогнем, що є складовими творення світу [2, с. 101].

Саме цю групу передріздвяних свят, які своєю символікою та смисловою наповненістю пов'язані з третім святом різдвяного циклу – Йорданом. У день Великомучениці Варвари гріх прати, білити і глину місити. Можна тільки вишивати та нитки сукати. Беручись до вишивання, колись дівчата хрестились і шептали: «Свята Варвара золотими нитками Ісусові ризи шила і нас навчила» [1, с. 25].

У день Варвари народний календар із деяким випередженням астрономічного фіксував поворот сонця на літо. У багатьох місцевостях говорили: «Варвара ночі урвала, дня приточила». На відміну від народів Західної Європи (в першу чергу тих, що додержувались католицизму), у яких дні Варвари (Барбари і Миколи вважаються великими святами із розвинутою системою народних звичаїв та обрядів), в українців ці свята не мали такого значення [6].

Свято Варвари до сьогодні місцеві жителі Лемківщини сприймають як час «ставання води на весну», тому її не можна тривожити: брати з криниць, річок, потоків тощо і використовувати при господарських роботах. Уважалося, що вода в цей день має особливі лікувальні властивості: хворі пили зачерпнуту на Варвари воду та змивали нею болючі місця. Останнім часом свято Варвари майже повністю втратило свою давнішу звичаєвість і зберігається в іпостасі пасивних згадок старожилів про його святкування.

Всі ці три дні (17 – 19 грудня) лемки колись варили кутю та узвар – щоб хліб родив та садовина рясніла! [12, с. 122].

За Варварою настає свято Миколая, опікуна всіх бідних і знедолених, земних вод і людей на них. Як і в багатьох інших місцевостях України, на Лемківщині побутувала особлива повага рибалок до святого Миколая. Відбуваючи на свої промисли, вони ще донедавна брали з собою його образ як оберег від нещасть.

Безперечно, календарно-обрядові традиції в процесі свого багатовікового побутування зазнали певних змін. Однак і сьогодні, як свідчить практичний досвід, улюбленим святом для дітей є День Святого Миколая (19 грудня), до якого малята готуються заздалегідь [10, с. 65].

До дати Святого Миколая – приурочені деякі приповідки про погоду й пронози на майбутній врожай. У народних переказах святий Миколай захищає людей від стихійних лих, найбільше на воді. Всі рибалки в своїх куренях мали образ святого Миколая. Виходячи на рибалку, рибалки завжди брали з собою образ Святого Чудотворця [4].

До третьої групи свят передріздвяного циклу відносять свято Ганни, яке своєю звичаєвістю продовжує ті традиційні елементи, що властиві двом попереднім святам – Варвари та Миколая. Найпоширенішою і збереженою до останнього часу у святі Ганни є традиція першого «полазника» – носія добра і щастя всій родині в наступному році. У давнину в народі свято називали «народинами сонця» найкоротший день року. Така назва пов'язана з тим, що на це свято припадає зимове сонцестояння, після чого воно повертає на лєто, а зима на мороз [6].

Третю группу передріздвяних свят завершує свято Спиридона. 25 грудня установлено свято на честь святителя, чудотворця, єпископа Триміфунтського Спиридона. У День Спиридона (Свиридона) Сонцеворота — сонце, за народними уявленнями, повертає із зими на літо. День ставав довшим, а ніч коротшою. Похолодання, що звичайно наступало в цей час, відзначали прислів'ям: «Сонце на літо, зима на мороз». «Якщо на Спиридона зранку буде сонечко, то не поспішай із ранньою сівбою» [5].

У сукупності звичаєвість третьої групи передріздвяних свят своєю символікою та змістовим наповненням найбільше спрямована на прихід останнього свята різдвяного циклу – Йордану.

Вся народна культура, мистецтво Лемківщини пронизані релігійністю, яка несе не тільки християнські традиції, а й зберігає рудименти язичницького світосприйняття. Різдво Христове для лемків, як і всього українського народу – це час духовного очищення, злагоди і любові. І підготовка до цього свята вимагала і вимагає ретельної підготовки [9, с. 63 – 69].

Встановлено, що передріздвяний цикл свят у лемків складає три групи. Кожна група свят, незважаючи на християнізацію, все ж таки зберігає архаїчні елементи, що нагадують їхній давніший зміст. У смисловому наповненні цих свят найважливішу роль відіграють головні елементи творення світу – вогонь та вода. Вони є складовими майже всіх дійств, які місцеві жителі застосовують під час ворожінь на багатий майбутній урожай, приплід худоби, кращу долю, на щасливий вибір шлюбної пари, на прихід першого «полазника», для вшанування предків тощо.

Останнім часом давні елементи нівелюються, втрачаються, витісняються спрощеними діями, що часто позбавлені властивої їм давньої мотивації. Найчастіше – це форми вшанування іменинників: перев'язування їх перевеслами з пшениці або гороху, дарування їм різних сувенірів, виголошування поздоровлень християнського змісту. Передріздвяні народні традиції, обряди, вірування лемків живуть і тепер, і не потрібно розглядати їх як

явища давно минулих літ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Зима. Весна. Етнографічний нарис / О. Воропай. – Мюнхен: Українське видавництво, 1958. – 309 с.
2. Горбаль М. Різдвяна обрядовість Лемківщини / М. Горбаль. – К.: Дизайн – студія «Папуга», 2011. – 198 с.
3. Григор'єва Д. Українські народні обряди зимового циклу. [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 23.03. 2016. Режим доступу: [http://www.radugaag.ru/iskusstvo-i-kultura/kontrolnaya-ukrainski-narodni-obryadi-zimovogo.html#_Toc37069463].
4. Зимовий цикл свят. [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 11.01. 2016. Режим доступу: [http://traditions.org.ua/kalendarni-sviata/zymovyi-tsykl].
5. Зимові звичаї та обряди. [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 18.01. 2016. Режим доступу: [http://about-ukraine.com/index.php?text=55].
6. Мушинка М. Народна культура лемків. [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 23. 03. 2016. Режим доступу: [http://ru.cyclopaedia.net/wiki/Микола_Мушинка]
7. Обряди зимового циклу. [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 18.01. 2016. Режим доступу: [http://litmisto.org.ua/?p=13449].
8. Свято Дмитра. [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 25.03. 2016. Режим доступу: [http://ethnography.org.ua/content/svyato-dmytra].
9. Сеньків І. Різдво в народних віруваннях і обрядах лемків та гуцулів / І. Сеньків // Народна творчість і етнографія. – 2001. – №1–2. – С. 61–69.
10. Сивицький М. Духова культура / М. Сивицький // Лемківщина: Земля – люди – історія – культура. – Нью-Йорк – Париж – Сидней – Торонто, 1988. – Т. ІІ. – С. 102–194.
11. Хромлива–Щур Л. Українські народні звичаї в сучасному побуті лемків / Л. Хромлива – Щур. – Лівів: Фенікс, 1990. – 321 с.
12. Шмайда М. А іші вам вінчую. Календарна обрядовість русинів-українців / М. Шумайда. – Братіслава – Пряшів: Словацьке педагогічне видавництво, Відділ української літератури, 1992. – Т. 1. – 500 с.

Ковальчук Ю.

Науковий керівник – доц. Федорів І. О.

ВНЕСОК ГУГО КОЛЛОНТАЯ У РОЗВИТОК ПОЛЬСЬКОЇ НАУКИ І ОСВІТИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ. – ПОЧ. XIX СТ.

«Про те, чого він не вивчав або не зовсім розумів, Коллонтай не говорив. Але він швидко досліджував те, що його цікавило; вловивши принципові положення, він мав здатність розвивати їх. Завдяки цьому умінню він створив зрозумілу картину наук і вдалий спосіб міркувати про них.»

Я. Снядецький

Держава – це механізм, який працює завдяки взаємодії і злагодженій роботі багатьох елементів. Надзвичайно важливим для держави є рівень розвитку науки та освіти. Професійне навчання дає можливість виховувати патріотів своєї держави, талановитих і мудрих людей, які будуть працювати на благо країни. Високий розвиток науки покращує економіку та соціальне життя, дає змогу удосконалювати технології, робити нові важливі відкриття. Особливу увагу культурі, науці, освіті почали приділяти у Польщі в період Просвітництва.

Одним з видатних представників цього часу був Гуго Коллонтай.

Народився польський діяч 1квітня 1750 р. у Дедеркалах, що на Волині, у небагатій шляхетській родині. Початкову та середню освіту здобув у Пільчові, а вищу на філософському і теологічному факультетах у Краківській академії. Саме тут йому було присвоєно ступінь доктора філософії. Згодом продовжив навчання у Венеції, Неаполі й Римі, де здобув звання доктора теології і права [2, с. 454–455].

Вже у 1775 р. Г. Коллонтай повернувся у Польщу, де прийняв духовний сан і став краківським каноніком, це дало змогу займатися народною просвітою, яка довгий час була зосереджена в руках духівництва. Розпочавши діяльність в Едукаційній комісії, був зарахований членом Товариства елементарних книг [3, с. 250; 8, с. 8–10]. У статусі інспектора проводив реформацію у Краківській академії.

Ініціатива щодо втілення важливої реформи не залишила байдужими багатьох впливових людей світського та духовного кола. Проте сам учений ставився до такого факту по-своєму, він говорив: «Не було ще жодної реформи серед людей, яка б не була причиною утисків і переслідувань тих, хто її здійснював. Люди, які є друзями добра, завжди ставали жертвами ненависті, заздрощів. Той, хто мав сміливість йти цією дорогою, наражав себе на всезагальну ненависть сучасників; працюючи на благо

майбутнього, він повинен був розуміти те, що йому, тому хто прийняв на себе важкий обов'язок реформатора, необхідно відмовитися від радощів життя, які ніхто не цінував… Такою була доля всіх реформаторів серед людей, такою ж доля зустріла мене в 1781 р.» [11, с. 31].

Перед реформою в цьому навчальному закладі існувало чотири відділи: теології, права, філософії та медицини. Виходячи з власного погляду на диференціацію наук, Г. Коллонтай розділив академію на дві колегії – фізичну й моральну. До першої ввійшли школи: математична, фізична й медична, до другої – теологічна, правова й літературна. З 1782 по 1786 рр. Г. Коллонтай працював ректором Краківського університету, втілюючи свої реформаторські погляди в галузі освіти. Сьогодні у музеї університету є спеціальний зал Г. Коллонтая, а його вважають одним з найвидатніших представників цього навчального закладу [7].

У 1786 р. займав посаду литовського референдума. Активно брав участь у роботі Чотирьохрічного сейму (1788-1792 р.р.) та складанні Конституції, прийнятої 3 травня 1791 р. Для проведення державних реформ створив гурток прогресивних публіцистів – так звана «коллонтаївська ковальня» – до неї входили: Францішек Салезій Езерський, Францішек Ксаверій Дмоховський, Антоній Трембіцький, Казімеж Конопка, Юзеф Мейєр. У цей час Г. Коллонтай написав: «Листи аноніма» (ч. I–III. Варшава, 1788–1789 рр.), «Політичне право польської нації…» (Варшава, 1790 р.) та інші [7; 3, с. 237].

Вершиною його діяльності було призначення на посаду коронного підканцеляра (з травня 1791 р.) в управлінні Речі Посполитої. Через поразку спроби встановлення республіки був змушений переїхати в Саксонію, де брав участь в організації повстання, яке відбулось 1794 р. під проводом Тадеуша Костюшко [3, с. 243]. Саме в цей час спільно з Ігнацієм Потоцьким і Францишеком Дмоховським був написаний твір «Про прийняття і падіння Конституції 3 травня», у якому автори спробували розкрити причини занепаду Речі Посполитої. Через невдачу повстання, Г. Коллонтая відправили на довгі роки (1794–1802 рр.) у каземати австрійських фортець Оломунц і Йозенфштадт. Тут він написав перший варіант свого твору «Критичний розбір основ історії початку людського роду», який був опублікований посмертно.

Після звільнення із заслання Г. Коллонтай повернувся на Волинь і почав співпрацю з Тадеушем Чацьким щодо створення Кременецького ліцею. Коли Європу охопили наполеонівські війни, Г. Коллонтай був засланий у Москву за наказом Олександра I, але згодом був звільнений і повернувся на територію створеного Наполеоном Варшавського герцогства. Політична діяльність Г. Коллонтая була обмежена, тому він продовжував лише наукову і філософську роботу.

Помер Г. Коллонтай у 1812 р. у Варшаві. Поховали його у варшавських катакомбах для простолюдинів. Точне місцезнаходження могили цього громадського діяча і філософа до сьогоднішнього часу не встановлене.

Ще за життя була опублікована його робота «Фізично-моральний порядок» [6]. Уже після смерті вийшла низка праць мислителя, найбільш важлива із яких «Стан просвітництва в Польщі в останні роки правління Августа III» [5].

Для розробки власної концепції науки і програми її розвитку вчений шукав опори у найвищих досягненнях польської науки епохи Відродження, і перш за все в період М. Коперника. Метою діяльності Г. Коллонтая була фронтальна атака проти поглядів схоластів, боротьба за звільнену від теології та релігії науку, призначенням якої мало б стати активне формування індивідуального і суспільного життя. Г. Колллонтай і його прибічники вбачали у коперніканській науковій традиції приклад, що гідний продовження у сучасних умовах. Переворот у філософії та культурі, зроблений М. Коперником, який виріс у Польщі й отримав польську освіту, був для них свідченням того, що польська наука «мала творчий дух і не задовольнялась ніколи тими науками, які були залишені їй далеким минулим» [10, с. 156].

Перебуваючи в певний період свого життя в Італії Г. Коллонтай мав можливість ознайомитися ближче із французькою та італійською літературою; ймовірно, там він зіткнувся з творами фізіократів, доктрина яких здійснила великий вплив на його власну філософію. Головною сферою наукової діяльності Г. Коллонтая були суспільні науки, але він ніколи не обмежував себе дослідженнями лише однієї галузі. Його наукові досягнення належать до цінної традиції багатьох суспільних наук. Польська наука про державу і право знайшла у ньому достойного продовжувача ідей Анджея Ф. Моджевського [1, с. 587].

У XVIII ст. широкої популярності серед науковців набували дослідження в галузі геології. Не був виключенням Г. Коллонтай. Результати вивчення Землі займали вагоме місце у формуванні світогляду і ставали причиною багатьох філософських конфліктів.

Будучи людиною широкого кола інтересів, Г. Коллонтай фактично сформував власну концепцію розвитку науки, яка вимагала відмовитися від вже звичних принципів її існування. Зокрема, вчений бажав визнати науку предметом універсальної творчості людини, а не придатком теології, це б дало змогу розширити знання про людину та всі сфери її існування. Науковець вважав, що будь-які дослідження відбуваються за виникненням потреби у людства. Основна ідея, висловлена Г. Коллонтаєм, стосується зв'язку між фактом виникнення науки і необхідністю задоволення матеріальних потреб людства. Саме вони змусили людину вирішувати більш складні пізнавальні проблеми, привівши у кінцевому рахунку до виникнення наукового знання. Ось, що писав з цього питання сам учений: «Не лише людська цікавість була причиною створення астрономії… а… потреба. Поділ землі призвів до відкриття законів геометрії, багатства і торгівлі, які викликали необхідність арифметики, будівництва і

пересування вантажів, породили механіку, рани і хвороби, змусили шукати лікувальні властивості трав і особливості будови людського організму, що в кінцевому рахунку привело до виникнення ботаніки, анатомії і медицини. Точно таким чином зміни пір року, разом з ними польові роботи і піклування про запаси, необхідні для життя, а також бажання знати про минуле і майбутнє і прагнення забезпечити собі впевненість в точному місці перебування на просторах моря чи землі та інші подібні потреби були найбільш сильними стимулами до пробудження цікавості до астрономії… сама лише цікавість не привела б людину ні до чого, крім здивування, якщо б потреба не привела її до пошуку справжньої користі із цього, так дивуючого порядку» [12, с. 426–427].

Науковець вважав, що людина – це суспільна істота, яка підкоряється не тільки природнім, фізичним, але і своєрідним суспільним, моральним законам. Він часто обговорював моральну сторону відносин між людьми. Крім цього, як можна побачити із збережених рукописних планів трактату «Фізично-моральний порядок», що мав бути написаний розділ про державу і відносини між народами. Відправною точкою коллонтаївських уявлень про людське пізнання є фізична, природня сутність людини, яка змушує її задовольняти різні потреби, щоб підтримувати власне існування. До них відносяться перш за все їжа, одяг, предмети праці й захисту від хижаків. Ці потреби можна задовільнити завдяки «пошуку, накопиченню і вживанню» зовнішніх речей. «Але з цього множинного числа одні задовольняють його потреби, інші заважають або навіть шкодять цьому. Тому людина повинна розпізнати потрібне її і не потрібне, корисне і шкідливе, щоб безпечно користуватися одними речами і оберігати себе від інших. Для цього людина володіє особливими вміннями – відчувати і міркувати, – за допомогою яких вона зможе дослідити і розпізнати речі…» [6, с. 354].

Гуго Коллонтай був прихильником зв’язку науки із практикою. Протягом багатьох років він радив, щоб у тих містах, де були середні та вищі школи, читали лекції з механіки на польській мові для ремісників у вільні від роботи дні. Після лекції вчитель мав детально пояснити особливості роботи тих чи інших приладів, машин. Наука, за Г. Коллонтаєм, має працювати на благо економіки країни і вирішувати конкретні проблеми. Тому він вважав, що кожен науковець має займатися конкретною проблемою, вирішення якої потребує практика. У своєму меморіалі про реформу Краківської академії він зазначав, щоб Головна школа вимагала від своїх професорів вирішення економічно важливих практичних питань. Якщо говорити про сільську освіту, то тут необхідно, вважав Г. Коллонтай, щоб окрім загальних шкільних дисциплін викладали основи сільськогосподарської культури. Тому сільський вчитель повинен бути також і: «землеробом…або для чого ж тоді потрібна його школа, для чого ж були потрібні його лекції, якщо б він навчав тільки теорії…він повинен займатися землеробством краще ніж інші» [9, с. 333–334].

Ще однією обов’язковою умовою, яка б дала змогу розвиватися науці у Польщі було звільнення її від постійного контролю церкви. Вчений вважав, що різного роду санкції та заборони релігії знесилюють людський розум і сповільнюють розвиток знання, тим самим викликають різні помилки людини. Саме Едукаціонна комісія вперше почала систематичні дії для звільнення польської науки від так званого «римського двору». Г. Коллонтай розцінював опіку як причину занепаду Краківської академії, бо вона змушувала академію прилаштовуватися до смаків цього двору, який був противником всіх нових впроваджень, які суперечили вже встановленому раніше. Таким чином, перебуваючи у великій обмеженості від віянь нових філософських і природничих теорій польська наука перебувала у стані застою. Вона не могла розвиватися, адже було заборонено розглядати погляди чи вивчати про таких могутніх науковців як Р. Декарт, П. Гассенд, Г. В. Лейбніц, І. Ньютон. Закон змушував академіків присягнути на вірність католицизму, тим самим обгороджуючи їх змогу міркувати на будь-які теми. Забезпечити волю наукової і філософської творчості було першочерговим завданням Г. Коллонтая, бо окрім наступу «римського двору» на науковий світ, відбувався широкий контроль за навчальними закладами, дітей в яких виховували відповідно у дусі, необхідному церкві [8, с. 81–83].

Гуго Коллонтай був прихильником автономії людського розуму від віри. Ось наприклад, усім відомий Всесвітній Потоп, описаний у Біблії, вчений розглядав по-своєму і, звичайно, його погляди суперечать встановленому церквою порядку. Він тлумачив потоп як природнє явище, ця катастрофа була лише результатом спонтанної активності вогню, води і повітря. Але історія потопу як кари, посланої Богом на людей, є, на його думку, теократичним доповненням до свідчень про подію. Таким чином, релігія втрачає право формувати світогляд, бо все можна осягнути розумом.

Твердження про єдність наук Г. Коллонтай поєднував з поглядом про їх поділ. За основу цього поділу він брав предмет науки. На його думку, існує два типи наук: математичні, фізичні, моральні (суспільні) науки. Ці види пов’язані між собою, оскільки людина є предметом зацікавлення суспільних наук і разом з тим є частиною природи, підлягає загальним природнім законам. До першого відділення Г. Коллонтай відніс математичні науки, які включають арифметику, теоретичну і практичну геометрію, тригонометрію, алгебру і логіку. Фізичні науки охоплюють механіку, астрономію, геологію і географію, хімію, ботаніку, зоологію, медицину і природничу історію. У другому відділі – моральних чи суспільних наук – найбільш важливими є: теорія про закони природи, моральна наука, політична економія та історія. Г. Коллонтай виділяв основну роль та необхідність вивчення точних і природничих наук, вважаючи їх

взірцями для всіх інших. Про філософію Г. Коллонтай говорив: «Істинна філософія є останнім результатом всіх фізичних наук; вона, без сумніву, починається там, де закінчуються вони, і її потрібно розглядати як зрілий плід розуму» [4, с. 438].

Гуго Коллонтай висловлював свою чітку позицію щодо мови, якою б мали навчатися і, яку б мали розвивати, звичайно це польська мова. Латинь, на його думку, є ще однією перепоною на шляху розвитку науки і просвіти польського народу. Сутністю роботи Г. Коллонтая було добитися від науковців плідної праці пошукових досліджень у власній державі, для забезпечення її економічного і політичного розвитку. Тому геологія повинна займатися перш за все дослідженням багацтв польської землі, ботаніка – польської флори, а історія – історією польського народу і взагалі історією слов'ян [8, с. 60].

Учений вважав основним методом дослідження будь-якої галузі аналіз (в термінології Г. Коллонтая – «спосіб розбору»). У своїх більш пізніх працях, а саме у «Фізично-моральному порядку» і в «Критичному розборі», науковець помістив дві короткі статті про аналіз як найбільш вдалий метод дослідження. Він сформував п'ять правил, необхідних для дослідження, в основі яких дотримання принципу поступовості – шлях руху дослідження від відомих нам фактів і предметів до нових ще невивчених. Велику увагу Г. Коллонтай приділяв чуттєвому сприйняттю, бо саме через ігнорування звичайного спостереження і експерименту схоласти не змогли відкрити нічого, крім того, що вони вже вибудували у своїй свідомості [8, с. 87]. Це вкотре свідчить, що епоха Просвітництва вплинула на світогляд ученого.

Отже, період Просвітництва мав місце і у польській історії, як і в інших європейських країнах. Гуго Коллонтай був людиною свого часу, велику увагу приділяв не лише політичній діяльності, а й культурній та науковій. У філософській культурі польського Просвітництва він мав найбільш зрілу і багатосторонню систему поглядів. Вершиною його досліджень була філософія людського існування, ефективними сьогодні вважають його погляди на організацію освіти та науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсеньєва К., Петрушевский Ф. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – Т. 19 – СПб., 1896. – 960 с.
2. Енциклопедія історії України. – Т.4 – К.: Наукова думка, 2007. – 528 с.
3. Зашкільняк Л. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002. – 752 с.
4. Коллонтай Г. Критический розбор основ истории начала человеческого рода. – Т. 1. – М., 1956.
5. Коллонтай Г. Состояние просвещения в Польше в последние годы правления Августа III (1750–1764). – М., 1956.
6. Коллонтай Г. Физическо-моральний порядок, или Наука о правах и обязанностях человека, вытекающих из вечних, неизменных и необходимых законов природы. – М., 1956.
7. Кралюк П. Спільна спадщина: Гуго Коллонтай та Кременецький ліцей. // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: http://portala4.pl.ua/kultura/4396-spilna-spadshchyna-huho-kollontai-ta-kremenetskyi-litsei
8. Хинц Х. Гуго Коллонтай. – М.: Мысль, 1978. – 215 с.
9. Kollataj H. Listry w przedmiotach naukowych, 4 tomy. – Krakow, 1844–1845.
10. Kollataj H. Raport z wizytacji Akademii Krakowskiej. – H. Kollataj, Wybor pism naukowych. – Warszawa, 1953.
11. Kollataj H. Raporty o wizycie i reforme Akademii Krakowskiej.– Wroclaw – Warszawa – Krakow, 1967.
12. Kollataj H. Rozbior krytyczny zasad historii początkowej wszystkich ludow. – Warszawa, 1972.

Корчун Н.

Науковий керівник – доц. Григорук Н.А.

ХАРАКТЕР РЕСТАВРОВАНОЇ МОНАРХІЇ СТЮАРТІВ: КАРЛ ІІ ТА ЯКІВ ІІ

Побутує думка, що історія – щось далеке від нас, таке, що давно минуло. Ні, історію творимо ми – повсюди і постійно. День, прожитий кожним з нас сьогодні, завтра стане історією – історією сучасності. І з того, яким був цей день, чим він насичений, про нас судитимуть наші нащадки. Ми ж, ті, хто живе нині, відповідальні як за минуле, так і за майбутнє. Наша подвійна відповідальність перед тими, хто прийде після нас, адже успадкують вони не тільки наше сьогодення, а й минуле.

І цілком зрозуміло, що розробка і визначення шляхів подальшого розвитку України великою мірою ґрунтуються на історичному досвіді інших народів, на теорії й практиці визвольного руху, засадних настановах визначних громадських і політичних діячів, видатних представників науки та культури.

Історія Англійської держави – це насамперед історія правителів цієї країни. Не є виключеннями і такі два монархи як Карл ІІ та Яків ІІ. Саме на час їхнього правління припадають значні зміни, що відбулися в Англійській державі. Великою мірою це пояснюється тим, що правління цих монархів проходило в післяреволюційні десятиліття. Виходячи з цього **метою** дослідження є поглиблення знань з історії Англійської держави, шляхом аналізу періоду правління Карла ІІ та Якова ІІ.

У квітні 1660 р. зібрався Конвент (парламент без короля). Карл ІІ, який в цей час знаходився в Голландії, видав декларацію в якій обіцяв англійському народу амністію, свободу релігії, збереження

права власності на майно, отримане під час революції. Конвент оголосив його законним монархом. В травні 1660 р. новий король під овації натовпу урочисто в'їхав у Лондон. Таким чином, в Англії знову встановився режим абсолютної монархії [4, с. 75-76].

Реставрацію 1660 р. можна пояснити посиленням консервативних настроїв в рядах самої англійської буржуазії, а також серед англійського нового дворянства. Для буржуазії та джентрі були вкрай небезпечними нові масові рухи, які загрожували їхній власності.

Новий король після повернення в Англію підтвердив ряд важливих конституційних актів, статути про виключне право парламенту встановлювати податки. Карл II обіцяв, що країною буде управляти спільно з парламентом. У нього не було постійного війська, хіба тільки палацова охорона і нечисленний загін, який в якості гарнізону було розміщено в різних пунктах Ірландії та Шотландії. Позбавлений коронних земель, король повністю залежав від парламенту.

Але насправді, все виявилося зовсім по-іншому. Король, його брат і спадкоємець престолу герцог Йоркський Яків, їх головний радник – канцлер граф Кларендон та інші кавалери скоро виявили явний напрямок до відновлення дореволюційного політичного устрою [2, с. 162-163].

У 1661 р. було обрано новий парламент епохи Реставрації. В ньому переважали кавалери. Він виявився більш «довгим», ніж Довгий парламент 1640-1653 рр. і діяв з 1661 до 1679 р. спираючись на цей парламент Карл II провів серію реакційних законів, які насправді частково реставрували дореволюційні порядки. Перш за все, було відновлено англіканську церкву. Після цього почалися жорстокі репресії проти членів різноманітних сект – дисидентів (тих, що не визнавали державну церкву). Деякі дисиденти були бідними ремісниками, як, наприклад, Джон Беньян. Інші, особливо в Лондоні і Брістолі, були настільки багатими, що могли скупити маєтки сквайрів, які переслідували їх. І дуже часто такі купці дійсно скупляли землі дворян, а в наступному поколінні син купця-дисидента був уже сквайром або священиком [3, с. 105; 5, с. 276].

Все це привело до того, що в січні 1661 р. група англійських анабаптистів під керівництвом Томаса Вернера підняла повстання. Швидко розправившись із повстанцями, уряд розпочав систематичне переслідування демократичних сект. Навіть тіла Кромвеля, його зятя Айртона і голови суду над Карлом I Бредшоу було витягнуто з могили, обезголовлено і повішано у всіх на виду. Акт про «незаконні збори» (1664 р.) забороняв будь-які публічні моління, крім офіційних. Всяке молитовне зібрання на якому знаходилось більше 5 осіб, розглядалося як кримінальний злочин. Подавати петиції без дозволу місцевої влади було заборонено. Карл II відновив жорстку цензуру на всі друковані видання, різко скоротив число типографій. На площах запалали вогнища: кати палили памфлети і книги революційної пори [4, с. 76].

Крім того, уряд реставрації не стримав свого слова відносно збереження власності нових землевласників. Певна частина конфіскованих земель була повернена їх попереднім власникам – лордам і англіканській церкві. Правда, зробити другий і більш значний крок – відновити всю попередню феодальну власність – уряд виявився неспроможним.

Після цієї тривалої невидимої війни за власність аристократія в кінці кінців вирішила піти на компроміс. Деякі землі було їй повернуто (в тому числі і маєток Кромвеля), решта залишалась у нових власників, але при умові, що останні частково відшкодують збитки попереднім власникам. Цікаво, що сам король не отримав назад своїх володінь [2, с. 164].

1672 р. Карлом II була видана «Декларація віротерпимості». Вона проголосила право короля звільняти окремих осіб від дії законів проти іновірців. В першу чергу це стосувалося антикатолицьких законів. «Декларація віротерпимості» була значним кроком на шляху до зрівняння в правах католиків і англіканців. Разом з тим, вона порушила конституцію, оскільки король ставав вище закону, прийнятого парламентом і отримував право застосовувати або не застосовувати будь-які закони [2, с. 166-167].

Впродовж 70-х рр. опозиція поступово організовувалася в політичну партію, яка вимагала обмеження королівської влади. На чолі партії стояли представники деяких найбільших аристократичних сімей – граф Шефтсбері, лорд Рассел та інші. В зв'язку з тим, що першочерговою вимогою нової партії було позбавлення Якова права на престол і взагалі недопущення католиків на державні посади, членів цієї партії стали називати вігами (так в роки громадянської війни називали в Шотландії непримиренних противників католицизму – пресвітеріан).

На противагу вігам придворні кола згуртувались в аристократичну партію торі (так називали ірландських партизанів-католиків). Ця партія безвідмовно підтримувала короля і взагалі дотримувалася думки, що по крайній мірі виконавчі права монарха не повинні бути обмежені. Крайні елементи торійської партії фактично підтримували абсолютну монархію. Теоретичну основу вони брали з творів Томаса Гобса.

Обидві партії повністю оформилися в 1679 р., коли Карл II вирішив розпустити парламент і призначити нові вибори. В новому парламенті віги отримали більшість, що свідчило про зростання опозиції серед буржуазії та джентрі. Намагаючись уберегти себе від репресій, вожді вігів провели в 1679 р. так званий «Habeas Corpus Act» згідно з яким у випадку арешту затриманому впродовж 24 годин повинні бути пред'явлені звинувачення. В подальшому цей документ став значним прогресивним законом [3, с. 109].

Через деякий час вігський парламент 1679 р. був розпущений Карлом II. Така ж доля чекала на два наступні парламенти 1680 р., 1681 р. Останні чотири роки правління короля відзначилися гострою реакцією. Карл II більше не скликав парламент. Віги були розбиті й дезорганізовані [1, с. 28-29].

Таким чином, Карл II постає перед нами як одна із найвизначніших постатей Англійської історії. З його сходженням на престол в Англії відбувся процес реставрації англійської монархії. Сам цей факт довів, що держава не може існувати без сильної влади монарха. Але разом з тим Карл II не виправдав покладених на нього надій, оскільки практично одразу після коронування в Англії почався процес відновлення старих дореволюційних порядків.

Після смерті Карла II (1685 р.) на англійський престол зійшов його брат герцог Йоркський під ім'ям Яків II. Слід зазначити, що вступ нового короля на престол спочатку не викликав жодного спротиву, не зважаючи на те, що його добре знали як палкого реакціонера.

Парламент скликаний Яковом II виявився досить поміркованим. Більшість депутатів складали торі. Вони були готові в будь-яку хвилину надати допомогу королю в боротьбі з вігами. Віги являли на той час погано організовану і мало активну опозицію. Їх було 30-40 чоловік. Через декілька місяців в різних куточках країни почався рух опозиційних елементів, направлений проти короля-папіста. Першим виступом проти короля був рух шотландських пресвітеріан (вігаморів), на чолі з графом Аргайлом. Розпочалося воно у травні 1685 р. Планувалося підняти всю Південну і Північну Шотландію. Але повстання виявилося невдалим.

В червні того ж року в південно-західних графствах Англії розпочалося друге повстання, яке також виявилося невдалим. Очолив його герцог Монмаут – позашлюбний син Карла II. Цілком можливо, що при більш чіткій організації і проголошені конкретних соціальних вимог цей рух міг би набрати більших масштабів і створити серйозну загрозу для Якова II. Але ні віги, ні сам Монмаут не дуже розраховували на низи. Вони не раз визнавали, що для них було повною несподіванкою приєднання такої великої кількості «простого люду» [2, с. 172-173; 4, с. 77].

Король більше не довіряв англіканським єпископам, частина яких була пов'язана з вігами. Він вирішив скористатися сприятливою ситуацією для відновлення в країні католицької церкви. Відкрито прийнявши католицизм, Яків II з часу сходження на престол у 1685 р. намагався правити під знаком віротерпимості, спираючись на непопулярних у королівстві католиків [5, с. 283-284; 1, с. 29-30].

Одним з перших кроків до відновлення католицизму була нова «Декларація віротерпимості» від 2 квітня 1687 р. з формальної точки зору вона лише відміняла репресивні закони, які раніше були видані в Англії як проти дисидентів, так і проти католиків. Але насправді вона відкривала шлях для перетворення католицизму в державну релігію. Разом з тим, слід відмітити, що відновлення католицизму суперечило інтересам англійської буржуазії і дворянства. Повернення католицизму загрожувало дворянському землеволодінню, одним із джерел якого була секуляризація земель католицьких монастирів, проведена ще в XVI при Генріху VIII. В католицизмі бачила свого ворога і чисельна пуританська буржуазія, яка впродовж десятків років боролась з його пережитками в англіканській церкві. Крім того, католицизм для англійської буржуазії був іноземною, антинаціональною релігією – релігією французів та іспанців, з якими з різних причин англійці впродовж століть перебували у стані ворожнечі [2, с. 173-174].

Становище ускладнювалося ще й проблемою престолонаслідування. Яків II (1633-1701рр.) не мав спадкоємців чоловічої статі. Він одружився вдруге, але діти, що народжувалися від цього шлюбу помирали в ранньому віці. Його офіційною наступницею залишалася старша донька від першого шлюбу Марія. Незадоволені кола стали покладати надії на зміну монарха у випадку смерті Якова II. Єдиним спадкоємцем чоловічої статі, який міг претендувати на корону в силу приналежності до протестантської релігії, був Вільгельм Оранський. Він був молодшим від короля на 17 років (1650-1702 рр.), бездітний, енергійний, твердий і вмілий політик. Сучасники характеризували його як людину стриману, він довго обдумував свої рішення, але твердо дотримувався їх [1, с. 31-32].

А тим часом, в Англії спільну мову знайшли віги і торі. Останні, будучи пов'язаними з провінційними сквайрами, особливо відстоювали дворянську помірковано протестантську англіканську церкву і також бажали якомога швидше позбавитись короля-папіста.

Незабаром керівники обох партій – вігів та торі – змовилися, і 30 червня 1688 р. зятю Якова II принцу Вільгельму III Оранському, штатгальтеру Голландської республіки, було відіслано запрошення прибути в Англію зі своєю дружиною Марією, щоб зайняти королівський престол. Запрошеня підписали віги – графи Шефтсбері, Девоншир, Рассел, торі – Денбі, Лемлі, Сідней і лондонський єпископ [3, с. 110-111; 1, с. 32-33].

Це було не що інше, як план державного перевороту. Вільгельм Оранський не встояв перед спокусою прийняти зроблену йому пропозицію. Крім того, принца підтримувала голландська буржуазія, яка була зацікавлена в тому, щоб відволікти Англію від союзу з Людовіком XIV, який становив загрозу для існування самої Голландії. В листопаді 1688 р.Вільгельм висадився в Англії з 15-тисячним військом. Загони, зібрані англійським королем стали переходити на сторону противника зі своїми командирами на чолі. Покинутий усіма, Яків II утік у Францію. В грудні того ж року Вільгельм Оранський вступив у

Лондон. Так відбувся безкровний державний переворот, який отримав назву «Славна революція». Правління Якова II завершилось [2, с. 174-175].

Отже, з 1660 р. в історії Англії починається новий період – період реставрованої монархії. Ця подія була пов'язана з надіями багатьох людей на краще життя, оскільки два попередніх десятиліття довели, що Англія не може існувати без королівської влади. Але жоден з двох монархів не виправдав покладених на нього надій. Кожен з них намагався будь-якими методами розширити свої повноваження, водночас жорстоко розправляючись із опозицією.

Політика, яку проводив Карл II і Яків II неминуче викликала спротив в середині країни. Це було пов'язано з тим що королі намагалися в незмінному вигляді відновити порядки, які існували в Англії в дореволюційні часи. Але зробити це демократичними методами було неможливо. Своєю політикою королі налаштували проти себе широкі верстви населення, що й привело до так званої «славної революції», в результаті якої династія Стюартів була усунута з політичної арени.

ЛІТЕРАТУРА

1. Британия Нового времени. Политическаяистория: учебноепособие. / Айзенштат М. П. – М.: КДУ, 2007. – 204 с.
2. Всемирнаяистория: В 24 т. Т. 13. Европа в периоданглийскойреволюции / Бадак А. Н. и др. – Мн.: Литература, 1996. – 560 с
3. Кертман Л. Е. География, история и культура Англии: Учеб. пособие. – 2-е изд., перераб. – М.: Высшая школа, 1979. – 384 с.
4. НоваяисториястранЕвропи и Америки: Учеб. для вузов / Кривогуз И. М., Виноградов В. Н. и др.; Под ред. Кривогуза И. М. – 3-е узд. испр. – М.: Дрофа, 2003. – 912 с.
5. Тревельян Дж. М. ИсторияАнглии от Чосера до королевыВиктории / пер.С англ.. А. А. Крушинской и К. Н. Тарановой. – Смоленск: Русич, 2002. – 624 с.

Семчук О.

Науковий керівник – доц. Федорів І. О.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ПНР У 1945 – 1955 РР.

Польща була першою жертвою фашистської агресії в роки Другої світової війни і зазнала всіх страждань окупаційного режиму. Внутрішньополітична ситуація в Польщі по закінченні війни була дуже складною. В боротьбі за владу протистояли дві політичні сили, що брали участь в антифашистському русі. Актуальність наукового дослідження полягає у визначенні політичного потенціалу, що створювався на території Польської держави упродовж 45 – 55 рр. XX ст., з'ясуванні його впливу на подальший розвиток Польської держави.

Метою дослідження є комплексне й об'єктивне висвітлення суспільно- політичних процесів у Польщі у 1945 – 1955 рр. на основі вивчення та систематизації спеціальної літератури та джерел.

Друга світова війна в Європі закінчилася 8 травня 1945 р. Тотальний характер війни призвів до величезних втрат, які не піддаються докладному обліку [2, с. 543]. За роки війни Польща зазнала великих матеріальних та людських утрат. Загинуло 6 млн. чоловік, національне багатство скоротилося на 38 %, майже 2/5 загального промислового потенціалу країни було знищено. В руїнах лежала столиця та багато міст і селищ країни.

За рішенням Ялтинської конференції 1945, а потім і Потсдамської західний кордон Польщі був встановлений по Одрі й Нисі Лужицькій. Одночасно було прийнято рішення про взаємний обмін населенням між Польщею і СРСР (УРСР) [3, с. 315].

У червні 1945 р. шляхом залучення деяких поміркованих представників західної еміграції було утворено Тимчасовий Уряд Національної Єдності, який очолив соціаліст Едвард Осубка-Моравський. У наступні роки в країні розгорнулась гостра політична боротьба за владу. Польська робітнича партія (ППР) і ліві партії Польська соціалістична партія (ППС), Стронніцтво Людове (СЛ) спирались на політичну і військову підтримку СРСР. Опозиція, очолювана Польським Стронніцтвом Людовим (ПСЛ) Станислава Миколайчика, підтримувалася збройним підпіллям. На південно-східних теренах Польщі діяли загони Української Повстанської Армії. У низці регіонів розгорнулась справжня громадянська війна [2, с. 548]. Польський народний референдум (червень 1946) про нові кордони й устрій післявоєнної Польщі за офіційними даними приніс перемогу табору ППР, який використав його як репетицію перед виборами до Законодавчого сейму. Вибори відбулись 19 січня 1947 р. під значним політичним тиском правлячого табору і за офіційними результатами принесли переваги політичному блоку, очолюваному ППР. Його представники сформували уряд і обрали президентом комуніста Болеслава Берута. Під диктатом Сталіна в 1947 – 1948 рр. було здійснено «чистку» в комуністичному таборі, усунуто і репресовано всіх, хто не поділяв сталінської моделі соціалістичного будівництва (Владислава Гомулку та ін.).

15 грудня 1948 з ППР і ППС створено єдину Польську Об'єднану Робітничу Партію (ПОРП), яка стала слухняним провідником сталінських ідей ще й у Польщі [9, с. 263].

Після ідеологічного повороту 1947 – 1948 рр. у Польщі утворився політичний режим тоталітарного типу з монопольною владою ПОРП. Узявши на озброєння сталінську модель соціалізму, керівництво правлячої партії намагалося силовими прийомами швидко вирішили всі складні проблеми перетворення суспільства.

Запозичення досвіду ВКП(б) призвело до зникнення внутріпартійної демократії, почалися масові чистки, під час яких члени партії проходили перевірку на лояльність. До 1954 р. з ПОРП було виключено 166 тис. чол. З кожним роком зростала агресивність пропаганди, почалась ідеологізації науки й культури, разом з критикою «гомулківщини» насаджувався культ Сталіна і його «вірного соратника» Берута [5, с. 281].

У той же час посилилася тенденція до обмеження чи навіть ліквідації непролетарських партій. У листопаді 1949 р. відбулося злиття решток ПСЛ і радикальних людовців з СЛ в Об'єднану селянську партію (ОСП), що висловила згоду з програмою ПОРП. Довіра селян до ОСП в серпні 1950 р. стрімко падала. У її лавах залишилося всього 161 тис. чол. Аналогічні процеси відбувались і в «міських» партіях. З ДП були вигнані особи, незгодні з перетвореннями, що відбувалися в країні. Результатом такого «оздоровлення» стало скорочення чисельності партії в 4,5 рази – до 60 тис. осіб (1953 р.), попри те, що в її лави влилася частина членів розпущеного в 1950 р. Стронніцтва праці. На розширеному засідання Головної ради було прийняте рішення, що «Демократична партія йтиме разом з трудящими масами в їхній ході до соціалізму» [10, с. 278].

Зміни в державному ладі й політичній системі країни закріпила Конституція, прийнята Законодавчим сеймом 11 липня 1952 р. Польська Народна Республіка проголошувалася державою народної демократії, де влада належала трудящим міста і села, а політичну основу становили місцеві органи – ради народові та однопалатний сейм – вищий орган влади. Посада президента була замінена колегіальним органом – Державною радою, що обиралася з-поміж депутатів. Їй належало здійснювати законодавчу владу в період між сесіями сейму. Вищим виконавчим органом державної влади стала Рада Міністрів, функції якої чітко не регламентувались [6].

22 жовтня 1952 р. відбулися парламентські вибори на підставі нової Конституції, на яких всі партії і громадські організації виступали в складі створеною в лютому 1951 р. Національного фронту боротьби за мир і шестирічний план. Вибори були безальтернативними: НФ висунув єдиний погоджений список кандидатів, за який проголосувало 99 % виборців. З 425 депутатів 273 були членами ПОРП, 90 – ОСП, 25 – ДП і 37 – безпартійні. Сейм фактично був позбавлений влади, покладеної на нього Основним законом країни. Протягом 1952 – 1955 рр. депутати засідали всього 17 днів, затвердивши 11 законів, тоді як Держрада видала 115 декретів, що мали чинність закону [8, с. 8].

Процес розвитку державної влади йшов по лінії посилення виконавчих органів, централізації і бюрократизації управління, причому структура партійного апарату стала дублювати структуру державного. Відповідно до закону «Про місцеві органи єдиної державної влади» (1950 р.), влада на місцях належала радам народовим. До грудня 1954 р. вони не обиралися населенням, а делегувались партіями, профспілками та іншими масовими організаціями, а також поповнювалися шляхом кооптації.

У ПНР діяв Центральний апарат польської таємної поліції, який налічували тисячі людей, складався з 19 управлінь, діяльність яких пронизувала всі структури суспільства. Найбільш важливим вважалося десяте управління, яке відповідало за ідеологічну і політичну чистоту ПОРП і уряду Польщі. Воно вело досьє на кожного члена партії, в тому числі збирало компромат на членів Політбюро ЦК ПОРП [7, с. 124].

Каральні функції виконували також головне управління інформації міністерства оборони і військова прокуратура, очолювана радянськими полковниками Д. Вознесенським і А. Скульбашевським. Наприкінці 1940-х р., за їх активної участі був інспірований процес над групою польських офіцерів генштабу, який став сигналом для масової чистки в армії. Заарештовано кілька десятків офіцерів і генералів, які в роки Другої світової війни боролися в польських збройних силах на Заході або перебували в гітлерівських таборах для військовополонених. 19 з них стратили. Чистка в армії пояснювалася перш за все бажанням Сталіна вирішити проблему командування значними підрозділами Війська Польського, де до 1948 р. провідне місце посідали польські офіцери. В наступні роки їх під різними приводами замінювали радянськими офіцерами, а посаду міністра оборони в листопаді 1949 р. обійняв маршал Радянського Союзу К. Рокосовський, який став також віце-прем'єром і членом Політбюро ЦК ПОРП. Тільки за перші три роки його керівництва чисельність польських збройних сил збільшилася вдвічі – до 500 тис. чол. [5, с. 282–283].

Масові репресії в Польщі посилилися після III пленуму ЦК ПОРП, який відбувся в листопаді 1949 р. і ввійшов до історії як «пленум пильності». На ньому була взята на озброєння сталінська теза про «загострення класової боротьби в ході успішного будівництва соціалізму», що створювало атмосферу страху і виправдовувало існування величезного репресивного апарату. Настанова на «розкриття ворога перш за все у власних лавах» сприяла висуванню обвинувачень в антипартійній і антидержавній діяльності проти багатьох функціонерів партії і багатьох її активістів. У серпні 1951 р. був заарештований і В. Гомулка, якому інкримінували абсурдне обвинувачення «в підготовці державного перевороту з метою недопущення побудови соціалізму в Польщі», а також співробітництво зі «санацією»

і гестапо, прагнення підпорядкувати ППР, КРН і АЛ Лондонському урядові, підтримку Тіто тощо [3, с. 320]. У «справі Гомулки» під арешт потрапили сотні людей, в тому числі чимало організаторів лівого руху Опору і вищих офіцерів З. Клініко, генерали Г. Карпіньський, М. Спихальський, М. Жимерський, які обіймали в повоєнній Польщі визначні посади в армії, державі та ПОРП.

Проте «слідство» завершилося повним провалом. Причиною тому була передусім твердість характеру В. Гомулки і більшості його соратників, які не визнали висунутих їм обвинувачень, а також смерть Сталіна і втеча на Захід у грудні 1953 р. заступника начальника 10-го відділення УБ підполковника Й. Святло, який через «Вільну Європу» розкрив порядки, пануючі в Польщі. Викриття схвилювали польську громадськість і викликали збентеження у вищих ешелонах влади. Вперше гостра критика керівництва пролунала на нараді центрального партійного активу 29–30 листопада 1954 р. У грудні 1954 р. було розформоване Міністерство громадської безпеки, а замість нього створили Міністерство внутрішніх справ і Комітет державної безпеки. 13 грудня 1954 р. був звільнений з-під арешту В. Гомулка, хоча політичні обвинувачення проти нього залишалися в силі. В 1954 – 1955 рр. за інерцією ще було проведено кілька гучних політичних процесів. Масові репресії в Польщі не набули такого всеохоплюючого характеру, як в Угорщині чи Чехословаччині, але й тут за політичними мотивами було заарештовано 150 тис. чол., з яких 1200 чол. були розстріляні [4].

Отже, Формально в Польщі була багатопартійна система, але в її політичному житті домінувала ПОРП, яка копіювала досвід КПРС, зокрема запровадила систему репресій. У 1952 р. було ухвалено Конституцію Польської Народної Республіки (ПНР), ліквідовано інститут президентства і створено колективний орган керівництва – Державну раду. У червні 1956 р. у зв'язку з погіршенням економічного становища у Познані розпочалися антиурядові заворушення, які були жорстоко придушені владою. Однак нове керівництво ПОРП на чолі з В. Гомулкою змушене було піти на поступки: розпустити колгоспи, провести реабілітацію невинно засуджених, покращити відносини з католицькою церквою. Але вже на початку 60-х рр. XX ст. ці відносини значно погіршилися. Конфліктна ситуація склалася і в стосунках між владою та частиною творчої інтелігенції, яка виражала невдоволення обмеженнями демократії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасим О. Греко-католицька церква в Польщі післявоєнної доби // Пам'ять століть. – 2006. – № 5. – С. 200–209.
2. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – 752 с.
3. История Польши с древнейших ремен до наших дней / под. ред.: Анны Сухени-Грабовськой и Эугениуша Цезары Круля. – Варшава: Научное издательство ПВН, 1995. – 380 с.
4. История южн ых и западних славян: В 2 т.: Учебник. Т. 2: Новейшее время / Под ред. Г. Ф. Матвеева, З. С. Ненашевой. – М.: Изд-во МГУ, 1998. – 272 с.
5. Історія західних та південних слов'ян XX ст. Навчальний посібник під редакцією канд. істор. нак. доц. Є. П. Пугача / Харків, 1998. – 464 с.
6. Краткая история Польши. – М.: Наука, 1993. – 528 с.
7. Маєвський М. Спецслужби Польської Народної Руспубліки проти осередків зарубіжних українських організацій / М. Маєвський // Український історичний журнал. – 2012. – № 3. – С. 122–135.
8. Польская Народная Республика. Конституция, Регламент, Сойм, закон о народних сонетах. – Warszawa: Wudawnictwo prawnicze, 1959. – 125 с.
9. Хрестоматия по истории южних и западних славян: учеб. пособие для вузов. В 3 т. – Т. 3. Новейшая история / Отв. ред. Д. Б. Мельцер, Г. И. Чернявский. – Минск: Университетское, 1991. – 413 с.
10. Яровий В. І. Історія західних і південних слов'ян у XX ст.: курс лекцій: навчальний посібник. – К.: – Либідь, 1996. – 416 с.

Безпалько Б.

Науковий керівник – проф. Москалюк М. М.

ГАЙДАМАЦЬКИЙ РУХ КІНЦЯ XVII СТ: ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРИТАЦІЇ І ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ

Внаслідок загострення соціально-економічних і релігійних відносин у XVIII ст. на західноукраїнських землях і в Київському, Волинському та Подільському воєводствах виник рух який отримав назву гайдамаччина. Здавалося б не повинно виникнути ніяких проблем в усвідомленні цього явища. Ми знаємо про відчайдушну й криваву боротьбу «народних месників» з польським гнітом. Тому, логічно було б припустити, що оцінка сучасних істориків з польського боку здебільшого є негативною, а з українського ж навпаки – позитивною. Будь який історичний факт повинен бути висвітлений об'єктивно. Проте, нашарування політичних та національних ідеологем спотворюють історичне минуле, що у свою чергу ускладнює інтерпретацію тих чи інших подій. Подібна ситуація виникає під час з'ясування основних питань щодо гайдамацького руху кінця XVII ст.

Гайдамацький рух ставав предметом дослідження багатьох науковців-істориків. Так, цією проблематикою займались: Т. Чухліб [12], В. Литвин [3], Л. Зашкільняк [2], Н. Яковенко [15], В. Антонович [1], З. Когут [4], Т. Моравський [18], Т. Корзон [17], Б. Роле [16], та ін.

Проблематика постаті гайдамаків гостро постала після 1991 р., коли Україна стала незалежною і почався процес обєктивного перегляду історичного минулого, яке було спотворене Радянським Союзом. Зазначена тема актуалізувалася після революційних подій 2013 – 2014 рр. Тому, дослідження проблеми гайдамаччини є надзвичайно важливим.

Об'єктом роботи є соціально-економічний та політичний розвиток Українських земель, що входили до складу Речі Посполитої наприкінці XVII ст.

Предметом дослідження є гайдамацький рух та його інтерпритація на сучасному етапі.

Мета роботи: визначити основні аспекти трактування гайдамацького руху та формування його образу в українському суспільстві.

Основними завданнями роботи є: проаналізувати джерельну базу питання; з'ясувати погляди сучасних українських та польських істориків; охарактеризувати основні причини та особливості повстання й визначити їх вплив формування образу гайдамаків.

Гайдамаки стали відомими всьому українському народу завдяки славнозвісній поемі Т. Г. Шевченка «Гайдамаки», сто сімдесят п'яту річницю якої ми відзначаєємо цього року. У своєму творі пет досить не однозначно висвітлює гайдамацький рух. З однієї сторони він намагався показати гайдамаків як борців за свободу, які вирішили повстати проти національного гноблення, що здійснювалося Річчю посполитою:

Гомоніла Україна,
Довго гомоніла,
Довго, довго кров степами
Текла-червоніла.
Текла, текла та й висохла.
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над ними
Могили сивіють...

Багато їх, а хто скаже,
Де Гонти могила, –
Мученика праведного
Де похоронили?
Де Залізняк, душа щира,
Де одпочиває?
Тяжко! важко! Кат панує,
А їх не згадають.

З іншої сторони Т. Шевченко у поемі демонструє криваві дії, які були вчинені гайдамаками щодо місцевого польського, єврейського, а також українського католицького населення:

Не спинила весна крові,
Ні злості людської.
Тяжко глянуть; а згадаєм –
Так було і в Трої.
Так і буде.
Гайдамаки
Гуляють, карають;
Де проїдуть – земля горить,
Кров'ю підпливає...
Од Києва до Умані
Лягли ляхи трупом.
Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
Опівночі; до схід сонця
Умань затопили;
Затопили, закричали:
«Карай ляха знову!»...
І двох хлопців. «Гонто, Гонто!
Оце твої діти.
Ти нас ріжеш – заріж і їх:
Вони католики...
Горе мені з вами!

Поцілуйте мене, діти,
Бо не я вбиваю,
А присяга». Махнув ножем –
І дітей немає!
Попадали зарізані... [14]

Останнім часом, значна кількість сучасних українських істориків, апелюючи до вище зазначених у поемі кривавих Уманських подій, почали висловлювати думки про те, що гайдамацький рух є невиправдано-жорстоким і гайдамаки – не борці за свободу а скоріш «бандити». Так, наприклад, Н. Яковенко, критикуючи українські підручники з історії, висловила таку думку: «…Уманська різанина 1768 р. або взагалі не потрапляє на сторінки підручників, або фактично схвалюється як виправдана «тяжкими формами польського гноблення» чи метою «звільнити свій народ від кріпацтва і захистити православну віру»« [3].

Львівський історик та фахівець з польської історіографії XIX ст. професор Леонід Зашкільняк щодо критики вітчизняних підручників зазначив: «Зайве казати, що гайдамацький рух XVIII століття оцінено як національно-визвольний. Безперечно, він мав соціяльні та національні складники, але це тільки частина правди; тим часом іншу – винищення цивільного населення Правобережної України – замовчано: про так звану «уманську різню» в підручнику навіть не згадано» [2].

Польські дослідники здебільшого негативно оцінюють гайдамацький рух. Так, Тадеуш Корзон головним чином винив ченця Мельхиседека Значко-Яворського, який підбурював людей на повстання [17]. Теодор Моравський зазначав вплив Москви на криваве повстання [18]. Юзеф Роле називав серед причин гайдамаччини радикалізм православних [16].

Ми бачимо, що провідні українські науковці не просто звертають увагу на неповному висвітлені гайдамацького руху у шкільних підручниках, а засуджують його як такого. Тут криється деяка небезпека. Сучасне суспільство сприймає гайдамаків героями. В більшій мірі у свідомості українців гайдамаччина виступає як приклад самопожертви за власну свободу. Якщо такі авторитетні фахівці стверджують про невиправдану злочиність дій учасників гайдамачини, в суспільстві може назріти суперечливість в усвідомлені цього феномену. В сучасних умовах військової та інформаційної агресії Росії супроти України, це несе за собою певні ризики та небезпеки. Ворог може використати цю тематику для загострення відносин між українцями і поляками, що призведе до небажаних наслідків. Зокрема це може значно погіршити стосунки між Україною та Польщею.

Сьогодні тривають досить складні суперечки щодо гайдамацтва. На нашу думку це актуалізує проблему і свідчить про потрребу її вирішення. Так, дії гайдамаків в багато чому є неприйнятними для моралі сьогоднішнього суспільства. Саме на основі цього і вибудовуються основні претензії догайдамацького повстання. Так, з скарги управительки Жаботинського ключа Маріанни Залеської, подана до пограничного суду, про напад гайдамаків та січових козаків у 1734 р. на Жаботинський замок ми читаємо про вбивства, грабіж часом і невинних людей [8, с. 65–67].

Формуванню негативного образу гайдамаків серед цивільного населення значно сприяла інформаційна політика Речі Посполитої. З повідомлення газети «Kurier Polski» про дії гайдамацьких загонів понад річкою Тясмином, у районі Сміли і Білої Церкви ми читаємо: «Із Сміли, дня 29 березня. Зараз маємо звістку, що орда вже вийшла з російських кордонів. Тут, за Цибульником, хіба що тільки у пасіці, де сидить пасічник, нема гайдамаків: одних орда, напавши, вирізала, а інші подалися в Сіцькі степи... З Крилова, дня 19 квітня. Повідомляють, що гайдамаки в Андрусівці забрали 120 голів худоби і погнали до Крюкова. Людей біля Чигирина пооббирали і мають зібратися біля Крюкова, що за 4 милі від Крилова, але їх не випускає з поля зору його милість пан регіментар української частини. З України сюди доносять, що там велика дорожнеча: за чвертку м'яса треба дати 10 злотих, а до того ж селяни не обсіялись, побоюючись яких-небудь наскоків» [6, с. 91–92].

В іншому випуску ми читаєм: «З прикордоння повідомляють, що гайдамаки досі не перестають розбишакувати. Вони за пів милі від Ладижина, напавши на два єврейських вози, усе з них позабирали. Про це довідавшись, його милість пан майор Ружицький, що стояв у Ладижині з драгунським військом її королівської милості, послав за ними в погоню 50 кінних, які ще не повернулись. Ці гайдамаки мали зовсім розграбувати Рашків і Гранів, вирізати багатьох євреїв, захопити ксьондза і управителя у Гранові та першого з них, відтявши руки, потім вбити. Про це слід чекати більш певних вістей... На Україні з'явилось багато свавільних ватаг гайдамаків, які групами по 200 – 300 осіб нападають на різні місця і грабують» [6, с. 104–106].

Із скарги шляхтича Бернарда Мєтельського на придворних ротмистрів сандомирського воєводи князя Юрія Любомирського Верлана, Скорина і Михалка, які, зібравши свавільних людей і видаючи себе за козаків, вчинили напад на його маєток у селі Білянах. Ми бачимо, що через такі дії навіть прості люди могли негативно відноситись до учасників гайдамаччини [9, с. 54–55].

Іншим прикладом негативної характеристики образу гайдамаків є скарга шляхтича М. Бобровського в прикордонний суд Київського воєводства на селян Середу, Невінчаного, Мельника які чинили напади на шляхетські маєтки (липень 1741 р.): «Перед актами прикордонних судів Київського воєводства... його милість пан Матеуш Бобровський на підставі закону обвинуватив працівників: Івана

Середу, Невінчанного, Федора Мельника і інших (по іменах і прізвищах їм краще відомим), що вони, будучи на цей час в Таборові і в Ярославцю, в маєтках вельможного його милості пана Ольшевського і Ігнатія Рупківського, таборівського старости, напали на маєток брата скаржника, а також і Ігнатиху Коломийчиху і по-звірячому замордували, а самого стражника зв'язали, били, піддавали різним тортурам, а потім, позабиравши різного рухомого майна і речей більш як на 10000, підпалили маєток і втекли до Київа, про що знамениті батьки повідомляють обвинувачуючи» [10 с. 125].

Таким чином, проти гайдамаків налаштовували цивільне населення. Польська владанамагалася налаштувти місцеве цивільне населення проти гайдамаків. Вона розуміла якщо повстанці отримають широку підтримку народу то ситуація стане не контрольованою. Річ Посполита пом'ятала розмах «Хмельниччини». Тому, вона докладала усіх зусиль для дискредитації повстання. Не можна говорити, що не було вбивств і грабежу з боку гайдамаків, проте польські газети ніколи не говорили про те, що люди які фігурували як жертви, експлуатували українське населення, часто доводячи його до цілковитого зубожіння.

Щоб зрозуміти жорстокі дії до населення, потрібно розглянути соціально-економічні, політичні та релігійні причини, які до цього призвели.

Правове становище козаків та селянського стану на Правобережжі визначалося державним законодавством Речі Посполитої, за яким вони не мали жодних політичних та економічних прав і були позбавлені представництва не тільки на вальних сеймах, але й у місцевих сеймиках. Копні суди, які раніше зосереджувалися на вирішенні різних спірних питань, що виникали серед селянського стану, у XVIII ст. перетворилися на допоміжну інстанцію у системі шляхетських судів. Найголовнішим джерелом права, за яким визначалися взаємовідносини між панами і селянами, залишався Литовський Статут, який підтверджував положення права про заборону селянам продавати і купувати землю. Після довгих років існування Гетьманату шляхта разом із єврейськими «панами» знову стала активно заселяти східні воєводства Корони Польської [13].

Шляхтич Охотський, який у середині XVIII ст. перебував на Правобережній Україні, згадував у своїх мемуарах, що там «дійшло до того, що селяни за все повинні були платити жиду-орендатору, навіть за весільну куницю; вони могли відкупитися від різок і всілякої кари, але не мали права без відома орендатора продати найдрібнішого предмету… Несправедливість викликали невдоволення і насильницькі дії хлопів щодо жидів» [12].

Ось цитати з документу «Скарга селян сіл Тершова та Завадки Самбірської економії Перемишльської землі до Августа III про збільшення поміщиком панщини і введення нових повинностей» (1758 р., травня 16/27):

Раніше ми возили віз дров, за що нам рахували один день панщини, а його милість каже возити два вози – і возимо. А рахує лише один день панщини й дає ще по 100 палиць.

Молотили ми на молотника по 60 снопів, а за його милості мусимо молотити по 70 та більше.

Повідбирав у громади поля і приєднав до своїх. Громада має і вживає тільки 11 чверток, а його милість – 9. А ми платимо податки до замку в Самборі як за ту частину, на якій сіємо, так і за ту, яку має його милість. Тому порозбігалося багато людей – 30 селян, і якщо не буде ласки божої, то розбіжиться решта, бо б'є, калічить, сажає під арешт, там наказує мучити, шмагає палицею.

Забороняє пасти худобу на громадських полях і пасе сам, а що не випасе – наказує косити [3, с. 320–322].

Іноземці, які проїжджали через українські землі Речі Посполитої, неодноразово відзначали жорстоке поводження магнатів з своїми посполитими.

Австрієць Йоган Йозеф Кауш відзначав у своїх «Листах Пастофіля», що включно до 1768 р. володарі приватних міст на Київщині та Брацлавщині мали право страчувати їхніх жителів за будь яку провину. Його вразила новина, що у 1754 р. певний магнат (прізвища не вказувалося) наказав повісити міщан лише за те, що вони підібрали декілька рибин на березі його озера. Безпосереднім поштовхом до початку Коліївщини, як видається, стали дії представників Барської конфедерації, що поширилася на території Руського, Белзького, Волинського, Подільського, а також частково Київського та Брацлавського воєводств. Конфедерати розсилали універсали до місцевої шляхти і навіть селян, які закликали про перехід у їхнє. Але в разі непокори у багатьох випадках конфедерати силоміць примушували місцеве населення присягати на вірність у їхній боротьбі проти королівської влади. Дії польських конфедератів нерідко супроводжувалися пограбуванням місцевого сільського населення, побиттям православних священиків, спаленням церков. Один із учасників повстання Байрацький 9 серпня 1768 р. на допиті в Києві розповідав слідчому, що він воював «за те, що поляки в селі Млієві титареві Данилу, а як прозвали його не сказано, за недопущення поляків руйнувати церкви ті поляки голову відсікли і до стовпа цвяхами прибили, а тіло його спалили і інші благочестивим монастирям руйнування чинили» [13].

Як ми бачимо з наведених вище фактів через зневажливе ставлення до українського населення поляків і фінансову залежність від євреїв, козаки були надзвичайно незадоволені. Свіжа пам'ять про вільну Гетьманщину живила плани щодо повстання.

Не варто забувати і про ще один фактор, який відігравав певну роль у розвитку гайдамацького руху, а саме політичні амбіції Російської імпереї. Вона намагалася використати протистояння та напруження між козаками та польською владою на свою користь. Підбурюючи українців до конфлікту з Річчю Посполитою, Росія прагнула послабити повстання. Крім того, російська влада мала на меті приєднання Правобережних українських земель.

Не маючи змоги самотужки вгамувати непокірних магнатів, польський король С. Понятовський звернувся по допомогу до Росії. На Правобережжя для боротьби з конфедератами вступає російське військо на чолі з генералом М. Кречетниковим. Місцеве українське населення сприйняло появу російських збройних формувань як допомогу у боротьбі проти польської влади. Набула поширення чутка про те, що нібито Катерина II видала «Золоту грамоту», в якій закликала селян до боротьби з польською шляхтою (М. Грушевський уважав, що можливо російський уряд і робив такі заяви). Всі ці обставини сприяли розгортанню та поглибленню селянсько-козацького виступу на Правобережжі, організаторами якого були православні священики на чолі з ігуменом Мотронинського Троїцького монастиря Мельхиседеком Значко-Яворським і послушником цього ж монастиря Максимом Залізняком. В урочищі Холодний Яр (біля Чигирина) у травні 1768 р. М. Залізняк закликав до повстання [11, с. 255–256].

На прикладі «Золотої грамоти» можна уявити способи підбурення козаків Правобережжя. Цілком можливо, що її і не існувало, проте навіть чутки надавали впевненості повстанцям, які вірили в допомогу сильнішого сусіда. На нашу думку козаки розраховували на протиборство між Московією і Річчю Посполитою, і цілком вірогідно були непроти скористатися цим для отримання допомоги у військовій боротьбі.

Отже, ми можемо виділити такі наступні основні причини гайдамаччини: економічні – збільшення панщини, грошова залежність від євреїв, побори; соціальні – у владних органах переважно були поляки, побиття за непокору шляхті, привілеї польським людям, несправедливість судочинства; політичні – відсутність представництва у місцевих органах влади та інших политичних прав; релігійні – окатоличення, закриття православних церков, державна підтримка католицької релігії, діяльність конфедератів.

Саме повстання протікало досить криваво, але не зважаючи на те воно отримало широку підтримку серед українського населення. Потрібно зауважити, що жертвами були не тільки поляки і євреї, але й українці греко-католицького та католицького віросповідання. Тому, потрібно пам'ятати про гайдамаччину не просто, як повстання проти національного гноблення , але й як трагедію. Звичайно, в XXI ст. дії гайдамаків видаються нам надзвичайно жорстокими навіть по відношеню до ворогів. Проте, сьогоднішні моральні настанови різняться від принципів XVIII ст. Тоді люди жили в іншій реальності, яка диктувала свої правила. Ми повинні говорити не тільки про вчинені дії гайдамаків, але й за яких умов вони здійснювались, а найголовніше, про причини, що привели до вбивств і грабунку. Однак, у козацькій та селянській свідомості повстання розглядалося як виправданий фактор. Не потрібно давати крайньої оцінки діям повстанців, а тому слід зберігати певну обережність. Зважаючи на це, з одного боку гайдамацький рух був спробою ноціонально-визвольної боротьби проти польського гніту, а з іншої – «кривава помста». Тому замовчувати про жорстокість дій гайдамаків як серед поляків, так і серед українців є неприйнятним.

Підсумовуючи, слід відзначити, що гайдамаки боролись в межах українських земель, не здійснюючи напади на інші країни. Звичайно, велика кількість жертв це безумовно трагедія, винуватцями якої є не лише виконавці вбивств, але більшою мірою ті хто це спровокував.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Б. Исследование о гайдамачестве по актам 1700 – 1768 гг. / В. Антонович // – К., 1876. – С. 132.
2. Зашкільняк Л. Історія «своя» й історія «чужа» / Л. Зашкільняк // Критика. – Число 9–10. – 2009. – С. 24–27.
3. Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В.М. Литвин. – К.: Наук. думка, 2013. – 1056 с.
4. Когут З. Коріння ідентичности / З. Когут // Студії з ранньомодерної та модерної історії України. – К.: «Критика», 2004. – 355 с.
5. Михальчук П. Нова історія України. Ч. II. / П. Михальчук, І. Куций. – Тернопіль: Ви-во Астон, 2007. – 480 с.
6. Повідомлення газети «Kurier Polski» про дії гайдамацьких загонів понад річкою Тясмином, у районі Сміли, Білої Церкви і Крилова. 4 (15) березня – 8 (19) квітня 1737 р. // Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. – К.: «Наукова думка», 1970. – С. 91–92.
7. Повідомлення газети «Kurier Polski» про дії гайдамацьких загонів на Україні і чутки, ніби російське командування для боротьби з гайдамаками відряджає донських козаків і калмиків. червень – липень 1738 р. // Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. – К.: «Наукова думка», 1970. – С. 104–106.
8. Скарга управительки Жаботинського ключа Маріанни Залеської, подана до пограничного суду, про напад гайдамаків та січових козаків у 1734 р. на Жаботинський замок. 11 (22) серпня 1735 р. Мотовилівка // Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. – К.: «Наукова думка», 1970. – С. 65–67.
9. Скарга шляхтича Бернарда Мєтельського на придворних ротмистрів сандомирського воєводи князя Юрія Любомирського Верлана, Скорина і Михалка, які, зібравши свавільних людей і видаючи себе за козаків, вчинили напад на його маєтоку селі Білянах. 31 липня (11 серпня) 1734 р. Кам'янець подільський // Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів. – К.: «Наукова думка», 1970. – С. 54–55.

10. Хрестоматія з історії України – XVII–XX ст. / Упорядники: В. Ізюмов, В. Нікольский. – Донецьк: ТОВ «Альфа-Прес», 2007. – 448 с.
11. Хрестоматія з історії України / [Упоряд. та автор коментарів О. Уривалкін]. – К.: КНТ, 2007. – 520 с.
12. Чухліб Т. «Уманська різня», «Уманська трагедія» чи «Уманська перемога»? [Електронний ресурс] / Т. Чухліб // Гетьман. – Режим доступу: http:// getmanat.org/taras-chuhlib-umanska-riznya-umanska-tragediya-chi-umanska-peremoga/
13. Чухліб Т. Судити чи зрозуміти гайдамаків [Електронний ресурс] / Т. Чухліб // Українська правда. – Режим доступу: http://www.istpravda.com.ua/articles/2015/12/16/148812/view_print/
14. Шевченко Т. «Гайдамаки» [Електронний ресурс] / Т. Шевченко // Укр Ліб. – Режим доступу: http://www.ukrlib.com.ua/books/printout.php?id=96&bookid=8
15. Яковенко Н .Запис дискусій Робочої наради з моніторинґу підручників історії України для середніх шкіл [Електронний ресурс] / Н. Яковенко // Громадянська освіта – Режим доступу: http://osvita.khpg.org/index.php?id=1223646074
16. Antoni Dr. (Rolle). W ybór pism. – Kraków, 1966. / Dr. Antoni // – T. 1. – S. 37
17. Koizon T. Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta. 1764–1794. / T. Koizon // – T. 1. – Kraków; Warszawa, 1897. – S. 200.
18. Morawski T. Dzieje narodu polskiego. – Poznań, 1877. / T. Morawski // – T. 5

Безпалько Б.

Науковий керівник – доц. Григорук Н. А.

ІНКОРПОРАЦІЯ РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА НАПРИКІНЦІ XVIII СТ.

По закінченню російсько-турецької війни 1768–1774 рр. був підписаний Кючук-Кайнарджийський мирний договір, відповідно до якого Кримське ханство визнавалося незалежним (до цього – васальна залежність від Османської імперії). В 1783 році Катерина II видала указ про приєднання Криму до Російської імперії, хоча раніше зобов'язувалася не змінювати його статусу. Указ суперечив умовам миру і був, по суті, протизаконним актом. Зразу ж після входження російського війська почали відбуватися перші переселення кримських татар. Тисячі людей втікали на територію тодішньої Османської імперії. Через півстоліття, а саме після Кримської війни 1853–1856 рр., у якій Росія зазнала поразки, проти татар почали застосовувати примусове виселення. Царські чиновники заявляли про те, що «татарський чинник небезпечний для держави». Місцеве населення побоювалося репресій і масово почало залишати батьківщину [7]. За данними Г.Левицького, російські солдати розстрілювали кримських татар, через звинувачення у співпраці з ворогами [1]. Хоч, прямих доказів часто і не було.

Для того, щоб зрозуміти важливість проблематики потрібно провести паралелі з 1954 р. коли до УРСР було передано півострів Крим. У 1991 р. Україна отримала незалежність, також до її складу, на правах автономної республіки увійшов Крим. 31 травня 1997 р. у Києві відбулося підписання договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією. Серед головних пунктів договору було визнання територіальної цілісності й непорушності існуючих кордонів обох держав [11]. Але, вже протягом березня 2014 р. внаслідок збройної агресії Росії проти України було анексовано півострів. Президент Російської федерації В. Путін намагаючись злегітимізувати дії російської армії, робив неодноразові заяви про те, що його держава має більші права на володіння Кримом ніж Україна. Таким чином, надзвичайно важливим стало питання приєднання півострова в 1783 р. до Російської імперії. Це зумовлює актуальність досліджуваної теми.

Мета роботи: розкрити особливості процесу приєднання Кримського ханства до Російської імперії в 1783 р. та формування імперської моделі адміністративно-територіального управління.

Основними завданнями роботи є: проаналізувати джерельну базу питання, з'ясувати причини анексії Криму, та її наслідки.

Тематика анексії Криму Російською імперією наприкінці XVIII ст. ставала предметом дослідження таких науковців: Андреєва С.[1], Гедько Г. [2], Якубова Л. [12], Левицький Г. [10], Кравченко В. [6], Короленко Б. [5], Задорожний О. [4], Куцик Р. [8].

У поетапному процесі інкорпорації земель Кримського ханства в Російську імперію з урахуванням воєнного, політико-адміністративного та дипломатичного аспектів, можна відзначити такі етапи: початковий період російсько-турецької війни 1768–1774 рр. та її воєнна і дипломатична підготовка; перехід в російське підданство ногайських орд 1770 р.; проголошення незалежності Кримського ханства 1772 р. та визнання цього статусу в Кючук-Кайнарджийському мирному договорі 1774 р.; анексія Криму 1783 р.; остаточне утвердження Росії в Криму за результатами переможної для неї війни з османами 1787–1791 рр. [1].

У 1768 р. почалась Російсько-Турецька війна, яка тривала до 1774 р. Її підсумком було підписання в 1774 р. Кючук-Кайнарджійського договору в невеличкому селі Кючук-Кайнарджа неподалік від міста Силістрії. З російського боку його підписав П. Румянцев, а з турецького – Мусун-заде Мегмет-паша. Договір складався з вступу, 28 статей і секретного доповнення. Російській імперії робилися поступки – фортеці: Енікале і Керч, із

всім, що в них було. Окрім того, до володінь Росії відходили замок Кінбурн та місто Азов з навколишніми землями. Крим оголошувався вільною незалежною територією якою мала володіти «татарська нація». Великою перемогою російської дипломатії було й те, що Туреччина відмовлялася утримувати в Криму свої фортеці та військові гарнізони. Проголошення Криму «незалежною державою» виявилось лише спритною дипломатичною задумкою. Це робилося лише заради того, щоб: по-перше, дати можливість Туреччині вийти з війни й, одночасно, відмовитися від Криму, а, по-друге, цілковито оволодіти ханством, яке залишалося без турецької підтримки у майбутньому [3].

Таким чином, Росія ослабила турецький вплив на півострів, та посилила власний. Вона посприяла тому, що ханом став Шагін-Гірей, який в свою чергу був залежним від імперії. А вже в 1777 р. в суверенному Кримському ханстві спалахнув заколот проти правителя. У відповідь на революцію, з боку Російської імперії – «гаранта кримської незалежності та суверенітету» (відповідно до Кучук-Кайнарджийського мирного договору 1774 р. між Російською і Османською імперіями) прибула допомога. Яка представляла собою «знатний загін» під командуванням генерал-поручика Олександра Прозоровського. Але ця допомога була кваліфікована світовим співтовариством як грубе втручання у справи «суверенної» Кримської держави. Тому російському «знатному» загону довелося в 1779 р. залишити Крим, спровокувавши перед своїм відходом близько 30 тисяч кримських греків, вірмен і татар – християн переселитися з Криму до Північного Приазов'я. Пізніше хан отримує припис (рескрипт) Катерини II евакуюватися з Керчі до Петровської фортеці, а вже звідти пройти в супроводі війська до Криму. 6 вересня 1782 в Керченську бухту входить ескадра російського Азовського флоту у складі шести кораблів. І вже 8 квітня 1783 р. імператриця Катерина II видає маніфест «Про прийняття півострова Кримського, острова Тамань і всієї Кубанської сторони під Російську державу» [6]. Він проголосив включення Кримського ханства до складу Росії і пояснював це порушеннями Портою угоди про Крим, який став осередком постійної небезпеки для Росії, яка в свою чергу була в союзі з Австрією, що підтримувала її намір приєднати півострів. Франція і Прусія хоча і несхвально поставились до анексії Криму, обмежились лише дипломатичними нотами. Османська імперія була піддана дипломатичному тиску з боку Росії і Австрії і незабаром визнала факт приєднання Криму до Росії [2].

Однією з умов інкорпорації півострова до Росії було формування на його території імперської моделі адміністративно-територіального управлінського устрою. Так, на землях колишнього Кримського ханства створено Таврійську область з центром у Сімферополі. Указом імператриці Катерини II від 30 березня 1783 р. з Азовської та Новоросійської губерній утворено Катеринославське намісництво. На величезних просторах, що простяглися від ріки Бугу на заході до ріки Кубані на південному сході та від Полтави на півночі до Криму на півдні, необмеженим володарем був царський намісник та генерал-губернатор Г. Потьомкін. Після його смерті створено ще одне намісництво – Вознесенське (1795). Однак у листопаді 1796 р. цар Павло I ліквідував Катеринославське й Вознесенське намісництва, об'єднав їх із Таврійською областю, тобто Кримом, і створив величезну Новоросійську Губернію. Вона, указом від 8 жовтня 1802 р. була поділена на три – Миколаївську, Катеринославську і Таврійську, а Новоросійську повернуто попередню назву – Катеринослав. 15 травня 1803 р. Миколаївська губернія була перейменована на Херсонську – з переведенням губернського правління з Миколаєва у Херсон [8, с. 76].

Однією з головних причин завоювання Кримського півострова було прагнення російського уряду ліквідувати останню перешкоду на шляху до інтенсивної колонізації Північного Причорномор’я [4]. Також, можна відзначити економічні причини: контроль причорноморських портів, розвиток торгівлі, збирання податків з приєднаних земель; політичні: помста Туреччині, зближення з Австрією, покращення геополітичного становища Російської імперії.

З часу анексії Кримського ханства соціально-політична ситуація на півострові залишалася напруженою. Попри те, що значна частина населення склала присягу на вірність імператорському дому, російська влада і, зокрема, новоросійський генерал-губернатор, не довіряла новим підданим, справедливо побоюючись антиросійських настроїв та заворушень. В цих умовах для російської влади в Криму єдиною можливістю збереження контролю була присутність на півострові значного військового контингенту. З іншого боку, вона була зумовлена й вірогідністю воєнного конфлікту з Туреччиною внаслідок анексії ханства. Тому угруповання російських військ на півострові було значним [12].

Отже, інкорпорація кримського півострова до складу Російської імперії, не була простою. Вагомим стримуючим фактором виступали кримські татари, які були лояльними до Туреччини. Проте, завдяки військовій силі і введенню нової моделі адміністративно-територіального поділу ханство все більше входило до складу Росії.

Наслідки анексії виявились непередбачуваними для агресора. В геополітичному контексті, Англія і Франція через небажання допустити зміцнення Росії, почали налагоджувати міжособистісні політичні стосунки. Також, вони публічно засудили агресію. Через напружений стан в суспільстві російська влада була змушена сконцентровувати значні військові сили на півострові. Це все вимагало значних коштів а основний тягар було покладено на селян, загалом українських. Російські війська направлялись в Крим через Україну, годувати солдат і запеспечувати їх провіантом змушені були селяни. Ці фактори викликали напругу і

незадоволення в українскому суспільстві. Проте, Росії вдалося забеспечити контроль над Чорним морем, також вагоме значення мало експлуатація причорноморських портів. Ще одним наслідком було те, що агресор з того часу сприймав територію Криму як свою невідємну частину.

Підсумовуючи, слід відзначити, що як в 1783 р. під час інкорпорації Криму, так і в 2014 р. Росія порушила існуючу систему міжнародних договорів. Реакція світу на таку ситуацію в обох випадках була стриманою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрєєва С. С. Завнішньо політичні аспекти проголошення незалежності кримського ханства в 1772 р. [Електронний ресурс] / С. Андрєєва // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету – Режим доступу: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=page/issues/41/5.pdf
2. Гедьо Г. Політияні детермінанти приєднання Криму до складу Росії за матеріалами діловодної документації [Електронний ресурс] / Г. Гедьо // – Режим доступу: http://history.org.ua/LiberUA/Book/Krym/6.pdf
3. Дорошенко М. Істрико-політичні предумови виникнення проблеми Криму в українсько-російських відносинах [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.iir.edu.ua/uploads/files/Publikacii/Doroshko_1.pdf
4. Задорожний О. Анексія Криму – міжнародний злочин. – К.: К.І.С., 2015. – 576 с.
5. Короленко Б.А. Входження Криму до Російської імперії: стабілізаційні заходи російської адміністрації [Електронний ресурс] / Б. А. Короленко // – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/6749/25-Korolenko.pdf?sequence=1
6. Кравченко В. Анексія 1783 року. Як Російська імперія захопила Крим . [Електронний ресурс] / В. Кравченко // Волинь – Режим доступу: http://volyn.rivne.com/ua/3088
7. Крим: анексії, депортація, окупації [Електронний ресурс] // Український журнал – 4/2014 – Режим доступу: http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/1356/
8. Куцик Р. Адміністративно-територіальний устрій українських земель Російської імперії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. / Р. Куцик // Україна в контексті Європейської історії: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (25-28 березня 2014, м. Тернопіль). – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – С. 75-83.
9. Кючук-Кайнаджицький мир [Електронний ресурс] // Україна – Режим доступу: http://www.litopys.com.ua/encyclopedia/storichn-pod-chas-v-vazhkikh-viprobuvan/kyuchuk-kaynardzhiyskiy-mir/
10. Левицкий Г.П. Переселение татар из Крыма в Турцию // Вестник Европы. 1882, октябрь, С. 596-639.
11. Підписання договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією [Електронний ресурс] // Україна – Режим доступу: http://www.litopys.com.ua/encyclopedia/transformats-yn-protsesi-drugo-polovini-90-kh-rr/p-dpisannya-dogovoru-pro-druzhbu-sp-vrob-tnitstvo-partnerstvo-m-zh-ukra-noyu-ros-yu/
12. Якубова Л. Скільки разів Росія анексовувала Крим [Електронний ресурс] / Л. Якубова // – Режим доступу: http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7228-6/17.pdf

Вишневський Б.

Науковий керівник – доц. Калаур І. Р.

ПРАВОВА ПРИРОДА «ЕЛЕКТРОННОГО ЗАПОВІТУ»

Вся хода розвитку людської цивілізації свідчить, що зростання уваги до правового регулювання спадкування за заповітом є одним з наслідків розвитку особистості. Чим більше суспільство та держава готові сприймати людину як особистість, яка сама визначає свої вчинки та їх наслідки, тим більше уваги спадкуванню за заповітом приділяє чинне в цьому суспільстві право [1, с. 167].

Останнім часом на публічних Інтернет площадках неодноразово порушувалось питання про те, що відбуватиметься з даними користувача на випадок його смерті. Йдеться про всі ті файли, які користувач розміщує на всіх сервісах Google – документи у хмарному сховищі Drive, відеоролики на каналі YouTube, листи на Gmail, інформацію у профілі соцмережі Google+ та інше.

Здавалося б, яка різниця, що трапиться з інформацією в соціальних мережах, коли користувача вже не буде? Проте необхідно подумати про тих, для кого забуті сторінки користувача стануть болючим нагадуванням про його відсутність. Спадкоємці часто не знають, що з ними робити, і не мають до них доступу. Буває, що сторінки померлих стають місцем розміщення співчуттів. Але трапляється, що на них потрапляють плітки і чутки, проти бажання членів сім'ї. Найчастіше ж вони залишаються просто в підвішеному стані.

Метою статті є з'ясування правової природи волевиявлення фізичної особи щодо долі приватної інформації у мережі Інтернет на випадок її смерті.

Інтернет-гігант Google на весні 2013 р. у цьому контексті запропонувала своїм користувачам нову послугу. За допомогою спеціального сервісу Inactive Account Manager можна визначити, що має статися з наявною у Google приватною інформацією у випадку, якщо користувач помре або буде відсутній протягом тривалого часу. Скористатися новим сервісом можна через персональний аккаунт в Google.

Даний сервіс «електронний заповіт» має завданням вирішити низку етичних проблем, пов'язаних з конфіденційний даними, які залишаються після користувача на серверах Google. Цей сервіс дозволяє або повністю знищити інформацію або передати її третій особі. «Ми сподіваємось, що нова функція

дозволить краще планувати «цифрову спадщину», щоби краще захистити приватне життя и безпеку як самого користувача, так і його рідних та близьких» — написано в блозі Google [2].

Якщо на акаунті в Google буде довго відсутньою якась активність (від 3 до 12 місяців), система діятиме, орієнтуючись на залишені розпорядження користувача – наприклад, вся інформація може бути вилучена, або ж відправлена кому-небудь з близьких родичів. Необхідно відзначити, що довірена особа не зможе отримати пароль. Їй буде передана тільки інформація, зібрана з усіх сервісів Google, з якими працював користувач.

Що стосується інших інтернет-гігантів, то у них є свої напрацювання щодо вирішення проблеми забутих акаунтів. Наприклад, Facebook також не повідомляє родичам дані для доступу до аккаунту, однак дозволяє продовжити його роботу в спеціальному неактивному режимі.

Для підтвердження смерті людини вимагається надіслати копію медичного висновку або свідоцтва про смерть. Після цього адміністрація сайту заморожує сторінку користувача, однак можна залишати коментарі і публікувати фотографії. Сторінка перетворюється в подобу цифровий могили. Правда, доступ до редагування профайла і особистим повідомленнями не отримує ніхто, навіть найближчі родичі померлого. Сервіс, однак, не вирішує проблеми спаму на сторінці – сторонні повідомлення залишаються там до того часу, поки їх не видалить сам автор. Все, що можуть зробити родичі, – направити запит адміністрації Facebook з проханням змінити налаштування приватності: приховати стіну від загального перегляду.

За таким же принципом працюють Deadswitch і Legacy Locker, які перевіряють, чи живий користувач, надсилаючи запит на підтвердження пароля. Щоденний процес підтвердження пароля діє як своєрідне memento mori.

Джеремі Томан (Jeremy Toeman), засновник компанії Legacy Locker, зізнався, що коли він раніше літав на літаках, то цікавився: якби літак розбився, що сталося б з його мережевий життям. Бажаючи залишити усі свої цифрові активи дружині, Томан усвідомив, наскільки важко їй буде отримати доступ до його реєстраційних записів. У інтерв'ю The Guardian Legacy Locker Джеремі Томан повідомив, що створення сервісу мотивовано великою кількістю паролів до різних соціальних мереж. В цілях безпеки їх рекомендується весь час міняти. Оновлювати паролі в звичайному заповіті проблематично, а в Legacy Locker, навпаки, дуже просто. На всі питання з приводу хакерів Томан відповів, що рівень захисту системи сайту не гірше, ніж у національних банків [3].

При реєстрації на сайті та оплаті послуги користувач отримує дві «клубні» карти, які є підтвердженням реєстрації на Legacy Locker і містять ім'я користувача. Одну з цих карт клієнт ресурсу може передати будь-якій близькій людині, щоб той у разі смерті користувача зміг зв'язатися з адміністрацією сайту і отримати доступ до інтернет-спадку померлого.

Після повідомлення про смерть одного з своїх клієнтів адміністрація Legacy Locker висилає протягом двох днів на його адресу чотири листи. У разі якщо відповіді не буде, представники сервісу зв'яжуться з людьми, які були вказані клієнтом в заповіті, і після пред'явлення свідоцтва про смерть клієнта спадкоємцям передадуть заповідану клієнтом інформацію.

Legacy Locker, Deathswitch та інші сервіси з'явилися зовсім недавно. Реальних прикладів їх використання не так багато, а от питання, що робити з уже закинутими акаунтами, досі залишається відкритим. Їх можна або залишити в спокої, або оповістити адміністрацію сайту і попросити, щоб профіль перетворили на так званий меморіал. У неофіційному блозі Фейсбук allfacebook.com одна з найбільш обговорюваних тем – «Чи видаляти з друзів людину, якщо вона загинула?»

Дещо по іншому до відходу в інший світ підготувалися японці. Американська компанія Yahoo! запустила цього літа в Японії новий сервіс – Yahoo! Ending. На ньому можна зберегти паролі до акаунтів всієї лінійки Yahoo! – від віртуального гаманця і пошти до файлообмінника. Як тільки Yahoo! Ending отримає повідомлення від родичів про смерть користувача з доданою копією свідоцтва про смерть, всі акаунти будуть видалені або передані довіреній особі, на яку складено заповіт.

Тенденції до поширення такого роду волевиявлень та використання вказаного сервісу зумовлюють потребу визначити правову природу розпорядження користувача щодо долі акаунтів на випадок його смерті. За юридичною сутністю таке волевиявлення нагадує розпорядження вкладника до банку (фінансової установи) відносно його вкладу на випадок смерті (ст. 1228 ЦК України) та волевиявлення страхувальника щодо визначення вигодонабувача за договором страхування життя (ст. 3 Закону України «Про страхування»).

З огляду на правову природу дій, які вчиняють відповідні адміністратори стосовно акаунтів на випадок смерті користувача, вказані дії вчиняються на підставі укладеного договору між ним і адміністратором. З огляду на те, що ст. 1252 ЦК України встановлено вичерпний перелік розпоряджень, які прирівнюються до нотаріально посвідчених заповітів розглянуті вище способи реалізації волевиявлення щодо долі акаунтів не можна розцінювати як заповіт. Однак, якщо після такого договору був складений заповіт, у якому змінено осіб, яким необхідно передати акаунти, то юридично значимим для адміністратора є останній правочин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильченко В. В. Спадкування за заповітом у новому Цивільному кодексі України [Текст]: В. В. Васильченко //Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2005. – № 1. – С. 166-172.
2. Google впровадила «електронний заповіт» [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://dt.ua/TECHNOLOGIES/google-vprovadila-elektronniy-zapovit-120347_.html
3. Новые сервисы обещают сохранение цифровой жизни после смерти http://alex-simferopol.org.ua/index.php?newsid=2724

ГАВУР В.

Науковий керівник – доц. Григорук. Н.А.

ВІДКРИТТЯ ЯПОНІЇ У 1853-1854 РР. СПОЛУЧЕНИМИ ШТАТАМИ АМЕРИКИ

XIX століття – період розквіту колоніальних імперій. У цей час між найвпливовішими державами світу відбувається активна боротьба за різноманітні території. Тоді це мало свою логіку. Внаслідок бурхливого економічного розвитку, країни-капіталісти потребували збуту власних товарів за межі своїх умовних кордонів (чи то пак – метрополії). Значний збут дешевих товарів міг забезпечити не просто значні прибутки – це дарувало можливість буквально «вимивати» цінні метали (із котрих, в основному, чеканилася монета багатьох держав), тим самим піднімаючи власну економіку на новий рівень. Не забуваймо також і про посилення стратегічних можливостей: створення однією державою факторії на сприятливій для геополітики території надавало їй можливість здійснення постійного тиску на колонії інших значних метрополій, або ж ще незалежні політичні одиниці. Саме у цей момент, до списку провідних держав входять Сполучені Штати Америки, котрі, ще не встигли надійно закріпитись на всіх важливих стратегічних фронтах, зокрема на Далекому Сході. Приблизно тоді ж, у сферу їх геополітичних інтересів потрапляють Японські о-ви.

Метою даного дослідження є висвітлення умов та характеру дипломатичних відносин між США та Японією, які призвели до «відкриття» останньої, та в значній мірі визначили перспективи міжнародних відносин другої половини XIX – першої половини XX століть.

Актуальність даної статті полягає у тому, що водночас піднімаються два важливі питання у світовому політичному розвитку XIX ст.: проблема політичного закріплення позицій США на Далекому Сході, а також відкриття держави, котра вела політику самоізоляції та стала у подальшому могутнім суб’єктом у міжнародній політиці.

У дослідженні даної проблеми слід відзначити низку експертів, зокрема: Г. Нормана, А. Жукова, А. Мещерякова, Р. Теймса та ін.

У середині XIX ст., США потребувало вирішення вище описаних проблем щодо політики із Китаєм. Окрім того, що американський уряд мав намір закріпитись на цих просторах, котрі вже до цього стали об’єктами політики Великобританії та Франції, планувалось посилити свої позиції на Далекому Сході та в просторах Тихого океану загалом, закласти своєрідний плацдарм – із перспективою реалізації подальших геополітичних претензій [5, с. 168]. До того ж, аби дістатись до Китаю, американським суднам був необхідний, свого роду, «перевалочний пункт», аби запастись необхідною провізією, поповнити трюми вугіллям (наприклад, морський шлях від Сан-Франциско до Гонконгу становив 6150 км.) [6, с. 209; 7]. Водночас із тим з’являлась можливість широкого збуту товарів та запуску в обіг значної кількості золота (відзначу, що із 1849 р. у штаті Каліфорнія були відкриті грандіозні поклади золота) [6, с. 210]. Все це доповнювала й потреба розвитку китобійного промислу у тихо-океанічних просторах. Японії надавалось значне економічне та стратегічне значення на Далекому Сході. Її острівне розташування, а також розташування неподалік від Китаю, було «подарунком долі» для іноземних колоністів.

Однак, тут метрополії зіткнулися із дуже запеклим опором. Справа в тому, що із кінця першої половини XVII ст., Країна вранішнього сонця цілеспрямовано проводила політику самоізоляції. Обмеженим доступом до островів, а точніше – до порту Нагасакі користувались тільки голландські судна, що прибували кожного року лише у складі двох одиниць [12, с. 86]. Прибуття суден інших європейських держав автоматично могло розглядатись як погроза функціонуванню режиму сьогунату. Зокрема, між 1791 та 1849 рр. США та Англією було здійснено по 7 експедицій, а також мала місце одна французька (1846 р.): усі вони завершились безрезультатно [4, с. 602].

У американському конгресі розгляд японського питання назрів у 1852 р. [4, с. 607] Цим же й зацікавилась адміністрація президента М. Філлмора [9, с. 361]. В результаті останнім було видане розпорядження комодору М. Перрі, в якому висувались наступні завдання:

– щонайшвидшого укладення торгового договору із Японією, а також налагодження там бази для торгівельного флоту та ведення китобійного промислу;

– забезпечення політичного впливу США у Японії, по можливості витіснивши вплив європейських метрополій – якщо такий має місце;

– збору інформації про регіональні особливості Далекого Сходу [4, с. 608].

Дана операція була вельми інтригуючою та багатообіцяючою у випадку успіху. До цього всього, міжнародна обстановка видавалась дуже вигідною: очікувалось розпалювання конфлікту між Російською та Османською імперіями, що у подальшому справді переросте у Кримську війну 1853-1856рр., у яку будуть втягнені Англія та Франція [3, с. 29].

Тож на її реалізацію було виділено 12 суден (утім, згодом 8 суден повинні були відділитись та попрямувати у напрямку Китаю). Відзначу, що з-поміж усіх кораблів мали місце й декілька військових броненосців.

Американська ескадра відправилась для вирішення поставлених завдань. Судна рухались із швидкістю 15-17 км/год (на той час така швидкість була досить значною), і прибули до Японії аж 3 червня 1853 р. [1, с. 63; 7]. Варто звернути увагу на одну суттєву деталь: в даному випадку Перрі прибув не у порт Нагасакі, куди були спрямовані усі раніше здійснені експедиції, а – прямо до затоки Урага у м. Едо. Що ж до японського уряду, то воно було попереджене голландцями про прибуття «незваних гостей», однак ніхто навіть не очікував побачити їх саме у столиці! Відчуття значної загрози викликали і славнозвісні «чорні кораблі» – 2 потужних парових броненосця із вантажною місткістю у 2450 тонн [7]. Японія не була готова боротися проти такого суперника. За збігом обставин, країна переживала значний економічний занепад та послаблення влади сьогуна.

Ще більше загострив проблему намір комодора отримати аудієнцію із «Його Величністю» (таким титулом Перрі іменував сьогуна Токугава Іейосі, що було досить помилково). Останній на той момент важко захворів, тому очільнику експедиції прийшлось вести діалог із чиновниками. Втім, уряду бакуфу вдалось вмовити американську делегацію почекати певний час. Та й Перрі, у свою чергу, не поспішав, обіцяючи знову прибути рівно через рік. Американський флот справив потужне враження на місцевих тубільців, і тому підписання договору залишалось лише питанням часу.

Натомість, американський флот повернувся значно швидше – у лютому 1854 р. Тепер уже Перрі вів за собою 9 кораблів, що мали на озброєнні 250 гармат [7; 4, с. 612]. Цю поспішність можна пояснити тим, що опісля першого візиту комодора на Японські о-ви, російський уряд направив сюди адмірала Путяніна із дипломатичною місією. Зразу стає зрозуміло, що подібна міжнародна конкуренція за територіальний вплив потребувала застосування «дій на випередження». До того ж, Кримська війна 1853-1856 рр. набувала все більших масштабів, у свою чергу відволікаючи основних зовнішньополітичних конкурентів від дій США.

У даному випадку, Перрі прибув не у Нагасакі, і навіть не до затоки Урага, а пришвартував свої судна поблизу Канагава – маленького селища неподалік від Едо [7]. Цим самим, комодор демонстрував своєрідну свавільність та відсутність страху перед вказівками бакуфу. Насправді, у випадку воєнного конфлікту, японська сторона не була здатною щось протиставити американцям, їй довелось миритися із дійсним станом справ. Тому у лютому розпочались тривалі переговори, що завершились 31 березня 1854 р. підписанням вельми нерівноправного Канагавського договору, що складався із 12 статей [9, с. 361]. Варто акцентувати увагу на головні його умови: встановити дружні відносини між обома державами; відкрити для американських суден порти Хакодате і Сімода, котрі водночас забезпечували б безкоштовну допомогу пошкодженим американським суднам, а також постачали б провіант і продовольство командам; Японія обіцяла сприяти американській торгівлі, а також обіцяла забезпечити лояльне ставлення до американців на власній території [11, 12]. Також сторони зобов'язувались, при необхідності, заснувати консульства. Договір слід було ратифікувати впродовж наступних 18 місяців. Щодо двох останніх пунктів – японський уряд намагався відсунути у часі їх реалізацію [12].

Варто також відзначити, що по завершенню переговорів обидві сторони обмінялись символічними подарунками. Зокрема, Перрі розпорядився вручити мініатюрну залізницю, телеграф із проводом – довжиною у 3 милі, 2 американські човни, залізну пічку, телескоп, колекцію зброї, збірники законів Конгресу, багато історичної літератури. Також кожен високопоставлений японський чиновник отримав в подарунок: годинник, меч, гвинтівку, револьвер та 10 галонів віскі [5, с. 150]. Із японської сторони гостям були вручені вироби із порцеляни, шовку та дерев'яні лаковані скриньки [7]. Цей момент насправді є досить важливим, оскільки він демонструє бажання американської делегації показати абсолютну перевагу Західної цивілізації, аби остаточно зламати будь-яке бажання японського уряду чинити воєнний чи дипломатичний опір. Одначе, ці дії лише «додавали масла у вогонь» в японському суспільстві, що й стало однією із причин породження п'ятнадцятирічного політичного та соціального хаосу, котрі згодом пережила Країна вранішнього сонця [9].

Укладення Канагавського договору 1854 р. дало початок офіційному «відкриттю» Японії для світу. За цим документом, впродовж 1854-1858 рр., відбулось підписання цілої серії нерівноправних для японської економіки угод із європейськими державами. Важливо відзначити, що майже у кожному випадку простежувалась своєрідна «дипломатія канонерок», особливістю якої була наочна демонстрація переважаючого воєнного потенціалу однієї держави перед іншою з ціллю нав'язати невигідні умови у взаємовідносинах.

Зовнішньоекономічні традиції капіталістичних держав – з огляду протекціонізму, чи канонів вільної торгівлі (що було притаманно Англії), знайшли собі ще один притулок у новому регіоні. Це спричинило поступове «вимивання» із японського обігу цінних металів. Японію заполонили іноземні товари, що робило

цехову продукцію «цза» та кустарне виробництво абсолютно неконкурентоспроможними на внутрішньому ринку. З іншої сторони, почалась поступова капіталізація японського виробництва, що, однак, набрала значних обертів лише після реставрації імператорської влади у 1868 р.

Та наслідки не обмежувались лише економічним фактором. Підписання подібних договорів підтверджувало недієздатність та слабкість уряду сьогуна. Піднялись хвилі протесту. Зокрема, активно вирізнялись «рух за відновлення імператорської влади» та «рух за вигнання іноземців». Їх головним осередком були південно-західні провінції, котрі, шляхом політичних змін, прагнули реалізувати капіталізацію регіону (відзначу, що на той час даний регіон держави був найбільш економічно розвинутим). Відкриття Японії вкрай загострило й без того існуючі політичні, соціальні та економічні проблеми всередині цієї країни, кульмінацією чого стала громадянська війна «Босін» 1867-1868 рр.

У свою чергу, США досягнуло своєї основної мети – закріплення стратегічного плацдарму на Далекому Сході, водночас ставши своєрідним дипломатичним «першопрохідцем» у справі «відкриття» та залучення Японії як суб'єкта до сфери міжнародних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тояма С. Крушение феодализма в Японии / Тояма Сигеки. М.: Издательство иностранной литературы, 1959. – 363 с.
2. Елисеев В. Японская цивилизация / В. Елисеев , Д. Елисеев. – Екатеринбург: У-Фактория, 2006. – 528 с.
3. Норман Г. Возникновение современного государства в Японии / Герберт Норман. М.: Издательство восточной литературы, 1961. – 297 с.
4. Жуков А.История Японии. Т. I. С древнейших времен до 1868 г. / Отв. ред. А. Е. Жуков. – М.: Институт востоковедения РАН, 1998. – 659 с.
5. Теймс Р. Япония: история страны / Р. Теймс. – М.: Эксмо; СПб.: Мидгард, 2009. – 416 с.
6. Мак-Клейн Д. Япония: сёгунат Токугавы – в XXI веке / Джеймс Мак-Клейн. М.: АСТ: Астрель, 2011. – 895 с.
7. 7. Мещеряков А. Император Мейдзи и его Япония. [Електронний курс] / Режим доступу: http://www.litres.ru/static/or4/view/or.html?baseurl=/static/trials/04/96/27/04962703.&uuid=2c9a2a51-74e9-11e2-87fe-002590591dd6&art=4962703&trials=1&user=191018549&file=7069578 8. Хиллсборо Р. Синсенгуми, последний самурайский отряд сёгуна. [Електронний курс] / Режим доступу: http://readli.net/chitat-online/?b=392151&pg=1
8. 9. История США в четырех томах. Т. 1. 1607–1877 / Ред. кол.: Н. Н. Болховитинов, М. С. Альперович, Р. Ф. Иванов и др. М.: Издательство «НАУКА», 1983. – 687 с.
9. EMPIRE OF JAPAN TREATY Kanagawa, March 31, 1854. [Електронний курс] / Режим доступу: http://core.ecu.edu/hist/tuckerjo/kanagawa.pdf
10. Отношения между США и Японией в период заключения «неравноправных договоров» (1854–1868). [Електронний курс] / Режим доступу: http://www.bakumatsu.ru/lib/Nosov_USA-Japan.pdf

Горбаль О.

Науковий керівник – доц. Костюк Л. В.

ОБРЯДОВЕ ЗНАЧЕННЯ ГОЛОВНИХ УБОРІВ В УКРАЇНСЬКИХ ТРАДИЦІЯХ

Із глибини віків веде свій відлік історія головних уборів, котрі виконували не лише утилітарні, а й більш широкі функції, в тому числі прикрашання голови та всього комплексу вбрання. Проблема їх розвитку дуже складна й до кінця не розв'язана.

Зараз важко собі уявити, як ще півсторіччя тому українські жінки не виходили з дому без елегантного капелюшка чи строкатої хустки. А ті колосальні зусилля, що зараз витрачаються на догляд за волоссям, йшли в першу чергу на придбання виразного головного убору. Як пов'язати хустку, або ефектно одягти капелюшка – це те, над чим глибоко замислювались, дивлячись у дзеркало, тогочасні кокетки.

Актуальність теми зумовлена відродженням українських традицій, звичаїв, які необхідні для становлення української самоідентичності, вивчення історії культури, історії українського мистецтва та історії України в цілому, малодосліджуваністю теми.

Метою даної розвідки є вивчення обрядового значення головних уборів у українських традиціях та їх місце в народній культурі в цілому.

У відповідності з метою дослідження ставляться такі **завдання:** простежити історію розвитку головних уборів; охарактеризувати обрядове значення традиційних головних уборів; дослідити основні види головних уборів українців.

Головні убори українок чітко розмежовуються за формою та способом носіння, а саме: жіночі та дівочі. Найхарактернішими головними уборами дівчат були: начільна стрічка, обручник, вінець. Жінки навпаки закривали волосся. Тому їх найтиповішими головними уборами були хустина та намітка.

Д. Зеленій усі головні убори поділяв на такі типи: рушникові, чепці, шапки та дівочі вінки [7, с. 315]. К. Мошинський дає іншу порівняльно-класифікаційну схему: перев'язь – пов'язка, чільце – діадема і корона з пір'я [7, с. 228]. Г. Маслова розподіляє дівочі головні убори на смужки тканини, обручі з твердою основою, вінці, вінки, уплітки, налобники з металевими підвісками; жіночі – на рушникові,

кичкоподібні, кокошники, самшури, ковпаки, шапки [7, с. 228]. У кожному випадку, як бачимо, в основу класифікації головних уборів покладені різні ознаки: матеріал, форма, конструкція тощо.

Більш вдалу класифікацію головних уборів зробив у своєму дослідженні Я. Прилипко, бо знайшов єдину класифікаційну основу для виділення груп головних уборів та підкреслював генетичну послідовність їхнього розвитку [5, с. 144].

Українські жінки, жінки-міщанки у XIX ст. носили шапки-кораблики, облямовані дорогим хутром. Хутро свідчило про соціальний статус жінки. Крім того, шапки-кораблики були низькими та високими із опуклим наголовком та хутряним околишем [10]. Прямокутний платковий жіночий головний убір називався наміткою. Це лляна, рідше конопляна тонка або взагалі прозора, часом підкрохмалена тканина, що мала довжину приблизно 5 м, а ширину 50 см. Орнамент на тканині, манера зав'язування та способи укладання — все це залежало від місцевості та індивідуального смаку господині [9, с. 211]. Серед біднішого населення найчастіше зустрічалися вибійчані хустки із бавовни. Ще й у 20-х роках XX століття на Поділлі користувалися хустками із домашньої тканини [12, с. 144]. Як правило, українки поєднували два головні убори: намітку, котра могла бути понад три метри завдовжки і яку пов'язували на очіпок, та шапочку, виготовлену з парчі чи оксамиту. Згодом на зміну традиційним наміткам прийшла хустка, котру з часом стали зав'язувати і просто на волосся.

По всій території Середньої Наддніпрянщини до кінця XIX ст. зберігся звичай покривати заміжній жінці голову полотнищем тканини, що із часом перетворилося на різні форми жіночого вбрання голови [1].

Щодо чоловічих головних уборів, то вони не потребують такої детальної класифікації, хоч і були досить різноманітними, бо виготовлялися із різноманітних матеріалів – від соломи до хутра.

Найпоширенішими чоловічими головними уборами були капелюхи та шоломи (магерки). Капелюхи робили із овечого хутра або сукна із хутровою опушкою, а носили залежно від місцевих звичаїв – прямо на всю голову, заломлюючи посередині, зсуваючи на потилицю чи набік. Шоломи шили з коричневої або сірої повсті. За формою вони були напівсферичні або конусоподібні, без крис або з високо загнутими крисами.

Головні убори селян менш різноманітніші. Це шапки-ковпаки з червоної, синьої або зеленої тканини, котрі були обшиті внизу іншою тканиною або хутром.

Ще одним видом чоловічих уборів були шапки, котрі виготовлялися у домашніх умовах або замовлялися. Влітку чоловіки по всій території України носили брилі. Для їх виготовлення плели вузькі смужки із стебел пшениці або жита, з яких зшивалась верхня частина і поля [2, с. 134].

Розглянувши топологію українських головних уборів бачимо, що вона є вельми багатою та різноманітною. Це і лопатушки, стрічки – бинди, пов'язки, чільця, очіпки, хустки. А серед чоловічих це – підворота, кресані, брилі, клепані, кучми, мазниці, малахаї, шлики та шапки, а в літній період капелюхи, що і також зустрічалися серед дівчат. Головні убори виражали соціальну приналежність та змінювалися в залежності від віку, сімейного стану жінки. Також їх можна поділити на святкові, буденні, обрядові і завжди були тісно пов'язані із зачіскою та одягом.

Щодо розвитку чоловічих головних уборів, то період Княжої доби убирають в себе візантійські традиції. До наших часів не вдалося зберегти прикладів, можна лише побачити деякі з них на мініатюрах літописів. Зокрема, в письмових джерелах повідомляється про такі види головних уборів як клобук та ковпак.

У XI – XIII ст.. взимку чоловіки носили переважно сферичні шапки з плоским наголовком і хутряним околишем. Такі шапки бачимо на зображеннях святих в «Окладі Мстиславового Євангелія» початку XII ст. (до 1117 р.)., влітку – високі шоломоподібні шапки, інколи прикрашені орнаментом [3, с. 77].

З приходом феодалізму в Європі, головні убори українців також змінюються. Про ці зміни ми дізнаємося з Радзивіллівського літописного зводу. Тут ми зустрічаємо таку характеристику: шапки з сферичним верхом, що мають закочений околиш або хутряну облямівку.

Висвітлення процесу формування головних уборів, тобто принципу історичної послідовності їх розвитку дає можливість простежити всю суму факторів, які були задіяні до створення такого своєрідного комплексу матеріальної культури українців, як народний головний убір [4].

Як відомо, колись головні убори мали магічне та оберегове значення. Від різного зла по-різному вони повинні були захищати голову дівчини або заміжньої жінки, чоловіка або парубка (хоча іноді і самі здатні були принести зло). При цьому, часто головні убори відображали певні соціально-класові особливості: сімейне положення власників. Дослідники висвітлюють, що соціальна і магічна функція в головних уборах виражена найбільш яскраво. В етнографічній літературі здавна звернена увага на те, що вони використовують не тільки утилітарні, але й знакові функції. Це проявлялось в чіткому розподілі дівочих та жіночих головних уборів, їх ролі в весільних обрядах, а також в різних повір'ях, пов'язаних з ними [6, с. 244].

Для святкових дівочих головних уборів українок характерно значне видове і локальне різноманіття. Найбільш типові із них – вінки. Вони розподілені дослідниками на три групи: плоскі, плетені (свиті), вінки-шнури. Їхнє різноманіття виражається як у матеріалі (стрічки, плетені шнури, шовкові тканини, пір'я пташок, штучні або живі квіти) так і в конструкції (від вузької стрічки до високих складних вінків). Цікаво, що для виготовлення плетених вінків з квітів використовували, як правило,

лише певні рослини, котрим надавались часто магічні властивості. Часто це були ароматні або хрестоцвіті трави – рута, часник, барвінок, м'ята, овес та різні квіти, які виступали символами та оберегами. З часом оберегові та знакові функції втратили своє семантичне значення. Залишилась домінуючою функція – естетична.

Традиційний весільний дівочий вінок мав свої специфічні особливості в різних історико-етнографічних регіонах. Весільний вінок, як знак молодої, відрізняв її від інших дівчат на весіллі, у ньому були вплетені магічні предмети – барвінок, часник, м'ята, овес. Ці квіти виступали як символи та обереги [8, с. 133].

Вінок, як символ і оберег, займав особливе місце серед головних уборів: це не тільки окраса, а й символ молодості, повноліття дівчини, дівочої чистоти, а в наступному етапі її життя – знак молодої на весіллі. Також відрізнялися атрибути – символи дійових осіб весілля. Знакову функцію відігравав колір. По кольору головного убору або по атрибуту головного убору можна було відрізнити сироту або вдову.

На початку XX століття на Поділлі, крім вінка, побутував весільний головний убір – вельон (сучасна фата), який прийшов на українські землі із Західної Європи. У багатьох селах спостерігалось побутування і вінка, і вельона. Інколи ці два головних убори поєднувалися: традиційний вінок одягали на голову нареченій в суботу, а вельон – у неділю.

Щодо використання чоловічих головних уборів, то є такі відомості. На Поділлі кашкети набули більшого поширення, ніж картузи, носили їх зсунутими на потилицю чи насунутими на чоло. Головний убір нареченого прикрашався квіткою або вінком [11, с. 375].

Немаловажна роль головних уборів і в поховальних обрядах. В XIX – на початку XX століттях на всій території України похорони здійснювалися за церковно – християнським обрядом, який, однак містив елементи язичницької обрядовості. За народним повір'ям, людина продовжила жити в потойбічному світі, а тому її відповідно споряджали.

Цікаво, що одні і ті ж головні убори, але в різних функціональних навантаженнях застосовувалися і у весільній та в поховальній обрядовості. Як уже зазначалося в певні історичні епохи слов'янські дівчата ходили з розпущеним волоссям. В XIX – на початку XX століття розплетене волосся побутувало не лише під час весільної, а й під час поховальної обрядовості. Але у поховальній обрядовості розплетене волосся було символом трауру.

В обрядових головних уборах поєднувалися всі функції, однак поряд із знаковою та обереговою, які дедалі більше втрачали своє первісне семантичне значення, стає домінуючою естетична. Усі елементи головного убору поєднувалися конструктивно, пластично та колористично творили надзвичайно складну об'ємно – просторову форму [13].

Таким чином, традиційні головні убори українців у своєму еволюційному розвитку пройшли ряд етапів, виконували ряд функцій. Адже головний убір – необхідний атрибут в повсякденності, атрибут нареченої, нареченого, померлого, необхідний атрибут кожного будинку. Традиційні головні убори українців тим і унікальні, що вони такі ж, якими були тисячі років тому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стецький Т. Народний одяг закарпатських українців. [електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 15. 01. 2016. Режим доступу: [http://www.ridnamoda.com.ua/?p=783].
1. Стельмащук Г. Традиційні головні убори українців / Г. Стельмащук. – К.: Наукова думка, 1993. – 238 с.
2. Рыбаков Б. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв. / Б. Рыбаков – М., 1982. – С. 76–77 с.
3. Українські жіночі костюми XV–XX ст. – [Електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 15. 01. 2016. Режим доступу: [http://swordmaster.org/ukr_14_17.html].
4. Український народний XVII–XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського / Авт. та упоряд. Д. Крвавич, Г. Стельмащук; ред. Ю. Гошко. – Київ: Наукова думка, 1988. – 272 с.
5. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис / О. Воропай. – Київ, 1991. – 349 с.
6. Зеленин Д. Женские головные уборы восточных (русских) славян / Д. Зеленин. – М., 1991. – 315 с.
7. Васіна З. Українське весільне вбрання / З. Васіна. – К., 1989. – 231 с.
8. Зеленин Д. К. Женские головные уборы восточных (русских) славян / Д. Зеленин. – М., 1991. – 315 с.
9. 10. Познанський В. Український народний одяг. [електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 15. 01. 2016. Режим доступу: [http://cygan.ucoz.ru/publ/7-1-0-60].
10. 11. Косаківський В. Весілля в с. Хоменках Шаргородського району Вінницької області (XX ст.) / В. Косаківський // Подільська старовина. – Вінниця, 1993. – С. 373–375.
11. Косміна Т. В. Українське весільне вбрання. Етнографічні реконструкції: Листівки / Т. В. Косміна. – К., 1989. – 231 с.
12. Головні убори: українська давня мода. [електронний ресурс]. – Дата опрацювання: 14. 01. 2016. Режим доступу: [http://www.epochtimes.com.ua/fashion/traditional-apparels/golovni-ubori-ukrayinska-davnya-moda-108884.html].

Гумніцька І.

Науковий керівник – оц. Григорук Н. А.

БІСМАРК ЯК ІДЕАЛ ДИПЛОМАТІЇ

«Дипломатія – одне із найбрехливіших занять, але коли вона ведеться в німецьких інтересах і таким чудовим чином, з хитрістю і енергією, як це робить Бісмарк, їй не можна відмовити в частці захоплення».

(Рудольф фон Беннігсен)

У першій половині XIX століття Німеччина залишалася роздробленою на безліч держав, у кожній із яких була своя політична влада, свої закони і армія. Тому діяльність Отто фон Бісмарка, який був, безсумнівно, геніальним дипломатом, залишила в історії Німеччини, незабутній слід. Діяч створив Рейх, перекроїв світову політичну карту, своїми влучними висловлюваннями змусив цитувати себе через довгі роки після його смерті. Бісмарк – легендарна постать Німеччини, еталон німецької мудрості, розважливості й волі.

Отто фон Бісмарк був німецьким державним діячем, першим рейхсканцлером Німецької імперії.

Аналіз життя та діяльності рейхсканцлера Отто фон Бісмарка залишається **актуальним** і нині, коли проходить процес переформатування незалежної Української держави в умовах неглобальних для неї викликів, зокрема відверто агресивної окупаційної політики з боку Російської Федерації. Розуміння ролі політичних лідерів у державному будівництві, захисті національних інтересів і реформуванні соціально-економічної системи суспільства має важливе значення для визначення місця окремих особистостей як в історичному минулому, так і на сучасному етапі державотворення. Адже не секрет, що конкретний хід історії, інтенсивність і направленість розвитку тих або інших тенденцій, більша чи менша ціна, яку доводиться платити народам за економічний і соціальний прогрес, усі неповторні зиґзаґи історичного розвитку значною мірою визначаються політикою провідних політичних діячів-державників. Крім того, актуальність теми зумовлена необхідністю створення нової зовнішньополітичної доктрини України, на основі прагматичного врахування переваг і ризиків геополітичного, геоекономічного, інтеграційного і глобального характеру. Важливе значення при цьому має осмислення характеру нинішніх міжнародних відносин у Європі та історичних традицій зовнішньополітичної діяльності великих європейських держав, зокрема Німеччини, напрями політики та дипломатії якої значною мірою були вироблені ще першим імперським канцлером [6].

Метою дослідження є аналіз діяльності Отто фон Бісмарка як історичної особистості та державного діяча.

Відповідно до визначеної мети роботи можна виділити наступні основні **завдання:**

– охарактеризувати основні аспекти дипломатичної діяльності Бісмарка;

– дати оцінку значення політики, яку здійснював Бісмарк, для подальшого політичного розвитку Німеччини.

Історіографічною базою даної проблеми є праці науковців-істориків, зокрема: Ерусалимский А. «Дипломатия и милитаризм» [3]; Оболенская С. «Политика Бисмарка и борьба партий в Германии в конце 70–х годов XIX века» [5]; Чубинский В. «Бисмарк. Биография» [10]; Хасанов В. «Бісмарк, який «пережив себе, а не свою велич»« [8]; Троян С. «Отто фон Бісмарк – політик і дипломат» [6]; Апостолова Т. «Творец реформы (к вопросу о военной реформе в Пруссии и объединении Германии в 60–70–е гг. XIX века)» [1]; Утин Е. «Вильгельм I и Бисмарк» [7].

Ім'я Бісмарка ніяк не можуть залишити в спокої. Можливо, жоден європейський державний діяч XIX століття, крім Наполеона, не викликав такого великого і стійкого інтересу у істориків. Про те та інше написано багато тисяч книг і статей, але якщо про Наполеона можна говорити «без гніву і пристрасті» як про історичну постать, що цілком належить минулому, то з Бісмарком це не виходить. Заважає політика. Заважають перепетії «німецького питання» в нинішньому столітті. Чи то Перша світова війна і крах створеної Бісмарком німецької імперії, чи то Друга світова війна і породжений нею поділ Німеччини, – кожна з цих подій давала підґрунтя для роздумів про Бісмарка і його історичної відповідальності, досягнень і прорахунків, для зіставлень і прогнозів. І, відповідно, пам'ятні дати, пов'язані з ним особисто або з подіями, учасником яких він був, ознаменувалися бурхливими дискусіями, в яких знову і знову повертаються до оцінок сенсу, підсумків і наслідків його діяльності [10, с. 5].

Важливе значення для науковців, що досліджують політичну діяльність Отто фон Бісмарка, відіграє дипломатія, якій і сам він надавав неостанню роль. Однак, на нашу думку, проблема дипломатії досліджена на недостатньому рівні, тому ми спробуємо з нашої точки зору поглянути на цю проблему.

Дипломатичні здібності Бісмарка виявилися не одразу. На шляху до політичної та дипломатичної кар'єри, про яку він почав рано мріяти, існувала низка перешкод. У родині діяча не було традиції дипломатичної служби. Його батько, Фердинанд Бісмарк, був типовий остельбський юнкер, що нічим не виділявся серед представників

свого класу. В керівних бюрократичних кругах закордонного відомства досить презирливо ставились до нащадків старомодного провінційного юнкерства і не надто охоче допускали їх на дипломатичну службу. Бісмарк згодом жалівся, що в дні його молодості найбільш високі дипломатичні посади в Пруссії займали іноземці, а якщо зустрічались німці, то найчастіше непрусського походження. Найбільше цінувалося знання французької мови, і пізніше Бісмарк писав, що володіння цією мовою, хоча б на рівні знань обер-кельнера давало значні переваги у просуванні на дипломатичній службі [2, с. VII–VIII].

Сімейні традиції швидше могли підштовхнути молодого Бісмарка до думки про військову кар'єру. Упродовж трьох століть його предки брали участь в усіх війнах проти Франції. Його батько разом із шістьма іншими родичами відзначився у війнах із Наполеоном. Пізніше Бісмарк неодноразово шкодував, що не обрав військової кар'єри. Він звинувачував у цьому свою матір, яка походила з чиновницько-професорської сім'ї; вона не поділяла військових нахилів молодого юнкера, віддаючи перевагу успіхам свого сина на дипломатичній арені [3, с. 21].

Хоча прагнення молодого Бісмарка розпочати військову кар’єру не вдалося втілити у життя, як дипломат, а згодом видатний політичний діяч, він став однією із провідних постатей німецької історії.

Як дипломат Бісмарк пройшов хорошу школу. Протягом восьми років свого перебування у Франкфурті (1851–1859 рр.) в якості посла Пруссії при Союзному сеймі, він мав можливість найретельнішим чином вивчити «всі ходи і виходи навіть до найпотаємніших проходів» [2, с. 58], всі важкі дипломатичні хитросплетіння, що виникали із суперечливих інтересів окремих німецьких держав. Багато чого навчитися він міг у своїх власних суперників у Союзному сеймі: австрійська дипломатія, яка пройшла школу Меттерніха, мала величезний досвід хитрого сплетіння різноманітних інтриг. Короткочасне перебування Бісмарка у Відні, за словами прусського короля, – «вищій школі дипломатичного мистецтва« також відіграло неабияке значення [9, с. 17]. Дало змогу дійти до висновку, що злагода з Австрією можлива лише на основі рівності з Австрією.

Його поява в бундестазі ознаменувалася демонстрацією повного нерозуміння (або точніше – неприйняття) того, що відбувалося в стінах «опори» німецького парламентаризму. Слід сказати, ситуація там була справді дуже дивна: посли й депутати з поважним і серйозним виглядом нескінченно засідали на благо німецького возз’єднання. Але владний Відень по-господарськи вдало обдурив їхні патріотичні почуття й устремління, відведених їм тісні чи не дуже (якщо казати про Баварію, Ганновер, Саксонію, Вюртемберг і Пруссію) «квартири». Причому, схоже, це всіх влаштовувало. Окрім нового прусського посла. Озирнувшись, Бісмарк вирішив цю союзну «ідилію» знищити. Строго документальних свідчень його «підривної діяльності» знайти не вдалося, але кумедних анекдотів із цього приводу, розсипаних по історико-дипломатичній літературі, цілком досить. Так, наприклад, не змирившись із формою одягу австрійського посла, який приймав його, він одразу роздягнувся майже догола, миттєво поставивши нахабу на місце. А ось ще джерело повідомляє про нібито відверте викрадення секретної документації, спрямованої на підрив прусського авторитету, з архівів усе тієї ж австрійської місії. Але найбільш правдоподібною вважають версію так званої «історії з сигарою». Повна безправність представників німецьких держав підкреслювалася Віднем навіть у дрібницях — палити на засіданнях дозволялося тільки австрійцям. Швидко зорієнтувавшись в обстановці, Бісмарк демонстративно дістав величезну сигару і вдаючи, що не знаходить кресала, гучно зажадав у вічно головуючого віденця прикурити. Ошелешений граф Тун слухняно виконав прохання прусського посланця. Через якийсь час у парламенті запалили всі, навіть некурці давилися димом, звісно ж, із почуття солідарності. Паритет було відновлено. Першим із поставлених перед собою завдань Бісмарк визначив: «Злагоду з Австрією на основі рівності з Австрією». Дедалі частіше при вирішенні спірних питань австрійці залишалися на самоті. Зрештою діяч домігся скасування абсолютно всіх дискримінаційних ритуалів і зрівняв у правах усіх представників численних німецьких королівств, курфюрств і князівств. Ера безмежного панування Габсбургів минала [8, с. 1–2].

Внаслідок призначення на посаду посла в Петербург (1859), Бісмарк ретельно вивчив і досвід російської дипломатії. Всупереч досить поширеній за кордоном думці, тут було чому навчатися. Бісмарк брав «уроки дипломатичного мистецтва» в Горчакова [9, с. 17].

Є й документальні підтвердження їхніх добрих взаємин, та й сам Бісмарк стверджував згодом, що він цінний для Горчакова як найкращий учень, що, по суті, було правдою, але не слід при цьому забувати про головне: в політиці друзів не буває й особисті стосунки справа десята. Недаремно динаміка їхнього спілкування нагадує температурний графік хворого на пропасницю: симпатія – дружба – ворожість – терпіння – ворожнеча. Причини того різні, так само, як різнилися і політичні цілі російської та німецької дипломатії.

Однак, завдяки своїм здібностям і працьовитості перебування в Росії пішло йому на користь: багато чого навчився, багато що зрозумів, зробив для себе і своєї Батьківщини корисні висновки, серйозно, говорячи сучасною мовою, підвищив свої професійні якості. Йому вдалося оцінити внутрішні німецькі проблеми немов би збоку, з висоти становища великої держави [8, с. 3–4].

У політичній та дипломатичній сфері у Бісмарка був ще один приклад – Наполеон III. Будучи прусським послом в Парижі (1862), Бісмарк міг багато чого перейняти із арсеналу французького бонапартизму, тим більше, що методи Наполеона III навіть імпонували прусському юнкеру, який поставив перед собою далеко випереджаючу дійсність, ціль: задовольнивши національні інтереси німецької буржуазії, підкорити німецькі держави мілітаристській Пруссії [4, с. 24].

Таким чином, протягом одинадцяти років, що передували тому часу, коли Бісмарк був викликаний королем Пруссії, він мав можливість безпосередньо вивчити зовнішню політику та дипломатію трьох найбільших європейських держав, які оточували Пруссію: Росії, Австрії та Франції. Досвід, набутий ним у Франкфурті-на-Майні та у Відні, в Петербурзі та Парижі, не був, одначе, механічним поєднанням і простою комбінацією дипломатичних прийомів, які були перейняті з політичних арсеналів іноземних держав. У дипломатії Бісмарка були, безперечно, і власні риси, історично складені в політиці «великого курфюрста» та Фрідріха II.

Найбільш характерною його рисою була велика сила волі, якою він часом паралізовував своїх партнерів. З одними він був люб'язним, з іншими – прямолінійним і часом навіть грубий. Він міг пристосуватися до кожного, в залежності від того, яке враження він хотів залишити для досягнення своєї мети. Але він завжди знаходився в стані боротьби і готовності до вирішального удару [2, с. XIII–XIV].

Як політик і дипломат Бісмарк володів ще однією необхідною якістю – дивовижною витримкою і самовладанням. Він зовсім не був холоднокровним, швидше гарячим, а інколи запальним. Він давав волю цим почуттям, коли хотів кого-небудь залякати. Якщо королю потрібно було з якоїсь причини проявити стійкість, то викликали Бісмарка – вгамувати парламент, пригрозити міністрам, натякнути прем’єру про відставку – наступник, мовляв, недалеко – у Франкфурті. А що? З честю посла це цілком поєднувалося, адже «ідеал дипломатії – відсутність упереджень» [2, с. XV].

Отто фон Бісмарк усім намагався нав’язати свою волю – союзникам і однодумцям в однаковій мірі, як і противникам. За довгі роки свого перебування на посаді міністра-президента Пруссії і канцлера Німецької імперії, Бісмарк не раз вступав у гострі конфлікти зі своїм монархом по питаннях внутрішньої, а особливо зовнішньої і воєнної політики. У низці випадків, Вільгельм I не міг зрозуміти сенсу, методів та цілей бісмаркової політики. Але Бісмарк мало зважав на це. В основному він ставив свого короля-імператора перед уже здійсненим фактом, а потім старався надати цьому факту виправдання і добитися кінцевої санкції монарха. Якщо він не досягав успіху, то подавав прохання про відставку. Такий маневр Бісмарк повторював декілька десятків разів і завжди добивався власної цілі [7, с. 76].

Жорсткість і маневрування він проявляв не лише в області дипломатії, але і стосовно різнорідних політичних сил панівного класу, з яким був вимушений рахуватися. «Політика є мистецтвом пристосовуватися до обставин і отримувати користь з усього, навіть з того, що неприємно», – писав Бісмарк [5, с. 46].

Таким чином, головною ареною, де діяч міг повною мірою проявити силу волі, була політика стосовно панівного класу, який бачив у ньому свого кумира, а ще більше – дипломатія, яка спиралась на мілітаризм і повинна була забезпечити найбільш сприятливі умови на випадок війни. Досягнувши своєї цілі дипломатичним шляхом, він вважав за потрібне закріпити її силою зброї.

Ім’я Бісмарка виражало і виражає собою цілу систему державного управління і політики – систему міцної незламної влади, що свідомо переслідує загальні національні цілі й підпорядковує їм різні приватні, партійні й династичні інтереси.

Залізна наполегливість, здатність не зупинятися ні перед чим на шляху до поставленої мети і така дипломатична спритність (незважаючи на різкість тону), в якій він не мав собі рівних, – ось відмінні риси характеру Бісмарка [1, с. 369].

Отто фон Бісмарк за значенням своєї діяльності та масштабами політичних і дипломатичних обдарувань займає видне місце в історії XIX століття. Талановитий дипломат і державний діяч майже 30 років залишався центральною фігурою як у політичному житті Німеччини, так і в європейській і світовій зовнішній політиці. «Звичайно, – відзначав український дослідник Г. Павленко, – було б неправильно не бачити великих прорахунків і помилок у його політиці. Деякі дипломатичні та політичні комбінації Бісмарка, спрямовані на встановлення німецької гегемонії в Європі, зазнали зрештою фіаско і мали негативне значення для подальшої долі німецького народу» [6].

Проте, не дивлячись на це, у громадській думці утвердився образ Бісмарка як політика не тільки зухвалого і талановитого, а й геніального. За невеликий проміжок часу він перетворився у «національного героя». Недаремно ще в 1864 р. французький письменник П. Меріме сказав: «На жаль, на кожне століття припадає по одній великій людині. На наше – Бісмарк». Донині історики розбираються у хитросплетіннях зовнішньої та внутрішньої політики Бісмарка, його дипломатичних кроках, що сформувалися ще на початку державницької діяльності першого канцлера Німецької імперії.

Отже, своїм різким розвитком Німеччина зобов'язана канцлеру Отто фон Бісмарку. Це була людина бурхливого темпераменту, яка не могла сидіти, склавши руки. Він вів свою дипломатичну гру, навіть імператор не знав, які великомасштабні дипломатичні ігри задумав його канцлер. Але Бісмарк любив свою країну і все робив для її ж блага.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апостолова Т.Н. Творец реформы (к вопросу о военной реформе в Пруссии и объединении Германии в 60–70-е гг. XIX века) / Т. Н. Апостолова // Ученые записки Московского гуманитарного педагогического института / Редкол.: А. Г. Кутузов, А. В. Каравашкин, Е. Г. Чернышева. – М., 2005. – Т. 3. – С. 265–267.

2. Бисмарк О. Мысли и воспоминания / О. Бисмарк. В 1 т. – Т.1. – Перевод с немецкого под редакцией А. С. Ерусалимского. Москва: ОГИЗ. СОЦЭКГИЗ, 1940.
3. Ерусалимский А. С. Бисмарк. Дипломатия и милитаризм / А. С. Ерусалимский. – М.,1968.
4. Людвиг Эмиль. Бисмарк. / Эмиль Людвиг. – М.: Захаров-АСТ, 1999.
5. Оболенская С. В. Политика Бисмарка и борьба партий в Германии в конце 70-х годов XIX века / С. В. Оболенская. – М.,1992.
6. Троян С. С. Отто фон Бісмарк – політик і дипломат [Електронний ресурс] / С. С. Троян. – 2015. – Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/http:// uaforeignaffairs.com/ua/zs/anglomovna-versija/view/article/otto-fon-bismark-politik-i-diplomat/
7. Утин Е. И. Вильгельм I и Бисмарк. Исторические очерки / Е. И. Утин. – СПБ., 1892.
8. Хасанов В. А. Бісмарк, який «пережив себе, а не свою велич» / В. А. Хасанов // Історія України. Шкільний світ, 2006. – № 2. – С. 1–6.
9. Хильгрубер Андреас, Берглар Петер. Выдающиеся политики: Отто фон Бисмарк, Меттерних / И. И. Жаровая, О. Е. Рывкина (пер. с нем). – Ростов-на-Дону: Феникс, 1998.
10. Чубинский В. В. Бисмарк. Биография / В. В. Чубинский. – СПб., 1997.

Гумніцька І.

Науковий керівник – доц. Федорів І. О.

ВНЕСОК В. ГНАТЮКА У СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОГРАФІЇ

«Гнатюк — феноменально щасливий збирач усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівняв ні один».

(Іван Франко)

До 145-річчя від дня народження

У країнах, поневолених чужими державами, етнографія у витоках була спрямована на пізнання власного народу і розвивалася як народознавча дисципліна. Це було властивим для національних етнографій західнослов'янських та інших європейських народів, поневолених австрійською і османською імперіями, та народів, підвладних Росії. Визначальною така особливість була і для української етнографії. Розгортання народознавчої роботи є істотним чинником і показником початку національно-культурного відродження в Україні. Винятково продуктивну науково-організаційну, пошуково-збирацьку, дослідницьку і публікаторську працю в сфері українського народознавства розвинув Володимир Гнатюк [5].

Його діяльність неодноразово привертала увагу дослідників, які намагалися оцінити його внесок у розвиток та становлення української науки. В цій статті ми зробимо спробу дати огляд діяльності Володимира Гнатюка як етнографа. У даному контексті слід відзначити, що постать вченого висвітлюється з урахуванням його активної діяльності в Науковому Товаристві ім. Шевченка (НТШ), де він спочатку займав посаду секретаря, а потім і голови Етнографічної комісії. Саме цій науковій установі Володимир Гнатюк був відданий до своєї смерті (в 1926 р.) і саме на посаді голови Етнографічної комісії НТШ його діяльність як вченого була найбільш плідною [4, с. 45].

На сучасному етапі розвитку етнографічної науки більшість її надбань втрачають свою національну ідентичність, набуваючи рис універсальності й популярності через загальні інформаційні системи. Тому й виникає потреба в ретельному осмисленні національного наукового доробку, що сприяло б об'єктивності у його поціновуванні. Сьогодні особливої актуальності набула проблема дослідження історії фольклористики, етнографії та народознавства. Враховуючи те, що наукова спадщина В. Гнатюка є значною як за обсягом, так і за діапазоном наукових інтересів, а його дослідження зробили вагомий внесок у різні галузі знань (етнографію, фольклористику, мовознавство, літературознавство), проблема аналізу постаті В. Гнатюка в етнологічному аспекті залишається перспективною та потребує подальших наукових пошуків.

Метою публікації є аналіз діяльності В. Гнатюка як дослідника етнографічної спадщини українського народу.

Відповідно до визначеної мети роботи можна виділити наступні основні завдання:

– охарактеризувати основні аспекти етнографічної діяльності В. Гнатюка й показати її роль у національно-культурному відродженні;

– розкрити внесок вченого у становлення й розвиток Етнографічної комісії НТШ;

– дати оцінку значення наукових досліджень В. Гнатюка для розвитку українського народознавства;

– визначити роль В. Гнатюка у процесі підвищення національної свідомості українського народу.

Історіографічною базою статті стали праці науковців, зокрема: В. Качана «Творець золотого фонду етнології» [3]; С. Макарчука «Етнографія України» [5]; О. Романіва «Володимир Гнатюк і Наукове Товариство ім. Шевченка» [7]; Р. Конти «Внесок Володимира Гнатюка у розвиток української етнології» [4]; Б. Сокіл «Великий вчений Надзбруччя» [8]; Ф. Стеблія «Володимир Гнатюк – дослідник національного відродження на західноукраїнських землях» [9].

Діяльність В. Гнатюка як ученого формувалась під впливом Михайла Грушевського та Івана Франка. Саме М. Грушевський помітив талант молодого вченого та запропонував йому роботу в НТШ. Як наслідок, з 1898 р. В. Гнатюк став першим оплачуваним співробітником цієї наукової інституції, тобто фактично професійним ученим НТШ. Тому не дивно, що перші відгуки про діяльність В. Гнатюка як етнографа зустрічаються в науковій літературі під авторством саме М. Грушевського. Зокрема, праця М. Грушевського, яка вийшла в 1914 р. вже містила перелік наукових пошуків В. Гнатюка в галузі народознавства [7, с. 10–12].

На початку 1914 р. В. Гнатюк розгорнув інтенсивну підготовку до Першого з'їзду дослідників на терені українознавства з нагоди 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка й опрацював проект нового щорічника «Огляд праць і видань про Україну». Того ж року він очолив підготовчий комітет по вшануванню 40-річчя літературної праці Івана Франка, підготував до друку збірник «Привіт Іванові Франкові в сорокаліття його письменницької праці» (1916).

Війна перешкодила здійсненню багатьох його задумів. У 1914–1915 рр. В. Гнатюк із сім'єю жив у Криворівні, де продовжував займатися науковою роботою. У цей період значна частина його архіву, що залишилась у Львові, була знищена російськими солдатами.

Після повернення до Львова науковець з притаманною йому енергією почав налагоджувати діяльність НТШ, знову очолив «Етнографічний збірник» та «Матеріали до української етнології». Завдяки наполегливій праці В. Гнатюка Етнографічна комісія досягла вагомих результатів, що сприяло розвитку етнографічної науки на Україні. Він був першим, хто вивів українську фольклористику на широкий шлях європейської науки [6].

Наукова діяльність В. Гнатюка в НТШ здобула загальне визнання. Він став академіком Всеукраїнської Академії наук, членом-кореспондентом Академії наук СРСР, членом-кореспондентом Чехословацького етнографічного товариства в Празі, почесним членом Етнографічного товариства в Києві та членом Етнографічного об'єднання у Відні [1, с. 3–4].

Як учений і етнолог, В. Гнатюк вніс чимало нового у вивчення особливостей побуту і матеріальної культури українців. Він досліджував побут і заняття селян, традиційне землеробство і тваринництво, кулінарію, ремесла й промисли, одяг, архітектуру тощо. І хоч етнографічним дослідженням В. Гнатюк не приділяв стільки уваги як фольклорним, все ж він уважав, що знання етнографічних матеріалів допомагає і вивченню фольклору. Об'єктом його зацікавлень були культура і побут бойків, лемків та гуцулів, народна культура населення Карпат, низинного Закарпаття, Східної Словаччини, Угорщини, Румунії, Сербії та Воєводини. Зібраний на цих теренах матеріал дав змогу дослідникові простежити етнодемографічні процеси в регіоні, а особливо на південно-західному українському етнічному пограниччі. Наслідком шести експедицій у Закарпаття, здійснених упродовж 1895–1903 рр., стало видання шеститомної праці «Етнографічні матеріали з Угорської Русі». Учений написав низку спеціальних досліджень, які й досі залишаються важливим джерелом для вивчення етнографії Закарпаття, Бачки та Банату [3, с. 40–41].

Серією експедицій у різні місцевості українського Закарпаття та поселення так званих русинів у Воєводині, Боснії і Герцоговині, шеститомником «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» (1897–1910) він заклав міцні наукові основи етнографічного вивчення українців, розселених західніше Карпат. Йому належать цінні праці з етнографії Гуцульщини, Бойківщини, Поділля й інших регіонів західноукраїнських земель. В. Гнатюк – упорядник збірників «Коломийки» (три томи, 1906), «Колядки і щедрівки» (два томи, 1914), «Українські народні байки» (два томи, 1916), «Галицько-руські народні легенди» (два томи, 1902). Загальна кількість праць сягає понад 330 [5].

Проводивши чималу дослідницьку експедиційну і збирацьку роботу на Закарпатті, В. Гнатюк налагодив добрі стосунки із закарпатською інтелігенцією. Відомий учений сподівався, що, незважаючи на відокремлення закарпатських українців від більшості українського народу, вони в майбутньому позбудуться соціальних і національних утисків і досягнуть повного розуміння власної національної самобутності. Запорукою цього на його думку, було глибоке відчуття широким народним загалом своєї руськості (українства), спільність християнської віри і обряду (православного та греко-католицького), господарські та культурні зв'язки Закарпаття з Галичиною та Наддніпрянською Україною, що попри всі політичні причини не були втраченими, а навпаки на початку XX ст. набирали сили. Провідною для етнографа завжди була ідея етнічної єдності України [2].

В. Гнатюк рішуче виступав на захист національних прав українців в Австро-Угорщині, добиваючись широкого запровадження української мови у Львівському і Чернівецькому університетах. Аналізуючи на сторінках «Літературно-наукового вістника» національний склад Австро-Угорщини та досліджуючи історичні зв'язки між ними, вчений наводив переконливі дані про дискримінацію українців [9, с. 299–300].

Доводячи приналежність населення Закарпаття до українського народу, В. Гнатюк вносив тим самим свій вклад у справу політичної і культурної консолідації української нації в переддень її великих визвольних змагань. Безсумнівним є те, що наукові праці В. Гнатюка про матеріальну і духовну культуру

населення, етнодемографічні процеси в краю склали собою важливий аргумент вирішення питання про державну приналежність Закарпаття, яке було прийняте у складних міжнародних умовах 1945 р.

Упродовж багатьох років В. Гнатюк активно вивчав і популяризував духовну культуру українців. Він зосереджував найбільшу увагу на збиранні матеріалів про народні звичаї, обряди, вірування. Дослідження в цей час звичаїв та обрядів було новим напрямом у науці. Вивчаючи народну обрядовість на високому науковому рівні, В. Гнатюк, долучився до популяризації української етнографічної науки.

Усе багатство й розмаїття творчої спадщини Володимира Гнатюка й досі, на жаль, не вивчено. Нині нам випадає нагода осягнути створений ним золотий фонд не лише української чи слов'янської, а й світової етнології.

На жаль, багатьом творчим задумам В. Гнатюка не судилося здійснитися: серце його зупинилося 6 жовтня 1926 р. [8, с. 52].

Будучи простим селянським сином, В. Гнатюк піднявся до вершини загальнолюдської культури і став гордістю не тільки своєї нації, а й усього слов'янського світу. Глибокий талант і неймовірна працездатність поставили його ім'я поруч з іменами І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Стефаника, Ф. Вовка та М. Грушевського.

ЛІТЕРАТУРА

1. Володимир Гнатюк. Документи і матеріали // Центральний державний історичний архів України (далі ЦДІА) у Львові. – Наукове товариство ім. Шевченка. – Львів, 1998. – 460 с.
2. Значення наукових досліджень для становлення та розвитку української етнографії та вітчизняної історичної науки В. Шухевича та В. Гнатюка // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://referat.co/ref/128906/read
3. Качан В. Творець золотого фонду етнології / В. Качан // Просвіт. – 1995. – № 2. – С. 40–45.
4. Конта Р. Внесок Володимира Гнатюка у розвиток української етнології / Р. Конта. – Київ, 2009. – С. 45–53.
5. Макарчук С. Етнографія України / С. А. Марчук // Навчальний посібник. Світ. – Львів, 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/part1/101.htm
6. Маслій М. Володимира Гнатюка комуністи вважали націоналістом номер два. Першим був Михайло Грушевський / М. Маслій // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ratushniak.te.ua/slavetni-imena/62-volodymyra-hnatiuka-komunisty-vvazhaly-natsionalistom-nomer-dva-pershym-buv-mykhailo-hrushevskyi
7. Романів О. Володимир Гнатюк і Наукове Товариство ім. Шевченка / О. Романів // Форум. – 1996. – № 2. – С. 10–12.
8. Сокіл Б. М. Великий вчений Надзбруччя: До 125-річчя від дня народження В. М. Гнатюка / Б. Сокіл // Початкова школа. – 1996. – № 5. – С. 50–52.
9. Стеблій Ф. Володимир Гнатюк – дослідник національного відродження на західноукраїнських землях / Ф. Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Вип. 3–4. – Львів, 1997. – С. 296–302.

Зарічної О.

Науковий керівник – проф. Алексієвець Л. М.

КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ У СИСТЕМІ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ВІДНОСИН ІЗ ЗАРУБІЖНИМИ КРАЇНАМИ

Історія Києво-Могилянської академії (КМА) завжди була у центрі уваги дослідників, що обумовлено тим величезним значенням, яке відіграв у розвитку освіти та культури України цей знаний навчальний заклад.

Протягом всієї історії український народ не мав іншої інституції, яка б справила більший вплив на розвиток його освіти, науки, культури, ніж Києво-Могилянська академія.

Упродовж віків цей навчальний заклад був виразником і носієм специфічних рис духовності українського народу, могутнім чинником формування його самосвідомості, джерелом ідей боротьби за батьківську віру і національну свободу. Для українців вона завжди буде національною святинею, не меншою, ніж Падуя чи Болонья для італійців, Оксфорд для англійців, Сорбонна для французів, Карлів університет для чехів, Ягеллонський – для поляків [5, с. 3].

Українсько-польські освітні взаємини розвивалися протягом багатьох століть. Цьому, насамперед, сприяли історичне минуле, географічна зближеність, етнічна спорідненість.

Про повагу і взаємопорозуміння між українцями і поляками можна говорити ще за часів європейського Відродження. Варто пригадати, що у Краківському університеті українці навчалися з року його заснування (1364).

Уже починаючи з XIV ст. при університеті існували спеціальні гуртожитки для українців і для литвинів (білорусів), які згодом стали відомими вченими, професорами, письменниками, художниками, працювали за кордоном, зокрема в Польщі. Реєстри свідчать, що протягом 1510–1560 рр. у Польщі навчалося вже 352 студенти з України [7, с. 181].

Велику роль у передачі польської культури в Україну відіграла Києво-Могилянська Академія разом з пов'язаною з нею тогочасною українською інтелектуальною елітою, яка прагнула до міцних довготривалих контактів із Західною Європою.

І хоча згодом суспільно-політичні взаємини між Україною і Польщею загострилися до краю й призвели до Національно-визвольної війни українців проти соціального й національно-релігійного гніту Польщі, культурна традиція між двома народами не переривалася. Українці навчалися в університетах Польщі, продовжувалось й вивчення польської мови в Академії, незважаючи на те, що нею вільно володіли майже всі студенти-українці [7, с. 182].

Багато хто з вихованців і професорів Академії писали свої твори польською мовою, що сприяло, зокрема, поширенню їх за кордоном. Серед них – Петро Могила, Сильвестр Косов, Ігнатій Оксенович-Старушич, Лазар Баранович, Симеон Полоцький, Данило Туптало, Стефан Яворський, Теофан Прокопович та інші.

Засуджуючи експансіоністську політику Польщі щодо України, академічні вчені, однак, з повагою ставилися до польського народу, його традицій і культури. Зокрема, Баранович переконував своїх слухачів і читачів, що причин ворожнечі між слов'янами немає і не може бути, що союз між Україною, Польщею і Росією може відіграти вирішальну роль в боротьбі з агресивними помислами й діями деяких держав.

Отже, толерантність і повага до культурних надбань інших народів, і не лише православних, які сповідували Києво-Могилянська академія, позитивно впливали не тільки на формування особистості її вихованців, а й на збагачення духовної культури України.

Уже здобуття Україною незалежності сприяло встановленню міждержавних контактів в галузі освіти між двома слов'янськими народами.

Співробітництво між Україною та Республікою Болгарія в культурно-гуманітарній сфері традиційно є важливою складовою відносин між двома країнами.

Культурні зв'язки болгарського й українського народів були давніми й особливо посилилися в часи наростання в Україні визвольних змагань.

Нам відомо, що українські книги поширювались серед слов'ян. У свою чергу, в Україні знані болгарські церковні книги, зокрема, «Служба з житієм Іоанна Рильського» Євтихія Тарновського. Популярним був болгарський церковний спів тощо [7, с. 180].

Ідеї патріотизму, звернення до самосвідомості громадян, пошанування історичних поколінь, визнання їх спадковості, переосмислення вітчизняної історії, обґрунтування філософських доктрин у світлі культурних надбань і Сходу, і Заходу – все це імпонувало народам, в їх числі болгарському, які переживали часи національного відродження, усвідомлення необхідності створення власних держав. Закономірно, що молодь з Болгарії йшла до Києва і його Академії «по науку». Серед них, зокрема, був і болгарин Віктор Черняєв, який по закінченні Академії став відомим культурним і освітнім діячем Болгарії [7, с. 181].

Проте не всі зарубіжні студенти поверталися додому. Так, Арсеній Іванов з м. Карловець був посвячений в сан ієромонаха київського, Євстахій Скерлетов із Далмації залишився в Академії учителем синтаксити, Віктор Черняєв викладав у Могильовській семінарії Георгія Кониського.

Отже, навчання й праця іноземних громадян в Україні слугували взаємному збагаченню культур.

Новітня ж історія стосунків між Україною та Республікою Болгарія розпочинається проголошенням незалежності Української держави як втіленням багатовікової мрії українців до свободи, а також послідуючим визнанням України в якості повноправного суб'єкта міжнародних відносин.

Культурні відносини України з Білоруссю були невід'ємною частиною історичного розвитку обох країн, пов'язаних спільною долею, близькістю мов, єдиною вірою і захистом її від католицької експансії.

Культурно-національне відродження зумовлене в Білорусі тими самими обставинами, що й в Україні. В братських школах України й Білорусі були одні й ті самі підручники, учителі України працювали в білоруських, а з Білорусі – в українських школах.

Так було і в Київській братській школі: вже в перші роки існування вона мала вчителя Саву Могильов'янина (Андрійовича) з Могильова й ректорів – білорусів Спиридона Соболя та Хому Євлевича. Білоруська молодь заповнювала класи Академії. Списки учнів за першу й другу половину XVIII ст., що збереглися, містять імена студентів-білорусів з Давидгорода, Дібровні, Дорогочина, Заславля, Кам'янця, Кормів, Климовичів, Любича, Летичева, Мінська, Меджибожа, Орші, Пінська, Радужа, Рєчиці, Соколя, Слуцька та інших міст і сіл [3, с. 33–39]. Серед них був і Симеон Полоцький, згодом відомий культурний діяч, письменник, педагог.

Вихованці Київської академії також проводили широку діяльність в Білорусі. Тут великий внесок Григорія Кониського. Відомий освітній та релігійний діяч, вчений, письменник, ректор Києво-Могилянської академії. У 1755 році висвячений на єпископа, невдовзі – архієпископа Мстиславського, Оршанського і Могильовського (Білоруського). Відтоді все своє життя він присвятив білоруському народові, захищав його національні й релігійні інтереси як духовний пастир і політичний діяч [7, с . 185].

Крім того, студенти Академії від'їздили до Білорусі не лише на викладацьку роботу. Багато з них були викликані на різні цивільні посади після приєднання Білорусі до Росії внаслідок поділів Польщі.

За розпорядженням Сенату, і також на прохання генерал-губернатора Т. І. Тутомліна до Мінської, Ізяславської, Брацлавської губернії виїздять студенти Київської академії «як здібні і схильні до громадської служби». Так, в 1785 році їх виїхало 12 чоловік, у 1795 – 20 і т.д. [2, с. 35].

Отже, освітня, релігійна й громадська діяльність могилянців у Білорусі прислужилася суспільно-політичному, національному поступові білоруського народу, піднесенню його духовності й зміцненню традиційних українсько-білоруських дружніх зв'язків.

Велика роль надається Києво-Могилянській академії у зміцненні культурних зв'язків з Молдовою та Волощиною.

Стосунки політичні й релігійні між Україною, Молдовою та Волощиною є давніми. Взаємна допомога у боротьбі з турецькими загарбниками участь молдаван і волохів у війську Богдана Хмельницького також сприяли налагодженню дружніх взаємин.

Слід згадати неоціненний внесок митрополита Київського Петра Могили, молдаванина за походженням, у розвиток культури і України, і Молдови, і Волощини.

У першій половині 1630–х рр. Могила на прохання волоського господаря Матея Басараба направляє до Волощини друкарські верстати й шрифти, а також майстрів друкарської справи Тимофія Вербицького, Івана Глебковича, Івана Кунатовича, Андрія Скольського й ієромонаха Іосифа. Вже в 1635 році із заснованої, в м. Кимполунг, друкарні вийшла перша волоська книга київським шрифтом [4, с. 19].

У 1641 році за допомогою посланих Петром Могилою могилянців почала діяти перша друкарня в Модові, а в 1643 році тут вийшли перша друкована книга: «Поучення» митрополита Варлама, 1646 р. – «Правила» господаря Молдови Васілє Лупуна. Книги друкувалися слов'янською, грецькою і румунською мовами [7, с. 187].

Зміцненню ділових зв'язків між Україною й Молдовою сприяла діяльність вихованця Академії Паїсія Величковського – письменник, філософ, богослов. У 1777 році видав у Яссах «Слов'янську граматику» й «Медичні поради» молдавською мовою. З 1779 року він – настоятель Німецького монастиря, де заснував школу перекладачів і бібліотеку, шпиталь, ремісничі майстерні. Під його керівництвом монастир став значним культурно-просвітницьким центром [7, с. 187].

Крім того, освітня діяльність могилянців сприяла появі інтересу у молоді до самої Києво-Могилянської академії. В першій половині XVII ст. тут навчалися: племінник таласького господаря Басараба Удріште Нестурел, один із засновників Слов'яно-руської школи у Волощині; Спафарій Мілеску; здобував знання в Академії Євстатієвич Брашовянул, румунський просвітитель, мовознавець, автор першої румунської граматики.

У другій половині XVIII ст. навчалися Вартоломей Мезеряну, засновник шкіл у Молдові, та Амфілохій Хотинський, згодом архієпископ Хотинський, організатор освіти, автор і перекладач підручників молдавською мовою.

Отже, сотні молдавських і валаських юнаків, що навчалися в Академії, везли на батьківщину знання, книги й добрі, дружні почуття до українського народу, розгортали на батьківщині культурно-освітню діяльність.

Підсумовуючи все вище сказане, можна сказати, що Києво-Могилянська академія, а також її вихованці відіграли важливу роль в історії України та в інших зарубіжних країн, зокрема протягом XVII–XVIII ст.

Саме Києво-Могилянська академія упродовж XVII–XVIII ст. займала провідне місце в історії освіти, науки й культури не тільки України, але усіх слов'янських народів, тому що її вплив простягався далеко за межі України.

Цьому сприяли високий рівень навчання, авторитет київських вчених, поширення їх наукових, публіцистичних творів і підручників в інших країнах, активна наукова й освітня діяльність вихованців Академії за рубежем.

КМА була і є відомою на весь світ, оскільки сюди приїжджали вчитись юнаки з різних країн і міжнародні культурні зв'язки Києво-Могилянської академії мають неабияке значення для оцінки її місця в історії світової культури, оскільки вони сприяли взаємному духовному збагаченню й культурному прогресові народів, зміцненню їх дружніх відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієвець Л. М. Діяльність Києво-Могилянської академії по підготовці національних кадрів для України й інших слов'янських країн. (До 380-річчя заснування Києво-Могилянської академії) / Л. Алексієвець // Україна і світ історія: минуле і сучасність. – Тернопіль, 1995. – 56 с.
2. Алексієвець М. Києво-Могилянська академія у загальнослов'янському і світовому культурному процесі / М. Алексієвець, Л. Алексієвець // Наукові записки. Серія історія: Вип. 6. – Тернопіль, 1997. – С. 16–26.
3. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отделение II (1721–1795 г.г.): Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. Отделение II (1721–1795 г.г.) / авт. введ., примеч. Н. И. Петров Т. 1: (1721–1750) Ч. 2: Приложения. – К. : Тип. И. И. Чоколова, 1904. – 463 с.
4. Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII века. Документы и материалы: В 3 т. – М., 1965. – Т. 1. – 70 с.
5. Мороз О. Європейська зірка освіти, науки, культури: [Києво-Могилянська академія] // Армія України. – 1996. – 11 січня. – С. 3.
6. Парнета О. Києво-Могилянська академія у системі міжнародних відносин / О. Парнета // Студентський науковий вісник ТДПУ. – Т. 2004. – Вип. 9. – С. 19-20.
7. Хижняк З. Києво-Могилянська академія в XVII–XVIII ст. / З. І. Хижняк – К.: Видавн. дім «КМ Academia», 2012. – 223 с.

Караїм Т.

Науковий керівник – проф. Алексієвець Л. М.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГОРТАННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ І БІЛОРУСІ У ПОЛІТИЧНІЙ ПЛОЩИНІ: ОСНОВНІ ЕТАПИ, ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ (1991 – 2014)

Здійснюючи зовнішньополітичні функції, кожна держава проводить певну політику за межами своєї території, на міжнародній арені. Зовнішній чинник завжди відігравав важливу роль у внутрішньополітичних перетвореннях на різних етапах і практично у всіх країнах. В умовах взаємозалежного світу, в якому світова спільнота перебуває сьогодні, значення цього фактору помітно зросло.

Найважливішими з усього спектру двосторонніх відносин є взаємовідносини у політичній сфері. Вони визначають загальне тло стосунків між державами, то ж потребують постійної уваги, прогнозування і передбачення розвитку. Недооцінка можливостей політичного діалогу призводить до протистоянь, конфліктів, різного роду трагічних подій.

Україну та Республіку Білорусь пов'язує багато історичних, економічних, культурних, політичних та інших чинників. У наших народів схожі менталітет, історія, традиції. Майже сімдесят років країни перебували в складі однієї держави і, здавалося б, є всі передумови для того, щоб відносини між Україною та Білоруссією були по-справжньому «теплими», добросусідськими, взаємовигідними. Однак на сьогодні існує ряд проблем у двосторонніх відносинах, суть яких, передусім, знаходиться у політичній площині.

Мета дослідження полягає у проведенні узагальнюючого комплексного аналізу основних обставин налагодження і розвитку українсько-білоруських відносин у політичній площині у 1991 – 2014 рр.

Кінець XX століття вніс кардинальні зміни у «розклад» геополітичних сил планети. Крах Радянського Союзу спричинив нову епоху в системі міжнародних відносин. Стрімке визнання України та Білорусі на міжнародному рівні дало поштовх до ґрунтовної розробки зовнішньополітичних концепцій.

27 грудня 1991 році між країнами були встановлені дипломатичні відносини. Перший посол України в Республіці Білорусь В. Желіба вручив вірчі грамоти 30 червня 1992 р., а посол Білорусі в Україні В. Курашик – 12 жовтня 1993 р. Своє посольство Республіка Білорусь відкрила тільки через два роки після визнання України суверенною державою [2].

У період з 1993 по 1994 рр. були підписані тільки окремі міжвідомчі документи, а після активізації політичного діалогу з кінця 1994 р. ситуація змінилася в кращу сторону.

17 липня 1995 р. під час офіційного візиту в Україну Президента Республіки Білорусь О. Лукашенка було укладено Договір про дружбу, добросусідство і співпрацю між Україною і Білоруссю, що набув чинності 6 серпня 1997 р.

На думку українських дослідників, на формування політичного діалогу України та Білорусі, особливо в перші роки після здобуття незалежності, впливали деякі передумови становлення політичних систем держав.

По-перше, в Україні й Білорусі розвиток політичних систем відбувався під впливом успадкованих від попередньої історичної епохи факторів, серед яких можна відзначити:

– визначальний вплив соціального прошарку номенклатури;
– домінування авторитарних тенденцій політичної культури;
– незрілість політичних націй в нових незалежних державах [8, с. 7].

По-друге, хоча на нормативному рівні трансформаційні процеси мали модернізаційну спрямованість, в реальності іноді вони запозичували тільки зовнішні ознаки, не змінюючи змісту [8, с. 7].

По-третє, в Україні та Білорусі проявлялася «розбалансованість» політичних систем держав через домінантний вплив президентських структур [8, с. 8].

По-четверте, незважаючи на схожість шляхів розвитку, політичні режими держав мали також і відмінності. Для України було властива наявність двох конкуруючих систем (демократичної та авторитарної) політичних інституцій і цінностей, у той час як для Білорусі – переважання авторитарних ознак при наявності значної кількості демократичних елементів [8, с. 8].

По-третє, в Україні та Білорусі проявлялася «розбалансованість» політичних систем держав через домінантний вплив президентських структур [8, с. 8].

По-четверте, незважаючи на схожість шляхів розвитку, політичні режими держав мали також і відмінності. Для України було властива наявність двох конкуруючих систем (демократичної та авторитарної) політичних інституцій і цінностей, у той час як для Білорусі – переважання авторитарних ознак при наявності значної кількості демократичних елементів [8, с. 8].

Саме ці передумови формували як процесуальну сторону діалогу, так і змістовну.

У відносинах Білорусі та України можна виділити кілька окремих етапів:

І-й – становлення міждержавної співпраці (грудень 1991 – липень 1994 рр.). Цей етап характеризується незначною увагою в двосторонніх контактах і зосередженістю керівництва двох країн

на вирішенні внутрішніх проблем, а також білоруського керівництва на співробітництво в рамках СНД [12, с. 25].

ІІ-й – налагодження та поглиблення двосторонніх зв'язків (серпень 1994 – 1995 рр.). У цей час країни, завдяки зміні керівництва (в липні1994 р. в Білорусі на пост глави держави був обраний О. Г. Лукашенко, в Україні – Л. Д. Кучма), зуміли налагодити постійний політичний діалог, що дозволило суттєво активізувати двосторонню співпрацю, зробити регулярними зустрічі на рівні президентів, глав урядів, міністерств і відомств [12, с. 25].

ІІІ-й – перше похолодання в міждержавних відносинах (1996 р.). Проблемою у розвитку раніше тісних контактів для керівництва двох країн став другий білоруський референдум, на який були винесені поправки до Конституції, внесені Президентом. Внутрішня криза, викликана референдумом, відбилася і в зовнішньополітичній сфері через те, що країни ЄС та США виступили в цьому конфлікті на опозиційній стороні Верховної Ради Білорусі [12, с. 25].

IV-й – активізація двостороннього співробітництва (1997 – перша половина 1999 рр.). Незважаючи на тиск Білорусі з боку Заходу, керівництво України пішло на відновлення політичного діалогу двох країн. Це пояснювалось як бажанням зберегти колишній рівень співпраці, так і прагненням отримати політичні вигоди від тісних контактів з Білоруссю [12, с. 26].

V-й – друге похолодання в міждержавних відносинах (друга половина 1999 р.). Нові складності в розвитку політичних контактів двох країн були викликані президентськими виборами в Україні, в ході яких штаб Л. Д. Кучми активно використовував антибілоруську риторику, що не залишилося непоміченим у Мінську. Проте із завершенням виборів конфлікт поступово затих [12, с. 26]. VI-й – відновлення політичного та економічного партнерства (2000 – 2004 рр.). Цей період характеризується активізацією співробітництва в різних сферах. Розвиток політичних контактів, наявність регулярних зустрічей на різних рівнях супроводжувалися значними успіхами в економіці й співпрацею двох країн у рамках пострадянських інтеграційних проектів [12, с. 26].

VII-й – третє похолодання в політичних відносинах (2005–2008 рр.). Нове загострення у відносинах двох країн пов'язане з «Помаранчевою революцією» в Україні і досить різкими висловлюваннями з боку нового українського Президента В. А. Ющенка щодо Білорусі та її керівництва. У цей час не відбулося ні однієї зустрічі на вищому рівні [11, с.11 – 12].

VIII-й – спроба переходу до стратегічного партнерства (2009 – початок 2010 рр.). Цей етап характеризується справжнім проривом у розвитку політичного діалогу. Тільки за 2009 рік відбулося 4 зустрічі на рівні глав держав, які інакше як друзями один одного не називали, а співпраця двох країн характеризували як «політичне партнерство».

Мінськ оптимістично сприйняв зміну еліт внаслідок президентських виборів в Україні. 24 – 25 лютого 2010 р. відбувся робочий візит Олександр Лукашенка в Україну для участі в церемонії інавгурації новообраного Президента України Віктора Януковича, в ході якої досягнута домовленість про візит останнього до Білорусі. Також було домовлено, що Білорусь попрацює над питанням ратифікації Договору про державний кордон. Незважаючи на той факт, що до травня 2010 р. білоруською стороною реалізовані всі необхідні процедури з ратифікації та підписання Договору про державний кордон [10].

29 квітня 2010 р. в Мінську відбулася зустріч О. Лукашенка з Президентом України В. Януковичем. За повідомленнями білоруських та українських ЗМІ основними питаннями, які обговорювалися на зустрічі були наслідки Чорнобильської катастрофи, прикордонного співробітництва та торгівлі, вступ Білорусі до Ради Європи. За результатами зустрічі домовлено розробити дорожню карту у відносинах України та Білорусі, де були б позначені основні напрями міждержавного співробітництва [11, с. 13].

IX-й – переведення політичного діалогу в прагматичну площину (середина 2010 р. – 2013 р.). В цей час політичний діалог двох країн не виглядає таким інтенсивним, як на попередньому хронологічному відрізку.

Навесні 2011 р. залежність українсько-білоруського діалогу від позиції Євросоюзу призвела до резонансного публічного скандалу, пов'язаного з образами О. Лукашенка на адресу української влади. Цей епізод в 2011 р. охолодив політичну комунікацію на рівні глав держав. З української сторони ці контакти в більшості випадків обмежувалися офіційними заявами та нотами на адресу МЗС Білорусі щодо порушення прав і свободи українських громадян в Білорусі, а також декларуванням позиції України щодо політично мотивованих процесів [7, с. 4].

У 2012 р. діалог проходив рівно, без напруженостей і політичних скандалів, які мали місце в 2011 році. 7 жовтня 2013 р. прем'єр-міністр України М. Азаров відвідав з офіційним візитом Республіку Білорусь. У вересні-жовтні відбувся ще ряд зустрічей глав держав та урядів у форматі засідань Вищої Євразійської економічної комісії на рівні глав держав (Мінськ) і глав урядів (Астана) і Ради глав держав СНД (Мінськ) [7, с. 5].

Новим етапом у стосунках країн став період з кінця 2013 року. Стрімка зміна ситуації в Україні, а також позиція ключових центрів сили у Балто-Чорноморському регіоні суттєво ускладнила умови розвитку білорусько-українських відносин. Розбіжність зовнішньополітичних стратегій Білорусі та України стало очевидно після перемоги Євромайдану і втечі В. Ф. Януковича з країни. Безкомпромісний про європейський

вибір більшості українських еліт і збільшені антиросійські настрої не могли не позначитися негативно на співпрацю з Білоруссю, яка продовжує залишатися найближчим союзником Росії в умовах відродження багатополярного світу, в дечому наша східна сусідка претендує на одну з провідних ролей. І хоча білоруське керівництво прагне максимально дистанціюватися від конфлікту і тверезо оцінює обстановку, але іноді зробити це в нових геополітичних реаліях складно.

Політичні кроки нової влади в Україні були спрямовані, насамперед, на мінімізацію можливості приєднання до мінської позиції Росії щодо спроб легітимації анексії Криму і підготовки подальшого військового вторгнення в східні регіони України.

Початкові заяви А. Лукашенка щодо ситуації в Україні у березні 2014 р. носили суперечливий характер залежно від місця його висловлювань й оточення. На цьому тлі 29 березня 2014 р. з робочим візитом Білорусь відвідав виконуючий обов'язки президента України, голова Верховної Ради України О. Турчинов. Під час переговорів головою білоруської держави було відзначено, що Білорусь гарантує недоторканність українських кордонів [6, ст. 15].

У той же час, можна припустити, що сильна політична і економічна залежність від Росії змусила О. Лукашенка прийняти сторону агресора при голосуванні резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Територіальна цілісність України» [5].

Білорусь підтримала проведення президентських виборів в Україні 25 травня 2014 р. «Білорусь поважає вибір українського народу і готова до подальшого конструктивного співробітництва зі своїм сусідом» – йшлося у заяві МЗС РБ. 7 червня президент РБ О. Лукашенко був присутній на інавгурації президента України П. Порошенка.

Були спроби білоруського лідера продемонструвати підтримку П. Порошенка і під час контактів з російською стороною. Наприклад, 5 червня О. Лукашенко на зустрічі з головою Ради Федерації Федеральних зборів РФ Валентиною Матвієнко зазначив, що «в Україні обраний новий Президент. Я думаю, ми будемо співпрацювати з новим Президентом, з новою владою ...» [13].

Ініціатива П. Порошенка щодо використання Мінська в якості переговорного пункту у врегулювання російсько-української кризи зустріла схвалення з білоруської сторони [6, ст. 15].

26 серпня 2014 р. було проведено зустріч в Мінську у форматі Україна – ЄС – Митний Союз, присвячену питанням в регулювання конфлікту між Росією і Україною. Очікувано, ці переговори не принесли бажаної деескалації, а навпаки стали ширмою для запровадження регулярних військ РФ в Україну. Варто зазначити, що самі пропозиції О. Лукашенка щодо введення країн Митного Союзу у вирішення кризи, а також необхідність продовження переговорного процесу є позитивним моментом в розвитку двосторонніх політичних ініціатив [1].

5 вересня 2014 р. в Мінську відбулася зустріч Тристоронньої контактної групи високих представників Росії, України і ОБСЄ з питання знаходження компромісу. За результатами переговорів був прийнятий протокол, заснований на Плані мирного врегулювання президента України і пропозицій російської сторони. Головним пунктом стало двостороннє припинення вогню, звільнення полонених українських військовослужбовців.

6 вересня відбулася телефонна розмова Президента України з президентом Республіки Білорусь. П. Порошенко подякував О. Лукашенку за ту роль, яку зіграла Білорусь і особисто президент РБ в роботі контактної групи «Україна – Росія – ОБСЄ» в Мінську. Під час розмови також було порушено питання обрання України в непостійні члени Ради Безпеки ООН [6, ст. 16].

Фактор Росії у відносинах двох країн, безумовно, буде одним з ключових. Очевидно, що після анексії Криму РФ українсько-російські відносини не будуть колишніми, так як Москва в нинішніх реаліях не віддасть півострів (для неї це рівноцінно втраті статусу світової держави і серйозного падіння підтримки діючого Президента), а Київ не змириться з втратою частини власної території.

Усе це в умовах білорусько-російського стратегічного партнерства буде негативно впливати на співпрацю з Україною. Разом з тим, доречно звернути увагу на те, що керівництво Білорусі прагне максимально дистанціюватися від конфлікту. Особливо показова в цьому плані позиція Президента Республіки Білорусь О. Г. Лукашенка, чиї оцінки ситуації в Україні в ефірі «Шустер life» викликали мало не 100-відсоткову підтримку аудиторії. Зокрема, Олександр Григорович заявив: «Україну треба зберегти єдиною і цілісною державою, як вона є, треба все заспокоїти. Не можна в цій метушні проводити якісь референдуми про федералізації та інше. Не можна це робити!» [5]. В той же час Президент Білорусі продовжує стверджувати, що тісна інтеграція з пострадянськими країнами для України – це неминучість (хоча умови для цього зараз не найсприятливіші), а Білорусь буде орієнтуватися на свого східного сусіда [13, с. 37].

На даний момент досить складно спрогнозувати розвиток ситуації в Україні, відповідно, і у відносинах України й Білорусі багато залежить від непередбачуваного розвитку подій в регіоні. У короткостроковій і, на жаль, середньостроковій перспективі розвиток двосторонніх відносин у нормальному руслі, характерним для попередніх періодів, виявиться малоймовірно. На цьому етапі знадобиться кризовий менеджмент, який потрібно країнам, переважно Україні, щоб впоратися з наслідками економічного спаду й політичної кризи.

Досить проблемним може стати питання про участь громадян Білорусі у бойових діях в Україні по різні сторони протистояння. При цьому подальший розвиток ситуації в такому випадку складно спрогнозувати.

Існує загроза і для військово-технічного співробітництва двох країн. Це продиктовано тим, що керівництво Росії заявило про готовність вилучити українську складову з власної «оборонки», а це може суттєво вдарити і по білорусько-українських зв'язках у цій сфері. Білорусь має можливість частково зайняти звільнене місце в системі, про що, власне, російська влада відкрито заявляє [13, с. 37].

Таким чином, зазначене дозволяє стверджувати досягнення в українсько-білоруських міждержавних відносинах, які споглядаємо протягом двох останніх десятиліть. Крім того, країни продовжують висловлювати готовність до подальшої взаємовигідної співпраці у різних сферах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Встреча с Президентом Украины Петром Порошенко / Официальный Интернет-портал Президента Республики Беларусь, 26.08.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://president.gov.by/ru/news_ru/view/vstrechas-prezidentom-ukrainy-petrom-poroshenko-9620/
2. Договірно-правова база між Україною та Білоруссю. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://belarus.mfa.gov.ua/ua/ukraine-by/legal-acts
3. Засадко. В. Проблема ратифікації договору про українсько-білоруський кордон: перешкоди на шляху до євроінтеграції / В. В. Засадко/ Стратегічні пріоритети. – 2009. – №1 (10). – С. 270 – 274.
4. Заявление Министерства иностранных дел Республики Беларусь в связи с проведением в Украине в неочередных президентських выборов, сайт Министерства иностранных дел Республики Беларусь, 26.05.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:: http://www.mfa.gov.by/press/statements/ b7981f386 598b 701.html
5. Интервью Лукашенко украинской программе «Шустер LIVE» // БЕЛТА – Новости Беларуси – Белорусское телеграфное агентство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.belta.by/ru/all_news/president/Intervju-Lukashenko-ukrainskoj-programmeShuster LIVE_i_664335.htm
6. Максак Г. А. Политические шаги в двустороннем диалоге / Г. А. Максак // Исследованние. – 2014. – С.15 – 16.
7. Максак Г. Стадии политического диалога / Г. А. Максак // Исследованние. – 2014. – С. 3 – 5.
8. Максак Г. Україна-Білорусь: горизонт 2020. Особливості розвитку зовнішньої політики України щодо формування українсько-білоруських відносин на довгострокову перспективу / Геннадій Максак [Компас 2020. Україна у міжнародних відносинах: цілі, інструменти, перспективи]. – К.: Фонд ім. Фрідріха Еберта, Представництво в Україні. – 13 с.
9. Максак Г. Фактор 2014 года в нарушении традиционного подхода: вызовы и угрозы для эффективного сотрудничества / Г. А Максак // Исследованние. – 2014. – С. 13 – 15.
10. Політичні контакти на рівні глав держав [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.belarus.mfa.gov.ua/belarus/ua/publication/ content/38592.htm
11. Развитие отношений Беларуси с Украиной // Белорусский Внешнеполитический индекс. – 2011. – Апрель-май. – С. 11–12, 15 –16.
12. Юрчак Д. История двусторонних отношений Беларуси и Украины в 1991 – 2013 рр. / Д. Юрчак // Исследование. – 2014. – С. 22 – 25.
13. Юрчак Д. Российский фактор в украинско-белорусских отношениях / Д. Юрчак // Исследование. – 2014. – С. 37– 38.

Квіцінська М.

Науковий керівник – доц. Лахманюк Т. В.

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПОЛІТИЧНИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ (1991–2015 РР.)

Після розпаду Союзу Радянських Соціалістичних Республік і створення на його теренах незалежних держав виникли нові політико-економічні фактори, які сприяють розбудові всебічних контактів між Україною та державами Близького Сходу. Одним із пріоритетних напрямків близькосхідного вектору зовнішньої політики України став всебічний розвиток широкомасштабних двосторонніх зв’язків із Державою Ізраїль як активним і впливовим чинником міжнародного співтовариства. Враховуючи, що проблеми регіону Близького Сходу викликають живий науковий інтерес, то дослідження історії становлення і розвитку політичного співробітництва між Україною та Ізраїлем набуває особливої актуальності.

Особливість відносин між Україною і Державою Ізраїль полягає в тому, що історія взаємин українського та єврейського народів сягає у глиб віків і вбирає в себе широкий діапазон міжетнічних стосунків.

Актуальність теми дослідження обумовлюється і тим, що у сучасній історіографії відсутнє комплексне дослідження історії формування та розвитку політичних відносин між Україною і Державою Ізраїль.

Мета роботи полягає в комплексному й об’єктивному аналізі формування і здійснення політичного співробітництва між Україною та Ізраїлем, виявленню факторів, що впливають на розвиток політичних відносин між двома країнами.

Розвиток партнерських і взаємовигідних відносин із Державою Ізраїль, що відіграє ключову роль у регіональних та світових політичних процесах і входить в двадцятку найбільш розвинених країн світу, є одним із пріоритетних напрямків зовнішньополітичної діяльності України [2].

Дипломатичні відносини між Україною та Ізраїлем установлені 26 грудня 1991 р. через обмін нотами між Міністерствами закордонних справ двох країн. 3 жовтня 1992 р. у Тель-Авіві функціонує Посольство України в Державі Ізраїль. Посольство Ізраїлю в Україні відкрите на початку 1993 р.

Впродовж періоду, що минув після встановлення дипломатичних відносин між двома країнами, тривала робота з виведення двостороннього співробітництва на рівень особливих відносин, створення й удосконалення договірно-правової бази, підтримання високого рівня політичного діалогу, розвитку взаємовигідної співпраці у торгівельно-економічній, науково-технічній і культурній галузях [6].

11–13 січня 1993 р. до Держави Ізраїль здійснив візит Президент України Л. Кравчук. Результатом переговорів на вищому рівні стало підписання: «Меморандуму про взаєморозуміння та основні принципи співробітництва між двома країнами», а також низки міжурядових Угод про співпрацю в галузі освіти й культури, науки і технологій, сільського господарства, повітряне сполучення; «Протоколу про консультації між МЗС України й Ізраїлю». Відтак закладено початки договірно-правової бази двосторонніх відносин [5].

У цьому ж році 14–17 червня Україну відвідав з офіційним візитом голова ізраїльського парламенту (Кнесету) Ш. Вайс. Із візитом-відповіддю 27 жовтня – 3 листопада 1993 р. в Ізраїлі перебувала парламентська делегація України, очолена Головою Верховної Ради І. Плющем.

Починаючи з жовтня 1994 р., у Кнесеті та Верховній Раді України діють парламентські асоціації дружби «Ізраїль–Україна» і «Україна–Ізраїль», котрі займаються розвитком двосторонніх зв'язків парламентською лінією.

В Україні 15–16 червня 1994 р. з офіційним візитом перебував Міністр закордонних справ Ізраїлю П. І. Перес. Під час візиту підписана «Угода про заохочення та взаємний захист інвестицій», «Протокол про співробітництво у сфері правоохоронної діяльності й запобігання злочинам».

У Будапешті 5 грудня 1994 р. Президент України Л. Кучма мав зустріч з П. І. Пересом. Обговорювались актуальні питання двостороннього співробітництва, шляхи їх подальшого розвитку, широке коло міжнародних і регіональних проблем [6].

У Києві 3 квітня 1995 р. підписано між Урядом України й Урядом Ізраїлю «Протокол про взаємне заснування та діяльність інформаційно-культурних центрів». Цього ж року 10–12 липня відбувся офіційний візит до Ізраїлю урядової делегації України на чолі з Міністром закордонних справ Г. Удовенком. Тут підписано Спільне комюніке, міжурядові угоди про торгівельно-економічне співробітництво і співпрацю в галузі туризму.

У вересні 1995 р. відбувся офіційний візит Прем'єр-міністра Ізраїлю І. Рабина до України, під час якого відбулися зустрічі з Президентом України Л. Кучмою, Головою Верховної Ради О. Морозом, Міністром закордонних справ України Г. Удовенком. Підписано також міжурядові українсько-ізраїльські документи: «Спільну заяву Прем'єр-міністрів України та Ізраїлю», «Протокол про лібералізацію торгівельно-економічних зв'язків», «Угоду про співробітництво в галузі медицини», «Меморандум про взаєморозуміння з питань безвізових поїздок громадян з дипломатичними паспортами» [6].

Державний візит до Ізраїлю у 1996 р. Президента України Л. Д. Кучми заклав підвалини двостороннього політичного діалогу держав на найвищому рівні. В ході візиту була підписана «Спільна декларація про поглиблення і подальший розвиток взаємовідносин, партнерства і співробітництва між Україною і Державою Ізраїль» [5].

Візит до Ізраїлю президента України Л. Д. Кучми 24–26 листопада 1996 р. ознаменував якісно новий етап у розвитку відносин між Україною і Державою Ізраїль. В ході цього візиту була досягнута домовленість про співпрацю «особливого партнерства». Його суть полягала у взаємному сприянні в торгівельно-економічній та гуманітарній сферах, створення механізму страхування і надання державних гарантій окремим, особливо важливим інвестиціям, налагодженні військово-технічного співробітництва, координації дій на міжнародній арені, використання впливу Ізраїлю на єврейську громаду США, а також єврейське лобі у світових валютно-фінансових установах для активізації міжнародної допомоги Україні, збереженні пам'яток історії, культури та релігії українського і єврейського народів на території двох країн [2].

У березні 1999 р. відбувся офіційний візит до України Прем'єр-міністра Ізраїлю Б. Нетаніягу. Він провів переговори з Президентом України Л. Кучмою, Прем'єр-міністром В. Пустовойтенком, іншими вищими посадовими особами.

Впродовж 1991–1999 рр. відбулись робочі візитів на рівні керівників міністерств і відомств, депутатів парламентів двох країн. На них обговорювались питання реалізації конкретних спільних проектів, напрями подальшого розвитку двостороннього співробітництва у політичній, правоохоронній та гуманітарній сферах, а також в економічній галузі, зокрема у легкій і харчовій промисловості, сільському господарстві, медицині, освіті, будівництві, зв'язку, сфері науки й технологій та ін.

У межах святкування 2000-річчя Різдва Христового 5–9 січня 2000 р. в Державі Ізраїль і ПНА перебував Президент України Л. Кучма. Він здійснив робочі зустрічі, зокрема, з Президентом Ізраїлю Е. Вейцманом, Головою ПНА Я. Арафатом, Міністром внутрішніх справ Н. Щаранським, мером Єрусалима Е. Ольмертом. Президент України взяв участь у зустрічах з ізраїльськими ветеранами Другої світової війни q Об'єднанням вихідців з України. Низка ветеранів відзначені українськими орденами та медалями за визволення України від фашистських загарбників.

У лютому 2000 р. відбувся робочий візит до Єрусалима делегації Київського муніципалітету на чолі зі заступником голови В. Ромашком, який провів переговори з мером Єрусалима Е. Ольмертом і підписав «Угоду про співробітництво між Києвом і Єрусалимом у сфері культури» [6].

Вагомою політичною подією у двосторонніх відносинах став робочий візит до Ізраїлю та ПНА Міністра освіти і науки України В. Кременя в квітні 2000 р. Під час візиту він провів переговори з Міністром освіти Ізраїлю Й. Сарідом, Міністром внутрішніх справ Н. Щаранським, головою «Сохнут» С. Мерідором та заступником міністра вищої освіти ПНА Х. Кухейлем. Підписана українсько-ізраїльська Угода «Про співробітництво у сфері освіти, котра відкрила шлях до широких двосторонніх гуманітарно-освітніх обмінів».

Важливе значення для розвитку політичної співпраці між Україною і Державою Ізраїль мав робочий візит до України 21–23 січня 2001 р. Президента Держави Ізраїль М. Кацава. Під час його перебування в Києві проведені зустрічі й переговори з Президентом України Л. Кучмою, Прем'єр-міністром В. Ющенком, Міністром закордонних справ А. Зленком та Київським міським головою О. Омельченком. Окреслено перспективні напрями подальшого співробітництва – активізація політичного діалогу, зростання ізраїльських інвестицій в економіку України, поглиблення економічної співпраці, що має подолати невідповідність в обсягах торгівельно-економічного співробітництва і довести їх до рівня потенційних можливостей двох сторін. Ці питання у деталізованому вигляді стали предметом розгляду українсько-ізраїльського бізнес-форуму, в роботі підсумкової сесії якого взяли участь президенти двох країн.

Під час візиту М. Кацава в Україну підписана двостороння Угода «Про співробітництво у галузі дослідження та використання космічного простору в мирних цілях» [5].

Упродовж 2000–2001 рр., спостерігалася значна активізація українсько-ізраїльського політичного діалогу. Важливий наслідок цього процесу, зокрема, – чергові двосторонні українсько-ізраїльські політичні консультації з питань двостороннього співробітництва у політичній, торгівельно-економічній і гуманітарній сферах, а також співпраці між двома країнами в рамках міжнародних організацій 29 квітня – 3 травня 2001 р. [6].

У другій половині 2001 р., а саме 29 вересня і 27 жовтня – відбулися телефонні консультації між Президентом України Л. Кучмою і Прем'єр-міністром Ізраїлю А. Шароном. У серпні 2001 р. Україну відвідала делегація МЗС Ізраїлю, очолена заступником гендиректора МЗС Д. Пелегом, а у вересні – Спеціальний посланець глави Ізраїльського Уряду А. Пазнер.

Новим в українсько-ізраїльських політичних контактах стало заснування посади спочатку Спеціального посланника МЗС України, а згодом – Повноважного представника України на Близькому та Середньому Сході, на яку президентським Указом був призначений В. Нагайчук. Упродовж 2001 р. український близькосхідний Посланник тричі відвідував Ізраїль і зустрічався із Міністром закордонних справ Ш. Пересом, Головою ПНА Я. Арафатом, іншими ізраїльськими та палестинськими політичними діячами.

Відносини між Україною і Державою Ізраїль помітно активізувалися. Ізраїльська сторона через главу українського оборонного відомства передала важливий месидж: «Ізраїль дуже чекає візиту Віктора Ющенка та надає йому велике значення» [1]. Значною подією став державний візит Президента України до Ізраїлю 13–15 листопада 2007 р. Це був перший візит Президента В. Ющенка до Близькосхідного регіону. Під час візиту Президент України також зустрічався із главою Палестинської адміністрації М. Аббасом у м. Рамалла, підтверджуючи цим відданість України процесу близькосхідного мирного врегулювання на основі формули ООН щодо створення двох держав. Президенти України й Ізраїлю наголошували на поглибленні політичного діалогу, виведенні двосторонніх відносин на новий рівень інтенсифікації співпраці з усіх пріоритетних напрямів.

Як зазначає посол України в Ізраїлі Ігор Тимофієв у інтерв'ю: «Усе більшого практичного наповнення отримує ініціатива президента України В. А. Ющенко «Діалог правди в ім'я майбутнього». Ведеться активна робота по передачі з державних архівів єврейським релігійним громадам України сувоїв Тори» [3].

У 2008 р. відбувся робочий візит до Ізраїлю Президента України В. Ющенка в рамках заходів зі святкування 60-ї річниці проголошення Держави Ізраїль. Український Президент взяв участь у президентській міжнародній конференції «Назустріч майбутньому».

Найбільшим успіхом для обох сторін є підписання 21–22 липня 2010 р. Угоди про відміну віз для громадян України та Ізраїлю, і яка вступила в дію з 9 лютого 2011 р. [4].

У 2010 р. 22 вересня відбулася зустріч Президента України з Президентом Держави Ізраїль у процесі засідання Генеральної Асамблеї ООН, а впродовж 23–26 листопада відбувся державний візит Президента Держави Ізраїль до України. Внаслідок цього підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України й Урядом Держави Ізраїль «Про сприяння та взаємний захист інвестицій», яку Верховна Рада України ратифікувала 1 червня 2011 р. [6].

Президент України 16 вересня 2011 р. в Лівадійському палаці (Крим) провів чергову зустріч із Президентом Держави Ізраїль, котрий прибув до України для участі у 8-й Ялтинській щорічній зустрічі. У виступі Президент України зазначив, що міждержавні відносини України й Ізраїлю розвиваються у тому ключі, про який йшлося під час державного візиту Ш. Переса в Україну у листопаді 2010 р. Глава Української держави наголосив на важливості прийнятого рішення про безвізовий режим між Україною та Ізраїлем.

30 листопада – 1 грудня 2011 р. Президент України В. Ф. Янукович здійснив державний візит до Держави Ізраїль. Візит відбувся у контексті відзначення в грудні 2011 р. двадцятої річниці встановлення дипломатичних відносин між Україною та Державою Ізраїль [5].

У 2012 р. проведено чергове Сьоме засідання Міжурядової українсько-ізраїльської комісії з торгівлі та економічного співробітництва (3 липня 2012 р., м. Єрусалим) і підписано відповідний Протокол [6].

22–23 жовтня 2014 р. Міністр закордонних справ України П. А. Клімкін здійснив візит до Держави Ізраїль, у ході якого провів зустрічі з Прем'єр-міністром Ізраїлю Б. Нетаньягу, Міністром закордонних справ Ізраїлю А. Ліберманом, Спікером Кнесету Ю. Едельштейном, Головою Комісії Кнесету з питань закордонних справ та оборони З. Елькіним.

11–13 лютого 2015 р. відбувся візит в Україну Міністра закордонних справ Держави Ізраїль Авігдора Лібермана. У рамках візиту відбулися його зустрічі з Прем'єр-міністром України А. П. Яценюком, Головою Верховної Ради України В. Б. Гройсманом і Міністром закордонних справ України П. А. Клімкіним.

22–23 грудня 2015 р. Президент України П. Порошенко разом із дружиною з державним візитом відвідав Державу Ізраїль [6].

Таким чином, після здобуття Україною незалежності розпочалося формування дипломатичних відносин між Україною та Ізраїлем. Країнам вдалося подолати стереотипи минулого, усунути непорозуміння з обох сторін, які на перших порах гальмували процес розвитку співпраці. З часу встановлення відносин Україна завжди демонструвала Ізраїлю своє негативне ставлення до антисемітизму та намагалась рішуче діяти проти проявів цього явища в українському суспільстві. Українським урядом докладались значні зусилля для відродження життя єврейської громади. Ізраїль, зі свого боку, підтримував Україну на шляху розбудови державності.

Головним досягненням співпраці стали сформована договірно-правова база, яка становить понад тридцять документів, і надання українсько-ізраїльським відносинам статусу «особливого партнерства». Стримуючими факторами на шляху активізації двостороннього співробітництва виступали внутрішньополітичні й економічні проблеми обох держав. В українсько-ізраїльських відносинах відбувався помітний розрив між високим рівнем політичного діалогу і обмеженим обсягом торгівельно-економічного співробітництва.

Для успішного рівноправного та взаємовигідного співробітництва Україні й Державі Ізраїль необхідно здійснити велику роботу: перевести співпрацю на новий рівень довіри, фінансового і правового супроводу, створити нові спільні державні та громадські інститути. Звичайно, відносини України й Ізраїлю розвивалися б більш інтенсивно, якби Ізраїль нормалізував відносини з Палестиною і Сирією, а також врегулювалась ситуація у східній частині України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадрак В. Україна–Ізраїль: передумови прориву / В. Бадрак: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jewukr.org/observer/eo2003/page_show_ru.php?id=1191.
2. Захарченко А. Н. Украина и Израиль: новые горизонты сотрудничества / А. Н. Захарченко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iimes.ru/?p=6476.
3. Осипов А. Украина–Израиль: динамика добрых отношений / А. Осипов: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jewukr.org/observer/eo2003/page_show_ru.php?id=2878.
4. Пашко А. В. Відносини України і Ізраїлю на сучасному етапі / А. В. Пашко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://istfak.org.ua/tendentsii-rozvytku-suchasnoi-systemy-mizhnarodnykh-vidnosyn-ta-svitovoho-politychnoho-protsesu/184-zovnishnia-polityka-ukrainy-na-suchasnomu-etapi/592-ukrayinsko-izrayilski-vidnosyny-na-suchasnomu-etapi-humanitarnyy-aspekt.
5. Політичні відносини між Україною та Ізраїлем. – Режим доступу: http://israel.mfa.gov.ua/ua/ukraine-il/diplomacy.
6. Розвиток українсько-ізраїльських взаємин. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1372110555653/politologiya/rozvitok_ukrayinsko-izrayilskih_uzayemin.

Малічовська І.

Науковий керівник – доц. Костюк Л. В.

МАТЕРІАЛЬНА ТА ДУХОВНА КУЛЬТУРА ПЛЕМЕНІ КАРАВАЇ

Плем'я Караваїв – одне з небагатьох племен світу, яке ще досі живе за первіснообщинним ладом, як у період палеоліту. Досліджуючи плем'я, можна побачити архаїчні традиції та звичаї людожерів. Матеріальна та духовна культура караваїв тримає в собі підґрунтя предків, за канонами яких люди живуть ще й досі. У XIX столітті при розвитку модерних, сучасних технологій, високого рівня цивілізації, урбанізації міст та сіл, плем'я живе у диких джунглях Індонезії, і не шукає благ цивілізації.

Метою даної статті є комплексне дослідження самобутність племені, його духовну та матеріальну культуру, ідентичність та «віддаленість» від благ цивілізації. Адже плем'я можна назвати певним «чудом» серед людей, які зберегли свої історію та незалежність від навколишнього світу. При написанні даної розвідки необхідно розв'язати такі **завдання**, а саме: проаналізувати етапи становлення племені, розкрити основні аспекти матеріальної та духовної культури, дослідити звичаї та традиції племені та визначити його місце у сучасному суспільстві.

У сучасній етнографії немає ґрунтовного комплексного дослідження племені караваїв, котре б розкрило основні риси їх матеріальної та духовної культури. Окремі відомості зустрічаємо в працях С. Брука [1], Н. Симония [2] та інших.

Плем'я Караваї було відкрито 20 років тому серед диких джунглів у Папуа-Новій Гвінеї. На даний час це плем'я нараховує близько трьох тисяч чоловік (дикого племені колишніх людожерів, а може й ні). Вони живуть своїм історичним минулим та вірять в те, що колись до них прийде дух, котрий завершить їхнє існування, як племені [1, с. 90].

Старожили ще пам'ятають, яким є на смак людське м'ясо: солоне, місцями гірке, а серце віддавали тому, хто вбив цю людину. Проте славляться караваї не лише людоїдством, а й своїми поселеннями. Вони будують свої будинки на висоті 20–50 метрів заввишки, але зараз такі будинки – рідкість, переважно будують будинки 10 метрів заввишки. Основними причинами такого будівництва є: сезони дощів; дошкуляння комахів, плазунів та віра в те,що сюди не потраплять злі духи.

Саме будівництво розпочинається із походу в ліс, де при допомозі меча добувають необхідні будматеріали: тонкі, рівні стовбури дерев, листя пальм. І весь цей процес чим цікаво супроводжується спеціальними піснями. Згодом шукають різноманітні ліани, котрі використовують замість мотузок. Спочатку будуються з ходи (щоб піднімати усі необхідні матеріали для будівництва до будинку) та каркас із стовпів дерев та перев'язують його ліанами. Стовбури кладуться один на одного (паралельно). Основним у каравайському домі є міцна підлога, котру фіксують, тому їй приділяють основну увагу. Згодом роблять дах: його покривають пальмовим листям, попередньо сплітаючи в «косичку»; дах двосхилий, із каркасу гілок та дерев, будують за принципом черепиці. Перед закріпленням даху, навколо дому обрізають гілля дерев. Підлогу та стіни встеляють «природнім лінолеумом», при цьому використовують кору дерева Мйо. Посередині дому вимощують коло із глини для вогнища. Дверей та вікон у такому домі немає. Загалом дім будується 5-6 днів [4, с. 267]. Такий дім караван будують лише на 4–5 років, оскільки дерево має здатність гнити, тому вони його залишають і будують новий.

Останнім етапом будівництва дому є його «дизайн». Його прикрашають кістками та черепами тварин. Головною прикрасою мають бути черепи свиней та кабанів, це у караваїв являється показником достатку [5, с. 57].

Загалом, побут караваїв – примітивний: ліжок немає, вони сплять на землі, устеливши спальне місце пальмовим або банановим листям; шаф або тумбочок немає, для зберігання своїх речей вони використовують мішки, сплетені з коріння рослин, які підвішуються до стелі; столового посуду у них немає, вони їдять руками із спільною «посудини», в якій готують їжу. Слід відзначити, що плем'я караваї не знає будь-яких благ цивілізації, саме: ванна чи умивальник; мило, шампунь, зубна паста.

Одяг у них майже відсутній. Жінки носять лише спідницю із соломи, а на шиї – буси із бісеру. Чоловіки – набедренну пов'язку, а на статевий орган одягають шкарлупу грецького горіха або обмотують листям. Також чоловіки можуть носити намиста із бісеру. У них існують свої певні ритуали та церемонії для яких вони одягають спеціальні прикраси, виготовлені із листя, кольорової глини, болота та інших природніх матеріалів [2, с. 167].

Основним заняттям чоловіків є добування сагу (серцевина стовбуру сагового дерева), полювання, будівництво будинків. Жінки займаються ловлею дрібних плазунів, збиранням плодів, приготуванням їжі та доглядом за дітьми. В їжу вони вживають в основному сагові коржики (виготовляються із води і серцевини сагового дерева, печуться в попелі і на вогні) та великі черви, котрі живуть у стовбурах дерев, а також різні плоди, корені, м'ясо свині та інших тварин (котрих вони вполюють) та дрібних плазунів (жаб, ящірок).

Кажуть, що черви, котрих вони вживають у їжу нагадують їм людське м'ясо (старожили ще пам'ятають його смак), їх їдять сирими.

В якості домашніх тварин (як нас котів чи собак), тримають маленьких чорних свиней, за якими доглядають, годують, вибирають блохи, розгладжують шерсть. Тварин забирають у будинок, де всі ночують разом.

У них існує повір'я,щоб день був вдалий, то його потрібно розпочати із національної пісні, котра складається лише з голосних звуків (е-о-у-а) [3, с. 97]. Також у них Існує обряд ініціації, а саме становлення справжнім караваєм. Це шрамування (припікання тіла залізом) по всьому тілу.

Щодо сім'ї то в них існує як багатоженство, так і парна сім'я, поширена ендогамія. Багато чоловіків із племені не одружені, тому що багато жінок з племені або вже одружені, або покинули плем'я в пошуках цивілізації, або дівчата ще занадто малі. Але все ж, якщо б чоловік знайшов ту єдину, то йому потрібно готувати викуп: зуби свиней та собак, а також їх у живому вигляді. Жінкам ще гірше: у них немає права вибору. Пару собі вони не шукають. Тобто, хто прийде зі свинею чи собакою, той і буде чоловіком, за законами караваїв. Також жінка-каравай зобов'язана одружитись лише на каравайському чоловікові. В общині у них вільні стосунки, у більшості «вільна любов» і чоловік має право на будь-яку жінку. Але тут немає розпущеності, статевий акт в них буває лише один раз в рік, коли зацвітає сагове дерево, так званий день «соітія».

В них існують окремі групи молодих дівчат, котрим потрібно виконати сумну роль – бути принесеними в жертву духам. Їх не чіпають навіть під час квітіння сагового дерева, але їх можуть з'їсти. Уникнути цього можна тільки тоді, коли дівчина сподобається чоловіку із сусіднього племені, де існують сімейні узи. Тоді дівчина виходить заміж в 13–14 років. Якщо вона дуже красива, то за неї дають 5 свиней, а також наречений зобов'язаний передати її батьку декілька комплектів луків, списів і ножів [4, с. 167].

Будинок у караваїв ділиться на дві сторони: чоловічу та жіночу (разом з дітьми). Якщо ж до племені приходить незнайомець, то його пускають лише у жіночу сторону будинку.

Каннібалізм – ритуал, котрий вигідний духам. Особливо поважним вважається вбивство чужака з подальшим поїданням тіла. Караваї впевнені, що виконуючи каннібальський ритуал, вони можуть отримати силу та сміливість жертви, або навіть безсмертя. В них навіть до сьогодні зустрічаються дитячі іграшки у вигляді людських кісток.

Але загалом, до безсмертя їм далеко: середній вік проживання каравая 30–40 років. Доречно зазначити, що чоловіки живуть менше ніж жінки. Причин такої смертності є декілька: пристрасть до куріння (курять всі, і навіть жінки і діти; курять кожну вільну хвилину, а якщо справ немає, то курять весь день; «диміти» починають в 5-6 років); хвороби завезені міссіонерами: грип, краснуха, кір, туберкульоз; укуси отруйних комах; рани і подряпини, які в умовах сирого клімату гниють і довго заживають; падіння під час будівництва будинків.

Саму смерть дуже трагічно. В пам'ять про покійного чоловіки жінки надрізають собі вухо або фалангу пальця. Не випадково, в цьому племені можна зустріти жінок без пальців.

Караваям була відома муміфікація. Лише для відважних воїнів або для старійшин племені. Усіх інших загортали в пальмове листя та відносили в ліс [2, с. 154].

У віруваннях караваїв світ розділений на чотири частини: перший – спільний світ, в якому живуть люди, тварини і привиди; другий – виглядає як спільний, але живуть у ньому тільки душі; третій – світ, в якому є «велика вода» і по ньому плавають гігантські риби; четвертий – світ, де живуть небо, сонце, зорі і місяць. Всі ці світи взаємодіють між собою, тим самим підтримуючи життя на планеті.

Караваям часто розповідають про тих, хто живе у зовнішньому світі, в містах і країнах, про те, що вони не єдині в цьому світі, але колишні людоїди не спішать ставати частиною цивілізації. Спочатку вони боялись будь-якого іноземця через свої традиції та забобони, і лише останнім часом почали сприймати деякі блага цивілізації. Їх архаїчність відрізняє їх від усіх інших племен світу, оскільки бути настільки вірним культурі своїх предків, дотримуватись тих канон, «заповідей» у наш час надзвичайно важко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брук С. Население мира. Этно-демографический справочник / С. Брук. – Москва: Наука, 1981. – 456 с.
2. Симония Н. Индонезия. Справочни / Н. Симония. – Москва: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1983. – 349 с.
3. Очерк индонезийского язика. – Москва, 2007. – 567 с.
4. Шпажников Г. Религии стран Юго-Восточной Азии. / Г. Шпажников. – Москва: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1980. – 487 с.
5. Юрківський В. Географія країн світу / В. Юрківський. – К., 2006. – 328 с.

Пирожишин Р.

Науковий керівник – проф.Алексієвець Л. М.

СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО АЛЬЯНСУ В 1948-1956 РР.

Сучасний розвиток нашої країни, а також геополітичні проблеми, що постали перед Україною, а це анексія Кримського півострова Росією та російсько-українська війна вимагають від нас того, щоб ми все більше зверталися до свого минулого і до минулого інших країн та народів. Це пов'язано із побудовою державності, яка б відповідала всім сучасним стандартам. У зв'язку з цим актуальності набуває вивчення процесу створення, трансформації Північноатлантичного альянсу в 1948–1956 рр.

Методологічною основою даного дослідження слугували принципи об'єктивності та історизму, що базуються на всебічному розгляді історіографічної літератури та джерел з даної проблеми.

Дослідження здійснено на основі використання таких методів: історико-хронологічного, порівняльного, проблемного, синтезу і аналізу. Саме ці методи дозволили провести науковий аналіз проблеми.

Після закінчення Другої світової війни Радянський Союз прагнув розширити свою сферу впливу у Європі. Для цього було встановлено прорадянські недемократичні режими у країнах Центрально-Східної Європи, які потрапили під зону впливу СРСР, оскільки були звільнені від німецьких військ Червоною Армією [3, с. 18].

Першим кроком у консолідації західних держав стало підписання 4 березня 1947 р. у Дюнкерку англо-французького договору про союз та взаємодопомогу строком на 50 років. Основною його метою було запобігти новій агресії з боку Німеччини. Велика Британія закликала до розширення коаліції. 22 січня 1948 р. англійський міністр закордонних справ Е. Бевін у своєму виступі перед палатою громад закликав створити Західний союз європейських держав. Ця ініціатива набула підтримки в США [5, с. 67–68]

Саме в такій атмосфері, вбачаючи реальну загрозу СРСР, зібралися у Брюсселі в березні 1948 р. представники групи західноєвропейських країн. Після обговорення й удосконалення запропонованого британського варіанту договору 17 березня 1948 року був підписаний Брюссельський договір про співробітництво в економічній, соціальній та культурній сферах та колективну самооборону. Офіційно договір називався «Західний Європейський Пакт», а організація, яка ним створювалася – «Західний Союз» [3, с. 18]. Договір підписали п'ять країн: Франція, Люксембург, Нідерланди, Велика Британія і Бельгія [11].

Брюссельський договір складався з дванадцяти статей, якими передбачалось: економічна взаємодія для відбудови економіки; постійні та активні консультації зі спірних питань; відповідно до статті 51 статуту ООН у випадку нападу на одну із країн-учасників Західного Союзу, країни союзники повинні будуть надати військову допомогу; країни учасники Західного Союзу не мали права укладати договори з третьою стороною, які б могли суперечити статуту Західного Союзу; жодна з країн не повинна створювати будь-якого альянсу, який буде спрямований проти однієї з країн Західного Союзу; відповідно з договором створювалась Рада Західноєвропейського Союзу, а також Агентство з контролю за озброєннями; Рада Західноєвропейського Союзу готує щорічну доповідь про свою діяльність, в тому числі, з контролю за озброєннями, і направляє його Асамблеї, що складається з представників Сторін Брюссельського пакту в Консультативній асамблеї Ради Європи; будь-яка інша країна може приєднатись до договору, якщо вона цього забажає; договір повинен бути ратифікований та спрямований на зберігання уряду Бельгії [2].

Оскільки учасники союзу були ослаблені війною, то швидко стало зрозуміло, що наявних воєнних ресурсів країн-учасниць явно недостатньо, щоб без підтримки США гарантувати безпеку. З весни 1948 року розпочалися консультації між західноєвропейськими державами і США щодо розширення Брюссельського пакту. З'явилася можливість розширення Західного Союзу на дві північноамериканські країни – США і Канаду [3, с. 18].

Так визріла ідея створення спільної системи колективної безпеки у євроатлантичному регіоні. В березні-квітні 1948 р. з відповідними пропозиціями до Вашингтону звернулися міністри закордонних справ Франції та Великої Британії Ж. Бідо і Е. Бевів. Публічний розголос ця ідея отримала у виступі в канадському парламенті 28 квітня 1948 р. міністра закордонних справ цієї країни Л. Сен-Лорана [8, с. 19].

Наступним найважливішим кроком на шляху формування євроатлантичного оборонного альянсу стало прийняття 11 червня 1948 р. сенатом Сполучених Штатів Америки «резолюції Ванденберга». Вона означала офіційну відмову США від практики неприєднання до військово-політичних союзів за межами Західної півкулі в мирний час. 6 липня 1948 р. розпочалися таємні переговори між США, Канадою та членами Західного союзу. Вже наприкінці 1948 р. США вели переговори одночасно ще з сімома країнами Західної Європи: Італією, Данією, Ісландією, Норвегією, Португалією, Ірландією та Швецією [10, с. 19].

Радянський Союз зустрів можливість підписання такого договору різким супротивом і 31 березня 1949 року надіслав ноту протесту, що даний договір носить агресивний характер, суперечить статуту

ООН та існуючим міжнародним договорам. Міністри закордонних справ західних країн відкинули звинувачення СРСР, наголосивши у заяві, зробленій 2 квітня 1949 року, на суто оборонному характері пакту і відповідності його положень Статуту Організації Об'єднаних Націй [3, с. 18].

У Вашингтоні 4 квітня 1949 р. Договір був підписаний представниками урядів Бельгії, Великої Британії, Данії, Ісландії, Італії, Канади, Люксембургу, Нідерландів, Норвегії, Португалії, США та Франції. Після завершення процесу ратифікації Договору всіма учасниками та депонування відповідних документів у США він набув чинності з 24 серпня 1949 р. [1, с. 10].

Північноатлантичний договір складався із чотирнадцяти статей, якими передбачалось: вирішення усіх проблем та міжнародних конфліктів лише у мирний спосіб, неприпустимість використання зброї; всі сторони намагатимуться усувати конфлікти у своїй зовнішній економічній політиці та сприятимуть економічному співробітництву між окремими або між усіма учасниками Договору; розвиток індивідуальної та колективної здатності протистояти збройному нападу; консультування між собою щоразу, коли, на думку якоїсь із них, виникне загроза територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці будь-якої із сторін; сторони погоджуються, що збройний напад на одну або кількох із них у Європі чи у Північній Америці вважатиметься нападом на них усіх, з чого виплаває підтримка сторін одна одну в конфлікті; договір не зачіпає і не повинен тлумачитися як такий, що будь-яким чином зачіпає права і обов'язки сторін, які його підписали; кожна сторона заявляє, що жодна з чинних міжнародних угод між нею та будь-якою іншою із сторін чи будь-якою третьою державою не суперечить положенням цього договору; договором засновувалось Раду, в якій кожна зі сторін буде представлена для розгляду питань, пов'язаних з виконанням цього договору; сторони можуть за одностайною згодою запросити приєднатися до цього Договору будь-яку іншу європейську державу, здатну втілювати у життя принципи цього договору і сприяти безпеці у Північноатлантичному регіоні; договір повинен бути ратифікованим, а його умови виконуватись усіма сторонами згідно з їхніми відповідними конституційними процедурами; через десять років після набуття договором чинності або в будь-який час пізніше цього терміну сторони, якщо того вимагатиме будь-яка з них, проведуть спільні консультації з метою перегляду цього договору; через двадцять років після набуття договором чинності будь-яка із сторін має право припинити свою участь у ньому через рік після передачі повідомлення про денонсацію урядові Сполучених Штатів Америки, який поінформує уряди інших сторін про депонування кожного повідомлення про денонсацію; договір, тексти якого англійською і французькою мовами мають однакову силу, зберігатиметься в архіві уряду Сполучених Штатів Америки. Його належним чином завірені копії будуть передані цим урядом урядам договірних сторін [9].

Історія розвитку Північноатлантичного альянсу виразно поділяється на низку періодів, конкретне датування рубежів яких має дещо умовний характер, оскільки процеси налагодження та розвитку механізмів співпраці між його членами у різних сферах (політична, економічна, військова, гуманітарна) не завжди збігаються. Ще більше утруднює встановлення чітких часових меж того чи іншого періоду, певне відставання названих процесів від корекцій в галузі цілей та завдань організації. Однак офіційна історіографія альянсу, беручи до уваги виразність суттєвих змін щодо завдань, принципів і механізмів діяльності, визначає такі основні періоди його історії [3, с. 17].

Закцентуємо увагу в контексті даної статті на періоді 1949–1956 рр. — це час розв'язання загальних проблем безпеки, становлення системи колективної оборони, створення основних органів альянсу, пошуку його оптимальної структури та складу учасників. Вихідна ідея щодо створення ефективної системи безпеки західного світу полягала у поєднанні військових зусиль із завданнями економічного піднесення Європейських країн. Тільки одночасні успіхи на обох цих напрямах могли забезпечити реалізацію цілей, визначених у Вашингтонському договорі [8, с. 21].

У жовтні 1949 року Конгрес США прийняв рішення про надання європейським країнам членам Північноатлантичного пакту військової допомоги у розмірі 1 млрд доларів, одержав назву закон «Про взаємну військову допомогу». У поєднанні із „планом Маршалла» (програмою економічної допомоги США країнам Західної Європи) це сприяло трансатлантичній співпраці, формуванню міцних підвалин колективної оборони і зміцненню західного світу у протистоянні Радянському Союзові [10, с. 19].

Згідно із законом «Про взаємну військову допомогу» в січні 1950 р. було укладено вісім двосторонніх договорів із Західноєвропейськими членами НАТО про фінансову допомогу у військовій сфері. В 1951 р., керуючись законом, конгрес затвердив суму асигнувань в розмірі 9,5 млрд доларів, для кредитування закупок військової техніки та обладнання членами НАТО. Наступним етапом у посиленні співпраці стало підписання членами альянсу 19 липня 1951 р. конвенції «Про статус збройних сил країн-учасниць НАТО». Згідно конвенції США одержали право утримувати в Європі військові бази, збройні сили альянсу могли знаходитись на території інших країн-членів НАТО [1, с. 10–11].

Завершальним акордом етапу становлення альянсу стало розширення та стабілізація складу його учасників. До НАТО 18 лютого 1952 р. приєднались Греція і Туреччина, які ще з часу прийняття «доктрини Трумена» отримували значну військову допомогу від США і займали помітне місце в планах оборони Середземноморського басейну. Ще важливіше значення для зміцнення системи європейської безпеки мало прилучення до неї Федеративної Республіки Німеччини. Рішення про прийом її до НАТО

було прийнято на Паризькій конференції західних держав 23 жовтня 1954 р. (набуло чинності 6 травня 1955 р.) [4, с. 21–22].

Тоді ж переглянуто й Брюссельський договір 1948 р. і замість Західного союзу п'яти держав утворено нове об'єднання — Західноєвропейський союз (ЗЄС), до складу якого увійшли 7 країн: стара «п'ятірка» і два нових члени — ФРН та Італія [6, с. 60].

Змінений Брюсельський договір (ст. 4) надавав ЗЄС допоміжну, субсидіарну роль щодо НАТО, передаючи останній свої військові повноваження. Домінуюча роль у системі європейської безпеки остаточно закріпилась за Північноатлантичним альянсом. Реакція на ці події з боку СРСР була дуже різкою і негативною [8, с. 24].

Прийняття ФРН до Організації Північноатлантичного договору і відновлення німецької армії викликало рішучий супротив СРСР. Радянський Союз у відповідь на включення ФРН до НАТО створив свій військово-політичний блок. 14 травня 1955 року було утворено Організацію Варшавського Договору (Договір про дружбу, співробітництво і взаємодопомогу), до складу якого увійшли 8 країн: Албанія (вийшла з організації 1968 року), Болгарія, Німецька Демократична Республіка, Польща, Румунія, Союз Радянських Соціалістичних Республік, Чехословаччина, Угорщина. Відповідно до підписаного договору, створювалися об'єднані збройні сили, Політичний консультативний комітет та інші органи [7, с. 24].

Отже, з вище сказаного випливає, що особливістю зародження НАТО є те, що цей альянс зародився на руїнах війни і виріс з початку із англо-французької угоди, а згодом його розширено до п'яти західноєвропейських країн, а вже у 1949 році остаточно було оформлено альянс включаючи США та Канаду. Остаточне створення та трансформація альянсу відбулась у перші два періоди розвитку, а це 1949- 1956 рр. Процес формування НАТО пройшов у декілька етапів, від англо-французької угоди до підписання Брюсельського договору і утворення Західноєвропейського союзу, кульмінацією утворення НАТО стало долучення до структури Західноєвропейського союзу США та Канади і розширення системи безпеки на атлантичний регіон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров И. Планы США по обеспечению безопасности новых членов НАТО / И. Александров // Зарубежное военное обозрение. – М.: 1997, №5, с. 9-11.
2. Брюссельський договір. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/eur_int_law/weu.htm Дата опрацювання: 13.04.2016.
3. Доступно про НАТО // За заг. ред. І. Шевченка. – Вінниця-Рівне, 2010. – 81 с.
4. Казанцев Б. Последствия расширения НАТО / Б. Казанцев // Международная жизнь. – Москва, 1997. – №11–12. – С. 20–26.
5. Манжола В. А. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945–70-ті рр.) / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, В. С. Бруз, Л. Ф. Гайдуков. – К.: Либідь, 2003. – 558 с.
6. Менделбаум М. Сохранение нового мира. Доводы против расширения НАТО / М. Менделбаум // США: Экономика, политика, идеология. – Москва, 1995. – №8. – С. 59–63.
7. Орлов А. Дорога на Восток: «за» и «против» / А. Орлов // Новое время. – Москва, 1997. – №16. – С. 22–25.
8. Північноатлантичний альянс: історія, функції, структура, відносини з Україною / За заг. ред. проф. Д. І. Дзвінчука. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. — 604 с.
9. Північноатлантичний договір. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://politiko.ua/blogpost9275 Дата опрацювання: 13.04.2016.
10. Шаклеина Т. А. Дискуссии в США по вопросам внешней политики Т.А. Шаклеина // США: Экономика, политика, идеология. – Москва, 1996. – №2. – С. 19.
11. Що таке НАТО? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=60955 Дата опрацювання 13.04.2016.

Склярова Т.

Науковий керівник – доц. Широкородюк Л. А.

ЛІДЕРСТВО ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

В процесі історичного розвитку людства в усіх народів світу з'являються особи, яких інші люди визнають як лідерів та надають їм право керувати собою. Людина зрідка є лідером від природи, тому виникає закономірне питання: хто тоді веде за собою маси людей? З кого формуються справжні лідери? Як навчитися вести за собою людей? Хто розвивав у собі навички лідерства, виробляючи необхідні якості лідера?

Тема лідерства опрацьована науковцями в достатній мірі, та все ж більше уваги їй приділяли закордонні фахівці. Серед них: Р. Танненбаум, І. Вешлєр і Ф. Масарик, П. Друкер, Ф. Фідлер, В. Врум, Ф. Йєттон, М. Мескон, П. Херсі і К. Бланшард, А. Меттенгі. Вони створили моделі та висунули теорії, які отримали світове визнання та затвердили себе як правдиві та науково обґрунтовані ідеї. Українські та

російські вчені, такі як: Ф. Хміль, В. Лозниця, Д. Виханський, В. Веснін теж внесли вклад в розвиток теорії лідерства [19, с.64].

Зараз проблема лідерства набула нового значення в умовах політичних та соціально – економічних змін і це підтверджує актуальність нашого дослідження.

Перш ніж з'ясовувати питання проблеми лідерства у психології та у практиці повсякденного життя, слід з'ясувати, що ж означає саме поняття «лідер».

Проаналізувавши велику кількість публікацій, можна зробити висновок, що визначень поняття «лідер» є значна кількість, наприклад В.В. Лукашевич зазначає, що лідер - це людина, яка ефективно здійснює керівництво групою [13, с.223].

А. Менегетті дає таке визначення лідера - це особистість, яка, поставивши перед собою мету, знаходить засоби і створює колектив, який здатний її досягти [14, с.10].

М.Ф. Головатий додає, що лідер — це член групи, що спонтанно висувається на роль неофіційного керівника в конкретній ситуації за наявності відповідних особистих якостей та об'єктивних обставин [2, с.302].

Н.С. Жеребова відзначає, що лідер – це той, кому вдається перетворити співробітника у свого однодумця чи послідовника [5, с.23].

Найповніше, на нашу думку, розкриває поняття «лідер» А.В., Петровський, який вказує, що лідер - це особистість, за якою всі інші члени групи визнають право брати на себе найбільш відповідальні рішення, що зачіпають їхні інтереси і визначають напрямок і характер діяльності всієї групи [16, с.277].

Досить цікавою є думка Ю.М. Іванова про те, що лідер надихає людей та вселяє ентузіазм у працівників, передаючи їм своє бачення майбутнього і допомагаючи їм орієнтуватися на нове. Лідери самі встановлюють цілі і використовують їх для зміни відношення людей до справи [7, с.74].

А. Менегетті вказує на основні якості лідера: неординарність, вроджений потенціал, який проявляється як талант засновника і координатора; глибокі знання і професіоналізм у галузях, що мають найбільший попит з боку певної соціальної групи чи суспільства в цілому; безумовну перевагу в отриманні результатів діяльності в певному виді діяльності [14, с.17].

До затребуваних якостей лідера можемо віднести ще й такі: відкритість, рішучість, сміливість, допитливість, уміння слухати інших, уважність і критична настроєність, упевненість, спокій, гнучкість, чутливість, орієнтованість на результат, а не процес, наявність багатого життєвого досвіду, вільність від забобонів.

Не завжди ці якості підкріплювалися зовнішніми даними. Наприклад, Іван Мазепа, за словами свідка першого побачення Мазепи з Карлом XII «був вельми негарний на обличчя, але очі співрозмовника полонили його білі руки, тонкі, повні грації, та його горда голова з білими буклями, довгі обвислі вуси, а понад цим уся величність, почуття гідності й суворість, яку злагіднювала елеганція». [9, с.171]

Для ефективної роботи групі потрібен певний баланс позитивних способів поведінки, пов'язаних як з наданням підтримки, так і з вирішенням завдань, що стоять перед нею. Коли група працює над досягненням мети, кожен учасник групи може взяти на себе функцію надання підтримки, щоб розрядити напруженість. Група, керована лідером, працює як один організм, в якому одні члени беруть на себе виконання тієї або іншої ролі, важливої для вирішення завдань, що стоять перед групою, а інші – беруть на себе відповідальність за підтримку гармонійних взаємовідносин. Лідер не тільки говорить, він також слухає, тобто для нього важливим стає комунікативний зв'язок з аудиторією, наочне підтвердження усвідомлення тих ідей та цінностей, що стали визначальними не тільки для нього, а й для групи в цілому. І.М. Ломачинська підкреслює, що справжнього лідера відрізняє неабиякий інтелект та сила волі, які він прагне виховати і у своїх послідовників [12, с.62].

Якщо поглянути на постать Мазепи з точки зору керівника групи, то він як лідер, зумів організувати виступ проти Петра І, підтримавши Карла XII.

З поняттям «лідер» випливає поняття «лідерство», як складний механізм взаємодії лідера та тих на кого спрямована його діяльність.

В. Лукашевич відзначає, що лідерство - це мистецтво впливати на людей для того, щоб вони з доброї волі намагались досягнути цілей, які не є особистісними [13, с.223].

І.М. Ломанчинська у своїй праці пише про те, що головне завдання лідерства полягає в тому, щоб об'єднати маси для досягнення певної ідеї. Тобто певний індивід, особистість, захоплена відповідною ідеєю, намагається підкорити собі інших індивідів, для досягнення поставленої мети. І чим швидше окремі індивіди об'єднаються в єдину соціальну спільноту, тим швидше бажана мета може бути досягнута [12, с.57].

В.В. Єлькіна зазначає, що лідерство не має конкретної визначеності для різних ситуацій, нехай навіть одного характеру – педагогічного, господарського, військового чи політичного. Можливо, цим мається на увазі багатоаспектність самого лідерства, наявність різних підходів до його аналізу, а також той ореол загадковості, що оточує сам феномен лідерства [4, с.8].

Також багато вчених, таких як І. Ю .Єгоров та О.В. Красовська, Є.В. Вергилес, Л.М. Карамуша, Т.Г. Фелькель, Н. Грегор, Р. Блейк, Н. Лейкер висували свої теорії лідерства, які бузсумнівно мають місце у сучасній психології, але на нашу думку, основними є такі концепції лідерства, що сформувались наприкінці XIX – початку XX ст. Проаналізуємо найбільш популярні теорії.

«Теорія рис» акцентує увагу на визначенні набору психологічних рис, властивих лідеру (Е. Богардус, А. Сміт, Р. Крюгер). Дану теорію дуже часто називають харизматичною.

Згідно цієї теорії, лідером може бути лише така людина, яка має набір особистісних якостей або володіє сукупністю певних психологічних рис [18].

Зазвичай пересічна особа, у перелік рис лідера вкладає лише хороші якості, проте Б. Келлерман зазначає, що науковці повинні пам'ятати, що лідерство не є концепцією моралі. Лідери – це такі самі люди, як і решта: вони заслуговують довіри, але можуть й обманювати, вони боягузи та сміливці, скупі та щедрі одночасно. Не можна стверджувати, що всі лідери добрі [20, с.45].

Як приклад аморальних харизматичних лідерів наведемо наступні. Зараз поширюються харизматичні протестантські церкви, серед яких найбільше прославилась церква - «Посольство Боже» з її пастором Сандеєм Аделаджою. Також як приклад можемо привести лідера духовного центру «Відродження» Володимира Мунтяна. Без сумніву, ці люди є надзвичайно харизматичними. Їх проповіді та виступи завойовують симпатії прихожан настільки, що останні стають безвільними об'єктами маніпуляції цих пасторів. Тобто ми можемо стверджувати, що їх наміри є глибоко аморальними. Такі пастори негативно впливають на людей. Їх вплив є загрозливим для життя та здоров'я людей.

«Ситуаційна теорія» стверджує, що лідерство – це продукт ситуації. Тобто властивості, риси або якості лідера виявляються, відповідно до цієї теорії, відносними (Р. Блейс, Т. Ньюком, А. Харе, А. Менегетті, Ф. Карделл, Р. Ділтс**).** За О.Ю. Саврук, теорія рис зовсім не відкидається, але стверджується, що в основному лідерство – продукт ситуації. У різних ситуаціях групового життя виділяються окремі члени групи, які перевершують інших хоча б в одній якості. Завдяки тому, що в даній ситуації ця якість і є необхідною, людина, якій вона притаманна, стає лідером. Тому, властивості, риси та якості лідера ставали відносними та доповнюючими [18].

Отже, люди можуть стати лідерами через різні ситуаційні фактори і через певний взаємозв'язок між лідером і ситуацією, а не в силу своїх особистісних якостей.

«Поведінкова теорія», згідно з якою результативність управління визначається не стільки особистісними якостями, стільки тим, як лідер поводить себе з послідовниками (Р. Лайкерта, Р. Блейка і Дж. Моутон). Дана теорія змістила увагу з якостей лідера на його поведінку. Тому у даному контексті основний акцент робиться на результаті діяльності групи, емоційному статусі членів групи і відносин між ними. Хоча в даному контексті потрібно зауважити, що стиль поведінки лідера залежить від його особистісних якостей.

«Системна теорія» лідерства розглядає процес організації міжособистісних відносин у групі, а постать лідера – як суб'єкта управління цим процесом (М. Х'юстон). Лідерство інтерпретується як функція групи, і вивчати його потрібно з огляду на цілі та задачі групи, хоча і структура особистості лідерів при цьому не повинна ігноруватися [18].

Н. А. Штанько зазначає, що вченими була розроблена також **«комплексна (реляційна) теорія лідерства»,** що містить основні ідеї попередніх теорій.

В основі цієї теорії лідер розглядається як продукт конкретної ситуації, в якій він виявляє свої індивідуально–психологічні якості. Визначальними для становлення лідерства є одночасно й індивідуально–психологічні риси лідера й умови, у яких відбувається його становлення. [20, с.256].

На нашу думку, дана теорія є найбільш вірогідною, адже лідерство формується такими чинниками як особистісні якості лідера, ситуація та група послідовників.

Вивчення проблеми лідерства неможливе без дослідження типів і стилів лідерства, яких є велика кількість, однак ми пропонуємо розглянути основні.

Одна з перших типологій лідерства була розроблена Платоном, який описав три типи лідерів, які ним виділились за такими критеріями як соціальне становище та функціональні обов'язки [3, с.93]:

1) правитель-філософ, що справедливо та розумно керує державою (за Платоном – ідеал лідера);

2) воєначальник, який охороняє її кордони;

3) керівники ремесел та землеробства – ефективні організатори виробництва [3, с.93].

Проте більшою популярністю користується типологія М. Вебера, згідно з якою є такі типи лідерства [1, с.156]:

– **Традиційне лідерство**, яке ґрунтується на вірі у святість традицій, звичаїв. Авторитет лідера традиційний і часто передається у спадок. Так, старший син монарха після його смерті сам стає монархом.

– **Раціонально-легальне лідерство** ґрунтується на вірі в законність існуючого порядку, його «розумність». Раціонально-легальний лідер приходить до влади на основі існуючих у суспільстві законів та інших правових норм. Він, як правило, обирається на керівну посаду в ході демократичних виборів. Відсторонення від посади легального лідера також відбувається на основі чинного законодавства.

– **Харизматичне лідерство** ґрунтується на вірі в особливі якості індивіда, які привабливі для народу. У ролі харизми можуть виступати такі якості, як мужність, рішучість, близькість лідера до народу та ін. У баченні народу харизматичний лідер – це лідер-напівбог, пророк, який все знає і все може. Такий тип лідера з'являється, як правило, в кризові періоди розвитку суспільства.

На нашу думку одним з найхаризматичніших полічних лідерів в історії України є Іван Мазепа, тож французьких посол Бонак, так змальовує його: «Мазепа був надзвичайним чарівником. Ніхто й ніколи не міг витримати його чару. Гоноровиті польські магнати, напівдикі московські бояри, буйні запорожці, статечні турки, елегантні французи й пуританські шведи – всі вони, стрічаючись з українським гетьманом, складали перед ним зброю. В чому полягає його чар? Це залишиться таємницею, але добре відомо, що міг говорити з кожним мовою свого співрозмовника. Але не потрібно думати, що Мазепа належав до тих, що люблять себе слухати й тільки для цього говорять, закохані у власному голосі. Проте все в ньому було гармонійним...» [9, с.159].

Варто сказати, що так як у 30-ті роки XX століття дослідниками активно розвивається поняття «стиль лідерства». Якщо розглядати стиль керівництва в контексті організаційного лідера, можна зробити висновок, що стиль лідерства — це система способів і методів, форм впливу лідера на своїх послідовників у досягненні спільної мети на основі спільних інтересів і цінностей [6, с.15].

Багато вчених притримується думки, що соціальна психологія розглядає три стилі лідерства — авторитарний, демократичний, ліберальний. У кожного лідера формуються певні стереотипи діяльності, які при виконанні спільної діяльності виявляють себе як стилі лідерства.

І.О. Кулініч стверджує, що за **авторитарного** стилю лідер приймає рішення одноосібно, визначає діяльність підлеглих і не дає їм можливості виявити ініціативу. Він «замикає» всю діяльність на себе, і тому його підлеглі живуть у світі слухів і здогадок. Авторитарний лідер не зважає на міжособистісні взаємини, які склалися в групі. У випадках коли відсутній авторитарний лідер, робота у його групі уповільнюється, а то і зовсім припиняється. Як тільки авторитарний лідер виходить з кімнати, члени групи відкладають роботу або різко знижують свою продуктивність [11, с.92].

Проаналізувавши думу І. Мазепи «Не маш любви, не маш згоди» [9, с.174], яку він написав ще до отримання гетьманської булави, можемо стверджувати, що він був прихильником сильної авторитарної влади з суворою дисципліною задля вищих інтересів держави.

А.В. Пасічніченко стверджує, що **ліберальний** стиль **х**арактеризується незначною активністю керівника, який може й не бути лідером. Проблеми він обговорює формально, піддається різним впливам, не виявляє ініціативи, часто не здатний приймати рішення, уникає цього. У взаємодії з іншими такий керівник (лідер) намагається перекласти розв'язання проблеми на них, нездатний у процесі ділової взаємодії впливати на її результат, уникає інновацій [15, с.5].

Л. Калушка зауважує, що у **демократичному** стилі підлеглі мають право брати участь у прийнятті рішень. Лідер встановлює мету дії, в результаті чого працівникам надається можливість свободи дій у виборі шляхів реалізації цих завдань. Це створює сприятливі умови для вираження власної ініціативи. Крім того, розвивається почуття відповідальність за частину роботи. Керування в демократичному стилі характеризується довірою, завдяки чому підвищується загальна задоволеність персоналу зробленою роботою, а також дух (запал) співробітників і авторитет керівника [10, с.77].

На нашу думку, найоптимальнішим є демократичний стиль, адже передбачає спільну діяльність та співпрацю, як лідера, так і колективу. Але в залежності від ситуації та обставин, лідер повинен бути то авторитаром, то лібералом, то демократом.

Підводячи підсумки розгляду типів і стилів лідерства, можна відмітити, що більшість праць в цій галузі присвячено дослідженню зв'язку стильових характеристик, ситуаційних факторів і показників групової активності. Однак внаслідок різноманітності підходів вони значно відрізняються трактуваннями стилів і типів лідерства, і змінами в залежності від ситуацій.

Отже, на даному етапі є чимало теорій лідерства, але сьогодення показує, що яскравих лідерів, є вкрай мало. Стратегія виховання та формування лідера на сьогоднішній день працює неефективно. Є багато тренінгів, що сприяють вихованню та вдосконаленню навичок лідерства, але їх ефект перманентний. Попри те, країні потрібні нові лідери, які зможуть вести за собою народ, такі як свого часу був Іван Мазепа, чи інші визначні політичні діячі світової історії загалом, та України зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування / М. Вебер // Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика; пер. з нім. – К.: Основи, 1998. – С. 156 - 172
2. Головатий М. Ф. Політична психологія. Навч. посіб. —К.: МАУП, 2001
3. Государство: в 4-х т. / Платон. – М.: 1994. – Т.3 – С. 93–105
4. Єлькіна В. В. Психологічний аналіз феномена лідерства // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2005. - № 3.1. – с. 8-12.
5. Жеребова Н.С. Керівництво і лідерство. – Л.: Наука, 1973. – 163 с.
6. Журавлев А. Л. Индивидуальный стиль руководства производственным коллективом. — М., 1976. — 253 с.

7. Иванов Ю.М. Как управлять собой и влиять на других людей. – М.: Принт.,1991. – 248с.
8. Имидж лидера : Психологическое пособие для политиков / Абакшина Е. и др. ; отв. ред. Е. В. Егорова-Гантман. – М., 1994. – 264 с.
9. Іванченко Ю. Мазепа: збірник. - К. :Мистецтво, 1993.- 240 с.
10. Калушка Л. Вплив стилю керівництва на ефективність управління персоналом [Електронний ресурс] / Л. Калушка // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2012. — Вип. 2 (7). — С. 74-80. — Режим доступу до журн. : http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12klveup.pdf
11. Кулініч О. І. Психологія управління – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2007. – 415с.
12. Ломачинська І.М. Від вождізму до лідерства: мистецтво управліннями масами. // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр. — К., 2008. — Вип. 69. — С. 57-67.
13. Лукашевич В. В. Основы управления персоналом: учеб. пособие - М.: КНОРУС, 2007. - 232 с.
14. Менегетти А. Психология лидера - М. : ННБФ «Онтопсихология», 2002. - 208с.
15. Пасічніченко А.В. Керівництво і лідерство у малих групах [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/3472
16. Петровський А.В., Ярошевський М.Г., Психологія: Підручник для студ. вищ. пед. Навч. закладів. -2-е видан. Стереотип,/ А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський. - М.: Видавни- чий центр «Академія»; 2000. – 512с.
17. Саврук О. Ю. Стилі керівництва: сутність та характерні риси // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». - Львів:Вид-во Держ. ун-ту «Львів. політехніка», 2009. т.№ 640:Проблеми економіки та управління.- С.387-393.
18. Требіна М.П. Політологія. Підручник, 2013 – 416 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://uchebnikionline.com/politologia/politologiya_-_trebin_mp/kontseptualni_osnovi_doslidzhennya_politichnogo_liderstva.htm
19. Філатова Л.С., Новохацька Л.В. Теоретичні аспекти теорій лідерства крізь призму ефективного лідерства // Економіка: реалії часу. Підприємництво. Менеджмент. Маркетинг. Логістика. №3(13), 2014. – С. 64-69.
20. Штанько Н. А. Лідерство як соціально-психологічний феномен [Електронний ресурс] / Н. А. Штанько // Юридична психологія та педагогіка . – 2013. – № 2. – С. 50-61. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/urpp_2013_2_7.pdf
21. Kellerman B. Leadership: warts and all / B. Kellerman // Incice mind of the leader. Harvard Business Review. 2004. – P. 40-45.

Квіцінська М.

Науковий керівник – доц. Федорів І. О.

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛОНІСТИКИ У XIX СТ.: ПЕРЕДУМОВИ, ЧИННИКИ, МЕТОДОЛОГІЯ

На початку XIX ст. в Україні посилився інтерес до зарубіжних слов'янських народів і відкрилися нові можливості для розвитку наукових студій на полі дослідження їх національної історії. Ці явища в інтелектуальному житті суспільства обумовлювалися як низкою загальноєвропейських подій і процесів, так і визначалися внутрішніми чинниками, найголовнішим серед яких став процес українського національного відродження [1, с. 128].

Розвивається і українська історична полоністика. Уже в середині 1860-х рр. з'являються солідні праці з історії Польщі, що стала важливою складовою дослідницької роботи тих українських істориків, які розробляли різні аспекти співжиття українського і польського народів.

Актуальність теми дослідження обумовлюється і тим, що у сучасній історіографії відсутнє комплексне дослідження становлення історії української полоністики.

Мета роботи полягає в комплексному, об'єктивному та ґрунтовному аналізі формування української історичної полоністики в XIX ст., виокремлення основних передумов та чинників зазначеного процесу.

Навесні 1808 р. подорож до Белграда здійснив син відомого історика Дмитро Бантиш-Каменський (1788–1850 рр.). В описі своєї поїздки, видрукуваному в 1810 році, за визнанням автора, внаслідок зростання суспільного інтересу до слов'янських народів, було подано цікаві відомості про балканських сербів.

Свідченням розвитку інтересу освічених кіл української громадськості до слов'янських народів Центральної Європи, зокрема лужицьких сербів, став «Мандрівний щоденник» (1814 р.) вихованця Київської академії В. Тимковського [4].

Утім першу, дійсно наукову подорож по слов'янських землях здійснив у 1821–1824 рр. випускник Харківського університету П. Кеппен (1793–1864 рр.). Головною метою наукової мандрівки по Європі, що розпочалася у жовтні 1821 р., П. Кеппен вважав установлення зв'язків з ученими й громадськими діячами слов'янських народів. Перебуваючи у 1822–1823 рр. в Пешті, Відні та Празі, він налагодив контакти з чеським істориком Ф. Палацьким, фундатором європейського слов'янознавства, істориком і філологом Й. Добровським, бібліотекарем Чеського національного музею В. Ганкою, іншими діячами чеського національного відродження – В. Свободою, Й. Юнгманом, Ф. Челаковським та ін.

Одним з освітніх і наукових центрів в Україні була Київська академія, в якій тривалий час викладалися славістичні курси, зокрема вивчалися польська і старослов'янська мови.

Величезний вплив на поглиблення наукового інтересу академічної корпорації до славістичної проблематики відіграв митрополит київській Євгеній Болховітінов [1, с. 142].

У 1818 р. на словесному відділенні Харківського університету за пропозицією випускника Київської академії П. Гулака-Артемовського було відкрито клас польської мови для студентів. І хоча педагогічні, а почасти наукові інтереси П. Гулака-Артемовського з часом відвернули його від полоністики, він продовжував викладати польську мову до початку 1831 р., коли це було заборонено, у зв'язку з подіями польського повстання. Слід відзначити чималий вплив П. Гулака-Артемовського на формування славістичних інтересів І. Срезневського та М. Костомарова в роки їх навчання у Харківському університеті. Потрібно врахувати думку сучасних авторів, які визнають П. Гулака-Артемовського «одним із перших полоністів у Росії», «першим харківським славістом», і додамо, що є підстави вважати його зачинателем університетських славістичних викладів в Україні у першій третині XIX ст. [2].

І. Срезневський зміг відвідати більшу частину слов'янських земель, ознайомитись чи зібрати джерела щодо історії їх народів, фольклорний і етнографічний матеріал, що, на той час, практично не були відомі в Україні. Оволодіння широким колом наукової інформації та ознайомлення з цілим комплексом джерел, які яскраво характеризували минуле і сучасне південних і західних слов'ян, сприяли становленню І. Срезневського як викладача славістичних курсів, так і науковця у галузі історії слов'янських народів. Одним із провідних напрямів дослідницької роботи вченого була розробка проблеми історії славістичних студіювань, яку він, фактично, започаткував у вітчизняній історіографії. Значне місце в наукових інтересах І. Срезневського зайняли питання міфології давніх слов'ян.

Свідченням цілеспрямованого інтересу М. Костомарова до історії та фольклору зарубіжного слов'янства стало студіювання Краледворського рукопису, з яким його наприкінці 1837 р. познайомив І. Срезневський. Результатом досліджень став переклад українською мовою кількох його уривків – «Квіточка», «Ягоди», «Рожа», що увійшли до збірки «Українські балади», видрукуваній у Харкові навесні 1839 р. [3].

Наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. XIX ст. наукові зацікавлення М. Костомарова перемістилися на ті проблеми історії Польщі, що торкалися польсько-українських відносин XVI–XVII ст. Подібна зацікавленість минулим слов'янських народів навряд чи була випадковістю, оскільки, саме у цей час, за ініціативою М. Костомарова та його найближчих друзів, у Києві було засновано Кирило-Мефодіївське товариство (або братство), назване так на честь відомих слов'янських просвітників, православних святих Кирила і Мефодія. Слід визнати, що наукові досліди М. Костомарова на полі слов'янської історії й фольклористики періоду його служби у Київському університеті були продовженням славістичних студій першого ректора і професора словесності М. Максимовича.

Упродовж 30–40-х рр. XIX ст. відкрилася реальна можливість для розгортання славістичних досліджень в Одесі. Одним із найпомітніших одеських учених був викладач, а згодом професор і директор Рішельєвського ліцею, історик і археолог М. Мурзакевич (1806–1883). У 1838 р. він опублікував ґрунтовну розвідку «Сучасний стан освіти у болгар» (1838) . Його заслугою було те, що він систематизував доступні йому факти і джерела й висвітлив становище освіти й культури в Болгарії періоду турецького панування [1, с. 182].

Ще одним центром славістичних студій в Україні у цей період був Львів, що перебував у складі Австрійської імперії. У цьому українському місті функціонував університет, духовна семінарія, навколо яких гуртувалися галицькі інтелектуали та науковці. Історичні праці Д. Зубрицького стали значним успіхом української полоністики у вивченні складних і суперечливих проблем початкового етапу польської експансії на українські землі й розвитку українсько-польських відносин у період середньовіччя. До заслуг ученого слід віднести спростування думки польських авторів про споконвічний польсько-руський антагонізм й захоплення Польщею Галичини ще у XII ст.

Спільність методологічних засад української історичної науки із західноєвропейською обумовила той факт, що більшість провідних українських істориків-славістів першої половини XIX ст. перебувала на позиціях романтизму. Сформована в 40–50-х рр. XIX ст. слов'янофільська концепція історії слов'ян майже не знайшла прихильників серед українських науковців. Останні надавали перевагу концепції „народної історії», привнесеній у цю проблематику М. Костомаровим.

Розвитку історико-славістичних досліджень в Україні в 30–50-х рр. XIX ст. сприяло суттєве розширення їх джерельної бази. Помітно активізувалася увага до розшуку, аналізу й публікації нових документальних джерел, насамперед з історії українсько-польських відносин, чим створювалася база для подальших слов'янознавчих студіювань. Активну роботу у цьому напрямку проводила Київська археографічна комісія, що стала одним із центрів історико-славістичних досліджень [1, с. 209].

Вивчення минулого слов'янських народів українськими вченими ґрунтувалося на ідеях трьох основних концепцій: слов'янофільської, народницької й позитивістської. Історики-позитивісти у сфері розуміння історії критикували умоглядні концепції попередньої епохи і вперше звертали увагу на вдосконалення «техніки» опрацювання джерел і підготовки на цій основі наукових праць. Позитивісти розширили діапазон історичних досліджень слов'янських народів, зокрема розпочали вивчення соціально-економічних проблем, оскільки в їх теорії «факторів» історичного розвитку помітне місце посідали явища і процеси, що належали саме до

матеріального життя суспільства. У певному сенсі утверджували уявлення про об'єктивні закономірності, притаманні історичному розвиткові, прогресивний, поступальний рух історії [1, с. 215].

Позитивістська історіографія декларувала принцип неупередженості наукового дослідження, розглядала будь-яке відхилення від інформаційного змісту джерела ледь не «зрадою» науки. За істориками заперечувалося право вносити у вивчення минулого елемент оцінки з позицій свого часу, від них вимагалось повністю «відключити» свої політичні переконання [5]. Учені-позитивісти вперше зайнялися глибоким дослідженням проблем історії польського народу, яка ігнорувалася слов'янофілами через те, що, мовляв, поляки «зрадили» слов'янські витоки й «погрузнули» у католицизмі.

Новим явищем у розвитку історичної думки в Україні в 60–90-х роках XIX ст. стало посилення уваги науковців до розробки проблематики історії західнослов'янських народів. Цей процес був зумовлений низкою чинників.

По-перше, це польське повстання 1860-х рр., що перекинулося на територію Правобережжя, де привернуло увагу громадськості, зокрема наукових кіл. Увагу до цих подій виявили і слов'янофіли, котрі вважали поразку поляків переконливим доказом зради ними «одвічних завітів слов'янства».

По-друге, це переплетіння історичної долі українського й польського народів і зосередження чималої кількості джерел для успішного дослідження історії Польщі в різних державних і наукових установах України. Частина цих документів була видрукувана зусиллями Київської археографічної комісії.

Третім чинником стала географічна близькість України і монархії Габсбургів, до складу якої входили як частина українських, так і польські, чеські та словацькі землі, що підсилювало інтерес науковців до цих слов'янських народів [1, с. 270].

Українсько-польські відносини В. Антонович досліджував переважно через призму соціальних чинників, на просторі історії України: козацтво, селянство, шляхта, міська громада, соціальні рухи тощо.

Чимало уваги проблемі польсько-руських відносин приділяв учень В. Антоновича, відомий український історик І. Лінниченко (1857–1926). Розробляючи проблему, І. Лінниченко торкнувся надзвичайно значущого питання витоків і розвитку політичних відносин Київської Русі й Польщі.

М. Костомаров аналізував події останнього періоду існування Речі Посполитої. Чільне місце в історіографії нової історії Польщі й польсько-українських взаємин належить молодшому сучаснику М. Костомарова М. Драгоманову. Безсумнівно, що міркування й зауваги М. Драгоманова спонукали українських дослідників до подальшого опрацювання проблем історії Польщі та українсько-польських взаємин, а деякі з них не втратили наукової актуальності і в сучасній українській історіографії.

Свої дослідження у галузі історії Польщі XIX ст. проводив видатний український письменник і вчений І. Франко. Він зробив спробу з'ясувати характерні риси шляхетської демократії в Польщі у XVI–XVII ст. У низці робіт І. Франко сформулював свій погляд щодо польського визвольного руху першої половини XIX ст. Чимало уваги І. Франко приділив повстанню польських селян у Галичині в 1846 р., вважав його «кривавими подіями», «катастрофою» [6].

Зрештою, важко переоцінити значення наукового доробку І. Франка у вивченні таких важливих проблем нової історії Польщі, як повстання селян у 1846 р., революційних подій 1848 р., скасування у Галичині панщини та ін. Його спостереження, аргументовані й виважені думки відносно українсько-польських взаємин зберігають своє наукове значення й сьогодні [1, с. 311].

Отже, українська історична полоністика у XIX ст. встановлюється та розвивається. Уже в середині 60-х рр. з'являються солідні праці з історії Польщі, що стала важливою складовою дослідницької роботи тих українських істориків, які розробляли різні аспекти співжиття українського і польського народів (В. Антоновича, М. Костомарова, І. Лінниченка, І. Франка), а також потрапила до сфери інтересів дослідників із всесвітньої історії (М. Драгоманова). З'явилися й фахівці виключно з історії Польщі.

Історична полоністика як напрям наукових досліджень включає вивчення питань історичного розвитку польської спільноти у всіх її суспільних проявах – політичних, соціальних, етнокультурних, економічних тощо. Таке визначення дає змогу розглядати історію Польщі як еволюцію і зміни станів польського народу-нації з часу виникнення спільноти, котра ідентифікувала себе як суспільність, інтегровану на підставі певних політичних чи етнокультурних ознак. Згідно з запропонованим визначенням, до історичної полоністики слід віднести усі дослідження, присвячені мові, літературі, культурі, географії, етнографії поляків, іншими словами, все те, що розкриває і поглиблює розуміння польської спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Копилов С. Українська історична славістика: витоки, становлення і етапи розвитку: Дис... на здоб. наук. ступ. докт. історичних наук / 07.00.06. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Кам'янець-Подільський, 2006. – 525 с.
2. Страшнюк С.Ю. Болгаристика в Харківському університеті (1805–1869) // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 1990. – Вип. 42. – С. 119–126.
3. Костомаров М. І. Із збірки „Українські балади» // Костомаров М. І. Твори у двох томах. – Т. І. – К.: Дніпро, 1967. – С. 37–52.
4. Шейман Л. А. Василий Тимковский и его дневник путешествия по Лужице // Letopis. – Budysin. – 1983. – Bd. 30/1. – S. 43–50.
5. Григорьева И. В. Введение // Историография истории нового времени стран Европы и Америки / Под ред. И. П. Дементьева. – М.: Высшая школа, 1990. – С. 196–201.
6. Франко І. Польське повстання в Галичині 1846 року (Історична розвідка) // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 46. – Кн. І: Історичні праці (1883–1890). – К.: Наукова думка, 1985. – С. 352–414.

Ткачук Д.

Науковий керівник – доц. Григорук Н. А.

ПОДІЇ 1825 РОКУ ЯК ПОШТОВХ ДО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У XIXСТ.

«Це була дивовижна молодь. Такого кола людей талановитих, чистих, розвинених, розумних і самовідданих я не зустрічав... Молоді люди, налякані жахливою дійсністю, залишали все і йшли шукати виходу. Вони жертвували всім, до чого прагнуть інші, - суспільним становищем, багатством, усім, що давало їм традиційне життя»

О. Герцен

На початку XIX століття все більше і більше погіршувалося соціально-економічне, політичне, культурне життя населення, яке було включене за трьома поділами Польщі до Російської імперії. Країну охоплювали невдоволення населення, зокрема селян, потрібно було проводити термінові реформи, спиратися на західноєвропейські країни, дивитися вперед. Уряд не прагнув проводити ніяких заходів для покращення становища в країні, тому почали виникали різні таємні організації, які прагнули звільнити країну від «кайданів царизму».

Мета статті – проаналізувати наслідки діяльності декабристів та їх вплив на подальший розвиток української держави.

Декабристи – це учасники таємних організацій першої половини 1820-х років, які організували 14 грудня 1825 року перший збройний виступ проти самодержавства.

Варто зазначити, що не всі представники декабристського руху прагнули до революції та царевбивства, інша половина прагнула до мирного, реформаторського шляху [1, с. 242-243].

14 грудня 1825 року Росія вперше зіткнулася революційним рухом проти царизму. Сміливий виклик самодержавству виник в столиці Російської імперії – в Петербурзі. 30 декабристів вивели на Сенатську площу 3 тисячі солдат столичної гвардії і матросів Гвардійського морського екіпажу. «Гасло волі тривало не довше декількох годин, проте приємно, що він виник», - писав в своїх показаннях учасник повстання Г. Батеньков [3, с. 555].

Всього 6 годин тривало повстання, за офіційними підрахунками число вбитих становило 80 чоловік [6, с. 36].

У відповідь на повстання в столиці збройна боротьба проти царизму була продовжена на півдні, на Україні, де Південне товариство чекало з хвилили на хвилину сигналу з півночі про початок виступу. Через 3 неділі на засніжених полях України прорилася кров солдат та офіцерів Чернігівського полку. Тут повстання, яке очолив Муравйов-Апостол тривало 6 днів – з 29 грудня 1825 року по 6 січня 1826 року [3, с. 555].

Хоча декабристи не виграли в бою, але їх справа не пропала. «Вбивство Пестеля і його соратників повністю розбудила дитячий сон моєї душі», - писав А. И. Герцен. Можна без перебільшення сказати, що декабристи виховали ціле покоління революціонерів 30 – 40 рр. XIX ст. Не тільки А. Герцен і Н. Огарьов, але і учасників студентських гуртків Московського університету по рахували себе наслідниками революціонерів. Та і самі декабристи, яких було заслано до Сибіру не зрадили своїм ідеалам. Їх мемуари і публікації являлися продовженням боротьби за свободу і справедливість, яку вони вели до 1825 року. Тут особливо яскраво виділяються листи М. Луніна проти царизму [2, с. 9].

Під впливом повстання і революційних ідей декабристів у 20-х і 30-х роках XIX ст. виникали чисельні гуртки передової інтелігенції, що виступала проти самодержавства і кріпацтва. На Україні

декабристські ідеї знайшли свій шлях у середовищі студентів Харківського університету. У журналі «Украинский журнал» вони неодноразово публікували вірші на декабристську тематику.

На початку 1826 р. серед студентів Харківського університету виник гурток пропагандистів ідей декабристів. На чолі якого стояв В. Розаліон-Сошальський, а його активним помічником був – П. Балабуха. Вони поширювали твори революційного змісту серед студентів університету, чиновників і офіцерів Харківщини. Їхня діяльність тривала лише близько року. В січні 1827 року рукописи творів революційного змісту були випадково виявлені у поручика Лансберга. До Харківського цивільного губернатора було відправлено вірш «Послання до Аркчеєва», в якому поет сміливо виступив проти фаворита Олександра І, виявив зневагу й презирство до його підлих дій. Цей вірш і багато інших написав поет В. Раєвський.

За царським указом від 15 жовтня 1827 року В. Раєвського, позбавленого дворянського звання і офіцерського чину, заслано в Сибір. Лише в 1856 р. він отримав амністію [10, с. 152-154].

Розаліон-Сошальський В. написав твір-памфлет «Рилєєв у темниці», де висловив негативне ставлення до кріпацтва і самодержавства. Він засуджував жорстокість катів у Петропавлівській фортеці та співчував декабристам. Поет намагався розповісти новому царю (Миколі І) про те, що Росія стогне під тягарем невігластва, розкоші й розпусти у вищому стані, рабства – у нижчому [10, с. 155-157].

Поширювалися відомості про декабристів і в Ніжинській гімназії вищих наук. М. Прокопович, О. Данилевський, П. Матрос та інші гімназисти демонстративно виконували пісню-пародію на царський гімн і в ній глумилися на царську фамілію, бажали її мученицької смерті, відверто проповідували ідею фізичного знищення царя, якої дотримувалися у своїй програмі декабристи Південного товариства, що діяло на Україні. Проте директор гімназії І. Орлай не вжив ніяких заходів і не став розголошувати цю подію. Вище названі студенти почали читати так звані книги, які «не відповідали моральному вихованню». Вони ознайомлювалися з працями Ф. Вольтера, Д. Байрона та ін. Відомості, що студенти читають недозволені твори, переховують вірші революційного змісту й самі займаються літературними вправами, дійшли до почесного попечителя О. Кушелева-Безбородька. З Чернігова 26 жовтня 1826 року надійшла його вказівка – виключити з гімназії учнів М. Прокоповича, О. Данилевського, П. Матроса.

Саме у цій гімназії виникла відома «справа про вільнодумство» (1287-1830 рр.) і стала свідченням проникненням визвольних ідей, опозиційних настроїв у середовище професорів та гімназистів. Однією з причин було викладання професором М. Білоусовим природного права у дусі, що суперечив вимогам офіціальної ідеології самодержавства. Він говорив, що це право виникло з розумі й природи людини, існувало незалежно від класів і держав. Білоус критикував царя, називав його «дурнем». Через деякий час його та інших викладачів, зокрема, професора К. Шапалинського (виступав проти тілесного покарання для гімназистів), професор І. Ланджарин (поширював серед гімназистів твори Ф. Вольтера та ін.; переклав на французьку мову вірш «Друзі мої, друзі свободи» К. Рилеєв) були звільнені, позбавлені посад і за наказом царя відправлені на заслання [10, с. 159-164].

Варто згадати про геніальну особистість – Тараса Григоровича Шевченка. Перебування поета в Петербурзі під час навчання в Академії мистецтв, зустрічі з представниками аристократичних кіл, де ще свіжою була пам’ять про декабристів, відіграло вагоме значення у прилученні до декабристської ідеології. Про петербурзький період шевченкового життя І. Франко, зокрема, писав: «Неможлива річ, аби Шевченко, живучи під той час в Петербурзі, не мав також захопитися тою великою хвилею поступового руху, аби його гаряча молода душа не повернулася також у новім напрямі...». Багато довідався Т. Шевченко про декабристів від свого доброго друга, автора «Истории Малороссии» М. Маркевича.

Творчість Т. Шевченка пронизана декабристськими мотивами. Саме з легкої руки Кобзаря ми маємо змогу послуговуватися такими термінами як «споборники святої волі» , «царі волі» , «невольники святі» , «благовістителі свободи» щодо декабристів. Г. Гайдай, О. Дорошкевич, В. Косян, П. Филипович переконливо довели, що поеми «Неофіти» та «Юродивий» присвячені декабристам. Згадки про декабристів, їхні ідеї ми зустрічаємо у Кобзаревому «Щоденнику», поемах «Сон» , «Тризна», складеній «на пам’ять 9 - го листопада княжній Варварі Миколаївні Рєпніній» [7, с. 39].

Активізація інтересу Т. Г. Шевченка до «апостолів свободи» припадає на момент повернення із заслання, особливо на час перебування у Нижньому Новгороді.

Селянський революціонер, великий український поет-демократ Т. Шевченко схилявся перед декабристами. Хотів на крилах полетіти за Байкал, поглянути «в вертепи темні і пори», мріяв звільнити «поборників святої неволі» [7, с. 43].

Члени Товариства Св. Кирила та Мефодія – носії демократичної ідеї – вбачали у декабристах своїх попередників. У «Книзі буття українського народу», автором якої вважається М. Костомаров, коротко сформульовано розуміння суті декабризму: «І голос України одізвався в Московщині, коли після смерті царя Олександра хотіли руські прогнати царя і панство і установити Речь Посполиту, і всіх слов’ян поєднати по образу іпостасей божественних нерозділимо і несмісимо; а сього Україна ще за двісті років до того хотіла». Цей пункт є яскравою ілюстрацією синтезу загальнодемократичних ідеалів декабристів та ідей українського месіанства і православного клерикалізму автономістів, що рельєфно представлений в ідеології кирило-мефодіївців [7, с. 46-47].

Декабристи - українці, представники збіднілих дворянських родин, першими поставили питання не про автономію України у складі Російської монархії, а про створення нової федерації слов'янських народів. Хоча українці і не згадуються як окремий народ у програмних документах Товариства об'єднаних слов'ян, Україна, безперечно, належала б до цього союзу. Ці ідеї розвинули кирило-мефодіївці. Ідейна спорідненість Шевченка й декабристів - росіян обумовлена тим, що вони були фактично першими представниками «нової опозиції» у середовищі українського та російського народів, яка виступала не за модернізацію феодально-абсолютистської поліетнічної монархії, а за створення правової, демократичної і національної держави [7, с. 47].

Про Товариство об'єднаних слов'ян пізніше писав й І. Лисяк-Рудницький; він називав дане об'єднання «українською віткою декабристського руху» і, судячи із тексту, вважав, що його члени потрапили «під команду російських «якобінців» типу Пестеля», а тому «загинули, не принісши тривалої користі вітчизні. Це був показник на майбутнє. Упродовж усього XIX ст. обезкровлення України, через русифікацію її еліти, відбувається не тільки на правому крилі, службою в царській бюрократії, але й на лівому крилі, участю у революційних організаціях загальноімперського масштабу» [4, с. 22-23].

Прибічником зближення й об'єднання слов'янських народів оголошував себе польський поет А. Міцкевич. У своїх лекціях про слов'янські літератури, які він почав читати у Паризькому університеті (1840 р.), Міцкевич підкреслював таку характерну рису доби, як «взаємне тяжіння народів, що спонукає їх зближуватися один з одним». Для європейського континенту це означало сприятливіші умови для розвитку новітньої цивілізації, а для слов'ян – необхідність підтримувати центробіжні тенденції: «... тривале перебування у різних слов'янських країнах, співчуття, яке я там зустрів, спогади, що збереглися, надали мені можливість відчути єдність слов'янських народів більшою мірою, ніж це могло б мені дати їх вивчення й теоретичні розвідки. Я завжди невідступно думав про причини нашого розбрату й про те, як досягти у майбутньому нашого об'єднання». Аналогічне міркування знаходимо у Чаадаєва, коли він підкреслював, що «благополуччя народів може знайти свій повний вираз лише у складі великих політичних тіл», тобто могутніх та авторитетних держав [4, с. 25].

Декабристський рух в Україні тісно пов'язаний з масонством. Масонські ложі в Україні, на думку С. Єфремова, виявляли тенденцію «перетворитися на українське масонство і служити завданням українського громадського руху», а найближчими до українства були полтавська ложа «Любов до істини» та київська «Об'єднані слов'яни». Масонство ставили собі загальноросійські й навіть загальнослов'янські, а другі – чисто українські (В. Лукашевич) [5, с. 4].

Розгром повстання декабристів був найважливішим гірким уроком для майбутнього покоління революціонерів. Декабристи передали їм свій досвіт і цей досвід показував, що повстання, без активної підтримки народних мас, приречене на поразку [9, с. 158].

Майбутнього покоління революціонерів хоча і горіли ідеями відкритого революційного виступу, проте не змогли втілити його в життя. Відкритий революційний рух виник лише через 80 років – в 1905 році, проходив як повстання народних мас [8, с. 182].

Отже, поразка в соціально-політичній боротьбі показала, що справа декабристів не загинула. Їх визвольні ідеї і традиції сприйняло нове покоління, яке й надалі розвивало програму боротьби за оновлення держави. Декабристи здобули духовно-моральну перемогу, показали приклад справжнього служіння своїй батьківщині й народу, внесли лепту у формування нової моральної особистості. Досвід руху декабристів став предметом для осмислення наступних за ними борців проти самодержавства і кріпосництва, вплинув на весь хід українського та російського визвольного руху. Рух декабристів справила величезний вплив на розвиток української культури. Однак виходячи з конкретно-історичній ситуації, поразку декабристів послабило інтелектуальний потенціал російського суспільства, спровокувало посилення урядової реакції, затримало, за словами П. Чаадаєва, розвиток Росії на 50 років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деревянко А. П. та Шабельникова Н. А. История Росии с древнейших времен до конца XX века / А. П. Деревянко та Н. А. Шабельникова. – М.: 2006. — 560 с.
2. Йосифова Б. Декабристы / Б. Йосифова. – Москва, 1983. – 402 с.
3. Йосифова Б. Декабристы – 2 издание / Б. Йосифова. – Москва, 1993. – 572 с.
4. Казьмирчук Г. Д. Декабристи в Україні: дослідження й матеріали – Т. 4 / Г. Д. Казьмирчук. – Київ, 2005. – 204 с.
5. Казьмирчук Г. Д. та Латиш Ю. В. Рух декабристів: дискусійні питання та спроба їх розв'язання / Г. Д. Казьмирчук тп Ю. В. Латиш. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// shron.chtyvo.org.ua/ Kazmyrchuk_Hryhorii /Rukh_dekabrystiv_dyskusiini_pytannia_ ta_sproba_ ikh_rozviazannia.pdf
6. Котов В. Н. Перші російські благовістителі свободи / В. П. Котов.– Київ, 1975. – 46 с.
7. Латиш Ю. В. Декабристи в Україні. Історіографічні студії / Ю. В. Латиш. – К.: Логос, 2014. – 236 с.
8. Нечкина М. В. Восстание 17 декабря 1825 г. / М. В. Нечкина. – М., 1951. – 201 с.
9. Нечкина М. В. Декабристы / М. В. Нечкина. – М.: Наука, 1975. – 176 с.
10. Сергієнко Г. Я. Декабристи та їх революційні традиції на Україні / Г. Я. Сергієнко. – Київ, 1975 р. – 182 с.

Тимчак П.

Науковий керівник – доц. Лахманюк Т. В.

НОВИЙ ФОРМАТ КОРЕЙСЬКОЇ КРИЗИ – ЯДЕРНА ПРОГРАМА КНДР ТА ІЛЮЗІЇ ОБ'ЄДНАННЯ

З новітньою історією КНДР пов'язана історія майже всіх великих світових держав. Увага світової політики та громадськості, що прикута до цієї держави визначається насамперед її ядерною програмою, адже проблема нерозповсюдження ядерної зброї є нагальною дилемою сучасності. Ядерний статус КНДР – серйозний фактор, який підриває існуючу систему нерозповсюдження зброї масового знищення не тільки в регіоні, а й у всьому світі і може в будь-який момент стати каталізатором нової гонки озброєнь, яка поширюється за принципом «доміно».

Іншою актуальною проблемою на Корейському півострові є питання щодо об'єднання двох народів однієї корейської нації, які у силу геополітичного розвитку середини XX ст. залишились розділені так званою «38-ю паралеллю», а їх державно-політичний та економічний розвиток відбувався діаметрально протилежними курсами.

Мета цієї статті – з'ясувати сутність і наслідки корейської кризи нового формату.

З початку 1990-х рр. ядерна проблема стала предметом переговорів між США та КНДР [3]. Це відбулось тому, що в 1992 р. на атомних об'єктах країни почалися інспекції МАГАТЕ (Міжнародна агенція з атомної енергії – є провідним світовим міжнародним урядовим форумом науково-технічної співпраці в області мирного використання ядерної технології) [7]. Однак на ряд об'єктів інспектори допущені не були, що привело до скандалу й оголошення КНДР про вихід із ДНЯЗ (Договір про нерозповсюдження ядерної зброї) [2].

У червні 1993 р. КНДР в обмін на обіцянку США не втручатися в її справи призупинила вихід із договору, але через рік, 13 червня 1994 р., вийшла з МАГАТЕ. Підсумком численних переговорів стало підписання у 1994 р. угоди між США та КНДР про замороження виконання корейської ядерної програми в обмін на постачання мазуту й обіцянки побудувати на території країни два атомних реактори на легкій воді [15].

У березні 1995 р. для врегулювання питань надання допомоги КНДР у мирному використанні ядерної енергії було сформовано міжнародну компанію «Korea Energy Development Organization» (KEDO). В її функції входили технічне забезпечення проекту, його фінансування та оперативне управління. Фактично ця компанія працювала як єдиний у регіоні «переговорний пункт» із «питань контролю над ядерними озброєннями [13]. Однак, консорціум KEDO так і не завершив почате будівництво корейських реакторів [15].

Наприкінці 1990-х рр. КНДР придбала у Пакистані установки для збагачення урану в обмін на свої ракети середньої дальності Nodong продовживши таким чином розробку своєї ядерної програми. Треба сказати, що політична система КНДР дає можливість миттєво направляти величезні людські ресурси на реалізацію програм будь-якого ступеня складності. Відсутність опозиції та можливості населенню висловлювати власну думку (крім дозволеної позиції) дає владі КНДР можливість перенаправляти фінансування із соціальної сфери і галузей економіки на реалізацію своїх грандіозних проектів – таких як ядерна програма [5].

Прихід до влади в США президента Джорджа Буша призвів до ще більшого загострення відносин між двома країнами. Дж. Буш включив Північну Корею у список «країни-ізгоїв» [15]. А в 2002 р. американська розвідка знайшла у Північній Кореї факти існування програми зі збагачення урану, що свідчило про те, що Пхеньян поновив тактику демонстративного просування до набуття ядерної зброї [10]. Через якийсь час США призупинили постачання палива для північно-корейських електростанцій, а КНДР 12 грудня 2002 р. офіційно оголосила про поновлення ядерної програми і виселення інспекторів МАГАТЕ. До кінця 2002 р. в КНДР, за даними ЦРУ, було накопичено від 7 до 24 кг збройного плутонію. 10 січня 2003 р. КНДР офіційно вийшла з ДНЯЗ [15].

Отже, вже з початку 90-х рр. стає зрозуміло, що для Північної Кореї новий імпульс у розробці ядерної програми не мав виправданих на те причин. Її розробка стала засобом викачування фінансів (особливо від США) для власної енергетичної сфери та зміцнення авторитету комуністичного режиму.

У серпні 2003 р. з ініціативи Китаю розпочалися «Шестисторонні переговори», що просувалися із великими труднощами та періодично переривалися у зв'язку з відсутністю довіри між КНДР і США. У рамках переговорів було створено три багатосторонні робочі групи: з мирного використання атомної енергії; денуклеаризації Корейського півострова; миру та безпеки в ПСА [3].

27–29 серпня 2003 р. в Пекіні відбувся перший раунд шестисторонніх переговорів щодо шляхів врегулювання кризи навколо ядерної програми КНДР. Учасники переговорів – делегації Китаю, КНДР, США, Росії, РК і Японії [16].

Пхеньян пред'явив Вашингтону чотири основні вимоги, за умови виконання яких він згоден не розробляти ядерну зброю: про ненапад; встановлення із КНДР дипломатичних відносин; забезпечення економічного співробітництва з Японією та Південною Кореєю; надання Північній Кореї реакторів на легкій воді для потреб енергетики [1]. Переговори завершилися без прийняття спільного документа, узгодження якого велося сторонами. Тим не менш, учасники зустрічі домовилися продовжити багатосторонній діалог і погодити терміни нового раунду консультацій по дипломатичних каналах [16].

25–28 лютого 2004 р. в Пекіні відбувся другий раунд шестисторонніх переговорів. Він завершився лише домовленістю продовжити переговори та створити робочу групу, яка діятиме у проміжках між основними раундами [14].

23–26 червня 2004 р. в Пекіні пройшов третій раунд шестисторонніх переговорів. На них КНДР висловила готовність не тільки заморозити свої ядерні об'єкти, а й ліквідувати їх за певних умов: на період заморожування її ядерної програми США повинні надати енергетичну допомогу Пхеньяну, а також скасувати економічні санкції проти КНДР [16].

Проте у лютому 2005 р. несподівано для всіх сторін переговорного процесу і «шоково» для всієї світової громадськості КНДР вперше офіційно визнала наявність у неї ядерної зброї. Своє прагнення до володіння ядерною зброєю керівництво КНДР виправдовувало потребами власної безпеки: «наші ядерні озброєння цілком оборонні, і вони будуть залишатися силою ядерного стримування», – йдеться в заяві представника МЗС КНДР [6].

Четвертий раунд шестисторонніх переговорів із ядерної проблеми на Корейському півострові проходив у два етапи: 26 липня – 7 серпня і 13–19 вересня 2005 р. в Пекіні. Вперше за всю історію переговорів учасникам вдалося домогтися прийняття спільного документа у формі заяви. У ній визнається право КНДР на мирну атомну діяльність: «Північнокорейська сторона заявляє про своє право на мирне використання атомної енергії. Інші учасники переговорів поважають цю позицію і погоджуються обговорити питання про надання КНДР легководного реактора». Крім того, в документі зазначалося, що «КНДР підтверджує зобов'язання відмовитися від всієї ядерної зброї та здійснюваних ядерних програм, якомога швидше повернутися у ДНЯЗ, а також під інспекції МАГАТЕ» [16].

Перший етап п'ятого раунду пройшов у Пекіні 9–11 листопада 2005 р. Пхеньян перервав п'ятий раунд переговорів після того, як США заморозили закордонні рахунки декількох компаній, звинувативши КНДР у відмиванні грошей, виробництві фальшивих доларів і контрабанді наркотиків [16].

У 2006 р. КНДР приступила до підготовки випробувань ядерної зброї під приводом загрози з боку США після початку війни в Іраку. Перші випробування були зроблені у жовтні цього ж року [4].

Після цього послідували декілька тижнів інтенсивних дипломатичних зусиль щодо врегулювання ситуації. 14 жовтня 2006 р. Радою Безпеки ООН була одноголосно схвалена резолюція, яка засуджує дії Пхеньяну та вводить проти нього обмежені санкції. 18–23 грудня 2006 р. відбувся другий етап п'ятого раунду шестисторонніх переговорів. Він завершився безрезультатно і без оголошення дати наступного раунду [16].

Третій етап п'ятого раунду переговорів пройшов 8–13 лютого 2007 р. в Пекіні. Його найважливішим елементом є взяте КНДР на себе зобов'язання у короткий термін зупинити діяльність ядерних об'єктів в Йонбені, включаючи реактор і завод із переробки ВЯП, а також допустити на них інспекторів МАГАТЕ для здійснення необхідних перевірок та моніторингу. В обмін на це КНДР отримає економічну, енергетичну і гуманітарну допомогу в еквіваленті до одного мільйона тонн топкового мазуту [1].

У березні 2007 р. в Пекіні пройшов перший етап шостого раунду переговорів. Діалог виявився перерваний через те, що КНДР так і не змогла отримати 25 млн. доларів, які 1,5 року були заморожені у банку BDA в рамках односторонніх санкцій США. Санкції були скасовані для вирішення ядерної проблеми, проте сам банк опинився у «чорному списку» Вашингтона [16].

З 27 по 30 вересня 2007 р. в Пекіні пройшли засідання другого етапу шостого раунду переговорів. Його учасники схвалили спільний документ. Згідно з ним, КНДР зобов'язалася до 31 грудня 2007 р. вивести з ладу свої ядерні об'єкти в Йонбені – діючий ядерний реактор потужністю 5 МВт, радіохімічну лабораторію і завод із переробки ядерного палива [12, с. 443].

В особистому листі до лідера КНДР президент США Дж. Буш закликав його до «повної і чесної декларації» ядерної програми до кінця 2007 р. [10].

До кінця жовтня 2008 р. КНДР зобов'язалася завершити під наглядом інспекторів МАГАТЕ й американських експертів демонтаж об'єктів у Йонбені, а решта учасників процесу – поставити Північній Кореї 1 млн. тонн палива для ТЕЦ і надати іншу економічну допомогу.

8–11 грудня 2008 р. в Пекіні пройшов черговий раунд переговорів глав делегацій «шістки», головною темою якого знову стала верифікація згортання ядерних програм КНДР. За інформацією сторін, їм не вдалося зблизити позиції з обговорюваного питання. США наполягали на тому, щоб процес верифікації включав у себе взяття проб на ядерних об'єктах у науково-дослідному центрі в Йонбені, проте КНДР заявила, що не піде на цей крок через відсутність подібного пункту в попередніх домовленостях.

5 квітня 2009 р. КНДР запустила ракету-носій «Инха-2» («Чумацький шлях») для виведення на орбіту експериментального супутника зв'язку «Кванменсон-2» («Яскрава зірка») [16]. У відповідь на це західні

держави звинуватили Пхеньян в тому, що він під виглядом запуску супутника провів випробування балістичної ракети. Незабаром після цього дії Північної Кореї засудив Радбез ООН. КНДР, у свою чергу, оголосила про відновлення робіт на головному ядерному заводі з виробництва збройового плутонію [11]. А вже 14 квітня Північна Корея оголосила про те, що виходить із шестисторонніх переговорів і має намір розвивати сили ядерного стримування [16].

Таким чином, впродовж семи років шестисторонніх переговорів керівництву КНДР вдалось досягти неймовірних успіхів. По-перше, водити за ніс усі наймогутніші держави світу, по-друге, викачувати з них фінанси та ресурси для реалізації власних проектів і по-третє, утвердити свій режим у середині країни. І все це лише завдяки вмілому маніпулюванню ядерною програмою.

У грудні 2010 р. Китай виступив із пропозицією проведення екстрених консультацій глав делегацій шестисторонніх переговорів, проте китайська ініціатива не була реалізована.

15 липня 2011 р. на зустрічі міністрів закордонних справ КНДР і РФ на саміті АСЕАН в Індонезії, Пхеньян заявив про готовність відновити шестисторонні переговори без попередніх умов [16].

Втім у грудні 2012 р. КНДР було проведено чергове випробування балістичної ракети середньої дальності та виведено на орбіту супутник, а 12 лютого 2013 р. – втретє підірвано ядерний (можливо уранієвий) пристрій. У першій половині березня 2013 р. Північна Корея заявила про наміри здійснити попереджувальний ядерний удар проти США та про вихід з усіх домовленостей, укладених із РК, у відповідь на резолюцію РБ ООН від 7 березня 2013 р., що засуджує проведення КНДР третього ядерного випробування. При цьому було заявлено про закриття кордону з «Півднем» і розірвання «гарячої лінії» зв'язку між керівництвом двох країн, а також про призупинення дії угоди про перемир'я 1953 року. КНДР 30 березня заявила, що перебуває в стані війни з РК, і про готовність завдати ракетно-ядерного удару по американських базах у Тихому океані.

Нестримна мілітаризація та войовнича риторика Північної Кореї обґрунтовується режимом як відповідь і стримуючий засіб на «ворожість» США та Південної Кореї. При цьому експерти виділяють п'ять головних мотивацій, що формують тактику керівництва КНДР: нагнітання напруженості зі зовнішнім світом сприяє внутрішній єдності населення; зміцненню легітимності та авторитету молодого лідера країни Кім Чен Іна і консолідації його влади; погрожуючи Заходу, Пхеньян вимагає економічної та гуманітарної допомоги міжнародної спільноти у відповідь на послаблення войовничої риторики; загрожуючи своїм сусідам «Північ» намагається «відірвати» США від своїх регіональних союзників. Подібна тактика неодноразово використовувалась і використовується досі під час змін керівництва РК із метою перевірки «міцності» позицій сусідів [3].

За інформацією світових ЗМІ, впродовж лютого–березня 2014 р. КНДР здійснено випробувальні запуски близько 70 балістичних ракет малої та середньої дальності, що було негативно сприйнято світовою спільнотою. У кінці березня влада Північної Кореї заявила про можливість проведення нового (четвертого) ядерного випробування «з метою зміцнення сил ядерного стримування». Це було зроблено у відповідь на американсько-південнокорейські військові навчання. КНДР 31 березня 2014 р. завдала близько 500 артилерійських пострілів у напрямі морського кордону з РК, принаймні 100 з яких − в територіальних межах останньої. Зі свого боку Південна Корея здійснила понад 300 пострілів у відповідь.

Оскільки процес Корейського врегулювання досі мав циклічний характер, залишається сподіватися, що наступний виток спіралі нового циклу стане більш результативним. Разом із тим, відверта агресія Російської Федерації щодо України та протиправна анексія Кримського півострова показали всьому світові примарність «гарантій» навіть із боку великих держав-постійних членів Ради Безпеки ООН щодо суверенітету і територіальної цілісності нашої держави в обмін на відмову від ядерної зброї, зафіксованих у Будапештському меморандумі 1994 року. Такий трагічний розвиток подій є сигналом світові, що чи не єдиним надійним засобом забезпечення безпекових гарантій є розвиток власної ядерної зброї. Думається, що не один десяток країн сьогодні глибоко замислилися над цим питанням, і ситуація навколо України стає для них наочним прикладом. Вбачається, що Північна Корея є найпершою державою, яка робитиме відповідні висновки, оскільки серед учасників «Шестистороннього механізму» дві з трьох великих держав (США та Росія) були підписантами Будапештського меморандуму щодо гарантій Україні. Така ситуація загрожує спричинити руйнівний ефект стосовно міжнародних режимів глобального нерозповсюдження [3].

Таким чином, малоймовірними ближчим часом уявляються очікування принципових зрушень у переговорному процесі з урегулювання Корейської ядерної проблеми.

Попри величезні ідеологічні й світоглядні суперечності між Північною і Південною Кореєю, питання об'єднання двох штучно створених держав у Сеулі та Пхеньяні ніколи не знімали з порядку денного [9]. Проте проблема в тому, що до возз'єднання Кореї сьогодні не готові ні Сеул, ні Пхеньян, ні сусіди, ні партнери двох корейських держав [8].

Сеул сприймає об'єднання країни не інакше як поглинання Півднем Півночі. Президент Південної Кореї Лі Мен Бак запропонував триетапний план поглинання Півночі: денуклеаризації (відмова від ядерної зброї) і встановлення миру на Корейському півострові, адже нині обидві Кореї перебувають у

стані війни; створення єдиного економічного простору на взаємовигідних умовах; створення суспільства національної єдності [9].

Разом із тим південнокорейців лякає ціна питання: навіть при відносно мирному возз'єднанні витрати по економічному підйому Півночі надовго виб'ють об'єднану Корею з конкурентної боротьби на світових ринках. Пхеньян, у свою чергу, не має наміру капітулювати перед Півднем. І військово-політична еліта, і народжуваний, поки ще вкрай слабкий приватний бізнес Північної Кореї виступають за збереження незалежної північнокорейської державності. Вони усвідомлюють, що в разі об'єднання Кореї під початком Сеула потужна південнокорейська хвиля змете і тих, й інших [8].

Є також і стійке побоювання сусідів по регіону втратити свій винятковий вплив на одну із двох Корей. Китай і Росія не хочуть об'єднання оскільки будуть порушені їхні економічні та стратегічні інтереси на Півночі [9].

Що стосується США, то вони зацікавлені не стільки у возз'єднанні Кореї, скільки в збереженні статус-кво на Корейському півострові. Для американців підтримання тут напруженості – зручний спосіб утримати, а при необхідності й посилити свою військово-політичну присутність у Кореї, яке служить важливим компонентом глобальної системи забезпечення американського лідерства. Корейський півострів – єдиний континентальний елемент у системі військової присутності США в Східній Азії [8].

Японці ж попросту побоюються появи єдиної Кореї як потужного конкурента на регіональній та світовій арені, подібно до того, як наприкінці 1980-х рр. Англія і Франція з тих же причин намагалися відстрочити становлення єдиної Німеччини [8].

Цікаво, що в експертному середовищі висловлюються й інші думки. Так, дехто з таких експертів вважає, що, може, обом Кореям взагалі краще відмовитися від ідеї возз'єднання? Адже з 1948 р. ці держави існують цілком незалежно одна від одної. І за 60 років ці країни мали різні шляхи розвитку. А у світі є держави, культурно споріднені (Німеччина – Австрія, Індія – Бангладеш, США – Канада), але вони не прагнуть возз'єднатися. І наскільки це взагалі можливо ідеологічно? Особливо для КНДР, тоталітарної східної деспотії, чия ідеологія незмінна з 1950-х рр., і незрозуміло, за яких умов вона може бути модифікована [9]. Складається думка, що існування двох роз'єднаних Корей на даний момент є вигідним варіантом і для обох урядів корейських держав і для всіх сильних країн світу цього.

Підсумовуючи викладене, можемо стверджувати, що комуністичний уряд КНДР використовує «Ядерну програму» як інструмент викачування цінних ресурсів із боку інших держав, а також в якості стовпа від повалення його режиму, як зовнішніми так і внутрішніми силами. Щодо проблеми об'єднання Корейського півострова то її розв'язок бачимо неможливим без консенсусу великих світових держав (насамперед США, Росії, КНР та Японії), які мають власні важелі впливу на той чи інший корейський уряд і побоюються порушення встановленої рівноваги, яка можливо похитне їх геополітичне становище. Зважаючи на новоспечену українську кризу такий консенсус настане не скоро. Тому світовій громадськості вже не логічно шукати шляхів вирішення корейських проблем, а краще законсервувати їх та не допустити нової хвилі розвитку. Навчитись жити поряд із Кореєю і сприймати її такою як вона є, щоб не допустити непередбачуваних наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дипломатическая борьба вокруг ядерной и ракетной проблем КНДР. – Режим доступу: http://www.e-reading.club/chapter.php/90393/76/
2. ДНЯЗ. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki
3. Історія, сучасний стан і перспективи корейського врегулювання. – Режим доступу: http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/istorija-suchasnii-stan-i-perspektivi-koreiskogo-vre
4. КНДР запропонувала ядерним країнам розпочати переговори щодо роззброєння. – Режим доступу: http://news.bigmir.net/world/98373
5. КНДР. – Режим доступу: http://wartime.org.ua/3340-pitannya-bez-vdpovd-chi-ye-u-kndr-yaderna-zbroya.html
6. Корейська проблема в системі сучасних міжнародних відносин. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/istorija/articles/The_Korean_Problem_in_the_system_of_modern_international_relations_15695.pdf
7. МАГАТЕ. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki
8. Незаживающая рана Кореи. – Режим доступу: http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=6212#top-content
9. Південна Корея збирає гроші на об'єднання з Північчю. – Режим доступу: http://tyzhden.ua/World/34520
10. Розвиток шестистороннього переговорного процесу щодо ядерної програми КНДР. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/monitor/Januery/01.htm
11. Северная Корея провела ядерные испытания. – Режим доступу: http://lenta.ru/news/2009/05/25/test/
12. Торкунов А. В. Корейский полуостров: метаморфозы послевоенной истории / А. Торкунов, В. Денисов. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2008. – 544 с.
13. Ядерна проблема КНДР у міжнародних відносинах. – Режим доступу: http://www.kymu.edu.ua/vmv/confs/2011_11_23/petrunjak.pdf
14. Ядерна проблема КНДР. – Режим доступу: http://www.e-reading.club/chapter.php/1007889/205/Kurbanov__Istoriya_Korei_s_drevnosti_do_nachala_XXI_v..html

15. Ядерна програма КНДР. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0_%D0%9A%D0%9D%D0%94%D0%A0
16. Ядерная програма КНДР: с чего все начиналось. – Режим доступу: http://ria.ru/spravka/20070209/60461507.html

Якобчук Ю.

Науковий керівник – доц. Шама О. І.

ГАЙ КАЛІГУЛА: ІСТОРИЧНА ПРАВДА ТА ДОМИСЛИ

Відомим імператором Стародавнього Риму був Гай Калігула. Біографія цієї особистості є досить неоднозначною. Його правління сьогодні викликає багато дискусій. Зокрема, незрозумілим залишається причина здійснення неадекватних заходів імператором та його жорстокості щодо оточуючих його людей. Серед істориків немає єдиної оцінки щодо цього питання. Даніель Ноні вважає, що це викликано важкими обставинами життя Калігули, а Светоній стверджував, що він був «хворою» людиною. Тому, зважаючи на недостатнє висвітлення багатьох питань, проблема з'ясування історичної правди та розкриття основних домислів щодо особистості Гая Калігули на сьогодні є актуальною і потребує детального вивчення.

Об'єктом роботи є суспільно-політичні особливості існування Римської імперії у першій половині І ст.

Предметом дослідження є біографія відомого римського імператора Гая Калігули.

Мета роботи: визначити основні аспекти трактування особистості Калігули, та формування його образу різноманітними дослідниками.

Основними завданнями роботи є: з'ясувати погляди істориків на постать Калігули; визначити вплив особистісного фактору та хворобливого стану на політичну діяльність імператора.

Досліджували життя імператора такі науковці як: В. Миронов [13], Д. Ноні, [15] І. Князький, [10] Т. Моммзен, [13] Ф. Зелінський, [8] А. Бокщанін, [3] А. Васильєв [4] та ін.

Гай Юлій Цезар Август Германік Калігула, народився в 12 р. у Германії. Згодом він отримав своє прізвище від солдат за те, що любив носити військове взуття – «калігула». По словам Светонія Гай був дуже високим і блідною людиною з потворним тілом, тонкою шиєю і худими ногами. У нього був широкий похмурий лоб, рідке волосся яке не покривало всю голову, хоча все тіло було густо покрите волоссям. [7, с. 39] Він досить рано втратив батька, матір і двох старших братів. Даний факт вочевидь мав вплив на подальшу долю Калігули. В дитинстві захворів невідомою хворобою, від якої ледь не помер. Для того щоб отримати спадщину імператора Тіберія, йому довелося відправитися до Капрі, служити імператору. Вже тоді сформувалися основні риси його характеру. Згодом коли Калігула став правителем, серед населення переважали такі розмови: «Не було на світі кращого раба і гіршого правителя». Калігулі було до вподоби знаходитися при катуваннях і стратах, а в нічний час він ходив в заклади розваг, вдягнутий у довге плаття і перуку. Хоча Тіберій бачив, ким себе являє його підопічний, про те, він вирішив не позбавляти його спадщини. За свідченням Калігули коли імператор постарів, він отруїв його, зняв перстень і задушив подушкою. [13, с. 411 – 413]

Моммзен говорить про Калігулу наступні слова: «Він постійно перебував в стресову стані. Треба було володіти залізною волею щоб витримати такі випробування. У нього був характер раба, в якого не ворухнувся жоден мускул на обличчі, коли він почув про смерть сім'ї.» [14, с. 215]

Більшість істориків вважають, що саме дитинство так сильно вплинуло на негативні дії майбутнього імператора. Луцій Сенека говорив: «Гай Цезар, якого природа створила наче для того, щоб показати, на що здатні безмежна порочність в поєднанні з безмежною владою». [1, с. 360]

18 березня 37 р. Калігулу проголошують імператором. Він був самим бажаним правителем провінцій та військ, де пам'ятали його ще хлопчиком, і для всього римського суспільства, яке любило Германіка і жаліло його весь погублений рід. Тому, коли він виступив з Мізена, супроводжувати тіло Тиберія, народ зустрічав його радісно, із жертвами, та запаленими факелами, бажаючи довгого правління. А коли Гай повернувся до Риму, йому була надана найвища влада за наказом Сенату. На честь імператорства Калігули було влаштовано святкування під час трьох неповних місяців було зарізано більше, як сто шістдесят тисяч тварин. Коли через декілька днів він відправився на Кампанські острови, жителі Риму приносили жертви за його повернення, не упускаючи момент показати свою любов імператору. Коли правитель занедужував, люди ночами юрмилися навколо Палатина, були і такі, які давали письмові клятви битися на смерть заради одужання хворого чи віддати за нього своє життя. [16, с. 158 – 159].

Правління імператора ґрунтувалося на засадах принципату. Калігула був принцепсом сенату, одночасно зосереджуючи у своїх руках вищу цивільну (довічний народний трибун) і військову владу. Формально продовжував існувати республіканський устрій: сенат, коміції (народні збори), магістратури (крім цензорів). Але ці інститути втратили колишнє політичне значення, бо вибори до них та їх діяльність регулювалися принцепсом. Реальна влада була зосереджена в руках імператора і близьких до нього людей, його особистої канцелярії, штат якої невпинно зростав, а сфера діяльності розширювалася.

Правління Калігули стало важливим станом переродження принципату в монархію. На відміну від перших принцепсів, які намагалися хоча б формально притримуватися конституційних рамок, Калігула повернувся до абсолютистської політики Юлія Цезаря і відкритої військової диктатури. [2, с. 352 – 354]

Через рік після свого правління Калігула об'явив себе богом. Він ходив в одязі божеств та з їх атрибутами – блискавкою Юпітера, тризубом Нептуна і жезлом Плутона, а інколи в одязі Венери. [9, с. 207].

Така ситуація тривала недовго. Важко сказати, що підштовхнуло його до божевілля і злочинів, однією із версій це жінка, яка підлила імператору в напій любовне зілля, або постійна безсонниця і жахливі кошмари, у всякому випадку, такому характеру ніхто б не позаздрив. Светоній говорив: «якщо Калігула не був епілептиком, шизофреніком і алкоголіком, то явно хворою людиною імператор був без всяких сумнівів». [6, с. 387 – 388].

Причиною таких жахливих дій могла стати хвороба. Сьогодні можна стверджувати, про наявність в нього енцефаліту. Стародавні історики, такі, як Светоній і Діон Кассій, описує у Калігули наявність «запалення мозку». Суспільство очікувало одужання імператора. І Гаю стало краще, але його правління зазнало значних змін. [4]

Хвороба зрештою підірвала його психічний стан, і поведінка Калігули стала ірраціональною. Крім того, посилилася хронічна безсонниця і жахливі кошмари в нічний час, а в день відбувалися безчинства. [10, с. 111 – 113] Після необмеженої влади Сулли його охопило бажання стати одноосібним імператором, яким образом досягне своєї мети, йому було байдуже. Калігула вирішував долю видатних сановників імперії. Так деякі з них отримали наказ покінчити з собою. Для інших у імператора завжди напоготові був кат. Калігулі було властиве марнотратство і пожадливість. Величезний спадок Тиберія він витратив менш ніж за рік. І в результаті для поповнення скарбниці ввів неймовірну кількість податків і поборів.

Часто його дії виходили за межі адекватного сприйняття тогочасного суспільства. Светоній описував неадекватні дії молодого імператора: він перекинув міст через залив між Байями і Путеоланським шляхом, довжиною майже в 3600 кроків. Для цього він зібрав вантажні судна, вишикував їх в два ряди, насипавши на них земляний вал і вирівняв за виглядом Апієвої дороги. По цьому мосту імператор два дні підряд їздив з однієї сторони в іншу. Светоній згадував негативні дії імператора: «коли подорожчав скот, яким годували диких звірів для видовищ, він наказав кинути їм на загибель злочинців і, обходячи для цього тюрми, імператор не дивився, хто в чому звинувачений, а прямо наказував, стоячи в дверях, забирати всіх, «від лисого до лисого». Батьків заставляв бути під час страти дітей. Наглядача гладіаторських битв Калігула наказав декілька днів підряд бити ланцюгами у себе на очах, і вбив не раніше, чим почув запах гнилого мозку. Автора за вірш із жартом він спалив на вогнищі посеред амфітеатру. Один римський вершник, кинутий диким звірям, не переставав кричати, що він невинен, він вернув його, відрізав йому язик і знову погнав на арену. В Путеолах при освяченні мосту він покликав до себе багато народу і несподівано скинув їх в море, а тих, хто намагався схопитися за кормила суден, баграми і веслами відштовхував їх назад. В Римі за всенародним частуванням, коли раб вкрав срібну накладку з ліжка, він зразу віддав його кату, наказавши відрубати йому руки, повісити їх спереду на шию із надписом: «в чому його вина», провести навколо всіх гулящих.. При жертвоприношенні він вдягнувся помічником різника, а коли тварину підвели до вівтаря, замахнувся і ударом молота вбив самого різника. Посеред пишного святкування він раптом розсміявся, консули, які були поруч, стали запитувати, чому він сміється, і Калігула відповів: «тому, що варто мені забажати, і вас обох скарають на горло!». [9, с. 208 – 210]

Абсурдною була любов імператора до свого коня. Він зробив йому конюшню із мармуру, ясла із слонової кістки, дав пурпурні покривала і прикраси, надав йому палац із слугами, куди від його імені запрошував і приймав гостей. Дійшло навіть до того, як повідомляють джерела Калігула хотів зробити його консулом.. [8, с. 350]

Коли про дану ідею дізнався народ, він був здивований і готувався до повстання. Згодом імператору його оточення порадило відмовитися від подібних витівок. Калігула довго вагався, але все ж погодився. [5, с. 444]

Імператор не зміг проявити себе у військовій справі. В 39 році Калігула зібрав військо і вирушив у похід на Германію. Він просувався швидко, настільки, що преторіанські когорти були змушені наздоганяти імператора. Також, під час походу його несли вісім чоловік, а народ із окружних міст повинен був розмітати перед ним дорогу і кланятися. Прийшовши в табір, імператор захотів показати себе дієвим і строгим полководцем: легатів, які із запізненням привели війська із різних міст, звільнив, старших центуріонів, яким залишалися лічені дні до відставки – забрав звання, інших викинув через жадність, зменшивши зарплату до шести тисяч. За ввесь похід він не зробив нічого. Лише, коли під його захист втікав з маленьким загоном Адміній, син британського царя Кінобеліна, він відправив в Рим листа, нібито йому покорився весь острів, і наказав гінцям без зволікань взявши колісниці передати його консулам. А згодом, коли воювати не було з ким, Калігула наказав декільком германцям із своєї охорони переправитися через Рейн, сховатися там і після сніданку відчайдушним шумом сповістити про наближення ворога. Все було виконано. Тоді імператор з найближчим оточенням і загоном преторіанських вершників вирушив в сусідній ліс, обрубуючи з дерев гілля і, повернувся при світлі факелів. Тих, хто не пішов за ним, він вилаяв за боягузтво і малодушність, а учасників перемоги нагородив вінками нового імені і виду, на них красувалося сонце, зірки і місяць. В наступний раз імператор

наказав забрати декілька хлопчиків-невільників із школи і таєно відправити їх вперед, а сам, несподівано залишив святкування, з кіннотою кинувся за ними слідом, схопив, як втікачів, і в кайданах привів назад — і в цій комедії, як завжди, він не знав міри... Перед, тим як покинути провінцію, він задумав ще одну жахливу жорстокість: винищити всі легіони, повсталих після смерті Августа, за те, що вони тримали колись в полоні його та батька Германіка, свого полководця. Калігулу з важкістю відговорили від цього наміру, но не могли стримати від бажання стратити хоча б кожного десятого. І ось, скликавши легіонерів на схід, беззбройних, навіть без мечів, імператор оточив їх зброєю та кіннотою, але помітивши, що багато здогадуються, в чому справа, і пробираються до своєї зброї, щоб дати відсіч, він втік і попрямував до Риму. [11, с. 88 – 90]

В 2013 році були знайдені раніше невідомі глави «Історії» Тацита. Наприклад, вчені часто, як підтвердження його безумства, наводять факт будівництва мосту через Неаполітанську затоку. Тацит же говорить, що це були військові навчання, що проводилися після невдалої спроби імператора переправитися до Британії. По всій видимості, солдати боялися перетинати Ла Манш, і тому був розроблений цей міст, що складався із скріплених човнів. На жаль, Калігула був убитий перш, ніж здійснив цей проект.

Римське суспільство відчувало негативні емоції щодо специфічних дій свого імператора. Згодом проти нього почали відбуватися змови. Смерті Калігули бажав будь-який житель Риму. Спочатку йому вдавалося дізнаватися про змови та придушувати їх. Змовників він карав дуже жорстоко і про їхню смерть повідомляв всьому суспільству, щоб викликати страх населення. Як сам Калігула говорив: «Хай ненавидять, лише б боялися».

Вбивству передувала ціла низка знаків. В Олімпії статую Юпітера, яку наказав Калігула перевезти в Рим, раптом почала так сміятися, що всі робітники порозбігалися. В Капус в річницю вбивства Юлія Цезаря 15 березня 40 року, в Капітолій вдарила блискавка, а в Римі – в храм Аполлона. Астролог Сілла передбачав Калігулі близьку смерть. Оракули із Антія, де родився Калігула, вказували йому про необхідність оберігатися від чоловіка на ім'я Касій. 3 січня здійснюючи жертвоприношення, імператор був забризканий кров'ю жертви. 24 січня коли підходив час сніданку, він відчував важкість в шлунку, він вагався чи йти йому на спектакль, але друзі умовили його. [15, с. 330 – 331]

Про подальші події розповідають двояко. Одні говорять, що коли він говорив з хлопчиками, Херей, підійшов до нього ззаду, ударом меча глибоко розрубав йому потилицю з криком: «Роби свою справу!» — і тоді трибун Корнелій Сабін, другий змовник, спереду пронизав йому груди. Інші передають, що коли центуріони, які були в змові, відтіснили натовп людей, Сабін, як завжди, запитав в імператора пароль, Калігула сказав: «Юпітер», тоді Херей крикнув: «Отримай своє!» — і коли Гай обернувся, розсік йому підборіддя. Він впав, в судомах кричав: «Я живий!» — і тоді решта зарізали його тридцятьма ударами — у всіх був один лозунг: «Бий ще!» Деякі били його клинком в пах. [9, с. 210 –211]

Прожив він двадцять дев'ять років, правив три роки, десять місяців і вісім днів. Тіло його таємно віднесли в Ламієві садки, спалили наполовину на поховальному вогні і злегка закидали зіллям. Разом з ним загинули і жінка його Цезонія, зарубана центуріоном, і дочка, яку розбили об стіну. [12, с. 443]

Отже, до опрацьованих нами джерел треба відноситися об'єктивно і ретельно перевіряючи. Багато авторів використовують домисли. Зображуючи імператора тираном, деспотом, монстром. Перед усім забувають, яке важке було дитинство, перехворів запаленням мозку. Гай бачив, як помирає батько, який був отруєний. На його очах було зарізано маму. Після даних дій він пережив шок і за допомогою лікарів прийшов до тями. Ці події відбувалися коли Калігулі було сім років. Це все в подальшому відобразилося на його житті та управлінні Римом. Вагомим аргументом захисту Калігули є любов народу. Перед хворобою, він був обожнюваним імператором суспільства. Калігула дбав про добробут Риму і його населення. Будував нові міста, акведуки, повернув назад людей, які були заслані Тиберієм, здійснив політичну амністію, виплатив преторіанцям 2 тис. сестерціїв. Змінив податкову систему, зменшив податки і виплатив борги минулих імператорів. Відновив діяльність звітів про стан держави, які були заборонені Тиберієм. Повернув раніше заборонені книги. Володів ораторським мистецтвом, читав різні книги. Коли Гай захворів, люди всі молилися, щоб Калігула видужав і продовжив бути імператором. Автори зазначають, що після хвороби він став зовсім іншою людиною, перетворився в «монстра». Історики посилаються тільки на поодинокі випадки його жорстокості, які не можуть свідчити, що імператор був «чудовиськом». Багато цих звинувачень можна заперечити. Так, він вчиняв жахливі дії, під впливом жахливої хвороби, яку він пережив. Жоден дослідник не зазначав, що Калігула це робив свідомо. Светоній звинувачував його в катуваннях. При цьому він не називає конкретних імен, а згадує лише: «один римський вершник», «один сенатор» та інші. Всі ці неточності викликають лише скептицизм. Пліній Старший, Діон Касій, Светоній, Сенека, Тацит – до праць вчених треба відноситися з великою підозрою. Вони перебували в поганих відносинах з імператором. І до його правління могли додавати багато негативізму, жорстокості. Вони зображували його жорстоким, але забуваючи про добрі справи, які він вершив для народу. Праці Плінія Старшого писалися з праць інших людей, де він додавав багато свого. Сенека ненавидів імператора і називав його «кровожерливим чудовиськом». Після цих слів, як можна говорити про якийсь об'єктивізм про Гая. Тацит також зображував імператора «чудовиськом», «звіром». Светоній зображував імператора злочинцем, вказуючи на його жахливі справи і доводячи справедливість покарання. Всі ці автори сформували міфічний образ Гая. Образ жорстокості, тиранії, деспотизму. Варто звернути увагу, що він владу

отримав у молодому віці, в результаті – через лицемірство, брехня та інтриги – перетворили його в жертву. Він мусив підкорятися принципату, тримати владу у своїх руках. Французький історик Даніель Ноні говорить, що всі відомі праці про Калігулу – перебільшені і підлягають скептицизму. [15, с. 332 – 339] Варто не забувати його добрі справи, важке дитинство, перенесену хворобу. І до праць авторів, сучасників Калігули відноситися з недовірою. Треба враховувати, що кожен автор ненавидів імператора і зображував тільки з поганої сторони. Життя імператора повне загадок і невідомого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврелий В. Извлечения о жизни и нравах римских императоров Римские историки IV века / В. Аврелий. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1997. – 414 с.
2. Балух В.О Історія Стародавнього Риму / В. Балух. – Чернівці: Книги XXI, 2005. – 680 с.: ілюстрації, карти
3. Бокщанин А. Источниковедение Древнего Рима / А. Бокщанин. – М.: Издательство Московского университета, 1981. – 160 с.
4. Васильев А. О достоинствах Калигулы [Электронной ресурс] / А. Васильев. – Режым доступа: http://tabularium.narod.ru/articles/Cal_01.html
5. Виппер Р. Ю История древнего мира / Р. Ю. Виппер. – М.: Республика, 1993.– 511 с.
6. Гиббон Э. Закат и падение Римской Империи / Э. Гиббон. – М.: Изд. ТЕРРА-Книжный клуб 2008. – 600 с.
7. Грант М. Римские императоры / М. Грант. – М.: ТЕРРА- Книжный клуб, 1998. – 400 с.
8. Зелинский Ф. Римская империя / Ф. Ф. Зелинский. – С-Пб.: «Алетейя», 2000. – 496 с.
9. Історія Стародавнього Риму. Хрестоматія. Посібник для студентів історичного факультету / Підг. Шама О. І. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – 352 с.
10. Князький И. Калигула / И. Князький – М.: Молодая гвардия, 2009. – 272 с.
11. Коккейян Дион Кассий История кесарей. Книги LVII–LXIII «Истории римлян» / Д. К. Коккейян [Пер. с древнегреч. под ред., коммент. и статья А. В. Махлаюка]. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; Нестор-История, 2011. – 456 с
12. Машкин Н. История древнего Рима. Учебник / Н. Машкин . – М.: Высш. шк., 2006. – 751 с:. ил
13. Миронов В. Древний Рим / В. Б. Миронов. – М., 2006. – 752 с.
14. Моммзен Т. История римских императоров / Т. Моммзен. – Санкт-Петербург 2002. – 642 с.
15. Нони Д. Калигула / Д. Нони. – Ростов-на- Дону: «Феникс», 1998. – 352 с.
16. Транквилл Светоний Жизнь двенадцати цезарей / С. Транквилл 3-е изд. – М.: Наука, 1993. – 368 с.

Стойків А.

Науковий керівник – доц. Лахманюк Т. В.

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ Й ІНСТИТУТИ У СУЧАСНОМУ ІРАНІ

Початок XXI ст. ознаменувався, як «вік інформаційних технологій», який своїм плином приносить зміни не тільки в розвиток науки і техніки, а й розвиток суспільства та його нової дифузії з державою, як цілісної системи. Відповідно до динаміки сьогодення, а особливо до розвитку якісно нових технологій і початку другого етапу «циклу Кондратьєва» (2011–2016), у політичному аспекті різних країн відбуваються еволюційні та революційні процеси розвитку інститутів держави, їхніх функцій, значень, мети і т.д.

Актуальність зумовлена, по-перше, наявністю просторово-часового континууму для досліджуваної теми. По-друге вагомістю та потягом до перспективи. По-третє відсутністю великого пласту наукових робіт по обраній тематиці.

Метою статті є конкретизація та поглиблення знань про політичні процеси й інститути в сучасному Ірані. Об'єктом – цілісна складова динаміки розвитку загальної політики Ісламської Республіки Іран і відповідна цьому еволюція державних інститутів. Предметом – окремі елементи політичного розвитку Ірану, які несуть домінуючу роль у формуванні цілісної складової; теоретичне функціонування інститутів держави Іран.

Основні вектори становлення сучасних інститутів Ісламської Республіки Іран почали формуватись у період від 1 лютого по 1 квітня 1979 р., якраз після завершення Ісламської революції, але свого остаточного оформлення, а саме сконцентрування усієї повноти влади в руках аятоли відбулось у кінці березня – початку квітня 1980 р. коли тривала «Священна оборона», більш відома як «Ірано-іракська війна 1980–1988 рр.» [9]. Таке посилення влади аятоли завершилось на початку осені 1981 р, коли військова ініціатива перейшла до Ірану. Це посилення влади аятоли підтверджується хоча би тим, що 21 червня 1981 р. аятола Хомейні направив у іранський Меджліс запит на імпічмент тодішньому президентові Ірану Абольхасану Банісадру за «діяльність направлену проти духовенства». 22 червня Меджліс прийняв пропозицію аятоли, того ж дня підрозділи КСІРу (Корпус сторожів ісламської революції) блокували резиденцію А. Банісадра. Наступний президент Ірану Мохаммад алі Раджаї був убитий по проханню аятоли 30 червня того ж року. З приходом на пост президента Ірану Алі Хаменеї інститут президента Ірану стабілізувався.

Наступний виток розвитку інститутів держави Ісламської Республіки Іран відбувся із приходом до верховної влади 4 червня 1989 р. Алі Хаменеї. Буквально з перших днів правління Алі Хаменеї почалась

нова хвиля ліквідації прав різних політичних інститутів держави, так зокрема право президента контролю за роботою іранського парламенту, ради міністрів, судової системи, КСІРу, армії, поліції та ЗМІ були надані аятолі; також була ліквідована посада прем'єр-міністра Ірану. Станом на 1989 рік інститути держави Ірану відповідно до поправок у конституцію в 1989 р. були наступними [5]:

1. Верховна влада – аятола;

а) Орган виборів нового верховного лідера – Рада Експертів (Меджліс-е хебреган), який обирається на 8 років і засідає двічі на рік.

2. Представницька влада – президент (також із 1989 р. отримав права, які надавались прем'єр-міністру), який обирається на 4 роки та може бути переобраний на другий термін, але перебувати не більше 8-ми років при владі;

а) Помічники-радники президента – 4 віце-президенти Ірану, які обираються безпосередньо президентом.

3. Законодавча влада – Меджліс (однопалатний парламент), обирається на 4 роки;

а) Контролюючий роботу парламенту орган – Рада Сторожів Конституції (далі – РСК), яка складається із 12 членів, 6 з яких призначає Меджліс, а 6 інших – аятола;

б) Орган, який регулює конфліктні ситуації між Меджлісом та РСК – Рада Доцільності.

4. Виконавча влада – Вища Рада Національної Безпеки Ірану (орган заснований з 1989 р). Юридичним головою цього органу є президент, але фактичним – аятола.

5. Збройні Сили:

а) Іранська регулярна армія;

б) Корпус Сторожів Ісламської Революції (КСІР). Основне завдання органу «охоронна надбань Ісламської революції», що проявляється у внутрішній – поліцейській та зовнішній – армійській діяльності;

в) Міністерство Розвідки та Національної Безпеки Ірану. Орган, який був створений ще за Хомейні в 1979 р. на базі старих спецслужб і використовувався задля розвідки проти прихильників монархістів, пізніше комуністів і соціалістів, із 1980 р. проти «іракських шпигунів». Із 1989 р. носить характер внутрішніх спецслужб [11].

6. Фінансова політика – Центральний банк Ісламської республіки Іран (заснований ще з 1927 р., як Національний банк Персії).

7. Окремий привілейований орган – Міністерство нафти Ірану.

Становлення сучасної політики Ірану, як внутрішньої так і зовнішньої, має завдячувати акціям протесту в 2009 р. проти результатів президентських виборів, на яких переміг про-європейський іранський політик, останній прем'єр-міністр Ірану – Мір-Хоссейн Мусаві, але результати виборів були сфальсифіковані на користь Махмуда Ахмадінежада давши останньому можливість вдруге отримати посаду президента Ірану аж до 2013 р. [8].

Після 7-місячного протистояння протест був остаточно придушений, але його наслідки дали про себе знати, у політичному аспекті, ще однією акцією протесту в 2011 р. та у культурному аспекті створенням в 2010 р. у Німеччині документального мультиплікаційного фільму іранського режисера Алі Самаді Ахаді – «Зелена Хвиля», який мав значний успіх, як серед європейської аудиторії, так і серед іранського підпілля, яке заявить про себе та значною мірою вплине на зовнішньополітичний курс Ірану з 2014 р. [1].

4 серпня 2013 р. пост президента Ісламської Республіки Іран обіймає Хассан Рухані. З іменем цього політика були пов'язані надії різних верств населення країни за кінець безславного президентства М. Ахмадінежада і надії іноземців на новий зовнішньополітичний курс Ірану в сторону зближення зі Західним Світом.

Перші місяці правління Х. Рухані відзначились доволі неоднозначними виступами й інтерв'ю президента, де він то розповідає про свої єврейські корені [12], то про Ізраїль – як ракову пухлину близького сходу [10]. Фінальну крапку було поставлено 25 вересня 2013 р., коли Хасан Рухані в ООН визнав Голокост, як історичний факт сказавши: «Любий злочин проти людей, у тому числі злочини нацистів перед євреями, варті засудження» [4]. Цей виступ в ООН Б. Нетяньягу розцінив, як «лицемірство іранського президента» [2, 3]. Пізніше, 14 вересня 2015 р. Х. Рухані офіційно привітав усіх євреїв із Новим Роком і знову нагадав про свої «родинні корені» [12].

Ще однією віхою, яка була офіційно озвучена Ісламською Республікою Іран на засіданні Генасамблеї ООН 25 вересня 2013 р. була теза Хассана Рухані про поновлення переговорів зі США і Європою по питанню ядерної зброї та мирного атому [4]. Результатом цього, окрім початку процесу відносного зближення Ірану зі країнами Заходу, стали заяви про зняття санкцій з Ірану. Такий крок президента був доволі позитивно сприйнятий в іранському суспільстві, але одночасно піддався критиці аятоли [7].

У зв'язку з відновленням дипломатії зі США, Хассана Рухані старається не розривати стосунків із Російською Федерацією. Прикладом цього стали ряд зустрічей в 2014 р. Х. Рухані з В. Путіним. Вважається, що не зважаючи на потепління зі США, Іран усе одно буде триматися союзу з Росією, всіляко це демонструючи зустрічами, створеннями різних проектів і т.д. Хоча, справедливості заради зауважимо, що існує альтернативна думка, так зокрема В'ячеслав Мальцев – лідер радикального

опозиційного руху в Росії вважає, що Х. Рухані такими зустрічами з В. Путіним спеціально давить на Б. Обаму, щоб він усе ближче наближався до діалогу з Іраном по зняттю санкцій [6].

Якщо розглянути внутрішньополітичні процеси, то зазначимо, що з кожним роком Ісламська Республіка Іран усе більше «відкривається» для туристів. Окрім цього в Ірані відбувається «лібералізація доступу до інформації», так зокрема за правління Хассана Рухані було знято ліміт із Інтернет-сайтів, до яких не було доступу до 2013 р., показово, що Х. Рухані веде свій блог у соціальній Інтернет мережі Twitter [12] де в цей час, також зареєструвався і екс-президент Ірану М. Хатамі. Хоча з «реверсу монети» ми маємо арешти незалежних журналістів та контроль за «фільтруванням Інтернет ресурсів»[7].

Ще однією новинкою для Ірану стало те, що при Х. Рухані деякі керівні посади отримали жінки, наприклад офіційним представником МЗС Ісламської Республіки Іран стала Марзіех Афкам, однією із віце-президентів Хассана Рухані стала Ельхам Амінзаде й т.д. [7].

Існує гіпотеза, що на закритій частині виступу М. Хатамі в Гарварді у 2006 р. був даний прогноз, що після М. Ахмадінежада буде останній президент Ісламської Республіки Іран, який буде з близького оточення Алі Хаменеї, і після смерті аятоли проведе контрреволюцію та створить цим дійством нову державу – Президентську Республіку Іран, але враховуючи закритість виступу М. Хатамі в 2006 р. цю інформацію не вдалось остаточно перевірити. До цього зауважимо, що дана гіпотеза має доволі сильне раціо, оскільки Х. Рухані веде доволі неоднозначну зовнішньополітичну діяльність, його біографія в якій присутні прямі симпатії до політики аятоли та вища світська освіта. Всі ці фактори дають нам симбіоз доволі різнобічної інформації, єдине що можна сказати у такому випадку: «Поживемо – побачимо» [12, 7].

Таким чином, на сучасному етапі Ісламська Республіка Іран перебуває в новій фазі, скоріш за все, розвитку, як внутрішньо, так й зовнішньополітичного. Поки що цей процес триває і говорити про його досягнення ще зарано. Єдине що можна сказати напевне – це те, що Ірану вдалось налагодити дипломатичні відносини зі США та західною Європою, і не втрутитись напряму в нову війну проти Ісламської Держави Іраку та Леванту. Про все інше можна відповісти, що це процеси, чи навіть «реформи», які проводить консерватор, так розумний, так релігійно нефанатичний, але консерватор [7]. Основні політичні випробування сучасного Ірану все ще попереду і чи справиться Хассан Рухані з майбутніми проблемами – питання випадку та часу. Зрештою зауважимо, що реальну оцінку його правлінню вдасться дати тільки після кінця його каденції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алі Самаді Ахаді. Зелена хвиля: документальний фільм. – Нім.: 2010. – 80 хв.
2. Беньямин Нетаньяху назвал речь Хасана Роухани в ООН лицемерной: стаття на Новостной Калейдоскоп від 25.09. 2013. – Режим доступу: http://jvatnews.ru/novosti/binyamin-netanyahu-2/.
3. Биньямин Нетаньяху: президент Ирана Хасан Роухани – «волк в овечьей шкуре»: стаття на Политическое Обозрение від 02.10. 2013. – Режим доступу: http://politobzor.net/show-5633-binyamin-netanyahu-prezident-irana-hasan-rouhani-volk-v-ovechey-shkure.html.
4. Иран изменил риторику: Хасан Роухани признал и осудил Холокост: стаття на ВСЕТИ.RU від 25.09. 2013. – Режим доступу: http://www.vesti.ru/doc.html?id=1134043.
5. Конституція Ісламської Республіки Іран з поправками 1989 року. – Режим доступу: http://www.servat.unibe.ch/icl/ir00000_.html.
6. Мальцев В. ARTPODGOTOVKA. – Рос. – Саратов.: ефір від 30.09. 2014. – 80 хв.: 19:56–21:46. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=kikTh9rTMGc.
7. Мельникова К. Вечный страж Исламской революции: стаття в Lenta.RU від 25.10. 2014: [Електронний ресурс] / Ксения Мельникова. – Режим доступу: http://lenta.ru/articles/2014/09/25/rouhani/.
8. Сайт Iran Chamber Society History of Iran: Mir Hossein Mousavi. – 2012. – Режим доступу: http://www.iranchamber.com/history/mmousavi/mir_hossein_mousavi.php.
9. Сатралі Маржан. Персеполіс: фільм-біографія / Маржан Сатралі, Венсан Гаронно. – Фрн.: 2007. – 95 хв.
10. Хасан Роухани пригрози уничтожить Израиль: стаття на RG.RU від 02.08. 2013. – Режим доступу: http://www.rg.ru/2013/08/02/rowhani-site.html.
11. Francisco Gli-White If the Ayatollah Khomeini was an enemy of the United States ruling elite, why did he adopt the CIA's security service?. – Режим доступу: http://www.hirhome.com/iraniraq/savak.htm.
12. Hassan Rouhani Twitter account. Пост від 13.09. 2015р. – Режим доступу: https://twitter.com/hassanrouhani.

Табас С.

Науковий керівник – доц. Лахманюк Т. В.

ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КИТАЙСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ

На сьогоднішній день Україна як суверенна держава співпрацює і має ділові партнерські контакти з багатьма країнами світу в різноманітних сферах. У наш час ця співпраця є важливою, оскільки будь-яка держава не може без неї функціонувати й бути повноцінним об'єктом міжнародних відносин. Для України, яка опинилась у складній політико-економічній ситуації, відчуваючи військову загрозу з боку східного сусіда, дуже

важливо мати сильну державу-пертнера на міжнародній арені, яка б змогла забезпечити територіальну цілісність України.

Військовий конфлікт, що розгорнувся в 2014–2015 рр., показує необхідність переосмислення підходів до забезпечення національної безпеки України. Зокрема це вимагає посилення військового співробітництва з міжнародними організаціями та іноземними державами. Важливим партнером у такому співробітництві є Китайська Народна Республіка (КНР). Співробітництво з Китаєм відкриває Україні нові можливості зокрема щодо: імплементації міжнародних стандартів у сфері безпеки і оборони, використання нових практик управління оборонним сектором, отримання нових технологій, кооперації в сфері підготовки персоналу, залученні інвестицій у ВПК.

Актуальність даного дослідження визначається необхідністю пошуку й активізації шляхів співробітництва між Україною та КНР у військовій сфері, встановленням і поширенням між країнами довіри у військовій сфері, поступовим формуванням нової системи міжнародної безпеки.

Виходячи із актуальності проблеми метою автора є оцінити стан і перспективи розвитку військового співробітництва України в контексті змін, що відбуваються на міжнародному та регіональному рівнях безпеки.

Для досягнення мети автор ставить такі основні дослідницькі завдання: виявити основні напрями і форми українсько-китайського співробітництва; проаналізувати розвиток українсько-китайських військових відносин на міждержавному рівні; з'ясувати стан, головні проблеми й перспективи військо-технічної співпраці України та Китаю; виявити труднощі, які перешкоджають розширенню взаємовигідного українсько-китайського співробітництва, розкрити їх характер і накреслити основні шляхи подолання.

Військо-технічна співпраця між Україною та КНР встановилась і почала стабільно розвиватись ще на початку 90-х рр. XX ст. Особливо важливим у цьому плані є підписання між двома країнами договірної бази.

Так, в квітні 1995 р. було підписано дві угоди: Угода про співробітництво між Міністерством оборони України і Міністерством оборони КНР та Угода між Урядом України і Урядом КНР про співробітництво у військово-технічній галузі. Ці угоди заклали підвалини військово-технічної співпраці між Україною та Китаєм. В основному вони декларували основні сфери, в яких держави планували взаємодіяти.

Угода між Урядом України і Урядом КНР про співробітництво у військово-технічній галузі передбачала співробітництво в таких галузях:

– у галузі виробництва, модернізації, обслуговування купівлі-продажу військової техніки та озброєння (авіаційної, ракетної техніки, техніки для сухопутних військ, радіотехнічних і радіоелектронних систем спеціального призначення);
– в галузі реконструкції та модернізації підприємств авіаційної, суднобудівної і машинобудівної промисловості;
– у галузі співробітництва між збройними силами обох країн (зокрема, військове навчання);
– в галузі науково-технічного співробітництва, що включає обмін фахівцями збройних сил, а також обмін науково-технічною інформацією.

Угода про співробітництво між Міністерством оборони України і Міністерством оборони КНР передбачала взаємовідносини у таких сферах:

– військово-технічна;
– військова освіта, бойова підготовка, тилове забезпечення, метеорологія, гідрографія, топографія;
– військове виховання, спорт, медицина;
– військова наука, воєнно-історичні дослідження.

Основні статті цих угод мали забезпечуватись шляхом застосування таких основних форм взаємодії як: взаємний обмін візитами між міністерствами оборони та відповідальними представниками військових відомств обох країн, робочі зустрічі представників міністерств оборони, участь у культурно-виховних, спортивних й інших заходах [5, с. 128–130].

Українсько-китайське оборонне співробітництво спочатку в основному мало форму обміну військово-технологічними розробками. Україна для Китаю була цікава тим, що Україна займала лідируючі місця в авіакосмічній і хімічній промисловості, металургії, виробництві систем навігації та інших галузях.

Так, на теренах України активно розвивався всесвітньо відомий завод із виробництва ракетно-космічної техніки у Дніпропетровську. Тут вироблялися ракети-носії «Циклон-2», «Циклон-3» , «Зеніт» й інша продукція. Особливу зацікавленість для КНР становила співпраця із Академією зварювальних технологій імені академіка Патона, оскільки це один зі світових лідерів у цій галузі. Ці технології мають велике значення для аерокосмічної, суднобудівної та інших галузей промисловості, тут готуються висококваліфіковані кадри [1].

З 90-х рр. Китай став найбільшим покупцем українських військових технологій. Співпраця ведеться в таких областях, як закупівля корабельних газових турбін великої потужності ВСТ-2500 для великих надводних кораблів, ТРДДФ АІ-222 для надзвукових УТС L-15. Свого часу КНР обрала Україну для придбання АР ДБН (активних радіолокаційних головок самонаведення) виробництва київського заводу для модернізації УР повітряного бою Р-27. Українські технології дозволили не тільки модернізувати ракети Р-27, але дозволили Китаю розпочати роботи зі створення власних УР повітряного бою середньої дальності.

На кінець 90-х рр. Україна була шостим у світі експортером озброєнь, продавала зброю і військову техніку більш ніж до 50 країн світу. З 1996 р. Україна продала Пакистану зброю на суму близько 800 млн. дол. США, а в 1998 р. продала КНР за 25 млн. дол. недобудуваний авіаносець «Варяг».

На початок 2000-х рр. головним напрямком просування українських торговців технологіями в сфері озброєнь і машинобудування став саме східний вектор. Україна та Китай беруть участь у виробництві танка «Аль Халід». Україна також веде і закінчує виконання контрактів із КНР за такими військово-технічними проектами, як поставки турбін для кораблів та систем радіолокації. Реалізується проект «Аль Зарат» – модернізація танків Т-59, що відповідають китайській моделі Т-55 [9].

Контакти з Китаєм у військо-технічній галузі пов’язані, перш за все, з авіабудуванням (контракти з АНТК ім. Антонова), ракетобудуванням (контракти з Дніпропетровським КБ «Південне»), співпраці в космосі тощо. Відповідно до укладеного між Україною і КНР договору, Харківський військовий університет розпочав підготовку китайських фахівців протиповітряної оборони. Не виключено, що у майбутньому Україна почне готувати й курсантів-льотчиків із Китаю, а також здійснюватиме медичне забезпечення підготовки космонавтів, що особливо важливо для реалізації китайської космічної програми «Проект 921». Крім того, на аерокосмічній виставці в китайському місті Чжухаї було підписано кілька угод про модернізацію та обслуговування китайської авіатехніки, зокрема модернізацію китайського літака У-8, який є копією українського літака АН-12.

Крім того укладено угоду в галузі освоєння космосу. Зокрема, передбачено спільну роботу над новими космічними технологіями й, у тому числі, над створенням мікросупутника. Одним із головних напрямів співробітництва буде вдосконалення техніки для виведення супутників, створення платформ мікросупутників і просування амбітного проекту космічного повітряного старту [7].

Продовжуються переговори про придбання Китаєм Ан-70, який у своєму класі випередив на кілька років провідні авіаконструкторські бюро світу. Причому Київ уже погодився продати й технологію для будівництва машин даного класу в КНР. Підписання українсько-китайської угоди про захист інтелектуальної власності дає можливість українським фахівцям поділитися із китайцями своїм досвідом у ракетобудуванні та створенні радарних оборонних систем високої точності.

Останніми роками Україну відвідали представники вищого військового керівництва Китаю. У період із 18 по 20 червня 2011 р. в Україні з візитом перебував Голова КНР Ху Цзиньтао. Це була вже друга за останні півтора роки особиста зустріч Президента України Віктора Януковича з лідером Китаю. Саме в 2011 р. **Україна та КНР уклали декілька довгострокових угод у сфері військово-технічного співробітництва,** відповідно до яких Китай придбає українські радарні системи, ракети повітря-повітря і десантні амфібії.

У серпні 2011 р. Україну відвідав член Центральної військової ради, начальник Генерального штабу Народно-визвольної армії КНР генерал-полковник Бінде Ченем. Він зустрічався із Прем’єр-міністром України Миколою Азаровим. «Україна готова інтенсифікувати військову співпрацю, обмін військовими делегаціями, аташе, розширити підготовку китайських військових у вищих навчальних закладах Міністерства оборони України», – наголосив М. Азаров. При цьому він додав, що активізувати військово-технічну співпрацю допоможе міжурядова комісія з питань військово-промислової співпраці між Україною та Китаєм. Глава уряду наголосив, що, зокрема, перспективною є співпраця в створенні важких транспортних літаків, великотоннажних кораблів, кораблів на повітряних подушках, будівництві танків і протиповітряної оборони. Прем’єр закликав китайську сторону також поглибити співпрацю в авіабудуванні.

Водночас глава українського уряду проінформував китайську сторону про те, що Україна виробляє енергоощадливі двигуни для вертольотів. Прем’єр-міністр доручив українським військовим та представникам військово-промислової галузі інтенсифікувати військово-технічну співпрацю з КНР. Зокрема, М. Азаров доручив провести детальний аналіз військово-технічного співробітництва України з Китаєм й на основі цього аналізу запропонувати 5–10-річну програму співпраці між Україною і КНР.

У свою чергу, Бінде Чень зазначив, що Україна та Китай мають перспективи для активізації як державного, так і військово-технічного співробітництва [2].

В 2012 р. продовжується військове співробітництво з КНР. Так, у листопаді 2012 р. делегація українських військових відвідала дев’ятий Міжнародний авіакосмічний салон Airshow China-2012 у китайському місті Чжухай, де ознайомилася із новими розробками Китаю в області військової авіації. За

останні роки у військових навчальних закладах Міністерства оборони України пройшли підготовку понад 200 китайських військовослужбовців.

У 2012 р. делегація Збройних Сил України на чолі з командувачем Військово-Морських Сил адміралом Віктором Максимовим з 14 по 18 лютого здійснила візит до КНР. Мета візиту: розвиток стратегічного партнерства з Китаєм, продовження діалогу між керівництвом генеральних штабів, військово-морських сил країн, вивчення досвіду реформування та розвитку Народно-визвольної армії КНР, визначення пріоритетних напрямків й ефективних форм двостороннього військового співробітництва на перспективу [4].

Під час візиту було проведено зустрічі з начальником Генерального штабу Народно-визвольної армії Китаю та його заступниками, командувачем Військово-Морських Сил Народно-визвольної армії КНР. Також в рамках поїздки відбулось відвідування управлінь Головного штабу ВМС Народно-визвольної армії Китаю, військового училища, військових частин у військово-морській базі «Циндао». Візит відбувся відповідно до Плану заходів військового співробітництва Збройних Сил України на 2012 рік і за результатами домовленостей, досягнутих під час офіційного візиту в Україну начальника Генерального штабу Народно-визвольної армії КНР, що відбувся у серпні 2011 р.

Протягом 2013 р. значно активізувався воєнно-політичний діалог із **Китаєм**. У 2013 р. було здійснено заходи на рівні вищого воєнно-політичного керівництва двох країн. Так, 13–16 січня 2013 р. проведено візит в Україну Міністра оборони КНР. У рамках візиту глава оборонного відомства Китаю провів зустрічі з Президентом України та Прем'єр-міністром України. Міністром оборони КНР повідомлено про рішення китайської сторони щодо виділення Міністерству оборони України гранту в розмірі десяти мільйонів юанів для надання військово-медичного устаткування [7].

21–24 травня 2013 р. проведено офіційний візит в Україну заступника Голови Центральної Військової Ради КНР генерал-полковника повітряних сил Сюй Ціляна. Згідно з програмою візиту проведено: зустрічі заступника Голови Центральної Військової Ради КНР генерал-полковника повітряних сил Сюй Ціляна з Президентом України та Прем'єр-міністром України.

Було проведено зустріч Міністра оборони України Павла Лєбедєва з Сюй Ціляном. Учасники делегацій обговорили перспективи військового і військово-технічного співробітництва між оборонними відомствами двох країн. Глава оборонного відомства України наголосив, що практичними заходами двостороннього співробітництва між Збройними Силами України та Народно-визвольною армією КНР у цьому й наступних роках можуть стати спільне тренування підрозділів військово-морських сил під час візиту в Україну китайських військових кораблів, відвідування військовослужбовцями Китаю українських центрів міжнародної миротворчої діяльності, співробітництво в галузі військової авіації, боротьби з піратством і міжнародним тероризмом, допомоги населенню у випадку надзвичайних ситуацій [4].

У свою чергу заступник Голови Центральної військової ради КНР генерал-полковник Сюй Цілян зазначив, що Китай вбачає в Україні надійного та стабільного партнера на довгострокову перспективу. На виконання домовленостей досягнутих під час візиту в Україну Міністра оборони КНР, проведено візит делегації Міністерства оборони України на чолі з першим заступником Міністра оборони України до Китаю. У рамках візиту (26–31 травня 2013 р.) делегація Міністерства оборони України ознайомилася із можливостями підприємств оборонно-промислового комплексу КНР, зокрема корпорації «Політехнолоджі» та 3-ї Академії Китайської аерокосмічної науково-технічної корпорації [9].

Згідно з Угодою від 27 травня 2009 р., в 2013 р. Китаю було передано перше з чотирьох найбільших у світі десантних суден на повітряній подушці «Зубр», побудоване Феодосійською суднобудівною компанією «Море» на замовлення китайських ВМС. Десантний корабель на повітряній подушці «Зубр» призначений для висадки десанту на непідготовлене узбережжя та його вогневої підтримки. Корабель спроможний перевозити три основних танки вагою до 150 тон або 10 бронетранспортерів і 140 чоловік десанту. Крім самих кораблів Пекіну також передана й вся технічна документація, яка дасть змогу китайській стороні організувати самостійне виробництво копій «Зубра» [8].

Через ситуацію в Україні з 2014 р. активна співпраця у галузі військового співробітництва призупинилася. Разом із тим, протягом 2015 р. вище керівництво України розглядало можливість виробництва китайських бойових літаків з українськими двигунами, які передбачають для постачання у ВПС України.

Ідеться про китайські легкі штурмовики L-15 розробки компанії Hongdu. Планується, що фюзеляжі штурмовика направлятимуться в Україну з Китаю та забезпечуватимуться різними системами українського виробництва. Цей літак є легким тренувально-бойовим штурмовиком, який комплектується авіадвигунами, що випускаються на українському підприємстві «Мотор-Січ», і спроможний розвивати надзвукову швидкість. [3]. У цілому протягом 2015 р. керівництво держави, зважаючи на сучасну геополітичну ситуацію, відкривало нові форми військової взаємодії з КНР.

Отже, проаналізувавши українсько-китайське військове співробітництво, можна зробити висновок, що воно перетворилося на важливу складову двостороннього партнерства й виступає органічним доповненням політичного діалогу на міждержавному рівні. Пріоритетними напрямами співробітництва України та Китаю в оборонні сфері залишається співпраця у галузі військової освіти й у військово-технічній сфері.

Воєнно-політичний діалог України та КНР простежується в координації дій двох держав. Враховуючи регіональне розташування України і Китаю, є привід поєднати зусилля, координувати регіональні військові програми, й таким чином зміцнити вісь безпеки «Центральна Європа–Євразія–Китай». Для цього, потрібно забезпечити співпрацю на рівні військових експертів і стратегів, а також на рівні військово-промислових комплексів країн. Окремим напрямком може бути співпраця у сфері високих технологій, зокрема озброєнь, яка тільки починає освоюватись КНР. Об'єктивно Китай відчуває брак високотехнологічної зброї та відповідно навченого персоналу (військові льотчики, управління космічними операціями). При цьому теперішня співпраця із Російською Федерацією і США має свою межу, оскільки ці країни – потенційні суперники за вплив в Азійському регіоні й світі. По відношенню до Києва у Пекіна такої проблеми просто не існує. Україна також зацікавлена у військовій співпраці з КНР, зважаючи увагу на політичну ситуацію, яка склалася в Україні та військові дії, що відбуваються на сході держави. Для України дуже важливо мати добре налагоджені відносини з такою сильною у військово плані державою як Китай.

ЛІТЕРАТУРА

1. Військова співпраця України та Китаю: що за цим стоїть?. – Режим доступу: http://geostrategy.ua/node/21.
2. ВМС України та Китаю планують спільні військові навчання. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/news/vms_ukrainy_ta_kytayu_planuyut_spilni_viyskovi_navchannya_51982.html?print.
3. Майбутній винищувач ВПС України L-15?. – Режим доступу: http://autopalace.com.ua/news/war/l-15-majbutnij-vynyschuvach-vps-ukrajiny/.
4. Оборонні відомства України та КНР обговорили перспективи військового та військово-технічного співробітництва: [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246352624.
5. Павлюк Є. П. Двосторонні відносини України і Китаю / Є. П. Павлюк // Науковий вісник дипломатичної академії України. – 2007. – №7. – С. 121–135.
6. Погорєлова І. С. Сучасні українсько-китайські відносини: історія становлення та розвитку / І. С. Погорєлова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – №19. – С. 80–89.
7. Сучасний стан міжнародного співробітництва Збройних Сил України: [Електронний ресурс] // Міністерство оборони України. – Режим доступу: http://www.mil.gov.ua/diyalnist/mizhnarodne-spivrobitnicztvo/suchasnij-stan-mizhnarodnogo-spivrobitnicztva-zbrojnih-sil-ukraini.html.
8. Україна домовилася з Китаєм про закупівлю штурмовиків для ПСУ, які збиратимуть в Одесі. – Режим доступу: https://www.rbc.ua/ukr/news/ukraina-dogovorilas-kitaem-zakupke-shturmovikov-1447701345.html.
9. Україна і Китай активізують військову співпрацю. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1232637ukrana__kitay_aktivzuyut_vyskovu_spvpratsyu___mikola_azarov_1034737.html

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

Плахцінська Х.

Науковий керівник – асист. Шевченко О.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ МУЗИЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Актуальність дослідження. Проблеми соціально-економічного становища українського суспільства, знецінення традиційних моральних норм і цінностей, пропаганда жорстокості, бездуховності, насильства негативно вплинули на моральні цінності підростаючого покоління. Тому, в наш час, необхідний поворот до забезпечення морального та естетичного виховання дитини, протистояння бездуховності, відродженню в дітях бажання і потреби в активній інтелектуальній діяльності.

На думку багатьох вчених, саме в дошкільному віці закладається творчий «фундамент» майбутньої особистості, виникають креативні якості, які в майбутньому визначатимуть «обличчя» людини, формуються навички творчої діяльності та креативне ставлення світу й самого себе. Вступаючи в життя, оволодіваючи різними видами творчої діяльності, дитина-дошкільник набуває творчо-креативних умінь, а також розвиває творчі якості особистості.

Метою дослідження є дослідити вплив музичних засобів на розвиток творчих здібностей у дітей дошкільного віку на основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження та результатів експериментальної роботи.

Висвітлення проблеми. Здібною особистістю, за словами О. Кононко, можна назвати дошкільника, який чутливий до проблем, готовий до їх розв'язання власними силами; відкритий до нових ідей, проявляє інтерес до невідомого; здатний вносити щось нове, видавати оригінальні ідеї, розв'язувати нові завдання, досягати незвичних результатів; проявляє високу пізнавальну активність, допитливість; уміє швидко переключатися; має почуття гумору, інтерес до парадоксів; самокритичний, здатний посміятися над собою; використовує різні форми доказів; уміє дивувати, прогнозувати, передбачати тощо [3]. Прояву цих ознак можна сприяти, якщо розвивальне середовище дошкільного закладу буде креативним та сприятиме розвитку творчої активності і самореалізації особистості дитини.

Загалом творчі здібності дитини розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності, є умовою її успішного виконання і не зводяться тільки до знань, умінь та навичок, які вона має. Творчі здібності пов'язані зі створенням нового, оригінального продукту, з пошуком нових засобів діяльності.

Великий вклад у розвиток науки про творчі здібності, внесли Б. Теплов, Л. Виготський, І. Лернер, С. Сисоєва, які стверджували, що навчити творчості можна практично всіх дітей, завдяки вихованню інтересу до знань.

У психодіагностиці творчих здібностей визначають роботи Дж. Гілфорда, який виділив два типи мислення: конвергентне (послідовне, логічне, односпрямоване) і дивергентне (альтернативне, яке відходить від логіки, варіативне рішення проблем, що характеризується швидкістю, гнучкістю та оригінальністю). Оригінальність, швидкість, гнучкість і точність – головні якості, що характеризують дивергентне мислення [2].

В. Андреєв запропонував наступну структурну модель творчих здібностей:

– мотиваційно-творча активність (допитливість, творчий інтерес);
– інтелектуально-логічні здібності (здатність виділяти головне, описувати явище, порівнювати);
– інтелектуально-евристичні (здатність фантазувати, генерувати ідеї, асоціювати, критично мислити і тощо) [4].

Дитяча творчість, за твердженням багатьох дослідників, відзначається своєрідністю – характеризується як «творчість для себе». Особливістю цієї творчості є те, що дитина у творчій праці самовдосконалюється, змінюється на краще, здобуває нові знання, набуває вміння й навички, отримує життєвий досвід. Поступово ця «творчість для себе» починає слугувати іншим. Тобто дитина, пізнаючи себе, починає розуміти навколишній світ, застосовувати набуте раніше, удосконалювати довкілля, творити красу.

Щодо особливостей впливу музичних засобів на розвиток творчих здібностей дитини вченими виявлено, що у дитини дошкільного віку при сприйнятті музики переважають емоції, які зовнішньо виражені яскравіше, ніж у дорослих. Зовнішні прояви дітей тісно переплітаються з їх внутрішніми переживаннями. Науковці рекомендують використовувати різноманітну за емоційним змістом музику, володіти художніми цінностями, знайомити дітей з творами різних епох і стилів, оскільки в цьому можуть бути закладені основи музичної культури.

Часто вважають, що музику вивчають, щоб у майбутньому стати музикантами – професіоналами, адже музика потрібна кожному: вона може допомогти щось обдумати, зніме напруження,може сприяти вивченню іноземних мов, математики, дасть поштовх розвитку уяви.

Карл Орф вважав: елементарна музична грамотність необхідна кожному. Потрібно лише своєчасно обережно допомогти дитині зазирнути за двері, де живе класична музика. 0т тоді малюки навчаться не лише слухати, а й чути. Він розробив систему музичного виховання дітей, засновану на розвитку дитячої творчості. У п'ятитомному навчальному посібнику «Шульверк» Карл Орф детально висвітлює свій метод музичної імпровізації, яка стимулює дитяче колективне елементарне музикування [1].

На сучасному етапі музична терапія далеко просунулася в дослідженні впливу музичного досвіду на розвиток особистості. Музика, як будь-яке мистецтво, допомагає дітям пізнавати світ, виховує дітей. У процесі музичних занять відкриваються широкі можливості для всебічного розвитку дітей. Емоційна сила музики, зміст пісень, що слухають і виконують діти, сприяють формуванню основ морально-естетичних якостей.

Особливо важливою ланкою музикотерапії є формування музично-сенсорних здібностей у дітей дошкільного віку. Музичне переживання, власне кажучи, завжди є сенсорним, оскільки музика – і найпростіші співзвуччя, і складні образи – насамперед сприймається чуттєво. Тому сенсорні процеси є показниками цілісного сприйняття, розрізнення виразних почуттів, а також проявів, пов’язаних зі сприйняттям окремих властивостей музичних звуків. В основі розвитку музично-сенсорних здібностей лежить вслуховування, розрізнення, відтворення чотирьох основних властивостей звуку:висоти, тривалості, тембру, сили. З метою розвитку музичного слуху дитини, до програми з музикотерапії включені музично-дидактичні ігри з певним змістом і правилами. В основі їх лежать навчальні завдання, спрямовані на освоєння різних властивостей музичного звуку [5].

Для дослідження психологічних особливостей розвитку творчих здібностей дитини музичними засобами нами були використані такі психодіагностичні методики: методика для діагностики творчого мислення П. Торренса, методика для вивчення творчої уяви «Вербальна фантазія», тест «Сновидіння тварин» (за Н.В. Краснощоковою). У дослідженні взяли участь 58 дітей дошкільного віку.

Проаналізуємо отримані результати. За результатами методики П. Торренса в обох старших групах спостерігається низький рівень розвитку творчого мислення, середнє значення – 41,5. На діаграмі (рис. 1) відображено кількісні показники розвитку творчого мислення в дітей старших груп.

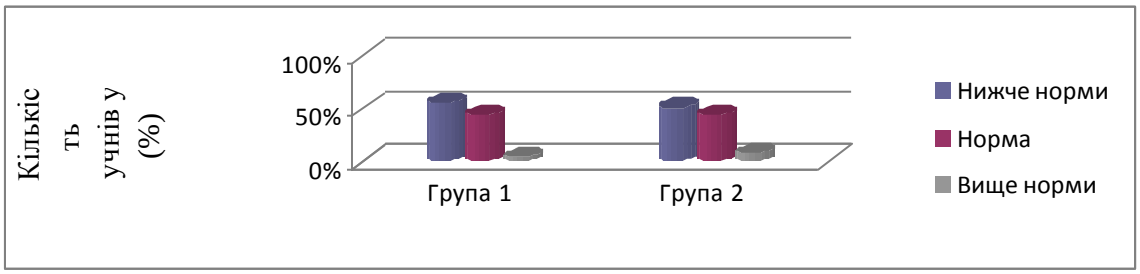

Рис. 1. Рівень розвитку творчого мислення в дітей старшої групи 1 і старшої групи 2 за результатами методики П. Торренса.

Як видно з рис. 1., високий показник творчої уяви спостерігається лише у кількох дітей,а рівень нижче норми є більше ніж у половини дітей в обох групах.

За результатами методики для вивчення творчої уяви «Вербальна фантазія» діагностики рівня творчих здібностей виявлено, що у групі 1 низький та високий показники рівня розвитку творчої уяви є однаковими, а у групі 2 переважає середній рівень розвитку творчих здібностей. Лише кілька дітей в обох групах вирізняються високим показником творчих здібностей, що говорить про наявність у дитини задатків до того виду діяльності, для якого істотним є розвиток відповідного виду уяви. Нижче (рис. 2) графічно зображено співвідношення рівня творчих здібностей у дітей старших груп.

Рис. 2. Рівень творчої уяви дітей старшої групи 1 і старшої групи 2 за результатами методики «Вербальна фантазія».

У більшості дітей спостерігається середній рівень розвитку творчої уяви, що свідчить про те, що на формування і розвиток творчості дитини впливає багато чинників і одним з вирішальних є навколишнє середовище, яке допомагає або стримує можливості творчого розвитку дошкільника.

Відповідно з цим нами вибрано музичні засоби як спосіб розвитку творчості дитини та можливість розвитку її творчої уяви.

За отриманими результатами за методикою Н. Краснощокової «Сновидіння тварин» у старшій групі 1 низький та середній показники розвитку творчих здібностей знаходяться на одному рівні. Старша група 2 відрізняється великою кількістю дітей з високим рівнем розвитку творчих здібностей, що свідчить про їхнє вміння перевтілюватись в інший образ, здатність відтворити почуте у малюнку та проявити вміння втілювати свої фантазії в реальність. Кількісні результати дослідження зображено на діаграмі.

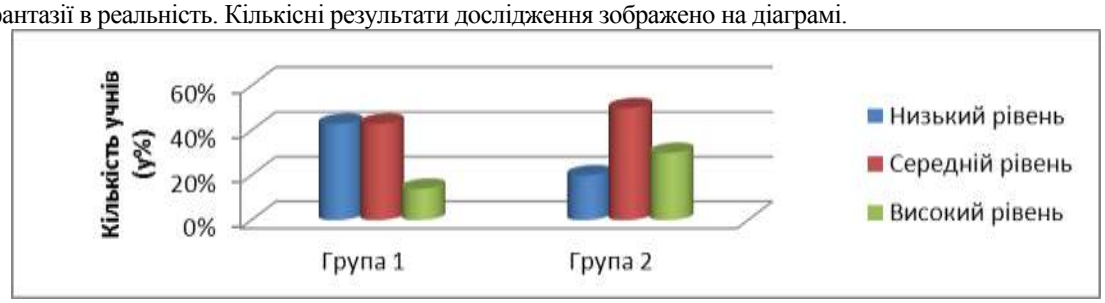

Рис. 3. Рівень творчих здібностей дітей старшої групи 1 і старшої групи 2 за результатами методики «Сновидіння тварин».

Отже, аналіз наукових джерел з проблеми дослідження показав, що розвиток творчих здібностей у дитини дошкільного віку є важливим компонентом для становлення повноцінної особистості. Щоб забезпечити всебічний розвиток дитини потрібно приділяти увагу не лише фізіологічним, а й психологічним аспектам, що допоможе дошкільнику засвоїти нову ситуацію розвитку, приміряти нові ролі. Музичні засоби є одними з найдоступніших способів розвитку творчих здібностей та уяви дитини, що сприятимуть засвоєнню певних навичок та вмінь, розвитку різноманітних здібностей дитини, які виходять за межі образотворчого навчання.

З метою допомоги батькам нами розроблено методичні рекомендації з метою творчого розвитку дошкільників за допомогою музичної діяльності, що забезпечать можливість самостійного розвитку творчих здібностей дитини в домашніх умовах. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці психолого-педагогічних технологій розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ветлугина Н.О. Музичне виховання в дитячому садку / Н.О. Ветлугина. – М.: Просвещение, 1981.–240 с.
2. Воронова Е. Обдарованість: діагностика та система роботи зі здібними дітьми / Е. Воронова // Психолог. – 2006. – №25-28. – С. 5-37.
3. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) / О.Л. Кононко. – К.: Стилос, 2002. –144 с.
4. Степанов В.Г. Психология одаренности детей и подростков / В. Г. Степанов // Вопросы психологии. – 2009. – №3. – С. 130-142.
5. Шушарджан С.В. Музыкотерапия и резервы человеческого организма / С.В. Шушарджан. – Москва: АОЗТ “Антидор”, 1998.– 363 с.

Шевців Т.

Науковий керівник – доц. Шпак М.М.

ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ

Актуальність проблеми. Досліджуючи проблему впливу реклами на особистість, науковці приділяють особливу увагу усвідомлюваним і неусвідомлюваним, раціональним (логіці й аргументам) та ірраціональним (емоціям і почуттям) впливам. Психологічний вплив реклами на сучасних підлітків зумовлює стереотипізацію мислення, а також поведінки, нав’язує їм готові моделі й стандарти життя.

Метою статті є теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження та результатів експериментальної роботи, спрямованої на визначення впливу реклами на формування ціннісних орієнтацій сучасних підлітків.

Висвітлення проблеми. Варто зазначити, що ціннісно-смислову сферу особистості досліджували такі вчені: Ф. Василюк, З. Карпенко, Д. Леонтьєв, Г. Радчук, М. Рокіч, В. Роменець, В. Татенко, Т. Титаренко, О. Фанталова, В. Франкл та ін. Закономірності психічного розвитку особистості в підлітковому віці розкрили В. Виготський, Е. Еріксон, І. Кон, М. Савчин, С. Рубінштейн, З. Фройд. Дослідженням впливу реклами на свідомість людини займалися: Дж. Бернет, Г. Буззі, М Демченко, А. Лященко, С. Моріарті, В. Музикант, Л. Хавкіна та ін.

Філософський енциклопедичний словник визначає ціннісні орієнтації як «найважливіші елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом людини, всією сукупністю її переживань, які відокремлюють значуще, істотне для певної людини від незначущого, неістотного» [10, с. 732]. Як зазначає І. Кон: «Орієнтація – це ціла система установок, у світлі якої індивід (група) сприймає ситуацію і обирає відповідний спосіб дії. Орієнтації, спрямованні на якість соціальної цінності,

називаються ціннісними орієнтаціями» [2, с. 3]. Отже, цінності і ціннісні орієнтації – не тотожні поняття, однак між ними існує взаємозв'язок.

Ціннісні орієнтації – найважливіша складова структури особистості, яка включає мотиваційний, когнітивний, емоційний, нормативний та інші компоненти. Роль ціннісних орієнтацій полягає у тому, що вони спрямовують та регулюють поведінку людини, визначають зміст її життєдіяльності, соціальної позиції, способи самоактуалізації. Цінність є тим вихідним і необхідним психологічним механізмом, який обумовлює прагнення, спрямованість людини до максимальної реалізації у тій сфері життя, яка є найбільш значущою для неї [4].

Вивчення та аналіз психолого-педагогічної літератури показали, що не має чіткого та однозначного визначення поняття «цінності». Науковці трактують їх сутність з різних дослідницьких позицій та психологічних підходів. Так, наприклад, цінності особистості зводять до: психодинамічних потягів (З. Фройд, К.-Г. Юнг), пов'язують із потребами (А. Маслоу), мотивами поведінки людини (М. Слюсаревський), смисловими утвореннями (І. Бех), переконаннями (М. Рокич), соціальними установками (В. Ядов), актуальними життєвими потребами, інтересами, поглядами людини, її ставленням до себе та навколишньої дійсності (М. Боришевський).

Особливо яскраво ціннісні орієнтації формуються у підлітковому віці, що пов'язано із становленням самосвідомості підлітків, їхнім прагненням до самоствердження та емансипації. У підлітковому віці відбуваються якісні зміни у пізнавальній діяльності, міжособистісних стосунках, втрата дитячого статусу, однак ще зберігається нереалістичні уявлення про власні можливості та прагнення швидше досягнути статусу дорослої людини. Почуття дорослості є стимулом активності підлітка, спрямованої на переорієнтацію з «дитячих» норм на «дорослі», на засвоєння цінностей, норм, установок [9, с. 151].

Особливий вплив на формування ціннісних орієнтацій підлітків здійснює реклама, яка, на думку М. Савчина, здатна не лише зумовлювати потребу в товарах, але й може формувати такі складні психічні утворення, як: світогляд, естетичні смаки, соціальні цінності, стиль життя, етичні принципи поведінки тощо. Зазвичай, це відбувається абсолютно непомітно для самої людини, на основі цілої низки психологічних механізмів [8, с. 102].

Як стверджує Р. Мокшанцев: «Реклама – це процес інформування населення про товар, ознайомлення з ним, переконання в необхідності його покупки» [7, с. 7]. За характером впливу рекламне повідомлення може бути раціональним та емоційним. Раціональна реклама інформує, звертається до розуму потенційного покупця, наводить аргументи, щоб переконати його. Емоційна реклама звернена до почуттів, емоцій, підсвідомості. Рекламні повідомлення зазвичай комбінують обидва види впливу [5; 7].

Вплив реклами здійснюється в процесах переробки рекламних повідомлень, а саме: в емоціях, думках, можливих рішеннях, що обумовлюють конкретні поведінкові акти споживача. Зазвичай, на сприйняття і переробку рекламних повідомлень впливають такі чинники, як: когнітивний (пізнавальний), емоційний (афектний) та поведінковий [5, с. 143].

Очевидно, що зміст реклами впливає насамперед на культуру зовнішності (вміння одягатися, вибирати свій стиль, дотримуватися особистої гігієни) та побутову культуру підлітка. Значна частина рекламної інформації здійснює позитивний вплив на особистість підлітка, акцентуючи увагу на красі в повсякденному житті, дотриманні охайності та створенні затишку в домі. Водночас реклама може бути не завжди об'єктивно корисною (а іноді й шкідливою). Наприклад, сприяє формуванню шкідливих звичок у підлітків, веденню нездорового способу життя (вживання алкоголю, тютюнопаління, ранні інтимні стосунки та ін.). Таким чином, реклама може приносити як користь, так і шкоду. Найчастіше це залежить від професійної етики рекламодавця. Тим часом, самі виробники реклами не завжди піклуються про духовний розвиток молодого покоління. Відтак необхідно здійснювати державний контроль за якістю рекламних повідомлень, щоб нейтралізувати негативний вплив реклами на формування особистості підлітків [6, с. 147].

Прихований зміст реклами реконструює свідомість людини та створює перешкоди для прояву її індивідуальності. Як стверджує А. Адлер: «Публіка сама бажає, щоб її дурили. Вона готова повірити будь-яким вигадкам, не перевіряючи їх. Така діяльність не принесе в життя суспільства ніякого порядку, а буде лише знову і знову приводити до бунту ошуканих» [1, с. 62]. Видимість полегшення життя людини завдяки рекламі, робить її менш критичною та більш керованою. Як наслідок, реклама може впливати не тільки на свідомість індивіда та суспільства в цілому, а й на формування інтересів, цінностей та норм поведінки особистості.

Для дослідження впливу реклами на формування ціннісних орієнтацій сучасних підлітків, нами було проведено експериментальне дослідження, у якому взяло участь 80 учнів підліткового віку, з них: 37 дівчат і 43 хлопців. З цією метою нами було використано такі методи дослідження: анкетування на тему «Сприйняття реклами сучасними підлітками» та психодіагностичну методику «Тест СЖО» Д. Леонтьєва.

Аналізуючи емпіричні дані щодо впливу реклами на формування ціннісних орієнтацій підлітків, отримані за допомогою анкети «Сприйняття реклами сучасними підлітками», ми можемо констатувати, що найважливішою життєвою цінністю підлітків є здоров'я близьких та рідних, водночас друзі також займають одне із головних місць в їхньому житті. Суттєве значення мають цінності, як матеріальна забезпеченість та незалежність від батьків. Кількісні результати дослідження ціннісних орієнтацій підлітків відображено на рис. 1.

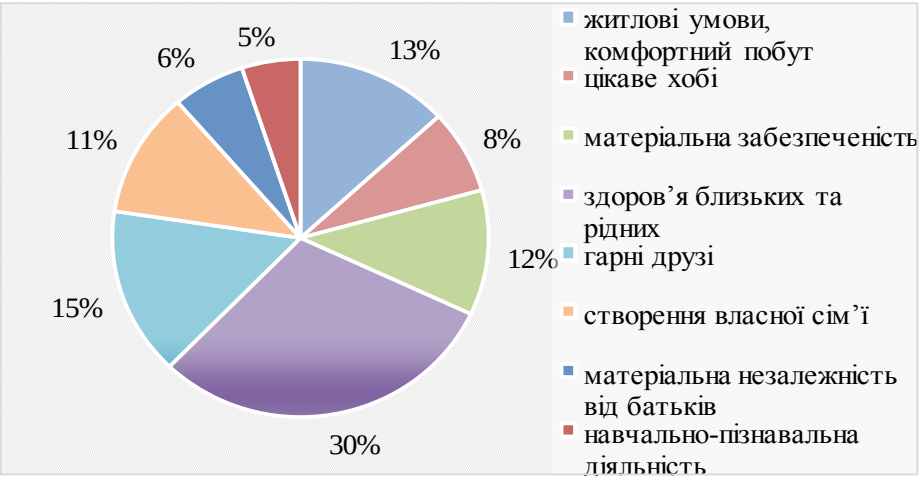

Рис. 1. Показники найважливіших життєвих цінностей підлітків

Нами встановлено, що на формування ціннісних орієнтацій підлітків найбільший вплив здійснюють такі соціально-психологічні чинники: сім'я, школа та друзі. Водночас вплив телебачення та реклами також досить суттєвий (18,7%) (рис. 2).

Ошибка! Объект не может быть создан из кодов полей редактирования.

Рис. 2. Соціально-психологічні чинники, які впливають на ціннісні орієнтації підлітків

Як видно з рис. 3, 21% учнів люблять дивитися рекламні ролики у засобах масової інформації, 20% школярів переглядають рекламні ролики по телевізору, а 11% підлітків відзначають сутєвий вплив реклами на їхній світогляд, що призводить до стереотипізації поведінки. Водночас, на нашу думку, реальний вплив реклами на підлітків ще більший, оскільки багато з них просто не усвідомлюють його.

Ошибка! Объект не может быть создан из кодов полей редактирования.

Рис. 3. Вплив реклами на формування ціннісних орієнтацій підлітків

Крім цього, 20% респондентів стверджують, що реклама допомагає їм визначитися при купівлі товарів, а 18% підлітків зазначили, що рекламні слогани «западають» у їхні голови.

Застосування тесту СЖО Д. Леонтьєва дало можливість оцінити загальний рівень осмисленості життя підлітків, зокрема нами було з'ясовано, що лише у 7,5% підлітків високий рівень осмисленості життя, який виявляється у розумінні, усвідомленості його сенсу, високій життєвій активності та практичній реалізації цілей і планів. Саме ця категорія учнів найменше піддається зовнішнім впливам реклами. При цьому для 77,5% підлітків характерний середній рівень осмисленості життя, а для 15% – низький. Це свідчить про несформованість у цих учнів ціннісних орієнтацій та можливість формування у них деструктивних моделей поведінки під впливом реклами.

Отже, серед усіх респондентів спостерігається переважання середнього рівня прояву усіх показників, що свідчить про несформованість ціннісних орієнтації у підлітковому віці, та відкритість їхньої психіки деструктивному зовнішньому впливу. 30% учнів ще чітко не визначилась із планами на майбутнє, тому не можуть протистояти негативному впливові реклами. 33,7% досліджуваних вважають своє теперішнє життя нецікавим та емоційно-ненасиченим, що у поєднанні з відсутністю чіткої мети у житті свідчить про низьку осмисленість життя. 32,5% підлітків невдоволені прожитою частиною життя. Суттєвим показником є те, що у 42,5% учнів спостерігається низький показник локусу контролю – Я, що свідчить про невміння керувати своїми діями, схильність піддаватися зовнішнім впливам, у тому числі реклами. У 25% респондентів низький рівень здатності контролювати своє життя, а відтак вони не можуть самостійно приймати рішення, визначати власний життєвий шлях і втілювати його у дійсність.

Висновок. Отже, ціннісні орієнтації – складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямованість та зміст активності особистості, визначає ставлення людини до світу та себе, особливості її поведінки та вчинків. Реклама є одним із засобів формування ціннісних орієнтацій підлітків. У сучасному суспільстві реклама маніпулює свідомістю підлітків, впливаючи негативно на їхню психіку. Під впливом реклами у школярів можуть формуватися деструктивні моделі поведінки (вживання алкоголю, тютюну виробів, вільні інтимні стосунки, та ін.) викривляється система ціннісних орієнтацій. Таким чином, ми можемо констатувати, що вплив реклами на формування ціннісних орієнтацій підлітків у сучасному суспільстві є дуже значним. З огляду на це, постає невідкладне завдання: «навчити підлітків захищати себе від деструктивних впливів рекламних повідомлень», розвиваючи рівень їхньої свідомості та самосвідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер А. Понять природу человека. / А. Адлер / Пер. с нем. — СПб.: Академический проект, 1997. – 256 с.

2. Білецька І. Особистісні цінності як фундамент розвитку і становлення молодшого підлітка / І. Білецька // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2005. – № 5. – С. 3-7.
3. Зарицька А. Ціннісні орієнтації учнівської молоді / А. Зарицька // Психолог. – 2011. – № 46-47. – С. 3-9.
4. Ковальчук А.І. Духовні цінності надійної молодої людини / А.І. Ковальчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_APSN_2014/Psihologia/7_173216.doc.htm
5. Лещук Н.С. Психология рекламы / Н.С. Лещук // Прикладная психология и психоанализ. – 2001. – № 4. – С. 54-70.
6. Лещук Н.С. Рекламы как средства социализации и инкультурации: современный подход / Н.С. Лещук // Научный вестник МГТУ. Серия: История, философия, социология. – 2009. – № 142. – С. 144-149.
7. Мокшанцев Р.И. Психология рекламы: Учеб. пособие / Р.И. Мокшанцев / Науч. ред. М.В. Удальцова. — М.: ИНФРА-М; Новосибирск: Сибирское соглашение, 2007. – 230 с.
8. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2003. – 360 с.
9. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 502 с.
10. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев]. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.

Бенцал О.

Науковий керівник – доц. Лушпинська Л. П.

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Багатство української мови на різні виражальні засоби дає змогу виразити емоції, відчуття та почуття. Численні слова-синоніми, антоніми, метафори роблять мову образною, гнучкою та експресивною. У ній виділяються стійкі сполуки слів-фразеологізми, що виражають думки й сподівання мовців, їх побут, історію, культуру. Головні ознаки фразеологізму – влучність, крилатість, дотепність, цілісність, відтворюваність.

Фразеологізми надають мовленню художнього звучання, лексичної й синтаксичної витонченості, довершеності, виразності, національного колориту.

Вони відображають тонкощі думок і почуттів.

Фразеологія розвивається досить активно. В українському мовознавстві з'явилось багато досліджень, у яких, зокрема, висвітлюються суттєві питання класифікації фразеологізмів, їхньої структури, семантики, стилістики, перспективи розвитку в мові.

Фразеологічний фонд мови завжди був цікавим для мовознавців. Цінні для становлення фразеологічної теорії спостереження знаходимо в працях М. В. Ломоносова, Ф. І. Буслаєва, О.О. Потебні, І. І. Срезневського, Ф. П. Фортунатова, О. О. Шахматова та інших видатних дослідників. На основі думок цих учених сучасні мовознавці (І.К.Білодід, П.Й.Горецький, М.А.Жовтобрюх, В.С.Ващенко, І.Г.Чередниченко, А.П.Коваль, Л.Г. Скрипник, Л.С.Паламарчук та інші) продовжили роботу над дослідженням фразеології .

Актуальність дослідження полягає в тому, щоб підвищити ефективність навчально-виховного процесу на уроках української мови, знайти засоби розвитку творчих здібностей молодших школярів, зокрема під час вивчення фразеологізмів, які здавна вважаються однією зі специфічних рис кожної мови. Збагачення активного словника учнів, удосконалення граматичної будови мовлення, оволодіння українським мовленнєвим етикетом значною мірою повинно здійснюватися засобами української фразеології.

Теоретичне осмислення психологічних, лінгводидактичних основ методики роботи над збагаченням мовлення учнів початкових класів українською фразеологією, узагальнення передового досвіду вчителів початкових класів підтвердили актуальність порушеної проблеми.

Спостереження над особливостями усного і писемного мовлення молодших школярів свідчать про обмежене вживання фразеологізмів. Це спричинила несистематичність фразеологічної роботи на уроках української мови в початкових класах.

Мета статті полягає, по-перше, у визначенні шляхів засвоєння учнями 1-4 класів фразеологічних одиниць, по-друге, у розробці ефективної системи роботи з фразеології на уроках української мови.

Розвиток творчих здібностей – це вміння використовувати знання в нестандартних ситуаціях, розвиток психічних процесів. Він включає і розвиток мислення – вміння узагальнювати, перетворювати знання в гнучкі системи, творчо аналізувати ситуацію.

Розвивати творчість – означає виховувати у дітей інтерес до знань, самостійність у навчанні. Маленький учень добре вчиться лише тоді, коли він переживає успіх, хоча б невеликий.

Тому на кожному уроці можна ставити перед собою такі завдання:

- розвивати різні види пам'яті;
- формувати мовленнєві вміння, комунікативно-творчі здібності;
- розвивати уяву і фантазію;
- збагачувати знання школярів про природу, суспільне життя, трудову діяльність людей;
- розвивати творче мислення;
- розвивати увагу, спостережливість;
- запалити в дитячому серці вогник допитливості;

– пробуджувати інтерес до навчання, робити його цікавим, пізнавальним, розвивальним;
– навчити працювати з навчальною і дитячою книгою;
– виховувати національну самосвідомість, духовність.

Щоб сформулювати творчі здібності, дитині необхідно якнайбільше вражень про навколишній світ під час виконання різних видів діяльності,зокрема того, який їй подобається найбільше, а потім – в усіх інших (гра, малювання, конструювання, читання та розігрування сюжетів знайомих літературних творів, складання віршів, казок, робота з геометричним матеріалом, експериментування тощо). Формуючи в учнів інтерес до будь-якого з цих видів діяльності, вдається захопити дитину процесом творчості [3].

Для вивчення фразеологізмів учнями початкової школи М.С. Вашуленко пропонує такі види вправ:

а) відшукання фразеологізмів в тексті;

б) з'ясування лексичного значення фразеологізму;

в) відшукання фразеологізмів у словнику;

г) знаходження і виправлення помилок у вживанні фразеологізмів;

д) установлення синонімічних та антонімічних відношень між словами й фразеологізмами;

е) з'ясування стилістичної ролі фразеологізмів у тексті [2, с. 169].

Пам'ятаючи про кінцеву мету роботи над фразеологізмами, ми вважаємо,що доцільно пропонувати молодшим школярами завдання на складання словосполучень, речень і зв'язних текстів, уведення сталих зворотів у діалоги й монологи. Наприклад:

Скласти текст за опорними словами. Якою може бути тема цього тексту? Доберіть заголовок до нього. Сформулюйте головну думку.

Братися до діла, як мокре горить, з усіх сил, засукавши рукава.

Придумати ситуацію, в якій доцільно використати сталі звороти: *робити з мухи слона, пекти раки*.

Скласти діалог, використавши прислів'я: *Не треба робити з мухи слова.*

Скласти гумористичне оповідання з такими зворотами: *зарубати на носі, сидіти склавши руки.*

Дібрати до кожного вислову з колонки праворуч відповідний синонім і записати поряд:

пекти раків	*втекти*
не чути ні рук, ні ніг	*червоніти від сорому*
робити з мухи слона	*стомитися*
накивати п'ятами	*перебільшувати*

Якими зворотами можна передати стан людини?

Пояснити значення кожного з прислів'їв: *серце не камінь, своїм очам не вірити, плутатись під ногами.*

Якими уявляються вам малюнки до таких сталих зворотів: *сидіти склавши руки, крутитися під ногами*?

Які сполучення зайві? Чому? *Бити байдики, теревені правити, намилити голову, купити книгу, темний ліс*.

О. Г. Коломійченко, враховуючи зміст та особливості роботи з молодшими школярами, виділяє такі види фразеологічних вправ:

«1. Вправи, що спрямовані на ознайомлення учнів зі значенням конкретних фразеологізмів (пошук та пояснення фразеологізмів у реченнях та текстах).

Вправи, спрямовані на засвоєння значення фразеологізмів (добирання синонімів із матеріалів для довідок та самостійно).

Вправи на групування фразеологізмів за синонімічними рядами.

Вправи, які допомагають ознайомити учнів із найпоширенішими виразами (вправи на добирання фразеологізмів з одним і тим самим стрижневим словом.

Вправи, що сприяють запам'ятовуванню значення фразеологізмів та розвитку вміння вводити їх у контекст (заміна виділених у тексті слів і словосполучень фразеологізмами із матеріалу для довідок або введення фразеологізмів замість крапок у речення).

Вправи, спрямовані на закріплення вміння практично використовувати сталі звороти у мовленні, вводити їх контекст (вправи на складання речень із фразеологізмами)» [1, с. 19-20].

Добір таких завдань на уроках української мови під час вивчення фразеологізмів спонукатиме учнів до розвитку мислення, а також надихатиме їх творити власні тексти зі сталими сполученнями слів.

Обсяг фразеологічного матеріалу, його характер, методичні прийоми роботи над ним визначає вчитель, зважаючи на вік дітей, рівень розвитку їхнього мислення й мовлення, життєвий досвід тощо. Корисно ознайомити молодших школярів із фразеологічним словником, навчити користуватися ним. Це дасть можливість поставити всю фразеологічну роботу на належний науковий рівень. Користуючись словником, учні тренуватимуться у знаходженні різних фразеологізмів, дізнаватимуться про їх семантику, самостійно контролюватимуть правильність уживання певного сталого виразу в чужому та власному мовленні.

Отже, різноманітні підходи до відбору вправ на вивчення та закріплення знань про фразеологізми для учнів початкової школи дають можливість виділити спільну рису – це спрямованість на розпізнання фразеологічної одиниці та вміння доречно застосовувати її у своєму мовленні. Такий підхід до вибору тренувальних завдань має на меті розвинути мовлення і творчість учня за допомогою використання усталених фраз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломійченко О. Г. Вивчення фразеологізмів у початковій школі / О. Г. Коломійченко // Початкове навчання та

виховання. – 2009. – № 26. – С. 19-20.
2. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленко. – К. Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
3. Розвиток творчих здібностей учнів початкової школи у процесі мовленнєвої діяльності // Електронний ресурс. – http://472d7.jimcontent.com/download/version/
4. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: посібн. для студ. філол. фак-тів вищ. навч. закл. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 400с.

Береза Ю.

Науковий керівник – проф. Кодлюк Я. П.

ПІДРУЧНИКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА «ПРИРОДОЗНАВСТВО»: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У сучасній початковій школі впевнено впроваджуються ідеї особистісно орієнтованого, розвивального навчання, основними ознаками якого вважають: зосередження на потребах учня, стимулювання розвитку і саморозвитку, турбота про емоційне благополуччя школярів, формування в учнів бажання і вміння вчитися [6, с. 39].

Важливим засобом реалізації поставлених завдань є освітня галузь «Природознавство». «Пріоритетною метою природничої освіти стає не тільки озброєння учнів певним обсягом сучасних природничих знань, умінь і навичок, а й розвиток особистості учня засобами кожного з природничих предметів, формування загальної культури, національної свідомості, високоморальної громадянської позиції тощо» [9, с. 91]. Необхідно зауважити, що природознавство – це предмет, який об'єднує знання з великої кількості предметів природничого циклу. Особливо це простежується у підручниках для початкової школи, оскільки вони відображають інтегрований навчальний курс [9, с. 92]. Ці книги мають свою історію, характеризуються певними знахідками і втратами, не врахування яких гальмує їх удосконалення.

З огляду на зазначене актуалізується проблема дослідження різних аспектів підручникотворення з природознавства в історичному вимірі, для того «щоб побачити, як історично розвивалося те, що ми бачимо тепер, яких поглядів дотримувались колись, у чому помилялися і як прагнення сучасності співвідносяться з поняттями і напрямами минулого» [3, с. 61].

Зауважимо, що сутність підручника, його структуру та функціональне забезпечення досліджували В. Бейлінсон, В. Безпалько, Д. Зуєв та ін.; психологічні основи побудови навчальної книги вивчали Н. Менчинська, Є. Перовський; теорію і практику підручника для початкової школи – Я. Кодлюк; використання навчальної книги у навчальному процесі – Ю. Бабанський, І. Лернер, О. Савченко; психологічні основи організації роботи з навчальною книгою – С. Бондаренко, Л. Концева, аналіз і оцінювання шкільних підручників – Н. Буринська, Б. Кошевська, А. Карабанов та ін.

Мета статті: розкрити тенденції підручникотворення з навчального предмета «Природознавство» для початкової школи.

Серед освітніх галузей Базового навчального плану Державного стандарту початкової загальної освіти чільне місце займає «Природознавство». Метою цієї галузі є формування природознавчої компетентності учня шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу, способів навчально-пізнавальної діяльності, розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики [2, с. 2].

Ця мета реалізується через такі змістові лінії: «Об'єкти природи», «Взаємозв'язки у природі», «Земля – планета Сонячної системи», «Україна на планеті Земля», «Рідний край», «Охорона і збереження природи», «Методи пізнання природи» [2, с. 14].

Початок історії природознавства як шкільного предмета тісно пов'язаний із розвитком самих природничих наук. Першим, хто звернув увагу на необхідність введення його до змісту навчальних програм, був Я. А. Коменський. Він вважав, що природничі науки мають посідати одне з перших місць після богослов'я. Для учнів материнської школи Я. А. Коменський створив першу читанку з природознавства «Видимий світ у малюнках» (1654), побудовану за принципом наочності [3, с. 61].

Розкриємо тенденції підручникотворення з природознавства для вітчизняної початкової школи. Періодизацію подаємо та доповнюємо на основі наукових пошуків Т. Васютіної [1].

Кінець XIX – початок XX століття. В цей час у галузі природознавчої освіти працювали: О. Я. Герд (1841–1888), який став засновником вітчизняної методики викладання природознавства; методисти Д. М. Кайгородов, В. В. Половцов, Л. В. Севрук; учений-методист І. І. Полянський, який створив підручник для школи «Про три царства природи» 1904 р. та «Методику початкового навчання» 1917 р.; професор К. П. Ягодовський (1877–1943), роботи якого були найбільш фундаментальними, зокрема перша книга «Практичні заняття з природознавства в початковій школі» 1916 р. Упродовж 20-ти років автором програм та підручників з природознавства був М. М. Скаткін. Він розробив принципи активізації пізнавальної діяльності учнів, організації позакласної роботи та інші [5].

Відродження української системи освіти (1921–1932), характеризується тим, що природознавства як окремого навчального курсу в практиці роботи школи не було. Підручники цього періоду: «Про три царства природи» (І. І. Полянський), «Начальный курс естествознания» (Л. С. Севрук), «Природознавство» (М. Левін) [1, с. 50].

Період уніфікації української системи освіти із загальносоюзною (1932–1941) був пов'язаний з посиленням процесу політехнізації школи. Навчальна програма цього періоду забезпечувалася підручником «Природознавство» для 3-го класу (В. О. Тетюров) та методичними посібниками 20-х років, за якими школи працювали до 1944 року [1, с. 50].

Період Другої світової війни та повоєнної відбудови (1941–1953) прикметний тим, що внаслідок окупації території України освітні можливості населення були вкрай обмеженими. До 1954 року у навчальному процесі використовувався підручник М. М. Скаткіна «Нежива природа» (переклад з російської).

Період десталінізації (1953–1964). Природознавство як самостійний навчальний предмет у початковій школі не викладали. Молодші школярі природничі відомості отримували на уроках української мови та пов'язаних з ними заняттях. На допомогу вчителям прийшла література таких авторів: Б. В. Всесвятського, М. А. Горбунова, П. О. Завітаєва, О. М. Казанського, Ф. С. Кисельова, М. М. Лебедєва, М. М. Скаткіна, К. П. Ягодовського [1, с. 51].

Доба застою та спроби реформ (1964–1990). «Цей історичний період поділяємо на два етапи: кінець 60-х – початок 70-х (застій) та кінець 70-х – 90-ті роки (спроби реформ)» [1, с. 51]. Політична ситуація в державі спричинила ряд змін у системі освіти, що знайшло відображення у підручникотворенні зазначеного періоду.

Навчальна література доби застою (кінець 60-х – початок 70-х): «Природознавство» (М. М. Скаткін). Цей підручник створюється відповідно до нової програми. Запропонована модель програми і підручника з курсу «Природознавство» проіснували майже 10 років (до 1980 р.) без особливих змін; «Природознавство» 2 кл. (Л. К. Нарочна, А. М. Низова) видається 1968 р., з 1969 по 1978 р. – 11 видань для експерементальних шкіл; «Природознавство» 3 кл. (Л. К. Нарочна, В. О. Онищук) з 1969 по 1985 р. – 14 видань; «Книга для читання з природознавства» 4 кл. (посібник) (М. М. Скаткін) 1960 р. (переклад з російського видання); «Навчальні матеріали з природознавства» 4 кл. (посібник) (Т. П. Герасимова, Т. М. Федорова, Е. В. Середенко) 1968 р.

Навчальна база кінця 70-х – 90-х років (спроби реформ): «Природознавство» 1 кл. (Н. С. Коваль, Л. К. Нарочна) (підручник пробний, для дослідних шкіл) 1983 р.; «Природознавство» 2 кл. (Н. С. Коваль, Л. К. Нарочна) (підручник пробний, для дослідних класів) 1983 р.; «Природознавство» 2–3 кл. (3-річна) (Л. К. Нарочна, А. М. Низова, В. О. Онищук) 1987 р., 1989 р.; «Природознавство» 3 кл. (Н. С. Коваль, Л. К. Нарочна) (пробний підручник для дослідних класів); «Природознавство» 3 кл. (Н. С. Коваль, Л. К. Нарочна) 1988 р., 1989 р., 1990 р.

Період становлення незалежності України (1991–2000) зумовив створення українських програм із урахуванням національних і регіональних особливостей [1, с. 51].

Навчальні джерела для молодших школярів: «Природознавство» 3 (2) кл. (Н. С. Коваль, Л. К. Нарочна) 1992–1998 рр.; «Природознавство» 3 (2) кл. (Т. М. Байбара, Н. С. Коваль) 1996 р.; «Природознавство» 4 (3) кл. (Н. С. Коваль, Л. К. Нарочна) 1993 р., 1995 р., 1997 р., 1998 р., 2000 р. У 1996 році була створена експериментальна програма і виданий підручник «Довкілля» для 1–6 класів авторів В. Р. Ільченко, Н. Ж. Гуз, С. І. Собакар.

Перехід національної школи на 12-річний термін навчання (2000–2011). Навчальна література для учнів: підручники «Я і Україна. Віконечко» 1 кл. (Н. М. Бібік, Н. С. Коваль) 2002 р.; «Я і Україна» 2 кл. (Н. М. Бібік, Н. С. Коваль) 2002 р.; «Я і Україна» 3 кл. (Т. М. Байбара, Н. С. Бібік) 2003 р.; «Я і Україна» 4 кл. (Т. М. Байбара, Н. С. Бібік) 2004 р.

Підручникотворення в умовах сьогодення. На даний час навчальні джерела для молодших школярів представленні такими альтернативними підручниками: «Природознавство» 1 кл. (Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак) 2012 р.; «Природознавство» 1 кл. (І. В. Грущинська) 2012 р.; «Природознавство» 2 кл. (Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак) 2012 р.; «Природознавство» 2 кл. (І. В. Грущинська) 2012 р.; «Природознавство» 3 кл. (Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак) 2014 р.; «Природознавство» 3 кл. (І. В. Грущинська) 2013 р.; «Природознавство» 4 кл. (Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак) 2015 р.; «Природознавство» 4 кл. (І. В. Грущинська) 2015 р.; «Природознавство» 4 кл. (І. І. Жаркова, Л. А. Мечник) 2015 р.; «Природознавство» 4 кл. (Т. В. Гладюк, М. М. Гладюк) 2015 р.; «Природознавство» 4 кл. (О. В. Тагліна, Г. Ж. Іванова) 2015 р.; «Природознавство» 4 кл. (І. В. Андрусенко) 2015 р.

Однією із характерних ознак розвитку національної системи освіти на сучасному етапі є її варіативність («право на існування має не лише один стабільний підручник, а наявність підручників з різними методичними системами, тобто варіативних, які відрізняються певними підходами до розкриття навчального матеріалу, а також глибиною його висвітлення» [7, с. 226]), що виражається, насамперед, у розробці і створенні альтернативних підручників [6, с. 39].

Альтернативні підручники – ті, що «виступають носіями змісту освіти з окремої освітньої галузі чи інтегрованого курсу, але реалізують різні педагогічні технології, пропонують авторські підходи до дидактико-методичної організації навчального матеріалу» [8, с. 161], відповідають Державному стандарту початкової загальної освіти, рекомендовані Міністерством освіти і науки України.

Нами була зроблена спроба дослідити сучасні альтернативні підручники з природознавства для учнів 1–4 класів. Для цього було проведене анкетування вчителів початкових класів Тернопільського району.

Питання анкети передбачали оцінювання (за 12-бальною шкалою) якості підручника, за яким молодших школярів навчають природознавства; з'ясування ініціатора вибору цього підручника; виявлення позитивних сторін та недоліків навчальної книги; висловлення побажань, пропозицій щодо вдосконалення книги.

Результати дослідження засвідчують, що ініціатором вибору того чи іншого підручника в основному є районний відділ освіти – 82%; учитель – 18%; неабиякий вплив на вибір навчальної книги має директор – 9%.

Вчителі, кожен, оцінили підручник з природознавства, за яким працюють учні за 12-бальною шкалою, переважаюча оцінка 9 б. – 70%; 10 б. – 29%, 8 б. – 21%.

До позитивних сторін навчальної книги респонденти віднесли:

– підручники з природознавства авторів Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак: відповідають чинній навчальній програмі з природознавства, містять різноманітні завдання з використанням малюнків; доступний виклад матеріалу, якісний ілюстративний матеріал; наявні висновки після теми.

– підручники з природознавства автора І. В. Грущинська: підручники вдало ілюстровані, точно поділені за темами, є дослідницька лабораторія, уроки-екскурсії; характерне чітке формулювання запитань та завдань для учнів, раціональне використання форзаців.

З метою покращення якості підручника з природознавства, вчителі висунули такі пропозиції:

– доступність, зрозумілість та помірний обсяг теоретичного матеріалу;

– збільшення питомої ваги навчальних текстів у зміст підручників «Природознавство» (І. В. Грущинська) 1–4 кл.;

– зменшення кількості проектів.

Таким чином, нами розкрито тенденції підручникотворення з навчального предмета «Природознавство» для початкової школи; визначено, що основною ознакою сучасного етапу є його варіативність, яка виражається у розробці альтернативних підручників з природознавства для молодших школярів авторів Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак та автора І. В. Грущинської.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васютіна Т. Історія становлення курсу «Природознавство» в українській школі / Т. Васютіна // Рідна школа. – 2004. – № 10. – С. 50–52.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С. 1-18
3. Довгань І. З історії розвитку природознавства як навчального предмета / І. Довгань // Рідна школа. – 2004. – № 5. – С. 62–63.
4. Ільчук О. Навчальні завдання і вправи у структурі підручника для початкової школи / О. Ільчук // Магістр. – Тернопіль, – 2009. – Вип. 7. – С. 69–72.
5. Історичний розвиток методики викладання природознавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://lektsii.com/2-68462.html.
6. Кодлюк Я. П. Підручник для початкової школи: психолого-педагогічні основи побудови / Я. П. Кодлюк // Початкова школа. – 2003. – № 10. – С. 39–42.
7. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті : підруч. для магістрантів та студ. пед. ф-тів / Я. П. Кодлюк. – К. : Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006. – 368 с.
8. Кодлюк Я. П. Функціональне забезпечення підручника для початкової школи // Проблеми сучасної педагогічної освіти (Серія: Педагогіка і психологія). – К. : Педагогічна преса, 2001. – Вип. 3. (Ч. 1). – С. 160–164.
9. Левченко О. Підручники з природознавства: теорія та реальність / О. Левченко // Студентський науковий вісник ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2005. – Вип. 10. – С. 91–94.

Білоус Н.

Науковий керівник – доц. Грушко В. С.

КРИЗА СУЧАСНОЇ СІМ'Ї ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Актуальність дослідження проблеми. Сім'я – це першооснова суспільства, це інститут, який має визначальний вплив на всі сфери життя суспільства. Існує тісний взаємозв'язок між станом сім'ї та успішністю суспільства. Тому актуальним постає питання проблем сучасної сім'ї та їх впливу на соціум. Адже від того, як формуються відносини у малій соціальній групі залежить і майбутнє соціуму в цілому.

Мета статті. Розкрити роль сім'ї як соціального інституту на сучасному етапі, виявити причини кризи сучасної сім'ї та шляхи її подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку із значимістю сім'ї для життєдіяльності суспільства соціологи приділяють багато уваги її вивченню. Відповідно сформувалась наукова галузь – соціологія сім'ї. Соціологія сім'ї – це спеціальна соціологічна дисципліна, яка вивчає формування, розвиток і функціонування сім'ї та шлюбно-родинних відносин в конкретних культурних і соціально-економічних умовах. Проблеми сім'ї як соціального інституту останнім часом розглядалися в працях В. П. Кравця, Т. В. Кравченка, Т. Гурко, С. Голод, С.Марченко. Проблемам походження інститутів сім'ї та шлюбу присвячено ряд робіт Е. Вестермарка, Ф. Енгельсома, К. Девіса. Серед дослідників, що вивчають сучасний стан сім'ї можна виділити: Ганну Венгер, Наталю Коваленко, Марину Мороз.

Виклад основного матеріалу. Роль і місце сім'ї у суспільстві з часом змінюються під впливом трансформацій у соціальній, економічній, духовній, моральній сферах, які переживає суспільство протягом історії. Зокрема сучасна сім'я перебуває у кризовому стані. Її криза полягає у руйнуванні традиційних сімейних

цінностей. Причини руйнування сім'ї можуть бути різними, як психологічні, моральні, так і фізичні, матеріальні. Найпоширенішими та найактуальнішими такими причинами на цей час є: неготовність до нових соціальних ролей молодого подружжя, економічні проблеми сім'ї, поширення такого новітнього явища, як дистантна сім'я.

Сьогодні в Україні сімейній політиці приділяється не достатньо велика увага, але певна нормативно-правова база існує. Зокрема відносини у сім'ї регулюються Сімейним Кодексом України та іншими нормативно-правовими актами. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають певні права та обов'язки один щодо одного. Основа сім'ї – це шлюб. Стаття 51 говорить: «Шлюб ґрунтується на вільній згоді чоловіка і жінки. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї» [4].

Американський соціолог Нейл Смелзер визначає поняття сім'ї: «Сім'єю називається засноване на кровній спорідненості, шлюбі або усиновленні об'єднання людей, які пов'язані між собою спільністю побуту і взаємною відповідальністю за виховання дітей». Інші соціологи, погоджуючись в цілому з таким визначенням, додають до нього такі риси, як історично зумовлений характер сім'ї та її функціонування у різні історичні епохи, соціальна потреба суспільства в існуванні сім'ї, у фізичному і духовному відтворенні населення тощо. Підкреслюється, що з часом «сім'я-відносини» розвинулась у «сім'ю-соціальну спільноту» [8].

Оскільки сім'я – це соціальний інститут, то значною мірою її проблеми зумовлені соціальними причинами. У той же час у малій соціальні групі сім'ї важливу роль також відіграють відносини між індивідами, які її складають [6, с.121]. Такий підхід дозволяє визначити причини розлучень, серед яких проблеми міжособистісної взаємодії, які тісно пов'язані з існуючими в суспільстві нормами, цінностями і взірцями поведінки.

За даними Держкомстату, на 295 тисяч укладених шлюбів в Україні припадає 130,7 тисячі розлучень. Тобто розлучаються 44,3% подружніх пар. А якщо взяти до уваги цивільні шлюби, які також розпадаються, то рівень розлучень в Україні, за даними фахівців, сягає 61%. Тобто розпадається більше, як половина пар. Це найвищий показник у Європі, за даними Євростату [7]. Це свідчить про нестабільність сімейних відносин, зниження цінності сім'ї для людей.

Розглянемо одну з причин розлучень в Україні – неготовність до нових соціальних ролей. Президент фонду «Сім'я» Адріан Буковинський говорить: «Можна стверджувати, що криза інституції сім'ї поглиблюється і проектується на наступні покоління. Основна причина – це непідготовленість до життя в подружжі, нестача знань та порушені ціннісні орієнтири. Комплексна підготовка до життя в подружжі допоможе зменшити кількість розлучень і покращити демографічну ситуацію» [5]. Так, найпершою з причин розлучень виділяють саме неготовність до шлюбу. Ця неготовність переважно має внутрішній (психологічний) характер, тобто незрілість тих, хто вступає у шлюб, їх не готовність взяти на себе нову соціальну роль. Щоб сім'ї в Україні ставали міцніші і не виникало проблеми неготовності молоді до нових соціальних ролей, для початку, батьки повинні подавати приклад для дітей. Також до боротьби з високим відсотком розірвань шлюбу в Україні повинна долучитися школа, яка має виховувати у дітей сімейні цінності, повагу до інституту сім'ї.

Ще однією причиною розірвання шлюбу, з якою стикається практично кожна третя сім'я – економічна. Адже новоутворена сім'я зазнає багатьох труднощів матеріально-економічного та особистісного характеру, які можуть призвести до наростання протиріч у середині молодого подружжя [3, с. 27]. Відповідно це позначається не лише на її розвитку та благополуччі, а й на житті усього суспільства. Проблема матеріального забезпечення зумовлена економічними умовами життя суспільства. «Кожна третя сім'я в країні може вважатися бідною. Адже ці люди не в змозі забезпечити собі середніх стандартів рівня життя сучасного українського суспільства»[9, с.6]. Таку думку висловила експерт Інституту демографії Національної академії наук України Людмила Черенько. Так, задоволення потреб сім'ї полягає не лише у наявності житла та їжі, а й у доступності якісного відпочинку та можливості одержання освіти тощо.

Якщо врахувати, що номінальні доходи громадян України за 2015 рік порівняно з 2014 роком, за даними Держстату, зросли на 15% , то наявний дохід у розрахунку на одну особу у 2015 році становив 31082,7 грн, що на 4300,6 грн більше, ніж у 2014 році. Але реальна заробітна плата в Україні в лютому 2016 року, порівняно з лютим 2015 року, скоротилася на 8,3%, порівняно із січнем 2016 р. – зросла на 5,3% [2].

Відповідно ці економічні трансформації торкнулися інтересів сім'ї та призвели до серйозних негативних зрушень у її становищі. Це призводить до пошуку резервів виживання, а інколи і до руйнування сім'ї. Вирішення цієї проблеми стоїть перед державою, яка повинна забезпечити належний рівень економічної допомоги сім'ям, виплати на дітей, надання безкоштовних освітніх та медичних послуг тощо.

Щодо феномену дистантної сім'ї, то ця проблема є особливо актуальною сьогодні. За визначенням сучасних науковців, дистантна сім'я — це сім'я, члени якої тривалий час перебувають на відстані через те, що один або обоє батьків працюють за кордоном [8; с. 1]. Тобто дистантна сім'я — це мала соціальна група людей, поєднаних родинними відносинами (шлюбу, кровної спорідненості, усиновлення, опіки), спільністю формування й задоволення біологічних і соціально-економічних потреб, любов'ю і взаємною моральною відповідальністю. Це сім'я, яка офіційно вважається повною, а насправді члени родини не отримують належного емоційного спілкування один з одним [1, с. 196]. Тривале заробітчанство призводить до значного порушення функціонування системи сімейних взаємин, неправильних ролей подружжя у сім'ї, низької якості виконання сімейних обов'язків членами родини. Поміж подружжям виникають розлади, імпульсивність, що нерідко проявляється у девіантній поведінці, конфліктах та призводить до розлучення. Безсумнівно, дистантні сім'ї потребують соціально-психологічної допомоги. Досить важливою і особливо складною є індивідуальна допомога конкретній сім'ї. На даному етапі вивчення цієї проблеми планується робота з такими сім'ями, розробляються рекомендації та тренінгові програми.

Тож існує тісний взаємозв'язок між сім'єю і станом, в якому перебуває суспільство. Так, суспільство, а саме його стан, політика, яка в ньому реалізовується, безпосередньо впливають на стійкість сім'ї як соціального інституту. У свою чергу, сім'я, що є первинною соціальною «клітиною» суспільства, також вносить свої корективи у його функціонування і розвиток.

Висновки. Українська сім'я на сучасному етапі розвитку суспільства переживає глибоку кризу. Сім'я втрачає свої традиційні функції та цінність у очах сучасників, що веде до зміни суспільних пріоритетів. Щодо шляхів вирішення цих проблем, то можна стверджувати, що на міцність шлюбу впливають як особистісні якості, які формуються значною мірою ще в дитинстві батьками, так і економічні чинники та моральний стан суспільства в цілому. Мудра політика держави може значною мірою укріплювати сім'ю як соціальний інститут. Насамперед – це стабілізація економіки держави, підвищення добробуту громадян, повноцінне забезпечення прав людини, загальнодоступність освіти та медицини, підвищення рівня культури та духовності населення.

Важливим компонентом, який може допомогти знизити рівень розлучень в нашій країні можуть стати школи підготовки до сімейного життя, де молодим людям даватимуть інформацію про подружнє життя, готуватимуть до вступу у шлюб. Таким чином, молодь зможе зрозуміти сутність шлюбу і усвідомити, чи готові вони до такого кроку у своєму житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгер Г. Феномен дистантної сімї / Ганна Венгер // Освіта регіону. – 2014. – №3. – С. 196.
2. Економічна правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/news.
3. Захарченко Є. Вплив соціально-економічних умов життя на сім'ю як соціальний інститут / Є. Захарченко, К. Захарченко, Е. Піддубна // Економіка України. – 2006. – №9. – С.26-33.
4. Конституція України на захисті шлюбу та сім'ї. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.just.gov.ua.
5. Коваленко Н. Чому в Україні кожна друга подружня пара розлучається? / Наталя Коваленко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.radiosvoboda.org/content/article/25016301.html.
6. Лукашевич М. П. Соціологія сім'ї: теорія і практика: навч. посібник / М. П. Лукашевич. – К.: ІПК ДСЗУ, 2012 – 186 с.
7. Мороз М. Україна – на першому місці в Європі за кількістю розлучень / Марина Мороз // Інтернет-газета «Експрес». – 23 серпня. – 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://expres.ua/main/2015/08/23/148726-ukrayina-pershomu-misci-yevropi-kilkistyu-rozluchen.
8. Сім'я як соціальний інститут і мала соціальна група. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studopedia.org/10-122124.html.
9. Черенько Л. Кожна третя сім'я в країні може вважатися бідною / Л.Черенько // Голос України. – 2010. – 21 серпня. – С.6.

Головко Л.

Науковий керівник – доц. Свідерська Г.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ СТАРОСТІ ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Постановка проблеми. Старість – один із найпарадоксальніших і найсуперечливіших періодів життя. Людина похилого віку постає перед «остаточними питаннями буття» (М. Бахтін) і повинна поєднати можливості глибокого розуміння світу, великий життєвий досвід та фізичні недуги, неможливість активно втілювати в життя все, що може усвідомлюватися.

В період старості з'являються нові аспекти Я-концепції: збереження сенсу життя, орієнтація на відпочинок, відсутність тривалої перспективи, орієнтація на минуле і теперішнє, прийняття факту скінченності власного життя, підготовка до смерті, усвідомлення обов'язку передати життєвий досвід молодшому поколінню. Літня людина живе спогадами і сьогоденням, усвідомлюючи, що простір її майбутнього невпинно скорочується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фізіологічні аспекти процесу старіння та старості, особливості явища довголіття, потенційно можливі терміни людського життя досліджував І.Мечніков [2]; психологічні характеристики людей похилого віку, особливості способу життя, ставлення до оточуючих та до самих себе розглянуто у працях О. Толстих, Я. Стюарт-Гамільтона , К. Рощака [6] тощо; соціальні, психологічні та філософські аспекти старечого віку досліджено у працях М.Александрової, Т. Карсаєвської, О. Шаталова [1].

Метою статті є емпіричне дослідження особливостей переживання старості людьми похилого віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, старість — період життя людини після втрати організмом здатності до продовження роду, що триває до смерті. Він характеризується погіршенням здоров'я, розумових здібностей, загасанням функцій організму. Перед цим періодом життя громадяни багатьох країн (жінки — з 55-75 років, чоловіки — з 60-75 років) мають право вийти на пенсію.

Зрозуміло, що у період старості розвиток особистості обумовлює її психічне здоров'я та функціонування. На цьому етапі уявлення людини про себе не є таким цілісним, як у період зрілої дорослості, воно перебудовується у зв'язку зі зміною життєдіяльності. Незважаючи на поширеність негативних уявлень про стан фізичних і розумових якостей в старечому віці, І. Мечников у праці «Етюди оптимізму» вказував: «людина навіть в дуже похилому віці спроможна зберігати розумові здібності, незважаючи на значну фізичну дряхлість» [2, с. 32].

Характеристика особистісних змін у період старості часто пов'язана з відтворенням негативних властивостей, які складають специфічний «психологічний портрет». Як правило, йдеться про зниження самооцінки, невпевненість у собі, незадоволеність собою; страхи самотності, безпорадності, бідності та смерті; дратівливість, відлюдькуватість, песимізм, зниження інтересу до нового і як наслідок – егоїзм, егоцентризм, надто підвищена увага до свого тіла, які зумовлюють дріб'язковість, скупість, знижену ініціативність людей похилого віку [7].

З віком у старих людей підвищуються емоційна нестійкість, невротична стомлюваність, невпевненість у собі, внутрішня напруженість. Найбільш різкі зміни в емоційній сфері відбуваються до 60-літнього віку. Відзначається, що люди, які прожили бурхливе, емоційно напружене життя, у старості стають більш спокійними, врівноваженими, такими, що знаходять радість у вузькому сімейному колі [5].

Як зазначає Г. Л. Воронков, характерним емоційним станом людей похилого віку є віково-ситуативна депресія за відсутності скарг. Суб'єктивно людина відчуває важкі, болісні емоції і переживання: пригніченість, тугу, розпач. Характерне почуття провини за події минулого, особиста відповідальність за важкі наслідки, які стались у житті людини, почуття безперспективності. Знижується самооцінка, змінюється сприйняття часу; для поведінки в цілому є характерними сповільненість, безініціативність, швидка стомлюваність і, як наслідок, різке падіння продуктивності діяльності [4].

Дуже важливо відзначити, що негативні емоційні переживання багато в чому зумовлюють факт, що літня людина зайнята тільки собою, своїми проблемами й хворобами. Це робить більш вираженим егоцентризм літніх людей, їхнє прагнення проектувати свій внутрішній світ на навколишнє. Депресія спотворює розуміння минулого, у зв'язку з цим літній людині починає здаватися, що в минулому не було нічого гарного, цінного, а це заважає позитивній для старості роботі з осмислення прожитого життя [8, с. 159].

Таким чином, емоційні переживання старої людини є унікальними: переживання, пов'язані з думками про смерть, переживання втрати відрізняються від переживань юної або зрілої людини. Переживання ці по суті і формі – не афект, а глибокий сум і туга, що поступово відступає вглиб душі й «проростає» новим змістом і готовністю прийняти все, призначене людині, і з достоїнством до кінця «нести свій хрест».

З метою вивчення психологічних особливостей переживання власне старості людьми похилого віку нами було проведене емпіричне дослідження. Вибірку склали 21 особа (13 жінок і 8 чоловіків) віком від 65 до 74 років, які проживають у Петриківському геріатричному будинку-інтернаті. Діагностичним інструментарієм виступили такі методики: розроблена нами авторська анкета, «Чотиримодальний тест-опитувальник» Л. Рабинович, методика «Шкала самотності» Д. Рассела, Л. Пепла, М. Фергюсона.

Результати анкетування випробуваних дали змогу стверджувати наступне. Усі респонденти стверджують, що потребують соціальної допомоги. Зокрема, майже половина потребує грошової допомоги, також третина з усіх респондентів потребує моральної підтримки, адже задоволеність життям у старості не в останню чергу залежить від матеріального становища. Погіршення фінансових можливостей часто спричинює зниження самооцінки, появу відчуття залежності, депресивних станів. Послабити вплив фінансових проблем на задоволеність життям літньої людини можуть ефективна соціальна політика держави, чуйність, підтримка з боку родичів і близьких [3].

Більшість опитаних стверджують, що їхній емоційний стан задовільний, чверть опитуваних оцінює його як поганий, і лише 13% називає його дуже поганим. Майже половина респондентів стверджують, що потребують психологічної підтримки.

Тільки 28 % випробуваних влаштовує становище в суспільстві, 36% не змогли відповісти на питання.

Третина опитуваних оцінюють стан свого здоров'я як добрий. 39% - як поганий, це може бути наслідком погіршення фізичного стану, психологічна неготовність до можливих фізичних недуг і хвороб.

На запитання «Чи боїтеся ви смерті?» більшість випробуваних стверджують, що бояться смерті, 38% - що не бояться. Серед причин страху перед смертю 24% назвали неможливість зробити все, що запланували, 21% - страх перед невідомим, 55 % - не змогли відповісти на питання.

Щодо сфери задоволення, люди похилого віку віддали перевагу таким апектам: 54% випробуваним приносить задоволення родина, 42% - внуки, 31% - діти, 29% - улюблені заняття. 43% випробуваних радіють, що можуть займатися тими справами, на які раніше не вистачало часу. Отже, можна стверджувати, що великою радістю на старості є родина, онуки і правнуки. У багатьох бабусь і дідусів налагоджуються з ними дружні стосунки. Ці стосунки часто відіграють домінуючу роль у спонукальній сфері людей похилого віку, дають їм відчуття особистісного та сімейного оновлення, вносять різноманітність в життя, надають йому сенсу, є ознакою довголіття, яким можна гордитися.

Як бачимо, серед переживань людей похилого віку можемо виокремити переживання за власне здоров'я, позитивні емоції, які викликають близькі люди, і страх перед смертю.

Для визначення модальної структури емоційності при спілкуванні з ровесниками і близькими людьми в повсякденному житті та для діагностики рангів базальних емоцій осіб похилого віку під час спілкування, використано «Чотиримодальний тест-опитувальник» Л. Рабинович.

Графічно результати дослідження тривожності випробуваних подано на рис.1.

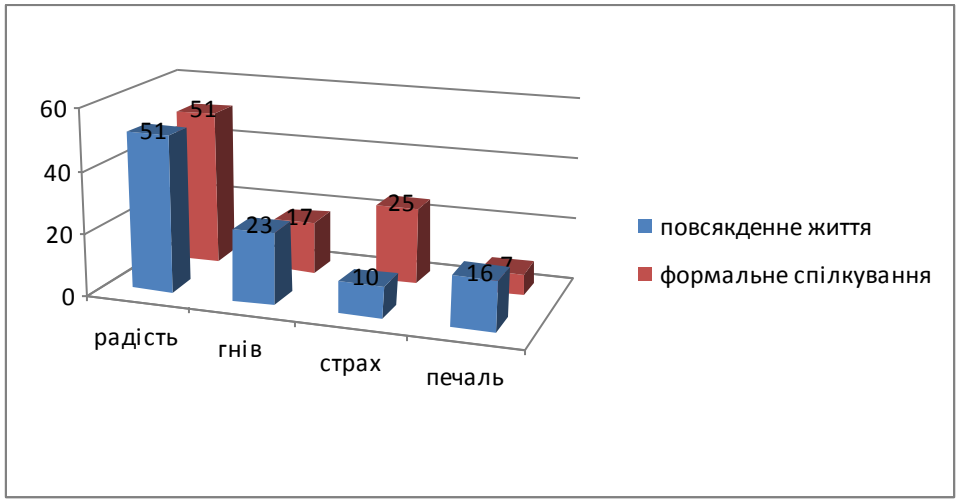

Рис.1. Результати дослідження домінування емоцій у модальній структурі емоційності випробуваних за методикою «Чотиримодальний тест-опитувальник» Л. Рабинович

Випробуваних, котрі характеризуються станом печалі, більше половини всієї вибірки, проте в формальному спілкуванні випробувані цей стан не виявляють. Емоція гніву в повсякденному житті домінує майже у чверті осіб похилого віку, а в формальному спілкуванні її домінування трохи знижується. Незначно виражене в повсякденному житті випробуваних домінування радості, у формальному спілкуванні показники радості набагато вищі. Інше співвідношення має емоція страху: будучи представленою мінімально в порівнянні з іншими емоціями в повсякденному житті, вона різко зростає в формальному піклуванні.

Отримані дані свідчать, що домінування радості в повсякденному житті осіб похилого віку має досить стійкі позитивні зв'язки із проявом гніву й негативні зв'язки із проявом печалі. У формальному спілкуванні такі випробувані мають деяку тенденцію до зниженого прояву радості й схильні до прояву печалі. Страх і гнів в «радісних» випробуваних близькі до середнього очікуваного значення. Отже, ці емоції індивідуально варіюють у широкому діапазоні значень і не мають закономірних зв'язків з домінуванням радості в осіб похилого віку. Домінування гніву в повсякденному житті випробуваних деякою мірою пов'язане зі зниженим проявом страху.

Результати дослідження самотності людей похилого віку за опитувальником «Шкала самотності» Д. Рассела, Л. Попелу, М. Фергюсона демонструє рис. 2.

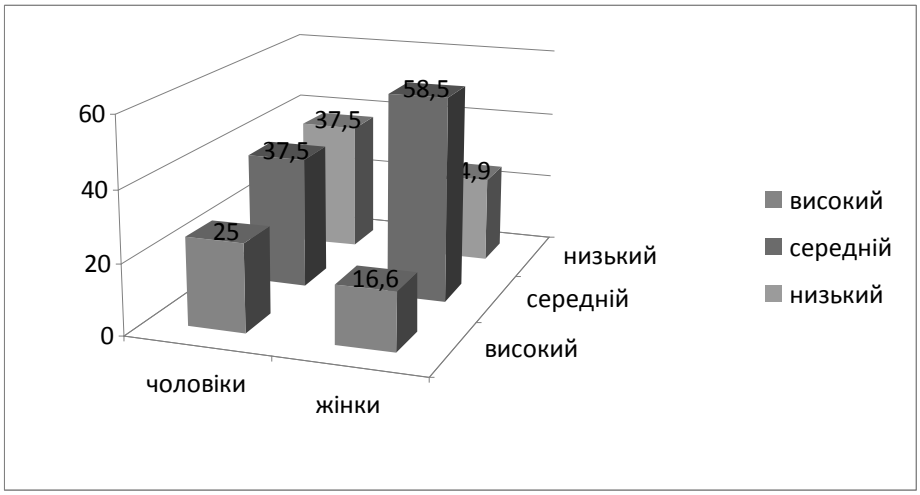

Рис. 2. Рівні переживання самотності людьми похилого віку

Як бачимо з рисунка 2, високий рівень самотності за цією методикою продемонстрували 25% чоловіків і 26,6% жінок, низький – 37,5% чоловіків і 24,9% жінок. Зрозуміло, що у похилому віці реальність старіння тягне за собою багато причин самотності. Вмирають старі друзі, і хоча їх можна замінити новими знайомими, думка, що ти продовжуєш своє існування, не є достатньою розрадою. Дорослі діти віддаляються від батьків, іноді лише фізично, але частіше з емоційної потреби бути самим собою і мати час і можливість займатися власними проблемами і взаєминами. Зі старістю приходять побоювання і самотність, викликане погіршенням здоров'я і страхом смерті.

На основі проведеного нами емпіричного дослідження можемо зробити **висновок**, що особам похилого віку властивий значний рівень емоційного переживання старості. Так, до змісту переживань

входять переживання за власне здоров'я, позитивні емоції, які викликають близькі люди, і страх перед смертю. Показово, що у більшості випробуваних домінує емоційний стан печалі і страх, які у формальному спілкуванні не виявляються. Що стосується стану самотності, високий її рівень виявлено у незначної кількості випробуваних, що доводить значний рівень їх самореалізації в соціумі. Тобто старість пов'язана не тільки з багатьма новими проблемами, вона обдаровує людину філософським баченням життя, умиротвореністю, терпеливим, розважливим ставленням до подій у світі і до людей, які її оточують. За відсутності значних проблем зі здоров'ям, наявності матеріального благополуччя, злагоди в родині багато людей справді проживають щасливу старість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карсаевская Т. В. Философские аспекты геронтологии / Т. В. Карсаевская, А. Т. Шаталов. — М.: Наука. 1978. — 216 с.
2. Мечников И. И. Этюды оптимизма / И.И. Мечников. – М. : Наука, 1964. – 340 с.
3. Міщиха Л. Психологічні особливості розвитку особистості в період геронтогенезу / Л. Міщиха // Прикарпат. нац. ун-т ім. В.Стефаника. Серія «Філософія, соціологія, психологія». Зб. наук. пр. – 2009. – Вип.14. – Ч. 2. – С. 17–27.
4. Нуллер Ю. Л. Депрессия и деперсонализация./ Ю. Л. Нуллер — Л.: Медицина, 1981. — 207 с.
5. Смульсон М. Л. Екзистенційне наповнення наративу старості / М. Л. Смульсон // Актуальні проблеми психології : психологічна герменевтика / за ред. Н. В. Чепелєвої. – К. : Міленіум, 2005. – 212 с.
6. Стюарт-Гамильтон Я. Психология старения . — 4-е изд /. Ян Стюарт-Гамильтон. — Питер, 2010. — 320 с.
7. Тополь О.В. Теоретичний аналіз дослідження старості: геронто-психологічний підхід / О.В. Тополь // Гуманітарний вісн. Запорізьк. держ. інженерної акад. : зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 34. – С. 152–160.

Михайленко А.

Науковий керівник – асист. Шевченко О.М.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА ДІВЧАТ СТАРШОКЛАСНИЦЬ

Постановка проблеми. Материнство – складний феномен, який має свої фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості. Материнство – це функція жіночого організму, яка спрямована на продовження людського роду і включає біологічний (виношування, народження і вигодовування дитини) та соціальний (виховання дитини як майбутнього громадянина своєї країни) аспекти.

На теперішній час спостерігається зростання феноменів порушеного материнства: відмова від вагітності та вигодовування, відмова від дитини, аборти, жорстоке поводження з дитиною тощо, які складають різні вияви інфантициду, тому вивчення чинників формування психологічної готовності до материнства є досить важливою й невирішеною проблемою в сучасній психології.

На думку В. Брутман, у наш час материнство займає незначне місце у житті жінки, адже стрімко зросло прагнення до високого професіонального статусу, прагнення до благополуччя та високого рівня споживання, що призводить до зміщення ролі материнства в системі цінностей сучасної жінки. Проте сучасні теоретичні та практичні дослідження, що вивчають проблему материнства, підкреслюють важливість материнської поведінки для розвитку здорової та гармонійної дитини. Інтерес до материнства в психології виник в руслі двох напрямів: при вивченні ролі матері в формуванні ранніх особистісних структур (психоаналіз та інші напрямки психології особистості: З. Фрейд, К. Хорні, Е. Еріксон та ін.) і в практичних дослідженнях, пов'язаних з порушенням психічного розвитку дитини (дитяча психіатрія, соціальна дезадаптація, психологічні проблеми підлітків: А. Фрейд, М. Кляйн, Д. Віннікотт).

У вітчизняній психологічній науці велику увагу приділяли вивченню материнського ставлення, материнської (батьківської) позиції та дитячо–батьківської взаємодії (Е. Ейдеміллер, В. Гарбузов, А. Варга, А. Співаковська та ін.). Поведінка матері розглядається як джерело розвитку дитини (М. Лісіна, Н. Авдєєва, О. Смирнова, В. Перегуда). Дитина та матір розглядаються як складові єдиної динамічної системи (Л. Шнейдер).

Останніми роками в психології активно розробляються різні аспекти проблеми материнства: психологічний компонент гестаційної домінанти (Е.Ейдеміллер), стадії та етапи формування материнства в онтогенезі (Г.Філіппова), особливості материнсько–дитячих стосунків (Р.Мухамедрахімов) тощо. Все частіше материнство досліджують не тільки як забезпечення якості раннього розвитку дитини (теорії прихильності Дж. Боулбі, плекання К. Вітакера), але й як складову жіночої особистості, актуалізація якої є одним із показників сформованої гендерної ідентичності (С. Біркхойзер–Оері).

Констатуючи суттєвий внесок названих учених в розробку психології материнства, слід зазначити, що їх творчий доробок зорієнтований на окремі теоретичні аспекти аналізованої проблеми. Зокрема, недостатньо розкритими є окремі аспекти готовності до материнства дівчат – вихованок дитячого будинку, що зумовлює актуальність проблеми.

Метою статті є аналіз результатів соціально – психологічних чинників становлення готовності до материнства дівчат – вихованок дитячого будинку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У науці материнство вивчається в різних галузях: педагогіці, психології, соціології, соціальній роботі. За визначенням Р. Овчарової, материнство – це «соціально–психологічний феномен, що являє собою сукупність знань, уявлень та переконань стосовно себе у батьківській ролі, які реалізуються у проявах поведінкової складової материнства» [6, с. 16].

Загалом феномен материнства вивчають як складне біопсихосоціальне явище, тобто результат взаємодії багатьох чинників: генетичних, біологічних, вплив родинного та соціального середовищ. Проблему материнства часто пов'язують із належним рівнем готовності жінки до народження і виховання дитини. Як доводить Ф. Шидакова, «формування готовності дівчат до виконання ролі матері – багатоаспектна проблема, яку пов'язують із статевим дозріванням та соціальною зрілістю особистості» [11, с. 20].

Готовність до материнства – це стан особливої налаштованості жінки на те, щоб усвідомлено прийняти рішення стати матір'ю: народити, навчити, виховати дитину, забезпечити її, ввести у соціум, допомогти соціалізуватися. Передумовами реалізації цього стану є відповідний психофізіологічний розвиток жінки і сформована структура готовності. На підставі існуючих в літературі підходів [3; 5; 9; 11] можна визначити зміст поняття «психологічна готовність жінки до материнства» як спрямованість особистості жінки, яка до вагітності визначає готовність до народження і виховання дитини, а у період вагітності сприяє процесу поетапного формування психологічних новоутворень вагітної («Моя вагітність», «Моя дитина», «Я і дитина») та супроводжується фізіологічним перебігом вагітності.

До основних чинників, що впливають на формування психологічної готовності жінки до материнства, Г. Філіппова відносить: біологічні (стан ЦНС та особливості перебігу процесів у ній; нервово–психічна стійкість); психологічні (рівень особистісної зрілості; наявність невротичних розладів; акцентуація характеру; рівень особистісної тривожності); родинні (субкультура спілкування у батьківській сім'ї; розлучення; розмиті сімейні ролі; порушення стосунків по жіночій лінії; відсутність материнської жіночої ініційованості протягом 3–х поколінь); соціальні (матеріальний, культурний рівень виховуючої сім'ї, рівень освіти жінки та її соціально-економічний статус); духовні (адекватне оцінювання дитини; наявність (відсутність) моральних цінностей; усвідомлення (неусвідомлення) радості життя) [10].

Зріла готовність до материнства і вагітності – це «особлива позиція щодо себе та своєї дитини, яка має когнітивний, емоційно–смисловий та поведінковий компоненти» [5, с. 21–22]. Когнітивний (пізнавальний) компонент виявляється у тому, що мама має необхідні знання про дитину, які є не лише зовнішніми, але й інтуїтивними – вміння визначати потреби дитини, розуміти сигнали, які вона подає ще на пренатальній стадії. Емоційно–смисловий компонент виражається у повному прийнятті матір'ю дитини як самостійної цінності: вона (дитина) не стає для неї (матері) засобом самореалізації чи втримання партнера. Поведінковий компонент характеризується компетентною взаємодією матері з дитиною, адекватною до її (дитини) потреб, здатною до відповідального вибору.

Як стверджує О. Тіунова, психологічна готовність дівчат юнацького віку до материнства суттєво залежить від ряду чинників як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Основні *суб'єктивні чинники* базуються на індивідуально–психологічних особливостях молодої людини та охоплюють: вік (сприятливий для сімейного життя та народження дитини), темперамент та характер (відношення людини до своїх обов'язків, інших людей та до себе), мотивація (наприклад, бажання стати самостійним і незалежним від батьків, страх самотності та ін.), рівень освіченості, шлюбно-сімейні домагання (вимоги, очікування, бажання, надії стосовно свого майбутнього шлюбу і сім'ї), соціальна зрілість (засвоєння зразкових норм сімейно-шлюбного життя, що визначають спрямованість і характер взаємодії в майбутньому шлюбі). Серед об'єктивних чинників також слід назвати омолодження шлюбів, недостатню економічну і соціальну захищеність, загальне послаблення моральних норм у суспільстві, поширення нетрадиційних форм шлюбу [9].

Щодо основних *об'єктивних чинників* готовності дівчат до материнства, на думку Т. Левицької, вони відображають елементи життєвого середовища (мікросистеми, мезосистеми та екосистеми), які впливають на молодь. Як свідчить практика, до таких відносяться: вплив суспільної думки (наприклад, не залишитися старою дівою), широкі можливості для вибору шлюбного партнера (у навчальному закладі навчаються сотні юнаків та дівчат одного вікового діапазону); приклад друзів (які вже створили свою сім'ю), бажання батьків не пропустити вигідну кандидатуру для шлюбу дитини, бажання батьків позбавити сина (доньку) можливості вести розгульний спосіб життя, стан матеріального благополуччя (здатність матеріально забезпечити сім'ю, наявність житла) [3].

Аналіз спеціальної літератури [1; 3; 7; 10] дозволяє виокремити найважливіші характерологічні особливості дівчат – вихованок дитячого будинку, які ускладнюють їхню готовність до материнства: високий рівень особистісної тривожності, неадекватна самооцінка, невпевненість у собі, несформованість вольової сфери, слабко розвинене почуття відповідальності за свої вчинки, відчуття знедоленості, позитивне ставлення до агресії (через неї такі діти усвідомлюють власну значущість та силу), порушення в розвитку почуттів, що не дозволяють розуміти інших, приймати їх, опора тільки на свої бажання й почуття, низький рівень соціального інтелекту, що заважає розуміти суспільні норми, правила, необхідність відповідати їм.

Дослідження психологічної готовності до материнства дівчат – вихованок дитячого будинку проводилося одноразово. Для психодіагностики був застосований груповий метод. Всім досліджуваним були роздані бланки для відповідей. У дослідженні брали участь 96 дівчат – вихованок дитячого будинку і 98 дівчат, котрі виховувалися у звичайних сім'ях. Дослідження психологічної готовності до материнства дівчат – вихованок дитячого будинку проводилося за допомогою таких методик: методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса (орієнтаційна анкета), анкети «Моє ставлення до дитини», тесту «PARI» – «Батьківсько-дитячі відносини», методики «Рольові очікування і домагання у шлюбі (РОД)» та тесту ставлень вагітної І.Добрякова. У процесі вивчення психологічної готовності до

материнства дівчат – вихованок дитячого будинку одержано результати, які дають змогу порівняти особливості цього психологічного феномена у двох групах випробуваних.

Результати вивчення рольових очікувань і домагань у шлюбі дівчат – вихованок дитячого будинку та дівчат, котрі виховувалися у сім'ях, показують, що найзначніші відмінності спостерігаються за шкалами «Батьківсько-виховна сфера» (значущість її переважає у вихованок дитячого будинку), «Особистісна ідентифікація з партнером» (значущість її переважає у вихованок дитячого будинку), «Господарсько-побутова сфера» (значущість її переважає у вихованок дитячого будинку).

Тривожний і депресивний типи переживання вагітності частіше зустрічається у майбутніх матерів – вихованок дитячого будинку. За таких умов у родині найчастіше буде переважати гіперпротекція, підвищена моральна відповідальність. Можливими є емоційне знехтування, жорстоке поводження з дитиною. Також у досліджуваних дівчат частіше зустрічається ейфоричний тип ПКГД, коли спостерігається розширення сфери батьківських почуттів до дитини та гіперпротекція.

Вивчаючи рівень емоційно-позитивного образу дитини для майбутньої матері, відзначимо, що для 87% опитаних дівчат – вихованок дитячого будинку і 80% опитаних дівчат, котрі виховувалися у повних сім'ях, характерним є позитивне ставлення до дітей, і в народженні дитини вони бачать щастя й радість. 76% опитаних дівчат – вихованок дитячого будинку і 70% опитаних дівчат, котрі виховувалися у повних сім'ях вважають, що народження дитини принесе тільки труднощі й турботи, змусить відмовитися від намічених планів. Крім того, лише 54% опитаних дівчат – вихованок дитячого будинку і 66% опитаних дівчат, котрі виховувалися у повних сім'ях, готові приділяти щодня дитині не менш трьох годин. 58% не змогли скласти свій розпорядок дня, тобто бажання піклуватися про дитину недостатньо високе в опитаних дівчат – вихованок дитячого будинку.

Висновки. Отже, більшість дівчат – вихованок дитячого будинку орієнтовані на спілкування та на справу, натомість дівчата, які виховувалися у сім'ях, переважно орієнтовані на справу та на себе. Також виявлено, що дівчата – вихованки дитячого будинку усвідомлюють значущість дитини, проте порівняно з дівчатами, котрі виховувалися у сім'ях, ця значущість є певною мірою невротичною. Більшість вихованок дитячого будинку налаштовані на надмірну концентрацію на дитині, трохи менша кількість налаштовані на оптимальний емоційний контакт з дитиною. Через несформованість свідомого ставлення до психологічної ролі матері, дівчата, котрі виховувалися у сім'ях, не готові підпорядкувати своє життя народженню дитини. Також, спостерігається надмірна концентрація на майбутній дитині. Отримані дані свідчать про низький рівень соціально-особистісної готовності вихованок дитячого будинку до материнства.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в необхідності розробки спеціальної програми тренінгових занять, спрямованих на підвищення готовності до материнства у дівчат – вихованок дитячого будинку до материнства, та її експериментальній апробації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брутман В. И. Влияние семейных факторов на формирование поведения матери / В. И. Брутман, А. Я. Варга, И. Ю. Хамитова // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21, № 2. – С. 79–87.
2. Жигалин С.С. Родительская позиция как психологический феномен / С.С. Жигалин, Р.В. Овчарова // Экономика, психология, бизнес. – 2014. – № 2. – С.166–182.
3. Левицька Т. Л. Фактори, що впливають на розвиток психологічної готовності до материнства / Т.Л. Левицька // Збірник наукових праць №40. Ч. ІІ. – Хмельницький : НАДПСУ, 2007. – С. 231–234.
4. Малкина И.Г. Семейная терапия / И.Г. Малкина. – М. : Эксмо, 2005. – 992 с.
5. Мещерякова С. Психологическая готовность к материнству / С. Мещерякова // Вопросы психологии. – 2000. – №5. – С. 18–27.
6. Овчарова Р.В. Родительство как психологический феномен : учебное пособие / Р.В. Овчарова. – М.: МПСИ, 2006. – 496 с.
7. Поляничко А. Аналіз чинників впливу інтернатних умов виховання на становлення особистості / А. Поляничко // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 251–259.
8. Проскурняк О. Чинники та етапи становлення материнства / О. Проскурняк // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 3. – С. 13–16.
9. Тіунова О.В. Особливості психологічної готовності до виконання материнських функцій у дівчат старшого шкільного віку / О.В. Тіунова // Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки. – К. : НПУ, 2007. – № 18 (42). – С. 101–107.
10. Филиппова Г.Г. Психология материнства: учеб. пособ. / Г.Г. Филиппова. – М. : Изд–во Института психотерапии, 2002. – 240 с.
11. Шидакова Ф.М. Психологическая характеристика готовности женщин к материнству / Ф.М. Шидакова, С.М.Биджаева, М.К. Эбзеева // Педагогическое образование и наука. – 2007. – №2. – С. 20–23.

Невмержицька Х.

Науковий керівник – доц. Свідерська Г. М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ДІВЧАТАМИ РАННЬОЇ ВАГІТНОСТІ

Сьогодні не рідкість, коли молоді люди мають інтимні зв'язки у віці 13-15 років. У більшості випадків статеві контакти, які вони здійснюють, мають спонтанний характер і супроводжуються частою зміною статевих партнерів. Це призводить до збільшення кількості венеричних захворювань, настання

небажаної вагітності. Відтак, проблема підліткової вагітності й материнства актуальна в усьому світі. Згідно останніх даних сьогодні на всій земній кулі народжують понад п'ятнадцять мільйонів підлітків та ще п'ять мільйонів вимушені вдаватися до переривання вагітності. Як зазначають науковці, виникнення та існування проблеми підліткової вагітності та материнства є віддзеркаленням серйозних проблем світу, що швидко змінюється, а саме: проблем, які зумовлені глобалізацією, урбанізацією, акселерацією, зміною цінностей в суспільстві, бідністю, застарілими гендерними стереотипами, втратою довіри до дорослих, послабленням функцій сім'ї як основного інституту соціалізації, недосконалістю системи соціального захисту, охорони здоров'я, соціального виховання тощо.

Проблемі підліткової вагітності та раннього материнства присвячені сучасні психолого-педагогічні та медичні праці К. Белогай, В. Брутман, В. Брюхіної, Н. Коваленко, С. Мещерякова, Г. Філіпової [1; 3; 4; 5; 7] та ін. Ці вчені розглядають особливості психологічного зв'язку матері та дитини, психологічну готовність до материнства, особливості протікання ранньої вагітності у дівчат-підлітків з психофізіологічної точки зору. Зважаючи на актуальність піднятої проблеми та недостатню розробленість її окремих теоретико-практичних аспектів з точки зору психологічної науки **метою статті** є дослідження психологічних особливостей переживання ранньої вагітності та материнства дівчатами-підлітками.

Проблемі вагітності та материнства присвячено багато наукових розвідок. Аналіз власне психологічних робіт дозволяє виділити два основних напрямки досліджень. Так, перший присвячений обговоренню якостей, поведінки вагітної жінки та майбутньої матері, їх впливу на розвиток дитини[2].

Другий напрямок аналізу вагітності та материнства акцентує увагу на ідеї суб'єктності матері і дитини. Найбільш яскраво ця ідея висвітлена у концепції материнства Г. Г. Філіпової [7]. Тут материнство розглядається не тільки як умова для розвитку дитини, але і як особлива потребово-мотиваційна складова психології жінки. Під час переживання вагітності Г. Г. Філіпова у розвитку материнської сфери поведінки виділяє 9 періодів: 1. Ідентифікація вагітності. 2. Період до початку відчуттів ворушіння плоду. 3. Поява і стабілізація відчуттів ворушіння плоду. 4. Сьомий і восьмий місяці вагітності. 5. Передпологовий. 6. Пологи і післяпологовий період. 7. Новонародженість. 8. Спільна діяльність матері з дитиною. 9. Виникнення інтересу до дитини як особистості.

На думку Р. В. Овчарової, зміст та інтенсивність цих переживань безпосередньо відображає значення цієї вагітності для матері та особливості її материнської сфери. Тому дослідниця виділяє 8 варіантів переживання ідентифікації вагітності [4]: 1. Тривожне. 2. Адекватне. 3. Перші емоції негативні 4. Ейфорія. 5. Амбівалентність. 6.Слабко виражене амбівалентне ставлення з невиправданим затягуванням рішення про збереження вагітності. 7. Неправдоподібна довготривала ідентифікація вагітності. 8. Афективно-негативне переживання ідентифікації вагітності.

Варто зазначити, що переживання ідентифікації вагітності не впливає на подальший розвиток материнства, а тільки відображає «стартовий» зміст потребнісно-емоційного і ціннісно-смислового блоків материнської сфери [10].

Для визначення психологічних особливостей ставлення до вагітності та материнства дівчат-підлітків ми використовували розроблену нами авторську анкету та Скринінг-тест ставлень вагітної І. В.Добрякова. Вибірка складалась з 20 дівчат віком від 14 до 20 років, серед яких троє вже народили, а інші сімнадцять вагітні.

Результати анкетування дали змогу зробити такі висновки: 50 % опитуваних дівчат є віком до 15 років, 35 % - від 15 до 17 років і 15% - респонденти 18-20 років, які народжували у підлітковому віці (рис.1.)

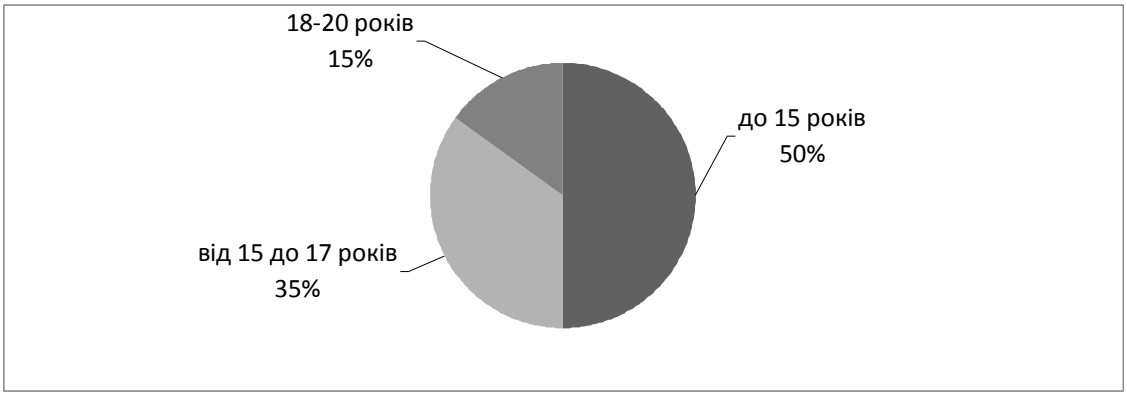

Рис. 1. Показники віку дівчат, які брали участь у анкетуванні

У 55 % респонденток перший статевий акт відбувся до 14-15 років, у решти 45 % - у віці від 16 років. При цьому серед 65% дівчат це сталося за ініціативою партнера, у 15 % - за їхньою власною і у 20 % за спільною ініціативою. Вік партнера 19-20 років переважає (60%), партнери віком від 17 до 18 також присутні – 40%, тобто однолітків серед партнерів не було у даній вибірці. Як бачимо, більшість дівчат-підлітків не відчували потребу в сексуальних стосунках, оскільки це була ініціатива хлопців, до того ж зазвичай старших за віком.

За результатами дослідження половина дівчат завагітніли у віці до 15 років, інша частина у 16 років. Більша кількість дівчат (70 %) - дізналась про свою вагітність, використовуючи тест на визначення вагітності, інші 30 % - звернулися до лікаря.

Щодо причин настання вагітності можемо сказати, що у 60 % випадків вагітність стала наслідком невикористання контрацепції, у 20 % - використанням неякісної контрацепції, у 15 % - використанням перерваного статевого акту як «засобу» контрацепції і 5 % - повторного статевого акту без використання презерватива(рис.2)

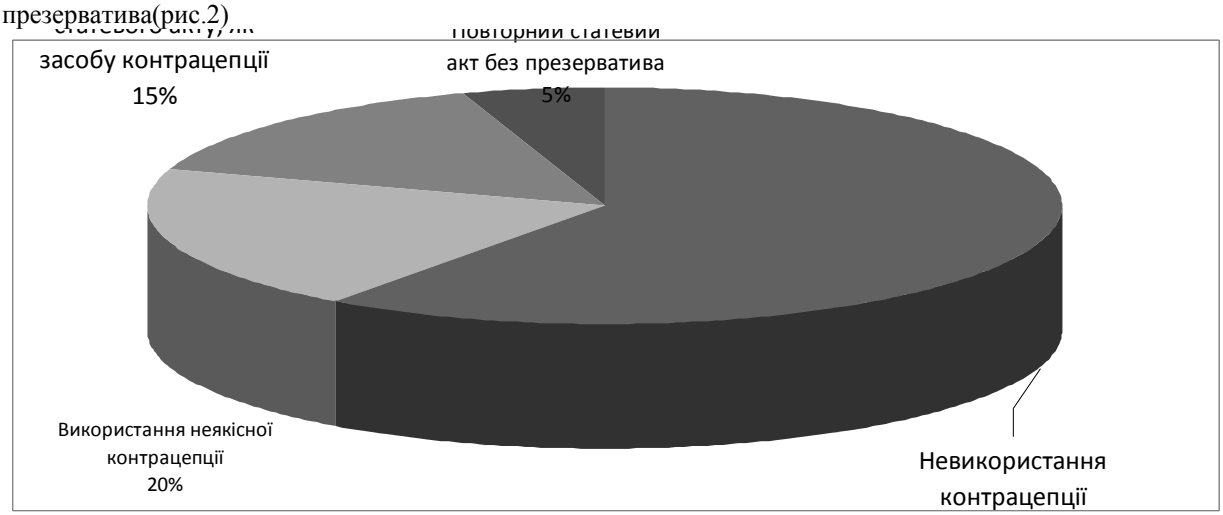

Рис. 2 Причини ранньої вагітності

Тобто дана вікова категорія дівчаток-підлітків почали статеве життя, не знаючи або не розуміючи важливості контрацептивних засобів, не усвідомлюючи усіх можливих наслідків, не турбуючись про власне здоров'я і не маючи ніяких знань про особливості сексуальності хлопців і дівчат.

Коли про вагітність дівчата повідомляли своїм хлопцям , то тільки у 20 % була позитивна реакція, у решти - звістка про вагітність супроводжувалась невдоволенням. 10 % хлопців просили дівчат зробити аборт.

Щодо реакції батьків на звістку про вагітність своєї дитини, то варто сказати, що у 40 % була позитивна реакція. Лише п'ята частина батьків партнера позитивно реагували на вагітність, у решти випадків реакція батьків з обох сторін була негативною. Таким чином, отриманий стрес з приводу небажаної вагітності супроводжувався додатковими негативними переживаннями дівчаток, тривожністю, страхом через неприйняття, осуд, зневагу.

На питання «Що ви зробите, коли народите дитину?» дівчата однозначно написали, що залишатимуть дитину собі і виховуватимуть 40 % - разом з батьком дитини, 20% будуть самі виховувати дитину, а інші 40% - дали відповідь, що виховуватимуть зі своїми батьками. Тобто, незважаючи на усі негаразди, бажання не заподіяти шкоду майбутній дитині було переважаючим.

Для визначення ставлення до вагітності дівчат-підлітків ми використовували «Скринінг-тест ставлень вагітної» І. В.Добрякова. Методика дозволяє дослідити тип психологічної компонентагестаційної домінанти (ПКГД), що являє собою особистісні зміни та реакції дівчинки у системі її ставлень, зокрема у ставленні до своєї вагітності, до її майбутньої дитини.

І. В. Добряков виокремлює п'ять типів психологічного компонента гестаційної домінанти, а саме оптимальний, гіпогестогнозичний, ейфоричний, тривожний та депресивний [6].

Аналізуючи результати діагностики, можна відмітити наступні показники за п'ятьма шкалами у групі досліджуваних вагітних дівчат.

Оптимальний тип ПКГД, який характеризується відповідальним ставленням до вагітності, спостерігався у 35% вагітних дівчат, серед яких тільки 15 % одружені і у 10% випадків їхню вагітність сприйняли позитивно.

Гіпогестогнозичному типу ПКГД властиві байдуже ставлення до вагітності та небажання змінювати свій життєвий сценарій, тип спостерігався у 15% вагітних дівчат, які не одружені та у яких реакція батьків була негативною.

Ейфоричний тип ПКГД, який зазвичай виражений у дівчата з істеричним типом акцентуації, спостерігався у 15%, які не одружені, проте планують одружитися і реакція у їхніх батьків була позитивною.

Тривожний тип ПКГД, назва якого свідчить про ставлення до свого нового стану, спостерігався у 20 % респонденок, які виховуватимуть дитину самі, без батька.

Депресивний тип ПКГД, що являє собою неприйняття свого стану і поява депресії через це, спостерігався у 15% дівчат, у яких реакія хлопців на звістку була негативною.

Як бачимо, отримані результати свідчать, що дівчатам, які одружуються та факт їхньої вагітності сприйняли позитивно, властиве почуття психоемоційного благополуччя, психічного спокою та врівноваженості. Для дівчаток, які не бачуть перспективи заміжжя та при негативній реакції батьків і партнера, притаманний негативний психоемоційний фон перебігу вагітності, що виявляється у схильності до психічного неспокою та засмученості.

Таким чином, у вагітних підлітків, які заміжні або планують вийти заміж, спостерігається позитивний емоційний фон, що може свідчити про безумовне прийняття рішення виношувати дитину, адаптацію до нової ролі. У дівчат, не задоволених стосунками з партнером, домінують неадекватні типи переживання вагітності, що може свідчити про низький рівень емоційної підтримки партнера. Також, вагітним, які оцінюють свій стан як сприятливий, властивий більш виражений позитивний психоемоційний фон перебігу вагітності, вони приймають свою вагітність, адаптовані до нового стану, у них сформований оптимальний, або адекватний тип переживання вагітності.

Висновки. Вагітність у підлітковому віці викликає цілий комплекс проблем і тривог – складні стосунки з рідними, проблеми з батьком майбутньої дитини, з навчанням, несамостійність і залежність від батьків, опікунів. Все це призводить до важкого нервово-психічного стану дівчини, що відіб'ється на перебігу її вагітності. В юних вагітних спостерігається високий рівень тривоги, страхи, пов'язані з очікуванням конкретних загрозливих подій (самотності, реакції вчителів, батьків). Для них характерні нервове виснаження, нестійкість уваги, образливість, порушення сну і плаксивість. Період адаптації до вагітності супроводжується занепокоєнням. Іноді під час вагітності дівчатами-підлітками вживається алкоголь, вони палять, ведуть статеве життя, ігнорують явні ознаки вагітності. Таким чином, вагітність в пубертатному періоді зумовлює грубе порушення не тільки в розвитку статевої та материнської поведінки, а й багатьох особистісних утворень. Проте є випадки, коли вагітні дівчата-підлітки, позитивно сприймаюсь свій стан і готуються ставати матерями, незважаючи на свій вік. Основним у цій ситуації є підтримка рідних дівчинці людей, тобто батька самої дитини та її власних батьків, тому особливості переживання вагітності зазвичай напряму пов'язані з прийняттям свого стану як вагітної дівчини, так і її батьків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белогай К.Н. Современные подходы к психологическому исследованию беременности /К. Н. Белогай// Вопросы психологии. – 2001. - №2. – С. 22-36.
2. Бергум В. Моральный опыт беременности и материнства /В. Бергум// Человек. – 2000. - №2. – С. 16-27.
3. Братусь І. В. Соціально-педагогічна робота з юними матерями у США та Великій Британії : дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / І. В. Братусь // Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ. – 2007. – 229 с.
4. Брутман В.И. Влияние семейных факторов на формирование девиантного материнства / В.И. Брутман А.Я. Варга И.Ю. Хамитова // Психологический журнал. – 2000. - №2. – С. 79-88.
5. Григорьева Н.А. Здоровье детей, рожденных у юных матерей / Н. А. Григорьева, Н. В. Саввина // Репродуктивное здоровье детей и подростков. - 2011. - №6. - С.10-17.
6. Гурко Т.А. Опыты сексуальных отношений, материнства и супружества несовершеннолетних женщин /Т.А.Гурко //Социологические исследования. – 2002. - №2. - с. 88-91
7. Филлипова Г.Г. Материнство и основные аспекты его исследования в психологи // Вопросы психологии. – 2001. - №2. – С. 22-37.

Оленчук М.

Науковий керівник – доц. Свідерська Г.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНИХ ІНТИМНИХ СТОСУНКІВ У ЗРІЛОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Навряд чи знайдеться більш-менш культурна людина, яка б не чула і не вживала слово «інтим», а також похідні від нього слова та словосполучення. У той же час на прохання дати визначення цьому поняттю навіть професійні психологи відчувають певні труднощі.

Проте чим більше відомостей ми отримуємо про світ інтимного, тим складнішою видається спроба сформувати його цілісний, завершений образ. В.О. Татенко зазначає, що вже саме існування такого феномену, як інтимне життя, передбачає й навіть вимагає розглядати його як цілісну функціональну структуру, відкриту до взаємодії із світом, готову до постійних змін і розвитку [5].

Психологічна сутність поняття інтимності набуває найрізноманітнішого бачення зі сторони науковців. Як правило, поняттям інтимність описують певного роду близькість, тісний зв'язок, який має особливе значення для людини.

На думку Г.Юрчинської, сьогодні вивчення інтимності як психологічного явища нагадує ситуацію метушні біля «вавилонської вежі»: інтимність як міжособистісна подія (Д. Штерн), інтимність як компонент кохання (Зик Рубі; Р. Дж. Стенберг), інтимність як близький зв'язок (Г.Ф.Келлер), інтимність як цінність дружби (І.Кон), інтимність як потреба і умова приєднання людини до групи (В.Шутц, Р. Валгмаа, Е.Нимм), інтимність як тісна психологічна комунікація (І. Тартаковська), інтимність як високий рівень довіри, інтимність як емоційне ставлення до іншого і як функція невербальної комунікації (М.З. Паттерсон), інтимність як форма приватності у спілкуванні (А. Вестін; Т. Алєксєєнко), інтимність як сплетіння життєвих середовищ (А.Л. Кінтас), інтимність як стосунки на рівні его-станів «дитина - дитина» без гри та експлуатації (Е.Берн), інтимність як стадія розвитку особистості (Е.Еріксон) тощо. Виділяють різні форми інтимності: тілесна, особиста (особистісна), духовна, емоційна, інтелектуальна, ціннісна, сексуальна [4]. Перераховані аспекти є не що інше як змістові складові зазначеного явища.

Мета статті – з'ясувати сутність інтимних стосунків та розкрити психологічні умови розвитку їх гармонійності у зрілому юнацькому віці.

Зазвичай, поняття інтимність використовується у контексті любовних та сексуальних стосунків. Так, аналізуючи проблеми чуттєвої та сексуальної інтимності, Гері Ф. Келлер зазначає, що для інтимності необхідна співучасть у відносинах. Тому співучасть у інтимних відносинах означає, що людина повинна певною мірою усвідомлювати те, що відбувається на даний момент та з відповідальністю ставити до комунікації або дій, якщо такі необхідні.

Г.Олпорт одним із критеріїв особистісної зрілості вважає здатність встановлювати близькі міжособистісні стосунки. Зокрема, у цьому зв'язку він згадує дружню інтимність і співчуття. Дружній інтимний аспект відносин, з позиції автора, - це здатність людини виявляти до сім'ї, близьких друзів глибоку любов, позбавлену власницьких почуттів або ревнощів.

У теорії Роберта Дж. Стернберга інтимність розглядається як складова кохання, один із трьох його компонентів. Зокрема, інтимний компонент передбачає наявність близьких взаємин, які включають в себе: бажання підвищити добробут коханої людини, відчуття щастя з коханим, глибоку повагу до коханої людини, можливість розраховувати на кохану людину, коли це необхідно, взаєморозуміння, вміння ділитися своєю власністю з коханою людиною, отримувати та надавати духовну підтримку, сексуальні відносини, усвідомлювати значущість коханої людини в житті. Інтимність - це почуття близькості, прихильності, яке з'являється в любовних відносинах.

Таким чином, проведений нами аналіз наукової літератури дозволив стверджувати, що *інтимні відносини – це змістовні відносини двох людей, з глибоко особистісними, таємними і задушевним переживаннями, які проявляються у пристосованості поведінки однієї людини до виражених потреб іншої людини заради найбільш повного, взаємного задоволення*.

Емпіричне дослідження інтимних стосунків молодих пар ми розпочали із з’ясування того, як розуміють поняття інтимних гармонійних стосунків пари зрілого юнацького віку за допомогою авторської анкети «Розуміння поняття інтимних стосунків». Також нами було досліджено сексуальний профіль за методикою «Оцінка сексуального профілю» (А. Н. Обозової) та інтимну сумісність партнерів «Тест на сумісність пари» (Л. Пономаренко). У дослідженні брали участь 15 пар зрілого юнацького віку.

За отриманими даними авторської анкети було виявлено такі результати. Більшість дівчат розуміє інтимні стосунки як секс (57%), в той час як 60% хлопців визначають інтимні стосунки через поняття кохання. З’ясовуючи роль інтимних стосунків у житті кожного досліджуваного, було виявлено, що незалежно від статі вони посідають одне з найважливіших. Це трактується тим, що інтимні стосунки є невід’ємною частиною стосунків кожної пари.

При дослідженні поняття «гармонії інтимних стосунків» було виявлено, що усі досліджувані пари стверджують про її присутність у їхніх відносинах. Юнаки визначали, що гармонійні інтимні стосунки будуються на довірі, турботі, щирості, близькості та задоволеннІ в сексуальному плані. Основною складовою вони вважають взаєморозуміння. Дівчата ж трактують наявність гармонії в стосунках через довіру, почуття любові. Взаєморозуміння та стосунки без протиріч вони виділяють як основні. На думку хлопців і дівчат гармонія інтимних стосунків залежить від багатьох аспектів. Це: сумісність характерів партнерів, одинакові цінності, установки, стереотипи, хороші стосунки з родичами партнера, сексуальний досвід, регулярний секс.

Дівчата виділяють такі аспекти як: зовнішня привабливість партнера, сумісність характерів партнерів, однакові цінності, установки, стереотипи партнерів, хороші стосунки із родичами партнера, статевий досвід, регулярний секс.

При дослідженні оцінки сексуально профілю юнаків та дівчат було виявлено, що у стосунках із партнерами для них характерна експресивність, сміливість, рішучість у поведінці та виражене почуття ревнощів. Лише невелика кількість хлопців (35%) здатна брати відповідальність за інтимні стосунки із партнеркою. Дівчата ж навпаки цілком і повністю беруть її на себе (100%). Обидві статі визначають кохання як найвищу цінність, однак вони не заперечують думки про те, що сексуальні стосунки є основою цієї любові.

Отримані результати щодо дослідження сумісності пар визначили, що у 60% пар виявлено високий рівень. Це свідчить про схильність до сумісності і довготривалого шлюбу.

Для 40% пар притаманний середній рівень сумісності. В даному випадку партнерам необхідно переглянути «пробіли», які наявні в тій чи іншій сфері життя та працювати над ними. Наприклад, відмінність інтересів партнерів, розподіл сімейних ролей тощо.

Отримані результати свідчать також про те, що стосунки часто залежать від ціннісних орієнтацій, життєвих установок партнерів. Для того, щоб створити гармонію у стосунках, необхідно докладати певних зусиль кожному із партнерів. Не існує просто ідеальних стосунків. Однак, гармонії в них можна досягнути за допомогою взаєморозуміння та бажання покращувати стосунки.

Гармонійні інтимні стосунки приносять радість і задоволення, доставляють задоволення і позитивні емоції. А відсутність гармонійних інтимних відносин часто стає причиною виникнення конфліктів у парі.

Проведене нами емпіричне дослідження дало змогу виділити наступні психологічні умови формування гармонійних інтимних стосунків у зрілому юнацькому віці.

Для того, щоб досягти гармонії в інтимних стосунках, молодим людям для початку необхідно навчитись спілкуватися. Немає особи, яка б не відчувала потреби в любові і душевному спілкуванні. Для

цього треба обговорювати з партнером спільне інтимне життя, спільно намагатися змінити те, що не подобається. Говорити частіше один одному про свої емоції, почуття, любов.

Ще однією умовою є пізнання партнерами один одного. Гармонійні відносини ґрунтуються не на новизні і незвичності, а на знанні особливостей і потреб один одного, здібностях та вмінні доставити взаємне задоволення [1]. Гармонії в інтимних стосунках можна досягти лише в складному і копіткому процесі пристосування партнерів один до одного. Тільки довготривалі стосунки допоможуть зрозуміти справжню радість сексу, доставити задоволення від уміння піднести партнера на вершину блаженства[2].

Гармонійні інтимні стосунки просто неможливі без кохання і поваги до партнера. Ці відносини базуються не на задоволенні природних потреб, а на досягненні сполучення не тільки тіл, а і енергії, і душ. Психологи небезпідставно стверджують, що в більшості випадків причиною розставання сексуальних партнерів є саме відсутність між ними кохання. Без присутності справжніх почуттів, секс, навіть самий хороший, ніколи не стане гармонійним.

Домогтися результату гармонійних інтимних стосунків вдається тим парам, які до них наполегливо прагнуть. Досягнення інтимної гармонії є завданням, яке потрібно вирішувати обом партнерам. Величезну роль у забезпеченні гармонійних інтимних стосунків відіграє присутність психологічної рівноваги у взаєминах партнерів, і, звичайно ж, прагнення до вдосконалення.

Висновки. Таким чином, інтимні стосунки – це змістовні стосунки двох людей з глибоко особистісними, таємними і задушевним переживаннями, які проявляються у пристосованості поведінки однієї людини до виражених потреб іншої людини заради найбільш повного, взаємного задоволення. Сутність таких відносин полягає у саморозкритті, відкиданні зовнішніх, рольових способів поведінки і здатності розділити внутрішнє життя з іншим.

Основними чинниками формування гармонійних інтимних стосунків у зрілій юності виділяють: уміння спілкуватись, пізнавати один одного, знання конкретного партнера, розуміння його неповторних особливостей, психологічна сумісність пари вміння і бажання вносити новизну у стосунки. Однак, найголовнішим чинником є кохання, тому що які б знання у нас не були про партнера, без істинного та щирого почуття ніякі стосунки не можуть бути гармонійними.

Проведене нами дослідження не претендує на вичерпне розв’язання складної та багатопланової проблеми інтимності та інтимних стосунків. У процесі роботи виокремився ряд напрямків, кожен із яких може стати предметом самостійного дослідження, зокрема, врахування особливостей впливу засобів масової інформації, мережі Інтернет на розвиток уявлень молоді про інтимне, гендерні відмінності у розумінні інтимного життя, дослідження психологічних особливостей становлення інтимних стосунків у парі тощо.

Тому **перспективи подальших досліджень** ми вбачаємо у детальному та всебічному дослідженні феномену інтимності людини на різних етапах її життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загудайлова Г. Интимные отношения пары: секреты гармонии [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.efamily.ru/articles/104/2149
2. Кутішенко В.П. Інтимність як форма самопізнання та пізнання іншої людини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://elibrary.kubg.edu.ua/360/1/V_Kutishenko_NP.pdf.
3. Обозов Н. Н. Совместимость и срабатываемость людей / Н.Н. Обозов. - СПб.: Облик, 2000.
4. Татенко В.О. Світ інтимного життя як предмет психологічного дослідження [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/1167
5. Татенко В. О. Психологія інтимного життя : [монографія] / В. О. Татенко. - Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 300 с.

Павлусь О.

Науковий керівник – доц. Олексюк В.Р.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ШЛЮБУ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ

Процес трансформації сучасної сім’ї як соціального інституту супроводжується тривожними ознаками її дезорганізації – збільшенням кількості розлучень, деструктивних конфліктів, формалізації стосунків, зниженням рівня народжуваності, послабленням виховного потенціалу сім’ї тощо. Одним із напрямків збереження шлюбу є розвиток психологічної готовності молодих людей до створення сім’ї.

У сучасній психології уявлення учнів старших класів про сім’ю вивчали Т. Демідова [1], Л. Долинська [4], І. Мачуська [2] та інші. Більшість сучасних дослідників (В. Кравець, Д. Луцик, В. Макаров, Н.Новікова, В. Постовий, Г. Сутріна, Н. Феоктистова, І. Шалімова та ін.) вказують на необхідність комплексного підходу до формування в молоді готовності до шлюбу.

Нами описуються результати діагностичного дослідження особливостей психологічної готовності до шлюбу у період ранньої юності, обґрунтовується вікова специфіка досліджуваного феномена, здійснюється аналіз уявлень старшокласників про майбутні шлюбно-сімейні стосунки.

У психолого-педагогічній літературі поняття «психологічна готовність до шлюбу» характеризується різнобічними підходами і розглядалось у працях М. Дяченка й Л. Кандибовича, Л.Коростильової, Г. Навайтіса, І. Панкова, В. Зацепіна, В. Каблукова, П.Кравчук, К. Шпарке. Узагальнюючи, можна стверджувати, що аналіз

результатів досліджень феномену психологічної готовності до створення сім'ї трактується провідними психологами сучасності як сукупність: мотиваційних компонентів (сукупності установок щодо майбутніх шлюбно-сімейних відносин); структурно-ієрархічних якостей особистості (як передумови психологічної сумісності з партнером і основи для створення гармонійних сімейних відносин); навичок та вмінь особистості (зумовлюють активну поведінку стосовно пошуку шлюбного партнера, реалізацію шлюбно-сімейних відносин) [8, с. 109-110].

Сучасна українська дослідниця А. Денисенко стверджує, що психологічна готовність до шлюбу – це динамічне утворення, яке становить складний синтез взаємопов'язаних та взаємообумовлених компонентів [2, с. 50-51]. Інша українська дослідниця Т. Левицька, психологічну підготовленість особистості школяра до шлюбу визначає як сприйняття ним цілого комплексу вимог, обов'язків і соціальних стандартів поведінки, якими регулюється сімейне життя загалом [7, с. 91-92]. На думку вітчизняного психолога А. Карасевич, готовність до шлюбно-сімейних взаємин є структурно складним утворенням, яке, включає взаємодію когнітивного, емотивного-вольового, мотиваційно-смислового та поведінкового компонентів [5, с. 313-314]. Враховуючи результати теоретичних досліджень, ми дійшли висновку, психологічними передумовами виникнення психологічної готовності до створення сім'ї має бути розуміння молодою людиною суті сімейно-шлюбної взаємодії та умов сімейного благополуччя, усвідомлення своєї відповідальності за створення сім'ї та своїх обов'язків, бажання бути з коханою людиною та турбуватися про неї, знання стратегій поведінки та способів дій у процесі сімейно-шлюбної взаємодії.

З метою виявлення психологічних особливостей готовності до шлюбу в ранньому юнацькому віці нами було організоване та проведене емпіричне дослідження з учнями 9 та 11 класів Лановецької ЗОШ-ліцей №1. Вибірка склала 26 учнів 9 і 28 учнів 11 класу. Для аналізу рівня сформованості даного феномену у дітей був зреалізований комплекс таких психодіагностичних методик, як тест-карта оцінки готовності до сімейного життя І. Юнда, визначення рольових очікувань та домагань у шлюбі (РОД) О. Волкової та методика визначення установок на сімейне життя Ю.Альошиної.

Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя І. Юнда дала змогу загалом оцінити психологічну готовність юнаків до майбутніх шлюбно-сімейних стосунків. Аналіз результатів дослідження готовності до сімейного життя учнів 9 та 11 класів представлений у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати дослідження готовності до сімейного життя учнів 9 і 11 класів за методикою І. Юнда (%)

№	Класи	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
1	9 клас	15,2	39,2	45,6
2	11 клас	25,2	53,2	21,6

Як видно з таблиці 2.1., в учнів 11 класу виявився вищий рівень готовності до сімейного життя порівняно з учнями 9 класу (відповідно високий рівень 25,2% і 15,2%, середній рівень 53,2% і 39,2%). Це показує значну динаміку у розвитку такого феномена самосвідомості як готовність до шлюбно-сімейних стосунків з 9 по 11 клас, пов'язану із загальною віковою тенденцією дорослішання зростаючої особистості. Аналіз результатів дослідження рольових очікувань та домагань у шлюбі за методикою (РОД) О. Волкової в учнів 9 класу представлений у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати дослідження рольових очікувань та домагань учнів 9 класу за методикою «РОД» Волкової (%)

№	Цінності	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
1	Інтимно-сексуальна сфера	9,615	46,15	44,23
2	Особистісна ідентифікація з партнером	19,23	46,15	34,62
3	Господарсько-побутова сфера	78,85	19,23	1,923
4	Батьківсько-виховна сфера	59,62	23,08	17,31
5	Соціальна активність	67,31	26,92	5,769
6	Емоційно-психотерапевтична	65,38	13,46	21,15
7	Зовнішня привабливість	59,62	26,92	13,46

Як видно з таблиці 2.2, високий рівень пріоритетності мають цінності господарсько-побутової сфери (78,85% опитуваних), соціальної активності майбутніх партнерів (67,31% вибірки), емоційно-психотерапевтичної функції подружніх взаємин (65,38% респондентів), а також 59,62% опитуваних вважають дуже важливою зовнішню привабливість партнера та цінності батьківсько-виховної сфери сім'ї. Відповідно 46,15% учнів 9 класу надали середнього рівня пріоритетності інтимно-сексуальній сфері подружжя, а також цінності особистісної ідентифікації з партнером (46,15% досліджуваних). Відповідний розподіл сімейних цінностей, на нашу думку, зумовлений тими реаліями, які побутують більшою мірою у батьківській сім'ї, підтримуються традиційними уявленнями про функції, розподіл обов'язків, пріоритети традиційної української родини. Аналіз результатів дослідження рольових очікувань та домагань учнів 11 класу представлений у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати дослідження рольових очікувань та домагань учнів 11 класу за методикою «РОД» Волкової (%)

№	Цінності	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
1	Інтимно-сексуальна сфера	13,51	51,25	35,24
2	Особистісна ідентифікація з партнером	24,20	56,13	19,67
3	Господарсько-побутова сфера	62,18	23,19	14,63
4	Батьківсько-виховна сфера	65,16	28,12	6,72
5	Соціальна активність	73,11	23,52	3,37
6	Емоційно-психотерапевтична	76,18	18,26	5,56
7	Зовнішня привабливість	52,12	23,19	24,69

Як видно з таблиці 2.3, для учнів 11 класу, як і для дев'ятикласників, високу значущість має емоційно-психотерапевтичної сфера відносин між подружжям (76,18% опитуваних), проте дещо збільшується (5.8%) надання переваги соціальній активності партнерів (73,11% респондентів). В сферу пріоритетних також попали господарсько-побутова (62,18% школярів), а також батьківсько-виховні функції сім'ї (65,161%). У порівнянні з дев'ятикласниками, значущість зовнішньої привабливості партнера для сімейної ідилії дещо зменшується, проте все рівно досить виражена при рангуванні юнаками сімейних цінностей (у 52,12% опитаних школярів). На таких самих низьких позиціях (лише незначно підвищується) як і в першої вибірки учнів пріоритетність інтимно-сексуальної сфери (13,51%) та значущість особистісної ідентифікації з партнером (24,21%). Таким чином, можна стверджувати, що рольові очікування та уявлення про ціннісно-смислову значущість сім'ї для старшокласників на початку і по закінченні вікового періоду не зазнають значних трансформацій та змін, залишаються в рамках традиційних для нашого суспільства уявлень про українську сім'ю. А також у більшості своїх випадків відповідають тим пріоритетам романтичного кохання, які притаманні цьому віковому періоду.

Діагностична методика визначення установок на сімейне життя Ю.Альошиної дала можливість дослідити погляди респондентів щодо найбільш значущих у шлюбно-сімейних стосунках сфер. Порівняльний аналіз учнів 9 і 11 класу засвідчує наявність відмінностей між домінуючими установками щодо майбутнього шлюбу (табл. 2.4).

Таблиця 2.4.

Результати дослідження домінуючих установок щодо майбутнього шлюбу учнів 9 і 11 класів за методикою Ю.Альошиної

Показник	Домінуюча установка	
	Учні 11 класу	Учні 9 класу
Ставлення до людей (СЛ)	Поміркований оптимізм та песимістичне ставлення до людей	Оптимістичне ставлення до людей
Ставлення до обов'язку та задоволення (03)	Орієнтації на обов'язок та задоволення у рівних пропорціях	Орієнтація на задоволення у шлюбі
Ставлення до дітей (СД)	Визнання високої значущості ролі дітей у шлюбному житті	Визнання високої значущості ролі дітей у шлюбному житті
Ставлення до автономності чи залежності (СА)	Орієнтація на автономність у подружньому житті	Орієнтація на спільну діяльність у подружньому житті
Ставлення до розлучення (СР)	Негативне або стримано обережне ставлення до розлучення	Лояльне або стримано обережне ставлення до розлучення
Ставлення до любові романтичного типу (СЛРТ)	Орієнтація на прагматичну побудову стосунків у шлюбі	Орієнтація на пошук романтики у шлюбі
Оцінка значення сексуальної сфери у сімейному житті (ЗС)	Висока значущість ролі сексуальної сфери у шлюбі	Недооцінка ролі сексуальної сфери у шлюбному житті
Ставлення до «заборонених сфер сексу» (СЗС)	Готовність обговорювати тему сексу у подружньому житті	Готовність обговорювати тему сексу у подружньому житті
Ставлення до устрою у родині (СУР)	Егалітарна установка	Традиційне (патріархальне) бачення ролі жінки у шлюбі
Ставлення до грошей (СГР)	Орієнтація на ощадливе ставлення до грошей	Схильність до марнотратства

Отже, в результаті порівняння даних таблиці 2.4. можна стверджувати, що в учнів 11 класу домінуючими установками є: орієнтації на обов'язок та задоволення у рівних пропорціях; орієнтація на автономність у подружньому житті; негативне або стримано обережне ставлення до розлучення; орієнтація на прагматичну побудову стосунків у шлюбі; визнання високої значущості сексуальної сфери у шлюбі; егалітарна установка щодо родинного устрою; орієнтація на ощадливе ставлення до грошей. В учнів 9 класу домінуючими установками є: орієнтація на задоволення у шлюбі;орієнтація на спільну діяльність у подружньому житті; лояльне або стримано обережне ставлення до розлучення; орієнтація на пошук романтики у шлюбі;недооцінка ролі сексуальної сфери у шлюбному житті; традиційне (патріархальне) бачення ролі жінки у шлюбі;схильність до марнотратства.

ВИСНОВКИ

1. Психологічна готовність до створення сім'ї трактується провідними психологами сучасності як сукупність мотиваційних компонентів, структурно-ієрархічних якостей особистості; її навичок та вмінь.

Учні 9 класу загалом обізнані з елементарними сімейними нормами; визнають необхідність розподілу домашніх обов'язків; мають поверхові уявлення про особливості статево-рольової поведінки партнерів у шлюбі; не надають важливого значення особистісній ідентифікації сімейної пари; мають достатні уявлення про виконання батьківських і материнських функцій виховання і догляду за дітьми.

Учні 11 класу обізнані з сімейними нормами поведінки; виокремлюють особливості статево-рольової поведінки партнерів у шлюбі; готові до розподілу і виконання домашніх обов'язків; у них ще не повною мірою сформовані установки, необхідні для гармонійного спілкування у шлюбі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демидова Т.А. Психологические особенности формирования представлений о будущейсемье у юношей и девушек / Т.А. Демидова // Психологія. Збірник наукових праць. Випуск 18. – К.: НПУ ім. М.Драгоманова, 2011. − С.150–153.
2. Денисенко А.А. Исследование психологической готовности молодежи к супружеским взаимоотношениям / А.А. Денисенко // Наука і освіта. – Одеса, 2012. – № 2. – С. 15-18.
3. Долбик-Воробей Т.А. Студенческая молодежь о проблемах брака и рождаемости / Т.А. Долбик-Воробей // Социс. – 2013. – №11. – С.78-83.
4. Долинська Л.В. Підготовка молоді до сімейного життя (Соціально-психологічний тренінг) / Долинська Л.В., Демидова Т.А. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2002. – 73 с.
5. Карасевич А. П. Зміст і структура готовності студентів до шлюбу і створення сім'ї / А. П. Карасевич // Освітянські обрії: реалії і перспективи: зб. наук. пр. – К.: ІПТО, 2007. - №(3). – С. 313-314.
6. Ковалев Г.В. Социальная психология семейных отношений / Г.В. Ковалев. − СПБ.: СПБГУ, 1998. – 286 с.
7. Шнейдер Л.Б. Психология семейных отношений. Курс лекций / Л.Б. Шнейдер. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 388 с.

Сеньковська О.

Науковий керівник – доц. Андрійчук І. П.

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Проблема мотивації є однією із ключових проблем психології. Фактично жодна із психологічних теорій не оминає питання спонукання до активності, тобто мотивів. А навчальна мотивація посідає особливе місце у загальній структурі мотивації людини. Розглядаючи навчання як процес набуття індивідуального досвіду, стає зрозумілим, що саме мотиви навчання – перші у структурі мотивів людини і багато в чому зумовлюють її подальшу активність.

Мотивація навчання відіграє важливу роль у становленні особистості, адже без неї неможлива ефективна учбова діяльність і розвиток здатності та потреби до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти. Саме у молодшому шкільному віці закладається основа для подальшого учіння школяра і часто від бажання вчитися у початковій школі залежить і прагнення до учіння у середніх та старших класах.

Проблема мотивації досліджується у психології досить широко (С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, Л. Божович, Г. Костюк, П. Якобсон, Х. Хекхаузен, Є. Ільїн, М. Матюхіна, А. Маркова, Т. Гордєєва, М. Боришевський, Ю. Гільбух, С. Максименко, В. Семиченко, Ю. Швалб та ін.), але незважаючи на велику кількість робіт у цій галузі, її не можна вважати повністю вирішеною. Значний внесок у вивчення проблеми мотивації учіння у молодших школярів зробили вітчизняні вчені М. Алексєєва, О. Скрипченко, М. Дригус, Н. Зубалій, С. Дрозденко, Н. Пророк та ін. Зокрема, розкриті структурні, змістовні та динамічні характеристики мотивів учіння дітей шестирічного віку, особливості та тенденції розвитку ставлення до учіння у молодших школярів з різною успішністю, умови цілеспрямованого формування позитивної мотивації учіння.

Психологічні дослідження онтогенезу мотивації (С. Канюк, Т. Марютіна, С. Москвичов, Л. Божович, Є. Ільїн, В. Шадриков) дали змогу виділити групи мотивів, які лежать в основі здійснення учбової діяльності. Формування мотивації учіння через організацію діяльності стало предметом вивчення в руслі досліджень під керівництвом П. Гальперіна, В.Давидова, Н. Тализіної, Д. Ельконіна. Виникнення феномену «мотиваційного вакууму» наприкінці початкової школи доводиться у роботах М. Алексєєвої, О. Дусавицького, О. Киричук, М. Матюхіної, А.Маркової, В.Мерліна, В. Моргуна [3].

У сучасній школі питання мотивації навчання без перебільшення може бути назване центральним, оскільки мотив є джерелом діяльності і виконує функцію спонукання до діяльності. Молодший шкільний вік сприятливий для того, щоб закласти основу для вміння та бажання вчитися. Мотиваційна готовність до школи – важлива складова психологічної готовності дитини до навчання в школі. Однією з головних умов успішного творчого засвоєння знань є наявність мотивів навчання, їх зміст і стійкість.

Мета статті полягає у теоретико-емпіричному дослідженні мотивації до навчальної діяльності у молодшому шкільному віці.

У загальному розумінні мотивація – це сукупність рушійних сил, що спонукають людину до виконання визначених дій; процес свідомого вибору нею певних дій, зумовлених комплексним впливом зовнішніх і внутрішніх факторів.

Саме мотивація навчання спонукає дитину до певної діяльності з метою розширення й поглиблення знань, вона є засобом підвищення успішності навчання, а також активізує процес навчання. А.К. Маркова підкреслює, що «навчальна мотивація складається з ряду спонукань, які постійно змінюються і вступають у нові зв`язки один з одним. Тому становлення мотивації – не просте зростання позитивного або посилення негативного ставлення до навчання, а ускладнення структури мотиваційної сфери, спонукань, які входять до неї» [4, с.15].

Отже, навчальна мотивація залежить від внутрішніх і зовнішніх факторів і проявляється в умовах навчальної діяльності, яку А.К. Маркова трактує як діяльність учня, яка протікає у межах навчального процесу, активність учня щодо засвоєння нових знань і оволодіння способами їх здобування.

Мотивацію, яка спонукає до навчальної діяльності, поділяють на зовнішню та внутрішню. Зовнішня проявляється тоді, коли учень мотивований зовні, наприклад, вчителем або батьками, він бере участь у навчальному процесі заради похвали, визнання або, щоб уникнути покарання. При зовнішній мотивації дитина мало зацікавлена в саморозвитку і працює на короткотривалу перспективу. Тобто заради того, щоб заслужити схвалення, не отримати низький бал, а не задля власного розвитку та удосконалення. Як наслідок, такі учні вважають причиною своїх невдач і неуспішності зовнішні сили і відчувають, що не можуть впливати на ситуацію, що склалася. Свою невдачу вони сприймають як постійну й закономірну, а не як одноразову помилку. Такі діти потребують постійного заохочення. Якщо ж їх не хвалять, то в них виникає переконаність у відсутності у них здібностей.

При внутрішній мотивації учні мають працювати заради цілей, які вони самі для себе визначили, а не тих, які нав'язали їм інші. За таких умов розвивається глибинний інтерес до предмету. При наявності внутрішньої мотивації задіяні такі внутрішні фактори особистості, як потреби, інтерес, допитливість, задоволення. Учень навчається не заради зовнішньої винагороди. Вони отримують внутрішню винагороду за рахунок підвищення почуття власної гідності, самооцінки, задоволення від того, що досягнули мети. Такі учні мало звертають увагу на оцінки чи заохочення вчителя, а працюють охоче завдяки внутрішньому інтересу, бажанню досягнути поставленої мети. Внутрішньо мотивовані учні невдачу пояснюється тим, що недостатньо опрацювали матеріал, тобто приймають відповідальність за свої невдачі на себе самих. Такі висновки щодо власних невдач активізують пізнавальний інтерес школяра [1].

Показники навчальної діяльності при зовнішній мотивації характеризуються тим, що тенденція до продовження діяльності припиняється, якщо зникають зовнішні стимули. Така мотивація стримує творчість, учні надають перевагу спрощеним завданням, що призводить до втрати інтересу й активності. Ефективність засвоєння навчального матеріалу не є високою, тому, що спостерігається лише поверхневе оволодіння навчальним матеріалом.

На відміну від зовнішньої, внутрішня мотивація полягає в тому, що тенденція до продовження навчальної діяльності триває досить довго. Така мотивація сприяє одержанню задоволення від роботи, викликає інтерес, радісне збудження, підвищує самоповагу особистості. Учні з такою мотивацією надають перевагу ускладненим завданням, що полегшує виконання дій, які вимагають евристичного підходу. Для такої мотивації характерним є більш високий рівень засвоєння теоретичного матеріалу, вона більш успішно впливає на пізнавальні процеси та поведінку особистості, сприяє формуванню творчого мислення [5].

Залежно від етапу навчання, розрізняють вступну і поточну мотивацію. Вступна мотивація може здійснюватися у формі бесіди, показу, демонстрації того чи іншого предмета або явища, на яке буде спрямовано весь процес навчання. При цьому основними методами є мотивуючий вступ і мотивуюча демонстрація. Поточна мотивація спрямована на підтримку постійного інтересу до навчальної діяльності. Вона може здійснюватися різними методами навчання відповідно до етапів формування діяльності, у процесі його пояснення, у ході виконання практичних завдань, або ж у процесі контролю.

Говорячи про мотивацію навчальної діяльності як засіб підвищення якості знань учнів, Г.О. Лапіна описує такі типи мотивації:

1. Мотивація досягнення успіху, яка характеризується бажанням правильно і якісно виконати завдання, і отримати потрібний результат. Така мотивація орієнтує дитину на якість та результативність навчальних дій, незалежно від оцінки, сприяє формуванню саморегуляції.

2. Мотивація престижу є найхарактернішою для дітей із підвищеною самооцінкою і схильністю до лідерства. Вона спонукає школяра навчатися краще, ніж однокласники, виділяючись серед них, бути першим. Але постійне суперництво з однолітками, зверхнє ставлення до них заважає формуванню позитивних і довірливих стосунків з колективом.

3. Мотивація уникнення невдач, переважно проявляється у дітей, які не встигають у навчанні. Учні намагаються у будь-який спосіб уникнути негативної оцінки і тих наслідків, які вона може спричинити. Ця мотивація надає процесу навчання негативного емоційного забарвлення, може викликати у дитини страх і тривогу [2].

Таким чином, можна констатувати, що мотивація людини до діяльності є певною сукупністю рушійних сил, які спонукають людину до здійснення тих чи інших дій. Ці сили можуть знаходитися як всередині людини, так і впливати зовні, змушуючи її усвідомлено чи не усвідомлено робити деякі вчинки.

Мета емпіричного дослідження полягала у тому, щоб визначити рівень мотивації до навчання у молодшому шкільному віці за допомогою адекватного діагностичного інструментарію.

Основними методичними прийомами були: спостереження, тестування, бесіда.

У психодіагностичному дослідженні нами використані наступні методики:

– Методика діагностики усвідомлених мотивів (М. В. Матюхіної), яка спрямована на виявлення найбільш та найменш усвідомлених мотивів навчання.

– Методика «Спрямованість на набуття знань» (Є.П. Ільїн, Н. А. Курдюкова), яка вивчає спрямованість дитини на отримання знань.

– Методика «Спрямованість на оцінку» (Є.П. Ільїн, Н.А. Курдюкова), якавивчає те, на що спрямовує своє навчання дитина: на оцінку чи на знання .

Після аналізу літератури обрано саме ці методики у зв'язку з тим, що перша з них (методика діагностики усвідомлених мотивів) вивчає, наскільки дитячі мотиви до навчання є усвідомленими, та які саме ці мотиви – соціальні чи пізнавальні. Наступні дві методики – «Спрямованість на набуття знань» та «Спрямованість на оцінку» визначають, для чого вчиться дитина: задля знань, чи для оцінки.

Вибірка складалася із 40 учнів двох четвертих класів Тернопільської спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №5 з поглибленим вивченням іноземних мов, які навчаються за однаковими програмами. Тестування проводилося груповим методом у три етапи, відповідно до кількості обраних методик.

Кількісні результати діагностики двох проведених методик подано нижче.

Рис.1. Результати дослідження мотивації до навчальної діяльності за методикою «Спрямованість на набуття знань»(Є.П. Ільїн, Н.А. Курдюкова).

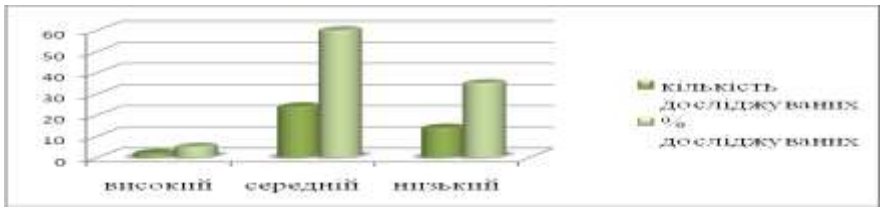

Рис.2. Результати дослідження мотивації до навчальної діяльності за методикою «Спрямованість на оцінку» (Є.П. Ільїн, Н.А. Курдюкова).

Якісний аналіз полягає у теоретичному описі отриманих результатів. Результати методики «Спрямованість на набуття знань» показують що у 35% учнів високий рівень спрямованості на набуття знань. Тобто це діти, які досить чітко розуміють суть свого навчання у школі, які знають що таке навчання і усвідомлюють його значення у своєму житті. Такий рівень свідчить про те, що навчання для дітей є пізнанням чогось нового, цікавого, вони ретельно та старанно готують уроки, аналізують власні знання та відповіді після отримання низької оцінки. 65 % – це учні у яких середній рівень спрямованості на набуття знань. Це діти з частковою усвідомленістю суті та важливості навчання, для них навчання не є лише пізнанням чогось нового, але для них - це і обтяжливе завдання. Отримавши погану оцінку, такі діти не завжди починають вчитися, щоб виправити її, інколи їхнє бажання вчитися може залежати від того чи будуть за це виставлятися оцінки. Для них буває важливішою оцінка, аніж отримані знання. Ні в одного досліджуваного не виявлено низького рівня спрямованості на набуття знань.

Методика «Спрямованість на оцінку» показала такі результати: 5% учнів – високий рівень спрямованості на оцінку, тобто йде орієнтація не на отримання знань, а на отримання позитивної оцінки. Така мотивація для дитини є досить негативною, тому що оцінка не замінить знань, які будуть потрібні для дитини. У 60% досліджуваних виявлено середній рівень спрямованості, який також має негативний вплив на навчання учнів. Таким дітям не завжди зрозуміло що результатом навчання повинні бути знання, а не оцінка, вони часто можуть зациклюватися на негативних оцінках, важко переживати через них, якщо оцінку отримано на початку уроку, такі діти перестають працювати в подальшому протягом уроку. У 35% досліджуваних, низький рівень спрямованості на оцінку. Такі учні реально оцінюють свої

знання, усвідомлюють їх, адекватно реагують на поставлені їм оцінки, не зациклюються на них, розуміють що кінцевим результатом є знання, а не отримана оцінка, яка нічим не допоможе їм у житті на відміну від знань які вони набувають у школі.

Отже, як бачимо, проблема мотивації є достатньо вивченою, як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Суть її полягає у тому, що вона є певною рушійною силою, що спонукає дитину до виконання потрібних дій. Правильно сформована навчальна мотивація для учнів початкової школи є важливим аспектом, від якого залежить як сам процес навчання, так і подальше життя дитини.

Відомо, що є різні види мотивації, із якої виходять різні за своїм змістом мотиви. Для того щоб розвивати мотивацію і сприяти формуванню мотивів, зокрема в учнів, потрібно: створювати проблемні ситуації, ситуації успіху, включати дітей у колективні форми роботи, і ще важливим є те, щоб під час уроку панував доброзичливий клімат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексєєва М. І. Мотиви навчання учнів: посібник для вчителів / М. І. Алексєєва – К.: Радянська школа. – 1974. – 120 с.
2. Лапіна Г. О. Формування мотивації навчання молодших школярів [Текст] / Г. О. Лапіна // Початкове навчання та виховання: Науково – методичний журнал. Харків, 2011, – № 25. – С. 2-25.
3. Маркова А. К. Мотивацияучения и еёвоспитание у школьников / А. К. Маркова – М.: Педагогика, 1983. – 232 с.
4. Маркова А. К. Формированиемотивацииучения в школьномвозрасте. – [Пособие для учителя] / А. К. Маркова – М.:Просвещение, 1983. – 96 с.
5. Туріщева Л.В. Формування мотивації навчання / Л.В.Туріщева// Управління школою.– 2007.– №2.– С.16-2 – 16-6.

Байко О.

Науковий керівник – доц. Свідерська Г.М.

ВЧИНКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Стратегія сучасної вищої освіти в цілому і підготовки психологів зокрема втілюється у принциповій спрямованості змісту і форм навчального процесу на пріоритет особистісно-орієнтованих технологій, міра ефективності яких істотно залежить від того, як широко врахований у них потенціал людини у її суб'єктності, враховані її психологічні особливості, перспективи розвитку. Як свідчить аналіз останніх психологічних розробок, найбільш перспективним може вважатися вчинковий підхід до вивчення і реформування системи підготовки фахівців. При цьому важливим видається поєднання цієї категорії з особистісно-професійним потенціалом людини. Стає зрозумілим, що тільки людина з розвинутим вчинковим потенціалом може допомогти клієнтові вирішити його проблеми. У зв`язку з цим виникає низка питань, пов`язаних з підготовкою психолога-практика.

Джерела уявлень про реалізацію різних аспектів потенціалу людини як можливості особистісної й професійної самореалізації містяться у працях Б. Ананьєва, Г. Костюка, Н.Кузьміної, С. Максименка, В. Моляко, В. Мясищева, К.Платонова, Т. Титаренка, В. Татенка. На актуальність проблеми формування професійно важливих якостей особистості майбутнього психолога наголошують О.Бондаренко, Ж.Вірна, Л.Долинська, Н.Коломінський В.Панок, Н.Пов`якель, Н.Чепелєва, Т.Яценко. Водночас вивчення наукової літератури з проблеми вчинкового потенціалу показало недостатню кількість досліджень щодо факторів впливу на становлення вчинкового потенціалу майбутнього психолога.

Формулювання мети статті. Відтак *метою статті* є обґрунтування психологічних особливостей вчинкового потенціалу особистості як передумови ефективності професійної діяльності психолога.

Важливість розвитку людських ресурсів усвідомлюється та підтримується міжнародною спільнотою. В програмних документах ООН розвиток людини розглядається як можливість людини вести життя, яке представляє для неї цінність, і реалізовувати свій людський потенціал. Самореалізація особистості починає набувати суттєвого значення, і у зв'язку з цим дослідники починають звертатися до поняття «потенціал».

Поняття «потенціал» широко використовується у багатьох наукових сферах, зокрема, в психології, педагогіці, економіці, фізиці, хімії та інших. За Оксфордським словником, термін «потенціал» визначається як можливість того, що щось буде розвиненим або використаним; риси, що вже існують та можуть бути розвиненими. Останнім часом значно збільшилася кількість публікацій з приводу досліджень потенціалу особистості в психології, проте й досі існує термінологічна неузгодженість визначення вказаного поняття та його структурних складових.

Поняття «потенціал» у роботах філософів і вчених трактується як «внутрішній смисловий слух» (Г. Батищев); як «прагнення, життєвий дух, напруга, активний рух» (А. Бондар); як «здатність творити світ для себе» (М. Лоський, С. Франк, С. Рубінштейн, А. Лосєв); як «життєва стратегія і життєва перспектива» (К. Абульханова–Славська) [11, с. 548].

В психологічній науці потенціал особистості частково описується в таких психологічних термінах: неактуалізовані можливості, задатки, здібності, потреби, ціннісні орієнтації, якості особистості, нахили, приховані структуровані ресурси, резерви, творчі імпульси, внутрішня енергія, продуктивні сили, потреби пізнання самого себе та інших. Також потенціал особистості пов'язується з процесами

актуалізації, реалізації, розгортання, відтворення, розкриття, втілення, сходження до себе, прагнення «вийти за власні межі», самотворення, самовираження, самоствердження, самореалізації, розвитку (інтерактивного, рольового, соціокультурного), інтеріоризації.

Надзвичайно важливе поняття потенціалу, представлене в дослідженнях Д. Богоявленської. Вчена відзначає властивість потенціалу як стадію виходу людини на новий рівень, і ототожнює його з поняттям «творча особистість» з розвиненими творчими здібностями і творить, шляхом застосування оригінальних способів діяльності, нових матеріальних / духовних цінностей [9, с. 92].

До поняття потенціалу зверталися відомі психологи, зокрема В.М`ясищев, Б. Ананьєв, Б.Ломов та ін. Зокрема, за В. М`ясищевим, потенціал особистості – це «система її відносин до зовнішнього світу і до самого себе» [3, с. 51]. Натомість Б. Ананьєв у поняття «потенціал» включав «розвиток людини як особистості і як суб`єкта діяльності, відзначаючи, що у взаємозв`язках їх особливостей, зумовлених природними властивостями індивіда, й утворюється індивідуальність» [1, с. 106]. Тому потенції охоплюють здібності, обдарованість, спеціальні здатності, життєпроможність, працездатність. У цьому розрізі Г. Суходольский описує інтелектуальний, характерологічний, особистісний, когнітивний, емоційний, творчий потенціали [10, с. 102].

Термінологічний апарат аналізу феномену потенціалу достатньо широкий. У науковій літературі існує три близьких за змістом поняття «потенціал особистості», «особистісний потенціал» і «людський потенціал», причому часто вони використовуються як синоніми, незважаючи на те, що останнє значно ширше за попередні.

Людський потенціал – це сукупність можливостей людини і суспільства, яка може бути використана для досягнення індивідуальних і суспільних цілей – як інструментальних, пов'язаних із забезпеченням необхідних умов життєдіяльності, так і мотиваційних, що включають розширення самих потенцій людини та можливостей її самореалізації. Багатомірний людський потенціал залежить від якісних характеристик людей, від їх соматичного та психічного здоров'я; соціальних потенцій; розвиненості матеріальних і духовних потреб і можливостей їх задоволення у трудовій та інших видах діяльності; соціокультурної умотивованості поведінки та ін. [6].

У контекст поняття «потенціал особистості» покладено розуміння його як системного, інтегративного утворення особистості, яке включає ряд структурних складових, що зумовлюють: здатність особистості виходити зі стійких внутрішніх критеріїв, орієнтуватися у своїй життєдіяльності, зберігати стабільність діяльності та смислових орієнтацій на фоні тиску зовнішніх умов (Д. Леонтьєв, В. Маралов, С. Головін, Д. Гудінг); формувати систему відносин людини до зовнішнього світу і до самої себе (В. Мясищев); успішність людини в різних видах діяльності в контексті життя в цілому (М. Каган, І. Ашмарін); ступінь розвиненості здібностей особистості та можливостей їх реалізації (М. Алєксєєнко); успішність адаптації (А. Богомолов, О. Резнікова).

Дослідники наголошують на існуванні двох якісних станів потенціалу особистості: актуалізований та потенційний (М. Алєксєєнко, Г. Зараковский). Актуалізований стан забезпечується актуальними особистісними ресурсами – реалізовані здібності, знання, уміння навички, які людина надбала в процесі власного життєвого досвіду і реалізує в ході життєдіяльності. Потенційний стан включає в себе потенційні особистісні ресурси – нереалізовані здібності (задатки), сукупність цінностей, продуктів мисленнєвої діяльності, ментальних і поведінкових стратегій, внутрішніх станів, настанов, які можуть бути використані людиною для досягнення певної мети [3, с. 53].

Зарубіжні психологи досліджували поняття «потенціал»: у термінах особистісних достоїнств – сил характеру і базових чеснот (К. Петерсен, М.Селінгман); психологічного благополуччя (К. Ріф); як поведінковий потенціал (Дж. Роттер); для опису залежності мотиваційних особливостей (Д. Берлайн); для опису психологічної сили, що діє на суб'єкт у напряму до цільової галузі (К. Левін). Представниками гуманістичної психології потенціал визначається як особистісне утворення, що підлягає актуалізації або реалізації в процесі розвитку, який відбувається автоматично. Потенціалом наділена кожна людина, індивідуальні відмінності полягають лише в ступені його розкриття.

Багатьма дослідниками поняття потенціалу розглядається як приховані можливості, резерв у досягненні мети, як «внутрішня спрямованість», що надає життєдіяльності особистості вищого сенсу та цінності. Широке трактування смислового змісту потенціалу полягає в його розгляді як джерела можливостей, засобів, що можуть бути пущені в хід, використані для вирішення будь–якого завдання або досягнення певної мети. Це «внутрішня спрямованість» людини, яка надає життєдіяльності особистісного сенсу, а тому є істотною силою, що веде до особистісного та професійного зростання. Потенційне виступає як результат розвитку і одночасно містить рушійні сили для майбутнього зростання. Тому, зауважує Т. Артем'єва, «можливість є потенційною дійсністю, а дійсність часто виступає як реалізована можливість» [4, с. 148].

У сучасній українській науці в дослідженнях феномену психологічного потенціалу використовуються терміни «енергопотенціал людини» (С.Максименко), «потенціал індивідуального буття» (І. Маноха), «потенціал самореалізації» (М. Садова), «вчинковий потенціал» (Я. Кальба).

Енергопотенціал людини, за С. Максименком, – це показник її здатності до дії (пізнавальної, чуттєвої, мислительної, моральної, естетичної, тобто творчої). Автор зазначає, що необхідною умовою розвитку індивіда, вихідним матеріалом для виконання діяльності, переходу від можливості дії, її уявлення до дійсності, матеріалізації образів, почуттів і думок є енергія. Структура енергопотенціалу людини при цьому має два рівні: базовий енергопотенціал, що зумовлюється задатками, та оперативний енергопотенціал – отримана енергія, яку можна використовувати мисленнєво та практично [7].

Потенціал індивідуального буття людини, на думку І. Манохи, явище, що відтворює генералізовані ознаки розгортання непересічної природи «Я» людини протягом її життя. Цей потенціал індивідуального буття постає як здатність людини актуалізувати протягом свого життя інтенції та потенції власного існування, вибудовуючи таким чином індивідуально неповторний «простір» і «час» буттєвої активності [8].

Я. Кальба вводить термін «вчинковий потенціал», під яким розуміє структурне і динамічне утворення, що інтегрує ситуаційний («Я перебуваю у ситуації»), мотиваційний («Я хочу вчиняти»), дієвий («Я можу вчиняти») та післядієвий («Я рефлексую») компоненти конкретного вчинку [5].

Орієнтуючись на структуру вчинку, запропоновану В. Роменцем, «вчинковий потенціал» розглядаємо як структурне і динамічне утворення, що поєднує в собі ситуаційну («Я знаходжуся»), мотиваційну («Я хочу»), дієву («Я можу») та післядієву («Я рефлексую») компоненти, а також як інтеґральний показник морально–психологічного розвитку підростаючої особистості, критерій ефективності системи професійної освіти.

Ми розглядаємо вчинковий потенціал особистості як динамічне інтегративне утворення, що забезпечує успішність процесів індивідуалізації, соціалізації та професіоналізації особистості. Індивідуалізація реалізується як процес набуття індивідом специфічних властивостей, якостей, рис, ознак, способів прояву себе, що забезпечують реалізацію його власної індивідуальності та цілісність «Я». Соціалізація проявляється як двосторонній процес, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом долучення до соціального середовища, системи соціальних зв'язків, а з іншого боку, процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище. Під професіоналізацією ми розуміємо не лише процес професійного становлення особистості фахівця, а й набуття компетентності в будь–якому виді діяльності.

Висновки. Отже, під вчинковим потенціалом треба розуміти динамічне інтегральне утворення, що визначає ресурсні можливості розвитку людини та її здатність до оволодіння вчинком і продуктивного здійснення різних видів діяльності. Загальним у всіх визначення вчинкового творчого потенціалу є його здатність до виведення особистості на новий рівень життєдіяльності, перетворення самої особи. Основи вчинкового потенціалу майбутнього психолога формуються, закладаються у процесі професійної підготовки.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в необхідності розробки програми розвитку вчинкового потенціалу студентів-психологів та її експериментальній перевірці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – Л. : Изд. Ленинградского ун–та, 1968. – 338 с.
2. Выготский Л.С. Психология развития человека / Л.С. Выготский. – М. : Изд–во Смысл; Эксмо, 2005. – 1136 с.
3. Зараковский Г.М. Психологический потенциал индивида и популяции / Г.М. Зараковский, Г.Б. Степанова // Человек. – №3. – 1998. – С. 50–59.
4. Кальба Я. Вчинковий потенціал особистості учня як предмет психологічного аналізу / Я. Кальба // Психологія і суспільство. – 2011. – № 2. – С. 148–163.
5. Кальба Я.Є. Психологічні особливості формування вчинкового потенціалу особистості учня : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Я.Є. Кальба. – К., 2006. – 20 с.
6. Леонтьев Д.А. Психология смысла : природа, структура и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 487 с.
7. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. – К. : ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
8. Маноха І.П. Психологія потенціалу індивідуального буття людини: онтологічно орієнтований підхід : автореф. дис. … д–ра психол. наук / І.П. Маноха. – К., 2003. – 48 с.
9. Психологічна енциклопедія / авт.–упоряд. О.М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
10. Садова М.А. Психологічні складові потенціалу самореалізації особистості / М.А. Садова // Вісник Одеського національного університету. Серія : Психологія. – 2010. – Т.15, вип. 9. – С. 102–109.
11. Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. – Минск : Харвест, М. : ООО “Изд–во АСТ”, 2001. – 800 с.

Бич Х.

Науковий керівник – доц. Одинцова Г. С.

МАЛІ ФОЛЬКЛОРНІ ЖАНРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У сучасних умовах початкова школа повинна забезпечити формування й розвиток інтелектуальної, творчої, ініціативної особистості, здатної жити у нових умовах, реалізувати себе в житті, бути успішною і сприяти розвитку суспільства. Такий процес зумовлений змінами в суспільно-політичному житті й підтверджується Конституцією України, законом України «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта». Зокрема, у Державному стандарті початкової загальної освіти (освітня галузь «Мови і літератури») підкреслено, що теоретичні відомості (мовні і мовленнєві знання) у початковій освіті є не самоціллю, а важливим підґрунтям і засобом формування у школярів комунікативної компетентності [6].

Серед ефективних засобів формування комунікативної компетентності особистості можна виокремити яскравий та унікальний феномен – фольклор, що відтворює характер зв’язків етносу з навколишнім світом на різних етапах його історичного розвитку. У колискових піснях, потішках, скоромовках, прислів’ях, приказках, загадках, казках, легендах та інших типах творів знайшов відображення процес духовного розвитку дитини,

реалізуються певні шляхи і засоби впливу на свідомість. Український фольклор висвітлює перед молодшими школярами найцікавіші і найважливіші аспекти життя народу, закладає на цій основі початки їх моральності й громадянськості. Твори малих фольклорних жанрів показують дітям глибоку значущість об'єктивної реальності, яку народ спостерігав, узагальнював і передавав з покоління в покоління у приказках, прислів'ях, піснях, прикметах тощо. Лише в такому випадку дитина навчається не просто слухати і читати твір, а й зіставляти описане зі своїми діями, вчинками, думками, настроями.

Твори малих фольклорних жанрів активізують словесну творчість молодших школярів, що виявляється у складанні ними усних творів – казок, оповідань, віршів. Вони безпосередньо впливають на словесну діяльність учнів, розвивають образне мовлення, формують народознавчі і мовознавчі поняття, комунікативну компетентність дитини загалом. Саме в цьому полягає основне завдання формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами малих фольклорних жанрів, яке повинно посісти чільне місце в освітньому процесі початкової школи.

Серед наукових досліджень, що стосуються означеної теми, більша частина праць присвячена проблемі реалізації педагогічного й виховного потенціалу фольклору у контексті використання національних традицій як важливих засобів музично-художнього, морально-естетичного, творчого виховання учнів у процесі навчальної діяльності та дозвілля (М. Кучинський, М. і З. Лановик, Г. Мільченко, Л. Осадченко, С. Савельєва, І. Вікторенко, О. Губенко та ін.).

Мета статті – дослідити можливості використання малих фольклорних жанрів у розвитку мовленнєвої діяльності молодших школярів.

Малі фольклорні форми – це «словесні мініатюри, які в процесі формування закріпились як своєрідні усталені формули, образні кліше» [7, с. 46]. Ця частина фольклору об'єднує найкоротші жанри, що в образній формі відтворюють найістотніші явища і реалії дійсності: прислів'я, приказки (приповідки) та їх жанрові різновиди – вітання, побажання, прокльони, порівняння, прикмети, каламбури, тости. Малі фольклорні форми також охоплюють такі специфічні види дитячого фольклору, як колискові пісні, дитячі ігри з піснями, дитячі колядки, щедрівки, віншування, забавлянки, заклички, дражнилки, прозивалки, мирилки, страшилки, примовки та ін. Проте у початковому навчанні ці жанри майже не використовуються. Перевага надається прислів'ям, приказкам, загадкам, скоромовкам із чітко вираженим дидактичним та виховним змістом.

Твори малих фольклорних жанрів, які використовуються в якості навчального матеріалу, допомагають здійснити дві принципові речі в системі літературної освіти молодших школярів: пов'язати в свідомості дитини життєву ситуацію з образами художнього світу; на практичному рівні дати можливість осягнути нерозривну єдність форми та змісту твору. Оскільки в дитячій свідомості форма фіксується менше, то краще спостереження за нею починати з тих малих фольклорних жанрів, де форма є провідною, а зміст стає вторинним по відношенню до неї [50, с. 105].

Покажемо, як представлено навчальний матеріал в чинних підручниках з літературного читання О. Савченко.

Жанри	**2 клас**		**3 клас**		**4 клас**	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Прислів'я і приказки	34	12	38	18	36	16
Загадки	23	8	18	8	17	7
Скоромовки	5	1	5	2	8	3,5
Байки			3	1	4	2
П'єса–казка			2	1	1	0,5
Легенди					4	2
Міфи					4	2
Фольклорні твори		12		3		7
колискові	3					
пісні	7		2		4	
ігри	3					
лічилки	9					
Колядки, щедрівки	3				1	
небилиці	6					
заклички	1					
мирилки	1				3	
веселинки			4		7	
Всього	**271**		**206**		**227**	

Комунікативна компетентність учнів у процесі використання малих фольклорних жанрів містить три складові: мовну, мовленнєву й соціокультурну. До *мовного* компонента відносимо розуміння значення слів, які формують малі фольклорні жанри, і знання правил їх сполучення, а також уміння будувати різні за метою і структурою речення. *Мовленнєвий* компонент проявляється в умінні молодших школярів використовувати малі фольклорні жанри для розуміння тексту і побудови усних і письмових зв'язних висловлювань. *Соціокультурний* компонент використання малих фольклорних жанрів

передбачає вміння учнів орієнтуватися в соціальних ситуаціях, визначати особистісні якості співрозмовників, щоб відповідним чином поводити себе з ними [15, с. 86].

Проаналізувавши підручники початкової школи з літературного читання, можна побачити, що найчастіше зустрічаються прислів'я та приказки, загадки. Вони часто використовуються на уроках для закріплення вивченого матеріалу, при актуалізації опорних знань учнів і вивченні нової теми. Рідше можна зустріти лічилки і скоромовки, колискові пісні. Мета вивчення цих творів – сформувати у молодших школярів елементарні уявлення про усну народну творчість як особливу форму народного мистецтва, збагатити і певною мірою систематизувати розрізнені знання і враження від прочитаних творів. Ознайомлення учнів з різними жанрами усної народної творчості сприятиме глибшому усвідомленню змістових і образних засобів творів, розвитку мовного чуття, збагаченню словника. Методика не передбачає окремих уроків для опрацювання малих фольклорних жанрів. Вони вводяться в структуру уроку як супровідний матеріал, необхідний для роботи з молодшими школярами [29, с. 47].

Суто дитячим паремійним жанром є *скоромовки* – короткі віршики чи окремі вислови, суть яких полягає не у змістовому навантаженні, а в такому розміщенні слів та звуків, що їх вимова вимагає певних зусиль артикуляції. За змістом вони подібні до небилиць, бо поєднання співзвучних слів не завжди має логічний зв'язок. Але це не применшує їхньої популярності серед дітей, які сприймають скоромовки як своєрідну гру-розвагу. Тексти легко запам'ятовуються, бо вони, як правило, ритмізовані або й римовані [5, с. 26]. Трудність вимови ускладнена навмисним розташуванням звуків: *У сіренької горлички туркотливе горлечко; Мурлика муркоче морозива хоче; Хитру сороку спіймати морока, а на сорок сорок – сорок морок.* Вправляння у вимовлянні скоромовок є мовною вправою, що розвиває артикуляцію, впливає на вироблення культури мовлення, тому сприяє формуванню комунікативної компетентності у молодших школярів.

Особливу роль у мовному розвитку учнів відіграють *прислів'я і приказки*. Під час роботи над прислів'ям вчителі розвивають зв'язне мовлення учнів за допомогою евристичної бесіди. Чіткою постановкою запитань вчитель формує усне мовлення, розвиває уяву, логічне мислення, спостережливість молодших школярів. Наприклад, роботу над тлумаченням змісту прислів'я починаємо із ознайомлення із ним: *«Щасливо там жити, де вміють дружити»*. Після бесіди за змістом вчитель, вислухавши відповіді, розповідає про значення дружби і друга у житті людини. Роботу можна значно урізноманітнити, роздавши учням індивідуальні картки з прислів'ями:

Без вірного друга велика туга.

Людина без друзів – що дерево без коріння.

Дерево міцне корінням, людина – друзями.

Учитель пропонує школярам підняти картки, в яких:

- цінується дружба між людьми;
- визначається роль друга в житті людини.

За кожною тематичною групою учні зачитують прислів'я і пояснюють їх зміст.

У подальшому ця робота ускладнюється. Учні вже самостійно добирають, вивчають напам'ять прислів'я на задану тему із додаткової літератури. Іншим видом роботи над прислів'ями та приказками є добір їх до твору. Можна запропонувати учням декілька прислів'їв і визначити, котре з них підходить найкраще.

Також вчитель може ускладнити роботу над прислів'ями та приказками. Крім вивчення напам'ять і витлумачення їх змісту, акцентується увага на будові прислів'їв. Стилістичну побудову урізноманітнюють такі прийоми, як ведення діалогу, звертання, запитання, що потребує заперечення або саме заперечення.

Багато можливостей для формування комунікативної компетентності дітей дає *загадка*. Створюючи чи відгадуючи загадку, учні зосереджують увагу на конкретному предметі. Молодші школярі ще не володіють достатнім досвідом сприймання об'єкта, тому доцільно звертати їх увагу на окремі, найвиразніші, найістотніші ознаки предмета чи явища. Загадки входять також у комунікативні вправи і завдання для учнів. Наприклад, дітям на уроці читання пропонують відгадати, про які явища природи і якої пори року йдеться в загадках: *«Текло, текло і лягло під скло» (вода і лід), «Що без леза, та без зуба розтина міцного дуба?» (блискавка), «Піднялися ворота – всьому світу красота» (веселка).* Учні ІІ–ІІІ класів можуть відгадувати загадки й визначати в них певні частини мови, запам'ятовувати загадки, які складаються тільки з дієслів: *«Живе – лежить, помре – біжить» (сніг), «Летить – виє, сяде – риє» (жук), «Бери – кричить, клади – кричить» (ланцюг).*

Загадки, прислів'я, скоромовки урізноманітнюють прийоми навчальної роботи. Вони вносять до навчального процесу елементи гри, що психологічно виправдано у навчанні дітей 6–10 років, і використовуються як дидактичний матеріал при вдосконаленні техніки читання, виробленні умінь літературної вимови. Нарешті, вони становлять суттєвий елемент розвитку мовлення і формування мовних явищ і понять, а також спрямовані на розвиток культури мовленнєвого спілкування, засвоєння мовленнєвого етикету та етичних норм спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баршай Л. Про роботу зі скоромовкою / Л. Баршай // Початкова школа. – 1999. – №9. – С. 26–28.
2. Безрукова І. Збагачення українського мовлення першокласників засобами дитячої народної поетичної творчості / І. Безрукова // Початкова школа. – 2008.– № 10.– С. 45–48.
3. Варзацька Л. О. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів / Л. О. Варзацька. – К. : РНМК, 2002. – 127 с.
4. Денисенко О. І. Цікаві завдання з української мови та народознавства / Денисенко О. І., Довга Т. Я. – Кіровоград, 1995. – 124 с.

5. Львов М. Р., Горецкий В. Г., Сосновская О. В. Методика преподавания русского языка в начальных классах. – М.: Академия, 1969. – С. 105–106.
6. Державний стандарт початкової загальної освіти // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/

Грищук М.

Науковий керівник – доц. Лушпинська Л. П.

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ЧЕТВЕРТОКЛАСНИКА ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ

Популяризація серед дітей української мови має стати основним завданням вчителя в загальноосвітній школі, особливо, коли в учнів сформовані навички розуміння мовних елементів. Мова йде, зокрема, про четвертокласників. Саме їх вік є переломним у сприйманні слів, їх значень, різноманітних понять. Тому слід зосередити увагу на правильному формуванні понять, їх тлумаченні; усвідомленні мови як матеріалу передачі думки і змісту; навчити відчувати красу слова; виховати потребу в творчості, прагнення до точності, виразності, образності власного мовлення, бажання навчитись майстерно оперувати мовою; намагатися додержуватись норм у використанні мовних одиниць різних рівнів мовної системи.

На важливість збагачення активного словника молодших школярів вказували відомі вчені-педагоги: Ф. Буслаєв, Т. Донченко, О. Пєшковський,

К. Ушинський; психологи – Л. Виготський, Д. Ельконін; лінгвісти та методисти – В. Бабайцев, В. Виноградов, М. Вашуленко, С. Дорошенко. Над розробкою теорії дидактичних ігор, з'ясуванням їх ролі, структури і значення для виховання та навчання дітей займалися психологи Ж. Піаже, Л. Виготський, О. Леонтьєв, Д.Ельконін та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ефективності використання дидактичних ігор для збагачення активного словника четвертокласників під час формуванні граматичних понять.

Для молодшого шкільного віку мова виступає засобом спілкування, тому що саме у сфері прямого спілкування – найбільше виявляється важка для людини хвороба скутості («закомплексованості») , що часто «зумовлює рабське почуття меншовартості» [5, с. 300]. Тому дуже важливо, щоб дитина скрізь і постійно говорила сама, а не лише слухала. Її мовлення вдома і в класі може здаватися примітивним, а предмет розмови – банальним, але його всіляко треба підтримувати, бо це мовлення власне, і його нічим замінити не можна.

«Учитель покликаний використовувати всі можливості, щоб саме в роки дитинства донести до свідомості й серця найтонші відтінки барв, пахощі слова, щоб рідне слово стало духовним багатством дитини, – зазначав В.О.Сухомлинський [8, с. 45].

Лінгводидактичною основою організації роботи над формуванням словникового запасу учнів є лексикологія (розділ мовознавства, що вивчає словникову систему). На жаль, програма початкових класів не передбачає виділення спеціальних годин на лексичні вправи. Школярі засвоюють лише деякі лексичні відомості, зокрема, практично ознайомлюються з прямим і переносним значенням слова, багатозначністю, синонімією й антонімією. Знання, якими оволодівають учні, повинні стати основою для подальшого удосконалення засобів вираження думок в усному і писемному мовленні.

Із словом як одиницею мовлення діти мають справу з перших днів їх навчання в школі. У 4 класі знання про слово розширюються внаслідок практичного використання різних лексем в усному і писемному мовленні і спостереження за їх вживанням у художніх текстах [3, с. 134].

Завдання словникової роботи в початкових класах:

– збагачення словника учнів, тобто засвоєння нових, невідомих їм слів чи нових значень відомих слів;

– уточнення словника, тобто введення окремих слів у контекст, зіставлення близьких або протилежних за значенням слів, засвоєння багатозначних та емоційно забарвлених слів;

– активізація словника, тобто перенесення найбільшої кількості слів із пасивного словника (учень знає значення слова, але рідко або й зовсім не користується ними) в активний;

– усунення нелітературних слів: діалектизмів, жаргонізмів, просторічних і знижених слів [3, с. 134].

Із огляду на це, основним завданням словникової роботи в початковій школі є планомірне розширення активного словника учнів за рахунок незнайомих або важких для них слів.

На думку Чебелюка Н.К., «до активного словника дитини слово входить лише тоді, коли вона добре розуміє його значення, усвідомлює правильність граматичних форм, структуру словосполучень та речень, тобто закріплюється у пам'яті учня лише через активне застосування у мовленні» [9,с.10].

Тому завдання педагога – створити дидактичні системи, які б забезпечували ефективний процес формування умінь і навичок учнів. Використання традиційних методів на уроках української мови не завжди приносить необхідні результати. Оволодіння школярами необхідними знаннями неможливе без впровадження нових методів навчання, тому актуальним є використання активних методів навчання на уроках української мови, зокрема ігрових. Цінність гри полягає, насамперед, в організації, розвитку учнів, розширенню їх пізнавальних здібностей, вихованні особистості.

Сучасна дидактика не подає поняття «дидактична гра» єдиним твердженням. Опрацювавши наукові джерела, наводимо найбільш вдале, на наш погляд, тлумачення цього поняття: ***дидактична гра*** – це активна навчальна діяльність із імітаційним моделюванням систем, явищ і процесів, що вивчаються (За П. І.

Підкасистим). Розкриваючи суть дидактичної гри, вчений підкреслює, що в ній « основним типом діяльності є навчальна, яка вплітається в ігрову й набуває рис сучасної ігрової навчальної діяльності» [7, с. 230].

Органічне поєднання гри та навчання сприяє всебічному розвиткові, формуванню інтересу до знань.

Як ігровий метод навчання дидактична гра постає у двох видах:

1) Власне дидактична гра. Ґрунтується на автодидактизмі (самонавчанні) та самоорганізації учнів. «Автодидактизм, на думку С. І. Дорошенка, – це здатність дидактичної гри навчати і розвивати дитину через ігровий задум, дії і правила [4, с. 35].

2) Гра-заняття (гра-вправа) . Провідна роль належить вчителю, який є її організатором. Під час гри-заняття учні засвоюють доступні знання, у них виробляються необхідні вміння, удосконалюються психічні процеси (сприймання, уява, мислення, мовлення).

Під час проведення дидактичних ігор у вчителів виникає безліч проблем: за яким принципом відбирати навчальний матеріал для створення ігор, яке місце дидактичних ігор в ряді інших форм і методів навчання, як одному вчителеві справитися з класом під час гри?

У навчальних іграх немає тих, хто програв або виграв, тут виграють усі. Їх можна проводити на будь-якому етапі уроку. Це дасть змогу виявити знання учня і вміння користуватися ними.

Дидактичні ігри, використані на уроках української мови в органічному поєднанні, розвивають не лише мовлення. Вони допомагають розвитку пам'яті, уваги, кмітливості, вміння класифікувати предмети, порівнювати їх, узагальнювати, диференціювати.

Т. К. Донченко у праці «Мета одна, уроки - різні» визначила чотири вимоги, без урахування яких не можна віднести ту чи іншу навчальну діяльність учнів до дидактичних ігор. На її думку, грою можна назвати таку навчальну діяльність, в якій присутній хоча б один із наступних елементів:

- елемент очікування несподіванки – поява, зникнення, пошук і знаходження, непередбачене повторення дії в грі тощо;
- елемент загадки, що інтригує дітей, стимулює їхню творчу фантазію, мобілізує дитячий досвід;
- елемент руху;
-елемент змагання [2, с. 14].

При формуванні граматичних понять засобами дидактичної гри пропонуємо використовувати наступні ігрові завдання:

1. **Дидактична гра «Де чий будинок?»**

Мета: узагальнити уявлення учнів про дієслово; розвивати логічне мислення, спостережливість; виховувати увагу, кмітливість.

Проведення гри. Учні класу об'єднуються в групи за кількістю будинків. На картках написані дієслова в різних часових формах та дієслова в однині та множині (цю тему учні вивчали на попередніх уроках, за потреби вчитель може нагадати про змінювання дієслів за зразком «один — багато»). Діти обирають відповідні картинки та вставляють їх у кишеньки будинків, коментуючи свої дії.

2. Дидактична гра «Яка особа»

Вчитель проказує речення, в яких є дієслова. Учні, почувши дієслова, цифрами, написаними на картках, показують, до якої особи вони належать. Виграє той, хто жодного разу не помилиться. Для гри можна використовувати такі речення:

1. Спіють груші по садах, відлітать зібрався птах. 2. Бачить – не бачить, чути – не чує, мовчки говорить, добре мудрує. 3. Ми дружимо з книжкою. 4.Гарно ти співаєш! 5.Вранці взимку пташка тремтіла, а до неї друга ж прилетіла. 6.Не співаю я, бо потічків і земної травиці дожидаю.

3. Дидактична гра «Кола на воді»

Обладнання. Картки зі словами-іменниками, аркуші для кожної групи, ручки, маркери.

Завдання. Учні вибирають картку зі словом, записують на аркуші стовпчиком. На кожну букву добираються інші слова, до слів - речення. На основі отриманих результатів складають оповідання, казку, історію, вірш.

Хід гри. Кожна група вибирає слово, працює 10 хвилин, по закінченні представник групи зачитує казку, оповідання і т. ін.

С – сніжок – настав ранок – прокинулась сніжинка.

Т– танок – закружляла у веселому танку.

І – іній – іній укрив усе навкруги.

Н – небо – небо посилало сонячне проміння.

А – акація – сніжинка сіла на акацію перепочити.

Одним із видів дидактичної гри є – загадки. Пропонуємо для розвитку мислення, збагачення словникового запасу учнів та закріпленню орфографічних навичок використовувати логогрифи – загадки, в яких задумане слово може мати різні значення після переставлення або пропущення складів, літер.

Наприклад:

Цей іменник означає предмет
для зрізання злаків і трави.
Прочитаєш ззаду наперед –
Будь- що тисни ним чи сік дави.
(серп – прес) [1, с. 28]

Отже, використання дидактичних ігор на різних етапах уроку є позитивним явищем у навчанні. У процесі гри діти не лише розкриваються як особистості, а розвивають увагу, спостережливість, кмітливість. Також завдяки використанню навчальних ігор збагачується активний словник учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. Вишневський. – Дрогобич: Коло, 2006. – 326 с.
2. Донченко Т. К. Мета одна, уроки – різні / Т. К. Донченко // Урок української. – 2000. – № 11-12. – С. 14-16.
3. Дорошенко С. І. Методика викладання української мови: Навчальний посібник / С. І. Дорошенко, М. С Вашуленко, О. І. Мельничайко - К.: Вища школа, 1989. - 423 с.
4. Дорошенко С. І. Методика викладання української мови в початкових класах / С. І. Дорошенко– К.: Вища школа, 2002. – 398 с.
5. Копелевська Г. Л. Цікаві творчі завдання та дидактичні ігри на уроках в початкових класах. Посібник для вчителів початкових класів /
6. Г. Л. Копелевська. – Кам'янець-Подільський, 2014. – 45с.
7. Павленко С. Ламаймо голови над головоломками / С. Павленко // Урок української. – 2000. – №8. – С. 19-21.
8. Педагогика: учеб. пос. для студ. пед. вузов и колледжей / под. ред.
9. П. И. Пидкасистого. – М.: Пед. общество России, 2000. – 638 с.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / редкол.: О. Г. Дзеверін, М. М. Грищенко, С. П. Заволока та ін.; текст, приміт. С. П. Заволока . – К. , 1977 . – Т. 3 . Серце віддаю дітям ; Народження громадянина ; Листи до сина . – С. 7–279.
11. Чебелюк Н. К. Збагачення активного словника молодших школярів. Методичні рекомендації / Н. К. Чебелюк. – 2015. – 37 с.

Жига І.

Науковий керівник – доц. Одинцова Г. С.

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

У практичній роботі загальноосвітньої школи проблема активізації навчальної діяльності молодших школярів є однією з найактуальніших, оскільки в процесі навчання відбувається розвиток особистості дитини. За цих умов уміле використання дидактичних ігор для активізації навчальної діяльності значно збагачує навчально-виховний процес, підвищує ефективність роботи кожного вчителя.

Педагогічні та психологічні дослідження засвідчують, що зміст і способи активізації навчальної діяльності в процесі використання дидактичних ігор дедалі більше цікавлять науково-педагогічних працівників. Дидактичні ігри відповідають природним потребам молодших школярів, оскільки поєднують у собі елементи навчання, прикладної, репродуктивної та творчої діяльності, що дає змогу розвивати емоційну сферу дитини, її пізнавальні інтереси, інтелектуальні та духовні потреби.

Доведено, що уміле використання ігор підвищує навчальну активність учнів, інтенсивність мислення, пам'яті та уяви. Відтак значна кількість досліджень пов'язана з різними аспектами поліпшення ефективності навчання за допомогою окремих видів дидактичних ігор або їх комплексів (А. Макаренко, В. Сухомлинський, Л. Виготський, Д. Ельконін, Г. Щукіна, К. Ушинський, А. Сікорський, С. Русова, Ш. Амонашвілі, Л. Артемова, А. Вербицький, П. Підкасистий, О. Янковська та інші).

Мета статті — обґрунтувати доцільність використання дидактичних ігор як засобу активізації навчальної діяльності на уроках навчання грамоти в початковій школі.

В. О. Сухомлинський вважав гру одним із важливих видів діяльності учнів. Він писав: «Без гри немає і не може бути повноцінного дитячого розвитку. Гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєвий потік уявлень, понять про навколишній світ» [4, с. 95-96].

Особливо важливе місце займає гра та ігрові прийоми в навчальному процесі першокласників, адже становлення і розвиток їхньої навчальної діяльності відбувається у період ще слабких довільних процесів: сприймання, уваги, пам'яті, тощо. Зі вступом дитини у школу провідною діяльністю для неї стає навчання, а гра використовується як засіб навчання. Тому в іграх молодші школярі поводять себе легко та невимушено, висловлюють свої думки, не боячись осуду вчителя чи колективу.

Дидактична гра є однією із форм навчального впливу дорослого на дитину. У той же час гра - основний вид діяльності дітей. Таким чином, дидактична гра має дві мети: одна з них навчальна, яку переслідує дорослий, а інша - ігрова, заради якої діє дитина. Важливо, щоб ці дві мети доповнювали один одного і забезпечували засвоєння програмового матеріалу.

На думку О. Савченко, у систему дидактичних ігор для першокласників доцільно включати ігри на формування розумових операцій (аналіз, класифікація, узагальнення); на відновлення, доповнення цілого; виключення зайвого, ігри-інсценізації, ігри-конструювання; рольові ігри з елементами сюжету. У структурі уроку місце гри, її тривалість визначаються завданнями уроку і змістом самої гри. Протягом уроку вчитель може ввести 2-3 короткочасні ігрові ситуації різної тривалості [1, с. 43].

Гра може бути проведена на будь якому етапі уроку (повідомлення, закріплення, систематизація) та на уроці кожного типу. Якщо гра використовується під час пояснення нового матеріалу, то в ній повинні бути продумані практичні дії дітей з групами предметів чи малюнків. При закріпленні матеріалу

потрібно використовувати ігри, де застосовуються вивчені закони і надбані навички. На будь-якому етапі уроку гра повинна бути посильною та включати різні види діяльності учнів [5, с.11].

Знання, вміння і навички, які першокласники здобувають у період навчання грамоти, стають основоположними для подальшого їхнього навчання. Тому період навчання грамоти – це один із найважливіших та найвідповідальніших етапів в житті дітей, у розвитку їхнього мислення і мовлення, у зростанні їхньої свідомості, у зростанні особистості в цілому. Саме тому на уроках читання і письма має панувати бадьора, оптимістична атмосфера, яка передбачає засвоєння навчального матеріалу через різні ігрові завдання та вправи.

Оскільки основними мовними одиницями, з якими учні знайомляться у першому класі, є звук, склад і буква, тому наведемо приклади дидактичних ігор, які можна використовуваним при вивченні цих мовних понять. Так, при опрацюванні поняття «звук» доречними можуть бути такі вправи:

Вправа 1. Встановлення звука, що вивчається, у складах («*Чий голосок?*»), визначення місця звука у слові («*Де заховався звук?*»).

Вправа 2. Складання схем складів-злиттів із використанням кольору: синього (*твердий приголосний*), зеленого (*м'який приголосний*), червоного (*голосний*). А також зворотнє завдання: за заданою схемою назвати склад.

Вправа 3. Додавши дзвінкий приголосний, утворити нові слова від таких слів: коса(*р*), рука(*в*), буква(*р*), вір (*звір*), гра (*грам*), лин (*млин*).

Вправа 4. Додавши глухий приголосний, утворити нові слова від таких слів: чума (*чумак*), коза (*козак*), буря (*буряк*), трава (*страва*), гра (*грак*), мак (*смак*), міх (*сміх*), лан (*план*), лід (*плід*), порт (*спорт*).

Вправа 5. Відгадати слово, добираючи замість рисочок букви на позначення приголосних звуків:

— у — — а *(ручка, сумка ...)*

— о — і — *(поріг, сокіл...)*

Вправа 6. *«Допитливий»*.

Всі відповіді містять звук [с].

— У назвах якого посуду є звук [с]? *(Салатниця, стакан, каструля)*

— У назвах якого взуття є звук [с]? *(Сандалі, босоніжки)*

— У назвах яких фруктів є звук [с]? *(Абрикос, слива, персик, апельсин)*

— У назвах яких тварин є звук [с]? *(Лис, собака, свиня)*

— У назвах яких овочів є звук [с]? *(Салат, редиска, капуста)*

— У назвах яких дерев є звук [с] ? (Сосна, осика, ясен) [2, с. 7].

Вправа 7. Ім'я хлопчика заховано в перших звуках слів: *фотоапарат, екскаватор, дім, іскра, рука*. Як звали хлопчика? (*Федір*)

Опрацьовуючи поняття «склад», можна запропонувати першокласникам такі дидактичні ігри:

Вправа 1. «*Склад за складом»*.Скласти ланцюжок слів таким чином, щоб останній склад попереднього слова був першим складом наступного: *робота — тарілка — кара — радіо...*

Вправа 2. *«Сконструювати слова»*:

а) трискладове слово:

перший склад — ненаголошений у слові *мама*;

другий склад — наголошений у слові *калина*;

третій склад — останній у слові *Світлана (малина)*;

б) двоскладове слово:

перший склад — відкритий у слові *липень*;

другий склад — наголошений у слові *палець (липа)*;

в) з перших складів наведених слів: *бегемот, редиска, залізо* (*береза*);

г) з першого складу першого слова і другого складу другого слова: *пекар, журнал* (*пенал*).

Вправа 3. Розв'язати граматичні приклади:

СОН + ТИН + ЦЕ — Н — ТИ = (*сонце*)

КІТ + НИЗ + ГАЙ — ЗІТ — Й = (*книга*)

ГОЛ + РОМА + ХА — МАЛА = (*горох*) [3, с. 34].

Вивчаючи букви, можна пограти з учнями в *«Мовчанку»*. Вчитель показує зображення предмета, явища чи події, а учні мовчки записують букву, з якої починається назва зображеного предмета.

Щоб діти краще запам'ятали букву, можна запропонувати їм пофантазувати, на що вона схожа, викласти її із паличок для рахування, вищипати із паперу або дописати елементи букв, яких не вистачає, граючись у «*Напівбукву*»[2, с. 8].

Таким чином, використання в навчальному процесі ігор та різноманітних завдань, створення під час уроку ігрової ситуації сприяє тому, що діти непомітно для себе і без особливого напруження набувають певних навичок, знань, умінь. Гра стає оптимальним психолого-педагогічним засобом, який є і ігровим методом навчання першокласників, і формою навчання, і самостійною ігровою діяльністю, і засобом розвитку та активізації психічних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотина Н. И. Дидактическая игра - одно из средств активизации познавательной деятельности детей шестилетнего возраста / Н. И. Болотина // Начальная школа. — 1987. — № 12. — С. 42- 44.
2. Власенко О. М. Навчальна гра як засіб розвитку дитячих інтересів / О. М. Власенко // Початкове навчання і виховання. — 2007. — №4. –С.1-16.
3. Одинцова Г. Цікаве мовознавство в початковій школі : посібник для вчителя початкових класів / Г. Одинцова, Я. Кодлюк. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2013. — 208 с.
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти томах. — К.: Рад. школа, 1977. — Т.3. — С. 95-98.
5. Шаповал С. Дидактичні ігри. Вплив дидактичних ігор на пізнавальний інтерес молодших школярів / С. Шаповал // Початкове навчання і виховання . — 2006. — №16. — С. 10-13.

Маланюк О.

Науковий керівник – доц. Одинцова Г. С.

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Сучасне інформаційне суспільство рухається шляхом розвитку творчого мислення людини. Творча людина може успішно адаптуватися в суспільстві. Вона здатна до самореалізації своїх можливостей, саморозвитку. Але суспільна потреба у вихованні людини, яка творчо мислить, не знаходить повного відображення у шкільній практиці. Тому виховання творчої людини є одним із головних завдань системи освіти.

Проблема розвитку творчості і творчих здібностей учнів хвилювала в різні часи не тільки відомих педагогів, але й дослідників, мислителів, філософів, науковців (В. Андрєєва, Н. Архипкіна, Ю. Бабанський, І. Барташнікова та О. Барташніков, Д. Богоявленська, Ю. Гільбух, Г. Костюк, О. Митник, О. Савченко, Н. Тализіна, О. Яковлєва та ін.). Саме уроки читання та української мови мають широкі можливості для розвитку творчої особистості молодшого школяра. Зокрема, одним із завдань літературного компонента освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти, власне, і є «розвиток творчої літературної діяльності школярів» [1].

Цій меті підпорядкована й змістова лінія навчальної програми «Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного». Її завдання можна реалізувати, читаючи твори різних розділів. Та найбільшою мірою для цього придатні спеціальні розділи, що є у підручниках кожного класу. У 2 класі — це «Я хочу сказати своє слово», у 3 класі — «Візьму перо і спробую», у 4 класі — «У кожного є співуча пір'їнка». Ці розділи передбачають різні види творчих завдань, які стимулюють розвиток компонентів літературно-творчих здібностей учнів [4].

Розвиток творчості в учнів є важливим не лише тому, що завданням сучасної освіти є формування творчої особистості, а й тому, що людина, яка вміє творчо мислити, в нестандартних ситуаціях завжди знайде вихід, такій людині буде легше адаптуватися в житті.

Мета статті полягає в обґрунтуванні можливостей розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання засобами системи відповідних вправ і завдань.

Якщо говорити про творчість дитини, слід наголосити, що учні найчастіше не створюють щось зовсім нове, але створення, відкриття суб'єктивно нового для дитини вже є проявом творчості.

Як зазначає академік В. Моляко, саме розвиток творчої особистості можливий лише за умови, коли буде забезпечена «психологізація» всього навчально-виховного процесу, тобто коли будуть створені умови для реалізації творчого потенціалу кожної особистості [3, с. 4]. Важливо допомогти молодшому школяреві пізнати себе, свої здібності, нахили. І саме впровадження ідей гуманізації в практичну діяльність вчителя початкових класів, орієнтація на творчу обдарованість дитини – основний шлях вирішення цього питання. Тому поряд із формуванням національної самосвідомості, оволодінням дітьми засобами рідної мови, історії, культури, народних традицій і звичаїв у центрі уваги педагогічних працівників повинна бути поставлена проблема розвитку творчої особистості, своєчасного виявлення обдарованих дітей, використання стимулюючих засобів щодо розвитку їхніх творчих потенційних можливостей.

Уроки літературного читання мають багаті можливості творчого збагачення молодших школярів, оскільки читання – це один з основних компонентів розвитку мовленнєвої діяльності школярів, один із важливих засобів формування особистості, розвитку уяви, фантазії тощо. Так, Джанні Родарі говорив про те, що для того, щоб діти навчились думати, вони насамперед повинні навчитись придумувати, тобто в них має бути вільна думка [2].

Будь-яку діяльність, у тому числі й творчу, можна виявити у вигляді виконання визначених завдань. І. Е. Унт визначає творчі завдання як «завдання, які потребують від учнів творчої діяльності, у якій учень має сам знайти спосіб вирішення, створити щось нове» [5, с.514]. Аналіз навчальних посібників сучасної школи показав, що завдання, які вони містять, належать в більшості випадків до «умовно творчих», вони спрямовані на розвиток інтуїції учнів, знаходження декількох варіантів відповідей тощо. Крім цього, дуже важливою є чутливість самого вчителя до творчості своїх вихованців. Вчителям початкових класів добре відомі збірки казок, художніх есе, замальовок Василя

Олександровича Сухомлинського («Чиста криниця», «Блакитні журавлі», «Вічна Тополя» та ін.). Більшість з них народжувались в уяві педагога під час його співтворчості з дітьми серед природи.

Аналіз науково-методичної літератури, вивчення передового педагогічного досвіду та врахування результатів багаторічної роботи вчителів початкової школи дозволили визначити найбільш ефективні види вправ і завдань, спрямованих на розвиток творчих здібностей учнів на уроках літературного читання, на яких зупинимося детальніше.

Значну кількість творчих вправ можна запропонувати школярам на основі текстів, що передбачені для вивчення в чинних підручниках для читання. Наприклад:

– доповнення та перебудова тексту (опис подій, які могли передувати зображеним; розширення змісту оповідання новим епізодом; вигадування нових обставин сюжету; складання нового закінчення оповідання, казки);
– прогнозування можливого розвитку подій, передбачення змісту твору на основі заголовка, ілюстрації, читання першого й заключного абзаців тексту;
– словесне малювання та «екранізація» прочитаного;
– складання творчих переказів;
– добір римованих слів, доповнення рядків віршів;
– складання «Сенкана», «Кубування», «Ґронування» тощо.

Ефективними є також креативні вправи, що можуть опосередковано стосуватися тексту, що вивчається. Це складання казок, віршів, лічилок, загадок тощо (за аналогією, за опорою та без неї); інтерактивні творчі вправи («Побажання», «Сам про себе», «Мікрофон» тощо); літературно-творчі ігри.

Одним із цікавих видів роботи є написання листа уявним персонажам, героям творів.

Під час складання учнями казок, загадок, віршів корисними стануть такі прийоми:

«Біном фантазії». Новий образ може з'явитись, якщо взяти два слова, між якими є певна змістова дистанція. Це активізує уяву, і в результаті виходить єдине фантастичне ціле. У «біномі фантазії» слова використовуються не в їх звичайному значенні, у якому вони звикли фігурувати, а в дещо неочікуваному. Наприклад, *«вода» й «собака».* Ці слова можуть бути поєднані по-різному і може слугувати основою для вигадування конкретних ситуацій, з яких утворюється казка.

«Казка навиворіт». Цей прийом ефективний не тільки для розвитку навичок пародіювання. З його допомогою можна визначити вихідну точку для вільної розповіді, яка самостійно розгортається в будь-якому іншому напрямі. Наприклад: *Попелюшка – зла, нечемна дівчинка. Не допомагає добрій мачусі, знущається над лагідними, покірними зведеними сестрами* тощо.

Створення «вінегрету» з казок. Суть цього прийому полягає в тому, що події з різних казок переплітаються й розгалужуються за новим сюжетом.

Наприклад: *Івасик-Телесик з'явився в будиночку Білосніжки і став її вихованцем. Тут з ним трапляються дивовижні пригоди...* Це надасть старій казці новизни й принесе задоволення дитині від фантазування засобами слова.

«Плюс один». Учні мають розповісти вже відому казку, додавши до її змісту ще один об'єкт, якого не було раніше. Наприклад: *три ведмеді, дівчинка, будиночок, три чашки, три стільці, три ліжка, слон.*

Надійним помічником вчителя у формуванні читацьких інтересів дітей є літературні ігри, які можна проводити для будь-якого класу. За змістом і формою вони досить різноманітні і можуть практикуватися під час обговорення прочитаної книги, проведення літературних ранків і свят, походів чи екскурсій. Вони сприяють створенню бадьорого настрою в школярів, збагаченню їх знань, розвитку творчої уяви, образної пам'яті та мислення. Можна використовувати ігри, в основі яких лежить впізнавання творів за окремими малюнками чи уривками, постановка і розгадування «хитрих» питань за прочитаними книгами, відгадування імен літературних героїв, прізвищ письменників, складання ігор за принципом «чого не вистачає». У процесі літературних ігор розвиваються інтелектуальні, моральні, вольові риси особистості, проявляється і удосконалюється кругозір, активізуються задатки і здібності.

Рубрика «Скринька пісень-закличок» підручника 2 класу пропонує дітям низку закличок зі звертанням до дощику: «*Не йди, не йди, дощику*», «*Іди, іди, дощику*» тощо. Після ознайомлення зі зразками усної народної творчості можна з дітьми складати свої пісеньки-заклички зі звертанням до сонечка, вітерцю, хмаринки і т. ін.

Опрацьовуючи розділ «Скринька загадок», можна провести конкурс на кращу аматорську загадку. Запропонувати намалювати малюнок-відгадку. А потім разом створити у класі свою ілюстровану збірочку-складаночку.

Виконуючи такі завдання, школярі навчаються передавати думки і почуття, самостійно відшукують відповідні мовні засоби для передачі їх відтінків, демонструють вміння висловлювати свої думки гарно, яскраво, виразно.

Організовувати творчу роботу на уроці читання вчитель може по-різному, залежно від змісту матеріалу, підготовки дітей, розподілу часу на різні форми роботи, можливостей залучення до співпраці батьків тощо.

Отже, розвиток літературних творчих здібностей учнів є складним і багатоплановим процесом. Проте важливим є бажання творити самому і спонукати до творчості своїх вихованців. Тоді кожен урок знайде у серці дитини відгук і перетворить навчання на цікавий, сповнений вражень виховний процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/
2. Лейтес Н. С. Способности и одаренность в детские годы / Н. С. Лейтес. – М.: Знание, 1984. – 80 с.
3. Моляко В. О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 1998. – №1. – С.3 – 5.
4. Навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/nnn1_4kl/
5. Ротенберг В. С. Психофизиоогические аспекты изучения творчества. Психология художественного творчества: Хрестоматия / [Сост. К. В. Сельченок]. – Минск.: Харвест, 1999. – 643 с.

Мартинюк П. В.

Науковий керівник – доц. Андрійчук І.П.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИМИ КОНФЛІКТАМИ

Важлива сфера міжособистісних відносин, для якої характерні напруга і конфлікти – це робота й взаємодія організації. У вітчизняній психології вивчення трудових колективів було найбільш популярним напрямком прикладних розробок і досліджень, але воно, в основному, обмежувалось увагою до психологічного клімату в трудових групах, стилю керівництва, мотивації до професійної діяльності і набагато менше уваги приділялося окремій людині, її життю в організації, стилю взаємодії з оточенням та, відповідно, конфліктам, які виникають у трудовому колективі [8].

Особливий інтерес і широкий діапазон досліджень в області вивчення конфліктів намітився в другій половині XX століття в роботах видатних зарубіжних соціологів Т. Парсонса, Е. Мейо, Л. Козера, Р. Дарендорфа, А. Гоулднера, а також психологів і фахівців управління Дж. Р. Скотта, Р.Фішера, У.Юрі [4, с.13].

Протягом останніх десяти-п'ятнадцяти років і вітчизняні психологи-науковці неабияк зацікавилися проблемами конфлікту (Войтович М.В., Карамушка Л.М., Коломінський Н.Л., Бондарчук О.І, Ложкін Г.В., Пірен М.І., Пов’якель Н.І та ін.)

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми вивчення організаційних конфліктів та діагностика поведінки у конфліктних ситуаціях.

Якщо аналізувати роль конфліктів в управлінській діяльності керівника, то, згідно з концепцією «людських стосунків», конфлікт розуміється як певний феномен, який так би мовити вбудований в структуру життєдіяльності будь - якої організації [5, с.17].

Автор багатьох наукових досліджень у галузі управління організаційними конфліктами Т.С. Кабаченко вважає, що організаційний конфлікт - це найбільш гострий спосіб усунення протиріч, що виникають у процесі взаємодії сторін в організації [3, с.252].

За словами В.Р. Весніна, під організаційним конфліктом розуміється зіткнення протилежно спрямованих тенденцій, у взаєминах людей, їх формальних і неформальних об'єднаннях, обумовлене розбіжністю поглядів, позицій та інтересів [1, с.176].

На даний момент почав знаходити своє підтвердження новий погляд на природу організаційних конфліктів. Прагнення до уникнення, усунення чи подолання конфлікту змінила гіпотеза про бажаність цього явища, тобто його розвивальний характер за умови конструктивного ставлення до нього (Г. Файоль, Г. Ложкін, К.Томас, Р. Шакуров)

С.Ємельянов у своїх працях дає досить детальну класифікацію організаційних конфліктів за їх змістом. Автор виділяє такі типи конфліктів: інноваційні, ресурсні, цілісні, управлінські та ін., а також зазначає, що керівник повинен володіти здатністю виділяти характеристики та відокремлювати один тип від іншого, що дасть можливість обрати найбільш відповідний спосіб врегулювання конфлікту і, відповідно, застосувати правильну стратегію поведінки [5, с.17-18].

Як зазначає Л.М.Карамушка, доцільним для здійснення класифікації конфліктів є використання таких критеріїв:

1) *тип організації, в якій виникають конфлікти* (школа, міністерство, банк);

2) *місце локалізації конфлікту* (всередині організації чи зовні під час її взаємодії з соціальним середовищем);

3) *кількість людей, задіяних в конфлікті* (від однієї людини до кількох груп);

4) *управлінський статус учасників конфлікту* (їх місце в системі вертикальних або горизонтальних управлінських стосунків);

5) *статус керівника в конфлікті*(коли керівник організації є безпосереднім учасником, та ситуація, в якій керівникові доводиться бути «третьою стороною», або посередником у розв´язанні конфліктів) [6, с.225].

Розв'язання конфліктів в управлінській діяльності має повсякденне значення. Серйозні розбіжності, гострі суперечки, які іноді виникають, призводять до боротьби і можуть породжувати небажані явища [4].

На думку праксеолога Я. Зеленевського, подолання конфліктів веде до оздоровлення колективу, подальшого його розвитку. Вчений пропонує два способи подолання конфліктів: позитивний та негативний. При

позитивному, передбачається усунути причини, які заважають адекватній узгодженій діяльності людей, а при негативному - усунути одну з конфліктуючих сторін [7].

Під час вирішення організаційних конфліктів насамперед слід враховувати, що управління конфліктами має два основних завдання:

– застосування управлінським персоналом спеціальних способів і прийомів запобігання (профілактики) ймовірних конфліктів;

– пошуки шляхів та умов подолання вже існуючих, реальних конфліктів [6, с.227].

За конфліктних умов керівник повинен діяти чітко й відповідно до закону щодо конфліктуючих. У жодному разі не можна прагнути до задоволення суб'єктивних, необгрунтованих зазіхань конфліктуючих, не боятися таких конфліктів. Їх передбачення можливе шляхом проведення регулярної роз'яснювально-виховної роботи, правильної розстановки кадрів, спрямування діяльності колективу на виконання поставлених завдань [7].

Як зазначає Л.М. Карамушка, подолання конфліктів зазвичай здійснюється за двома основними напрямками:

– управління латентними (прихованими) конфліктами;

– подолання відкритих (реальних) конфліктів.

Управління латентними (прихованими) конфліктами передбачає їх розпізнавання та усвідомлення. Це сприяє зменшенню внутрішнього напруження сторін суперечності, пошуку шляхів розв´язання конфлікту вже на ранніх етапах виникнення, виявленню помилкових суперечок. Проведення психологом або керівником особистих бесід з працівниками та вживання групових заходів сприяє подоланню виявлених конфліктів. Подолання відкритих (реальних) конфліктів здійснюється за допомогою обходу конфлікту, до якого вдаються тоді, коли успішне розв´язання його неможливе [6, с.228-229].

Розв´язання конфліктів може здійснюватись на основі кооперації, співпраці з опонентом (колаборації). Колаборативний процес — це система взаємодії й переговорів з опонентом, головною метою якої є досягнення колаборативної перемоги (коли максимально задовільняються інтереси всіх сторін, які беруть участь у конфлікті), а також отримання процедурного задоволення (психологічного задоволення всіх учасників конфлікту) [6, с.231].

Вирішуючи конфліктні питання, необхідно, в першу чергу, враховувати інтереси справи, а також розумовий світогляд співробітників, інтерес, бажання і здатності співробітників до роботи, їх творчу цілеспрямованість, ставлення до суспільних цінностей, до перспективи росту, підвищення своєї кваліфікації тощо [7].

Т.Дзюба, проаналізувавши досвід роботи організаційних психологів, зазначає, що у сучасних дослідженнях акцент зосереджується на взаємодії керівника і підлеглого, конфлікт між ними розглядається не як аномалія, а як важливий фактор розвитку у керівника здатності взаємодіяти з підлеглими в умовах протиріч [3, с.17].

К.Томас на основі своїх досліджень дійшов висновку, що в ситуації, коли керівник і підлеглий уникають способів вирішення конфліку жодна зі сторін не досягне успіху.

З метою виявлення особливостей поведінки у конфліктній ситуації було проведено експериментальне дослідження, у якому використано наступні методики: методика діагностики соціально-психологічного рівня розвитку групи «Пульсар», методика дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (адаптація Н.В. Гришиної). Дослідження проводилось на підприємстві КП «Житлосервіс» м. Ізяслав, в ньому взяло участь 20 чоловік.

Результати методики діагностики соціально-психологічного рівня розвитку групи «Пульсар» відображені на рисунку 1.

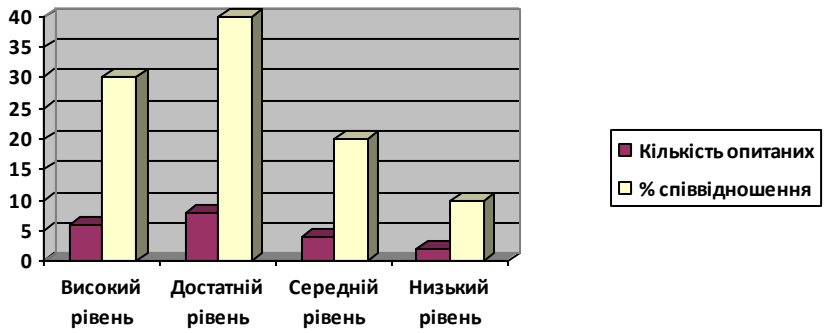

Рис.1. Показники рівня розвитку групи за методикою « Пульсар»

За результатами дослідження було визначено, що 2 людей (10%) оцінюють робочий колектив як незрілий, нерозвинений, нездатний справитися з поставленими завданнями, що свідчить про потенційну можливість виникнення конфліктів на робочому місці. Оцінку 4-6 балів було виявлено у відповідях 4-х опитаних (20%). Ці дані свідчать, що персонал установи, вважає, що група недостатньо зріла і розвинена, тобто не здатна ефективно справитися з поставленими завданнями, а отже досить схильна до розв’язання

суперечок на роботі. Оцінка в 7-9 балів показує , що вісім працівників організації (40%) оцінюють трудовий колектив як досить зрілий, розвинений, здатний виконувати трудові завдання, а ,отже, ймовірність виникнення конфліктів не велика. І, нарешті, лише 6 працівників (30%) описують свою групу як зрілу, сформовану, згуртовану, працездатну і надійну, тобто тут можна говорити про низький рівень схильності до виникнення конфліктів.

Отримані результати за методикою дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса зображені в таблиці 1.

Таблиця 1

Типологія стилів поведінки в конфлікті за методикою К. Томаса

Тип стилів поведінки	**Кількість опитаних**	
	В абсолютних цифрах	**У відсотках**
Уникнення	3	15
Поступливість	5	25
Боротьба	2	10
Компроміс	6	30
Співробітництво	4	20
Всього	20	100

Результати засвідчили, що 15% опитаних обирають стратегію відходу від конфлікту, тобто у конфлікті мінімально враховуються як власні інтереси, так і опонента, а на проблему просто не звертається уваги. Це може призвести до загострення спірної ситуації. Четверта частина опитаних обирають поступливість як тип поведінки,тобто відбувається мінімальне врахування в конфлікті власних інтересів і максимальне задоволення інтересів опонента. Десята частина опитаних у конфлікті надають перевагу боротьбі, тобто це тип поведінки, при якому у конфлікті максимально враховуються і задовольняються власні інтереси і мінімально — інтереси опонента. Третина респондентів схильні до компромісу, коли забезпечується часткове задоволення у конфлікті як власних інтересів, так інтересів опонента, а результат поведінки описується формулою «поразка — поразка» (частково власна поразка — частково поразка опонента), бо повністю не задовольняються інтереси жодного з опонентів. 20 % опитаних обирають такий тип поведінки як співробітництво, , який забезпечує максимальне задоволення в конфлікті власних інтересів та інтересів опонента, а результат поведінки визначає формула «перемога — перемога» (власна перемога — перемога опонента).

Отже, керівнику установи слід постійно вивчати і скеровувати взаємовідносини у колективі, особливу увагу приділяючи при цьому противникам і прихильникам попереднього стилю керівництва, підтримуючи прогресивні та правильні тенденції у діяльності попереднього керівництва, критикуючи і пояснюючи недоліки, що мали місце. Конфлікти в діяльності установи є не тільки неминучими, більше того, вони є рушієм розвитку організації і керівника. Конфлікти є розрядкою напруженості між конфліктуючими сторонами (нерідко «холодна війна» між співробітниками набагато гірше відкритого протистояння), вони сприяють згуртуванню колективу, знімають «синдром покірності» у працівників (це сприяє підвищенню активності підлеглих, вони більш відкрито висловлюють свою думку з основних питань роботи) і т.д. Керівник повинен бути максимально обізнаним у справах, що відбуваються та контролювати ситуацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веснін В.Р.Менеджмент / В.Р.Веснін - М.: Проспект, 2006.- 504с.
2. ДолинськаЛ.В. Психологія конфлікту[Текст] : Навч. посібник / Л.В.Долинська, Л.П. Матяш-Заяц. – Київ : Каравела, 2010. – 304 с.
3. Кабаченко Т.С. Психологія в управлінні людськими ресурсами / Т.С.Кабаченко. - СПб.: Пітер, 2003.
4. Ложкін Г.В. Психологія конфлікту: Теорія і сучасна практика: Навч.посібник / Г.В. Ложкін, Н.І. Пов'якель.- К.: Професіонал, 2006.- 416 с.
5. Психологія управління конфліктами в організації / Тетяна Дзюба// Управління освітою.- 2003.- №1.- с. 17-23.
6. Технології роботи організаційних психологів: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / За наук. ред. Л. М. Карамушки. – К.: Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.
7. Ходаківський Є. І. Психологія управління [Текст] :навч. посібник / Є.І. Ходаківський, Ю.В. Богоявленська, Т.П.Грабар – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 608 с.

Шевців О.

Науковий керівник — проф. Кодлюк Я.

ПІДРУЧНИК З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ОЧИМА ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

На сучасному етапі реформування початкової освіти діє друге покоління Державного стандарту, створюються нові підручники та навчальні посібники. В умовах особистісно орієнтованого навчання виникає потреба ґрунтовного аналізу підручникового забезпечення початкової школи як необхідної умови вдосконалення навчальної книги.

Вперше проблема аналізу підручників стала предметом спеціального дослідження у 50-х роках XX ст. Н. О. Менчинська серед найважливіших методів перевірки підручника виділила спостереження, бесіду і природний експеримент. Є. І. Перовський вважав, що потрібно враховувати думки безпосередніх користувачів підручника — вчителів і учнів. В. Г. Бейлінсон,, Д. Д. Зуєв вперше обґрунтували структурно-функціональний підхід до оцінювання підручників. У працях сучасних дослідників проблема оцінювання навчальної літератури розкрита у різних аспектах. Зокрема, Я. П. Кодлюк обгрунтувала теоретичні підходи до аналізу й оцінювання підручника для школи першого ступеня; Н. М. Буринська визначила критерії аналізу навчальної книги; О. Я. Савченко — з'ясувала особливості підручника з літературного читання; М. С. Вашуленко, Н. А. Васильківська — особливості підручника з української мови для початкової школи.

Мета статті: розкрити технологію застосування анкетного опитування як одного із важливих методів аналізу якості підручників з літературного читання для початкової школи.

Для молодших школярів навчальна книга — основне джерело знань з певного предмета. В «Українському педагогічному словнику» вміщено визначення підручника як «книги, в якій викладаються основи знань з певного навчального предмета на рівні сучасних досягнень науки й культури. Для кожного типу навчальних закладів видаються підручники, які відповідають програмам і завданням цього закладу, віковим та іншим особливостям школярів» [1, с. 212].

Я. П. Кодлюк трактує підручник як «вид навчальної літератури, який репрезентує знання і види діяльності з конкретного навчального предмета відповідно до державних стандартів освіти та вимог навчальної програми з урахуванням особливостей цього предмета (його домінуючої функції), типу школи, вікових особливостей учнів і будується на засадах домінуючої концепції навчання [2, с. 14].

Варіативність системи освіти зумовлює потребу у варіативній навчальній літературі. Цей процес засвідчує домінування альтернативних (паралельних) підручників для школи першого ступеня, які є носіями змісту освіти з однієї освітньої галузі чи інтегрованого курсу, пропонують різні технології навчання, авторські підходи до дидактико-методичної організації навчального матеріалу з урахуванням вимог Державного стандарту початкової загальної освіти (підручники одного типу) [2, с. 226].

Навчальний курс «Літературне читання» є органічною складовою освітньої галузі «Мови і літератури» і передбачає розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності молодших школярів, ознайомлення учнів з дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовку їх до систематичного вивчення курсу літератури в основній школі. Саме підручник є «базисом для виконання завдань програми» [4; 5].

У процесі аналізу дидактико-методичного забезпечення освітньої галузі «Мови і літератури» ми з'ясували, що зміст навчального предмета «Літературне читання» відображено в основних підручниках, рекомендованих Міністерством освіти і науки України [3] (табл. 1).

Згідно з табл. 1, для 2 класу навчальний предмет «Літературне читання» забезпечено підручниками авторів О. Я. Савченко; В. О. Науменко; М. І. Зоряна;

Таблиця 1

Основні підручники з навчального предмета «Літературне читання», рекомендовані Міністерством освіти і науки України

Автори	Назва підручника	Клас	Видавництво	Рік видання
Савченко О. Я.	Літературне читання	2	ВД «Освіта»	2012
Науменко В. О.	Літературне читання	2	Генеза	2012
Зоряна М. І.	Літературне читання	2	Грамота	2015
Савченко О. Я.	Літературне читання.	3	ВД «Освіта»	2013
Науменко В. О.	Літературне читання.	3	Генеза	2014
Коченгіна М. В., Коваль	Літературне читання	4	Ранок	2015
Савченко О. Я.	Літературне читання	4	ВД «Освіта»	2015
Чумарна М. І.	Літературне читання	4	Навчальна книга – Богдан	2015
Богданець-Білоскаленко Н., Зоряна М. І.	Літературне читання	4	Грамота	2015
Барна М. М., Волошенко О. В., Козак О. П.	Літературне читання	4	Астон	2015
Наумчук М. М., Романюк Н. З.	Літературне читання	4	Астон	2015

для 3 класу — О. Я. Савченко; В. О. Науменко; для 4 класу — М. В. Коченгіна, О. А. Коваль; О. Я. Савченко; М. І. Чумарна; Н. Богданець-Білоскаленко, М. І. Зоряна; М. М. Барна, О. В. Волошенко, О. П. Козак; М. М. Наумчук, Н. З. Романюк.

Вчені виділяють різноманітні методи аналізу підручників. Поширеним є їх поділ на теоретичні (описовий, порівняльний, матричний) та емпіричні. Серед емпіричних методів аналізу навчальної книги чільне місце відводять спостереженню та опитуванню вчителів і учнів, рецензуванню [2, с. 256].

З метою вивчення думки вчителів про якість підручників з «Літературного читання» нами було використано анкетне опитування як перевірений метод дослідження навчальної книги, що передбачає спілкування між дослідником і респондентом за допомогою анкети. Проанкетовано 30 учителів початкових класів шкіл Тернопільської області.

За результатами анкетування з'ясовано такі аспекти: підручник якого автора вчителі використовують на уроках літературного читання, чим зумовлений вибір книги; чи вчасно педагоги отримали підручники для класу і чи в достатній кількості; відповідність обраних підручників з «Літературного читання» навчальній програмі; позитивні сторони обраного підручника і характерні недоліки (на думку вчителя); побажання щодо вдосконалення чинних підручників з літературного читання; якими навчальними посібниками для дітей педагоги користуються на уроках та ін..

Насамперед ми отримали інформацію про своєчасність поступлення підручників у школу (рис. 1).

Аналіз діаграми свідчить про те, що своєчасно і в достатній кількості підручники отримали 63% педагогів. З числа опитаних є значний відсоток таких, що одержали підручники із запізненням, зокрема невчасно і в достатній кількості — 17%; невчасно і в недостатній кількості — 20%.

Рис. 1. Своєчасність поступлення підручників з літературного читання для початкової школи

Результати анкетування засвідчують, що більшість учителів (80%) на уроках літературного читання використовує підручник «Літературне читання», автором якого є О. Я. Савченко. Менша кількість (20%) працює за підручником В. О. Науменко.

Вибір підручника «Літературне читання» (авт. О. Я. Савченко), за відповідями вчителів, зумовлений тим, що він рекомендований Міністерством освіти і науки України; відповідає навчальній програмі; користувалися підручником О. Я. Савченко у попередньому класі; підручник цього автора наявний у шкільній бібліотеці. Ось що кажуть учителі: «Підручником цього автора користуємось давно», «Підручник відповідає навчальній програмі. Містить різноманітні жанри і цікаві завдання», «Лише підручник цього автора є в нашій шкільній бібліотеці», «Наступність. У 2 класі користувалася підручником цього автора», «Доступний, містить різноманітні завдання».

Респонденти вказали на позитивні сторони цієї навчальної книги, зокрема вдале оформлення, продуманий зміст. На думку вчителів, «Відбір навчального матеріалу відповідає концепції національно-патріотичного виховання», «Представлені всі жанри усної народної творчості та твори видатних українських і зарубіжних письменників», «Є зв'язок з образотворчим мистецтвом, природознавством, музичним мистецтвом», «Містить цікаві рубрики».

Вчителі схвально відгукуються про структурні компоненти підручника (текст та позатекстові компоненти: апарат орієнтування, апарат організації засвоєння, ілюстративний матеріал) та про реалізацію в ньому провідних функцій (інформаційної, розвивальної, мотиваційної, виховної). З цього приводу вони зазначають так: «Вдало підібрані ілюстрації. Використано репродукції картин художників України», «Містить багато розвивальних завдань», «Є цікаві тексти», «Переважають макротексти».

Респонденти виділили і недоліки цієї навчальної книги: «Для деяких уроків мало матеріалу для читання», «Трапляються тексти, важкі для розуміння учнів», «Невелика кількість творчих завдань». У зв'язку з цим учителі висловили свої побажання щодо вдосконалення чинних підручників з літературного читання. Вони рекомендують: «Підбирати простіші для розуміння тексти», «Ще більше пізнавальних та творчих завдань», «Підбирати більше творів з життя дітей».

Дещо по-іншому вчителі характеризують підручник «Літературне читання», автором якого є В. О. Науменко. Як вказують респонденти, вибір цієї навчальної книги зумовлений тим, що: «Лише підручник цього автора наявний у шкільній бібліотеці», «Вона рекомендована Міністерством освіти і науки України». Вказують, що позитивними сторонами цього підручника є такі: «Вдале оформлення», «В підручнику є короткі відомості про поетів, письменників», «Простежується зв'язок з іншими елементами навчально-методичного комплексу». Педагоги, які користуються цим підручником, зазначили, що недоліком цієї навчальної книги є наявність у ній великої кількості текстів, важких для розуміння учнями. Ось що вони зазначають з цього приводу: «У підручнику багато текстів, які з труднощами сприймаються учнями», «Не всі твори відповідають віку дітей», «Є важкі для сприймання учнів тексти». Тому вчителі висловили такі побажання щодо вдосконалення підручників з літературного читання В. О. Науменко: «Більше доступних і повчальних творів», «Підбирати твори, які відповідають віковим особливостям дітей», «Більше поезій Т. Шевченка, Л. Українки, І. Франка», «Більше розвивальних і творчих завдань».

Окрім підручників, на уроках літературного читання педагоги використовують навчальні посібники (рис. 2).

Рис. 2. Питома вага навчальних посібників, що використовуються на уроках літературного читання

Як видно з рис. 2, найбільш затребуваними є хрестоматії для позакласного читання (39%) та робочі зошити з літературного читання (32%). 17% опитаних послуговуються довідковою літературою (тлумачними словниками, енциклопедіями). Чільне місце займають інші навчальні посібники (12 %), серед яких твори В. Сухомлинського, «Казки та оповідання для дитячого читання» та ін.

При підготовці до уроків літературного читання педагоги користуються різноманітними методичними матеріалами, зокрема посібником «Сто двадцять розповідей про письменників» (авт. Я. П. Кодлюк, Г. С. Одинцова), розробками уроків з літературного читання, посібником «Успішні сходинки» (тематичне оцінювання) (авт. І. А. Бикова).

Таким чином, з метою з'ясування думки вчителів початкової школи стосовно підручників з літературного читання нами була розроблена анкета, яка дала змогу з'ясувати як позитивні сторони обраних підручників, так і їх недоліки. Незважаючи на те, що метод опитування є дещо суб'єктивним, все ж авторам книг варто прислухатися до рекомендацій педагогів — безпосередніх користувачів читанок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко– К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті / Я. П. Кодлюк – К. : Наш час, 2006. – 368 с.
3. Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою у 2015/2016 навчальному [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/perelik-navchalnix-program.html.
4. Навчальні програми для початкової школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html.
5. Савченко О. Методичний аналіз навчального комплекту з предмета «Літературне читання» для 3 класу / О. Савченко // Початкова школа. – 2014. – № 7. – С. 3–8.

Штокалюк Д

Науковий керівник – доц. Тіунова О.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ В УЧАСНИКІВ-ВОЇНІВ АТО

Проблема психологічної травматизації військовослужбовців постала дуже давно, оскільки вона виникає під час ведення бойових дій і впливає на подальше життя ветерана.

Актуальність даної статті полягає у важливості дослідження впливу бойових умов на психіку військовослужбовців в період перебування в зоні АТО та їх наслідків для учасника-воїна АТО.

Особливо проблема психологічної травматизації гостро постала з початком антитерористичної операції на сході України, оскільки в результаті бойових дій відбувається деструктивний вплив на військовослужбовців, який в подальшому впливає на життя учасника-воїна АТО.

Мета дослідження полягає у вивченні психологічних особливостей посттравматичного стресового розладу в учасників-воїнів АТО.

Метою дослідження обумовленні завдання, зокрема:

– Розкрити суть посттравматичного стресового розладу;
– З'ясувати причини виникнення ПТСР в учасників-воїнів АТО;
– Виокремити психологічні ознаки посттравматичного стресового розладу;
– Проаналізувати психологічний вплив ПТСР на особистість та життя учасника-воїна АТО.

Дослідженням психологічних особливостей посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців займались ряд дослідників: Агаєва Н.А. [1], Караяні А.Г. [2], Коваль І.А. [3], Литвиненко Е.С. [4], Ломакіна Г.І. [5], Малкіна-Пих І.Г. [6], Марута Н. [7], Маційчук П. [8], Мюлер М. [10], Цихоня В. [10].

Особливості виникнення та перебігу ПТСР у військовослужбовців розкривають: Агаєва Н.А. [1], Караяні А.Г. [2], Коваль І.А. [3], Литвиненко Е.С. [4], Ломакіна Г.І. [5], Малкіна-Пих І.Г. [6], Мюлер М. [10]. Проблему психологічної травматизації військовослужбовців ЗСУ проаналізували: Марута Н. [7], Маційчук П. [8], Цихоня В. [10].

Вперше наслідками війни у вигляді посттравматичного стресового розладу зацікавились американські психіатри та психологи після закінчення війни у В'єтнамі (1964-73 рр.). У військовослужбовців, котрі поверталися з війни спостерігались психологічні зміни, які деструктивно впливали на особистість.

Для підтвердження наведу дані статистики: на війні загинуло близько 58 тис. осіб, від наслідків ПТСР, в тому числі від суїцидів померло близько 128 тис. осіб. Траплялись випадки, коли ветерани війни потрапляли у в'язниці. Подібна тенденція спостерігалась в учасників війни в Афганістані (1979-89 рр.) [5, с. 57; 8, с. 16].

За даними 1989 року 3700 ветеранів афганської війни знаходилися у в'язницях; кількість сімейних розлучень і гострих сімейних конфліктів складало в родинах «афганців» 75 %; більше двох третин ветеранів були не задоволені роботою і часто змінювали її через виникаючі конфлікти; 90 % студентів-»афганців» мали академічну заборгованість або погану успішність; 60 % страждали від алкоголізму і наркоманії; спостерігалися випадки самогубств чи спроб до них; близько 50 %. За деякими відомостями, до 70 % готові були в будь-який момент повернутися до Афганістану [4].

Американська та радянська статистика показує, що не страшна сама війна, а страшні її наслідки для учасників бойових дій у вигляді пост-травматичного стресового розладу.

Прояви ПТСР мають різні форми, – в деяких випадках травмована особистість замикається в собі, уникає спілкування з іншими людьми, а в деяких випадках стає агресивною і соціально небезпечною.

ПТСР формується внаслідок бойовий стресу, який є дестабілізуючим станом, перед патологічним, який обмежує функціональний резерв організму та збільшує резерв організму та збільшує ризик дезінтеграції. Стресовий механізм закріплюється в пам'яті нових емоційно-поведінкових навичок і стереотипів, першорядно значущих для збереження життя. [1, с. 2].

Причини формування бойового стресу численні. Це – жахи війни, страх бути вбитим, пораненим, фізичне і психічне перенапруження, порушення режимів життєдіяльності, хвороби, травми і поранення, невизначеність і дефіцит інформації, незвичність ситуації, відсутність в колишньому досвіді запасу можливих відповідних реакцій. Важливе значення мають також і соціокультурний контекст, популярність війни, фактор соціальної підтримки. Свідомість безглуздості війни, специфічний комплекс винуватості знижує психічну стійкість і опірність стресам [5, с. 48].

Різні бойові стресори поділяються на специфічні, з підвищеним рівнем стресогенності – загроза життю, і фізичній цілісності військовослужбовця, випадки загибелі товаришів по службі та неспецифічні – підвищений рівень загрози життю, тривале виконання напруженої роботи тощо [5, с. 49].

Бойовий стрес невисокої інтенсивності, як правило, ефективно долається більшістю комбатантів і на початковому етапі може сприяти підвищенню їх бойової активності. Надалі він або стає звичним для учасників бойових дій, або переходить у бойовий стрес підвищеної інтенсивності, що може значно ускладнювати діяльність як окремого військовослужбовця, так і військових колективів та може проявитися у вигляді бойової психічної травми [5, с. 49].

На індивідуальному рівні він може проявлятися, як: різке, неадекватне бойовій обстановці підвищення або, навпаки, зниження бойової активності; неадекватне бойовій ситуації підвищення емоційного збудження або, навпаки, емоційне заціпеніння, емоційна «тупість»; поява деструктивних форм мотивації бойової діяльності

або, навпаки, бажання «вийти» з бою, за всяку ціну зберегти собі життя; втрата орієнтації в ситуації бою; відчуття нереальності того, що відбувається у бойовій ситуації [5, с. 49].

Бойовий стрес підвищеної інтенсивності, як правило, впливає негативно на протікання фізіологічних процесів в організмах військово-службовців, що виражається в помітному погіршенні стану здоров'я, виникненні нових або загостренні захворювань, що були раніше, розладах автоматизмів фізіологічного рівня [5, с. 49].

Бойова психічна травма, як наслідок дії бойових стрес-факторів, викликає патологічний стан центральної нервової системи, обумовлюючи регулювання поведінки потерпілого за допомогою патофізіологічних механізмів. В результаті психотравмування відбувається накопичення змін в структурах центральної нервової системи, наростання специфічної особової дисгармонії і готовності до психопатологічного синдромоутворення [5, с. 48]. Наслідком бойового стресу є гострий стресовий розлад.

Гострий стресовий розлад протікає протягом 1-3 місяців, а хронічні – симптоми ПТСР наявні більше 3 місяців, із затриманим початком – симптоми з'являються через 6 місяців після травми [3, с. 215].

ГСР починається в перші хвилини отримання травми, триває не більше трьох діб (зі зменшенням інтенсивності симптомів до чотирьох тижнів); проявляється гострими афективними реакціями (дезорієнтація або ажитація, гнів, жах, агресія і аутоагресія, психоз, суїцидальні спроби, заперечення події – може бути схожим на «гнівну» депресію) [3, с. 215].

На відмінну від ГСР посттравматичний стресовий розлад (F43.1) визначається як відстрочена або затяжна реакція на стресогенну подію чи ситуацію винятково загрозливого або катастрофічного характеру, які можуть зумовити дистрес майже у будь-кого.

Вперше психологічні зміни у людей, які пережили ту чи іншу екстремальну ситуацію, були описані Да Коста в 1871 р. у солдатів під час громадянської війни в США і були названі «синдром солдатського серця» [5, с. 57].

Діагноз ПТСР з'явився відносно нещодавно. В США в DSM III – в 1980 році, в Міжнародній класифікації хвороб – в 1995 році. Проте ПТСР не можна назвати молодими захворювання. ПТСР існував стільки ж, скільки існували люди, скільки велися війни, скільки були вбивства та природні катаклізми. Ці події викликали стресові розлади у людині. Він включений в офіційну американську номенклатуру психічних захворювань DSM-III, як стан, викликаний важким стресом психічних розладів [1, с. 1; 10, с. 57].

В медичній історії відомо декілька назв ПТСР: «окопний синдром», синдром «серця солдата», «снарядний шок», «в'єтнамський синдром», «афганський синдром», «бойова психотравма», «стрес бойової обстановки», «бойове виснаження» [1, с. 1; 10, с. 57].

В психіатрії та медицині виділяють наступні ознаки ПТСР:

– Повторюванні спогади про пережиту подію;
– Флешбеки – небажанні спогади, завдяки яким особа знову переживає травматичну подію;
– Нічні жахи або погані сни;
– Сильні емоційні реакції на пережиту травму – звук сирени, постріл феєрверку і т.д.;
– Сильні фізичні реакції – пришвидшення серцебиття або падіння в стан обливання холодним потом, як щойно особа опиняється поблизу місця травматичної події [9, с. 15].

Психологічно травмована особистість схильна зловживати алкоголем та наркотиками, які виступають засобом подолання бойового стресу [9, с. 16].

Травмована особистість може уникати спогадів про травмуючи подію, в деяких випадках впадати в стан заціпеніння [9, с. 16].

Також в учасників бойових спостерігається депресія, реактивний психоз, який знаходить своє вираження у вигляді раптових спалахів гніву в травмованої особи [9, с. 17].

Дані статистики Н. Марути показують, що в учасників АТО, які піддавались дії травмуючи факторів в 10-20 % виникають психологічні наслідки у вигляді ПТСР [7, с. 20].

Посттравматичний стресовий розлад виникає в екстремальних, бойових умовах в зоні АТО, пов'язаних із страхом смерті, постійним вибухам снарядів та пострілів із озброєння і стрілецької зброї. Ці події бувають короткочасними і тривалими. Саме до тривалих, пролонгованих, що мають постійний вплив травматичного стресора і регулярно повторюються [7, с. 20].

Посттравматичний стресовий розлад небезпечний тим, що без необхідного лікування може тривати роками, виснажуючи психічні та фізичні сили організму. Він навіть може призвести до нервового зриву [5, с. 48].

ПТСР ускладнює здатність розслаблятись. Особа постійно перебуває у стані постійної «бойової готовності», передчуваючи ймовірну майбутню небезпеку, що не дає можливості звикнути до будь-чого. Також люди, які перенесли ПТСР стають чутливішими до болю та страждань, піддаються різним захворюванням або їх починають обтяжувати фізичні проблеми, які вони ще мали до травми [9, с. 17, 19].

Для пацієнтів з посттравматичним синдромом характерна підвищена схильність до самогубства. Нерідко такі хворі роблять акт суїциду під впливом психотропних речовин (алкоголь, наркотики) або під час нападу напливу ілюзій і галюцинацій, однак значно частіше добровільний відхід з життя буває спланованим і усвідомленим дією людини, яка втратила сенс свого існування [9, с. 19].

В приклад приведу випадок в селі Новосілки, Київської області, в січні 2016 року, коли 34-річний учасник АТО, не витримавши невирішених сімейних проблем, пов'язаних із розлученням з дружиною, вчинив

самогубство на могилі дочки. Засобом для вчинення суїциду виступила осколкова граната Ф-1. На місці суїциду були знайденні: залишки від пляшки з-під спиртного і лимонаду, мобільного телефону та чека від гранати Ф-1.

Саме порушенням соціальної адаптації психологи пояснюють той факт, що хворі з посттравматичним синдромом вкрай рідко звертаються за медичною допомогою і вважають за краще рятуватися від нападів нав'язливих спогадів і нічних кошмарів за допомогою психотропних речовин або вдаються до нерідко безграмотного самолікування (снодійні, транквілізатори, антидепресанти) [9, с. 19].

Також погіршується міжособистісні стосунки із коханою людиною, з причини невміння проявляти любов і турботу до жінки, егоїзм та конфліктність, через це виникають психологічні перешкоди в міжособистісному та інтимному житті військовослужбовця [6, с. 229].

Коротко розглянемо види посттравматичних стресових розладів:

Гострий ПТСР, що характеризується яскравими проявами всіх симптомів захворювання і продовжується не більше трьох місяців [1, с. 2].

Хронічним ПТСР, вважається, коли симптоми зберігаються більш ніж 6 місяців та вираженість найбільш яскравих симптомів знижується, однак наростають ознаки виснаження центральної нервової системи і починають формуватися деформації характеру (грубість, егоїзм, звуження кола інтересів) [1, с. 2].

Відстрочений ПТСР виявляється через півроку і більше після впливу травмуючої ситуації. Як правило, відстрочена форма посттравматичного синдрому розвивається після впливу якого-небудь провокуючого фактора (додаткова психічна або фізична травма, нервове перенапруження, стрес, пов'язаний з переїздом і т.п.). При цьому захворювання може протікати як у гострій, так і в спочатку хронічній формі [1, с. 2].

При хронічному і відстроченому синдромі ПТСР через великий проміжок часу між травмою і появою симптомів зв'язок між ними схований. Симптоми наростають протягом тривалого часу і важко піддаються лікуванню [1, с. 2].

Крім негативного аспекту впливу ПТСР на людину можливий позитивний, який призводить до формування у них таких психологічних утворень:

Глибоке і всебічне самопізнання: пізнання своїх інтелектуальних, емоціональних, вольових можливостей.

Придбання унікального досвіду життєдіяльності та поведінки в екстремальних умовах, бойового досвіду і життєвої мудрості.

Набуття досвіду відкритого, спонтанного, нехитрого спілкування.

Тренування апарату стресового реагування, гартування свого здоров'я [2, с. 57].

В процесі пристосувальної активності психіка воїна радикально перебудовується, «воєнізується», набуває властивостей «надчутливості», «надрозуміння» та інше. Ці психологічні трансформації відбуваються на психофізіологічному, психологічному, соціально-психологічному рівнях і часом доходять до анормальних рівнів [2, с. 57].

В умовах війни в людини формується як би «спеціальний психологічний орган», що дозволяє миттєво розуміти «логіку» рухів елементів зорового поля, звукових стимулів, значення слів, жестів і вчинків інших людей і т.д. Цей орган «відточує» свою роботу і стає потужним регулятором поведінки військовослужбовця [2, с. 57].

Підсумовуючи вище подану інформацію, нами було досліджено психологічні особливості посттравматичного стресового розладу в учасників - воїнів АТО. Виявленно, що причиною виникнення ПТСР виступає бойовий стрес, який формується під впливом бойових умов. Згодом він переходить в гострий стресовий розлад, який триває до трьох місяців, потім в ПТСР.

Наслідками ПТСР є порушення звичного способу життя ветерана, оскільки через часто повторюванні нав’язливі спогади, сни, флешбеки, котрі ускладнюють життя травмованої особи, коли не очікувано починають проявлятись в непотрібний момент. Порушується соціальне життя особистості з причини дезадаптації внаслідок участі в бойових діях.

Особливо негативний вплив ПТСР має на інтимне та сімейне життя військовослужбовця. Через психологічну травму порушується еяколяція, починаються часто повторюванні конфлікти в сім’ї, тому що учасник-воїн АТО стає емоційно прохолодним і психологічно черствим, втрачає чуттєвість, яка в нього раніше була, тому він не здатний на проявляти любов і почуття до коханої людини. З цієї причини в сім’ях учасників бойових дій можливі розлучення.

Проте крім негативних наслідків слід виділити позитивний аспект впливу ПТСР на особистість, який полягає в тому, що травмована особистість стає психологічно сильною і витривалою, розвивається емоційний інтелект, завдяки якому вона вміло читає мову тіла людей та набуває нового життєвого досвіду, який може використати на життєвому шляху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агаєва Н.А. Проблема травматизації українських військовослужбовців – учасників миротворчих операцій / Н.А. Агаєва // Вісник Київського міжнародного університету. Сер. Психологічні науки. – 2005. – Вип. 6. – С. 1-6.
2. Караяни А.Г. Психологические последствия войны и социально-психологическая реадаптация учасников боевых действий / А.Г. Караяни, Ю.М. Караяни // Вестник Южно-Уральского государственного университета. – 2014. – Серия: Психология, Выпуск № 4. – Том 7. – С. 59-66.

3. Коваль І.А. Діагностика і диференційна діагностика гострого стресового розладу та посттравматичного стресового розладу в загальномедичній практиці / І.А. Коваль // Проблеми сучасної психології. – 2015. – Вип. 27. – С. 210-219.
4. Литвиненко Е.С. Проблема психотравматизації військовослужбовців Збройних сил України зі складу коаліційних сил у Республіці Ірак / Е.С. Литвиненко // Вісник Національного технічного університету України. – 2005. № 2. [Електронний ресурс, режим доступу – вільний]: http://novyn.kpi.ua/2005-2/06_Litvinenko.pdf – 01.01.2016
5. Ломакіна Г.І. Соціально-психологічні складові соціальної роботи з учасниками бойових дій: Методичний посібник / Г.І Ломакіна. – Х.: Оберіг, 2014. – 168 с.
6. Малкина-Пых И.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И.Г. Малкина-Пых. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 960 с.
7. Марута Н. Посттравматичний стресовий розлад: сучасні можливості діагностики та терапії / Н. Марута // Ваше здоров'я. – 2015. – № 15/16. – С. 20-21.
8. Маційчук П. Посттравматичний стресовий розлад – найбільша проблема демобілізованих / П. Маційчук // Ваше здоров'я. – 2015. – № 39/40. – С. 1, 16.
9. Мюллер М. Якщо ви пережили психотравмуючу подію. / М. Мюллер: пер. з англ. Діана Бузько; наук. ред.. Катерина Явна. (Серія «Сам собі терапевт»). – Львів.: Видавництво Українського католицького університету: Свічадо, 2014. – 120 с.
10. Цихоня В. Пам'ятка про посттравматичний стресовий розлад / В. Цихоня // Мистецтво лікування. Журнал сучасного лікаря. – 2014, № 7/8. – С. 57-58.

Ковальова С.

Науковий керівник – доц. Сіткар В. І.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ РЕВНОЩІВ В МОЛОДИХ СІМ'ЯХ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ШЛЮБІ

Жодна зі сфер людського життя не пройнята такою кількістю міфів та ілюзій, як сфера сімейного життя. І в жодній сфері не виникає стільки нерозуміння і душевного болю як у стосунках між чоловіком і жінкою. При цьому, далеко не останнє місце займають почуття ревнощів. Ревнощі - це неприємне хворобливе почуття, пов'язане зі страхом втрати об'єкта кохання. Ми боїмося одержати відмову від коханої людини, а найбільше боїмося втратити її кохання. Ревнощі завжди пов'язані із суперництвом. Як правило, сильні ревнощі відчувають люди не самодостатні, не впевнені в собі, або навпаки занадто самовпевнені, які вважають іншу людину своєю «власністю».

В реаліях XXI століття ще гостро стоять питання про те, як нам знайти стійкий, гармонійний союз з іншою людиною і як зберегти цей союз протягом усього життя. Більшість фахівців вважають, що сучасна сім'я переживає справжню кризу, причому прояв цієї кризи виявляється тим яскравіше, чим вище загальний рівень соціального та економічного розвитку суспільства, чим вищий рівень життя та матеріального благополуччя людей. [3, с. 50]

Сьогодні значні труднощі відчуває молода сім'я, яка потребує найбільше уваги та підтримки, насамперед з боку держави. У подоланні та попередженні сімейних конфліктів важливе значення має мистецтво спілкування в сім'ї, основу якого складає прагнення згладити конфлікт, що назріває, а не розпалювати його; вміння сприймати подружжя таким, яким воно є.

Проблемою ревнощів займалися багато вчених (В. Лісовський, Г. Качук, І. Савельєв, С. Мамонтов, О. Свіяш та інші). В психології різні аспекти ревнощів вивчалися по-різному: ревнощі в соціально значимих відносинах розглядалися як базова установка особистості; ревнощі до суб'єкта відносин були предметом психотерапевтичної та психокорекційної роботи. Актуальність проблеми зумовила й мету статті, а саме: обґрунтувати теоретичні положення та практичні рекомендації щодо соціально-психологічних особливостей уникнення ревнощів в молодій сім'ї.

У вітчизняній науці тривалий час молодь не розглядалася як самостійна соціально-демографічна група. Тільки в середині XIX ст. з'являється перше визначення молоді як «молодих людей обох статей», які досягли фізіологічної зрілості. Згідно з переписом населення 1914 і 1920 рр., до категорії молоді були зараховані особи віком від 15 до 30 років [5, с. 115]. Молода сім'я - це сім'я в перші три роки після укладення шлюбу (у разі народження дітей - без обмеження тривалості шлюбу) за умови, що жоден з подружжя не досяг 30-річного віку [2, с. 17].

Серед факторів, що визначають стабільність молодих сімей, Н. Малярова виділяє готовність молоді до шлюбу. Це система соціально-психологічних установок особистості, що визначає емоційно-психологічне ставлення до способу життя, цінностей шлюбу [8, с. 97].

Б. Круглов стверджує, що система підготовки молоді до сімейного життя разом з статевою просвітою та статевим вихованням, разом із формуванням навичок міжособистісного спілкування, яке, насамперед, полягає в умінні порівнювати свої інтереси і вчинки з інтересами та вчинками іншого індивіда, повинна включати і формування певного рівня цивільно-правової свідомості, що поєднує в собі громадянську відповідальність за свої дії з розумінням значущості кожного свого вчинку [1, с. 109].

Тому серед багатьох аспектів проблеми формування психологічної готовності молоді до сімейного життя в якості одного з найважливіших можна виділити правильне розуміння молоддю ролі сім'ї та шлюбу в сучасному суспільстві, що, у свою чергу, пов'язане з особливостями формування у них установок, орієнтацій на вступ у шлюб. [7, с. 18]

Проблематика конфліктів має важливе значення для вирішення психологічних і соціально-психологічних проблем сім'ї. Конфлікти являють собою неминуче явище в різних сферах життя та діяльності людини, й особливо, як свідчать психологічні дослідження, - в сімейному житті [4, с. 4]. Е. Калмикова вважає, що вміння конструктивно вирішувати міжособистісні конфлікти, використання їх для розвитку міжособистісних стосунків подружжя відіграє вирішальну роль у процесі взаємного пристосування молодят [8,с. 31].

На формування сімейних стосунків ревнощі впливають вже на самому початку спільного життя. Основними причинами виникнення ревнощів є такі [9, с. 3]: 1) Комплекс неповноцінності, який свідомо або не усвідомлено відчуває один з партнерів через непевність у собі. 2) Попередні контакти, особливо в повторних шлюбах. 3) Слухи, обмови заздрісників, у яких особисте життя не склалося і яким робить своєрідну приємність псувати її щасливим і люблячим людям. 4) Легковажна поведінка одного із подружжя, постійний флірт. 5). Ревнощі одного зі шлюбних партнерів як наслідок зради, здійсненої ним же самим.

На думку письменника Андре Моруа: «Ревність вбиває не тільки особистість, але і любов». Ревнощі - яскраве емоційне почуття власництва, прискорене егоїзмом, бажання безроздільно розпоряджатися іншою людиною, яке, зазвичай, виражається в недовірі та підозрілості. Необґрунтовані й часті прояви ревнощів свідчать не стільки про недовіру партнерові, скільки про невір'я у власну здатність утримати взаємні відносини в гармонії. Коли ревнощі досягають такого ступеня, єдине, чого партнер не може дати іншому, - це впевненість.

Лікар І. Шевельов вивів такий постулат: «ревнощі – це отрута: в малих дозах стимулює любов, у великих - вбиває». Ревнощі бувають різні, в одному випадку вони викликають розуміння і схвалення з боку оточуючих, в іншому - презирство. Проте, існує думка, що ревнощі корисні для любові. Деякі психологи взагалі вважають, що ревнощі відображають рівень домагання особистості, тому боротися з ними шкідливо, бо така боротьба знижує конкурентоспроможність людини.

Американськими психологами доведено, що в сім'ях з високим рівнем культури подружжя до агресивної поведінки на ґрунті ревнощів справа, зазвичай, не доходить, бо фабула статевого суперництва поступається за вираженням побоюванням взагалі втратити дружину. Інакше кажучи, саме в процесі переживань ревнощів ревнивець відчуває «страх втрати щастя». Таким чином, слід вважати, що в сучасної людини ревнощі значною мірою втрачають виражені антисоціальні риси.

Соціально-психологічними причинами виникнення ревнощів можуть бути: 1) Дисфункціональні взаємини в сім'ї; 2) Особливості батьківського виховання, що можуть відображатися у стосунках молодої пари і надалі впливати на їх стосунки; 3) Психологічні особливості особистості ревнивця [6].

Досліджуючи особливості виникнення ревнощів нами використано такі **методики:** 1. Тест-опитувальник задоволеності шлюбом (за В. Століним, Т. Романовою, Г. Бутенко); 2. Тест на визначення ревності (за Е. Роговим), 3. Методика «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» (Ю. Альошиної, Л. Гозмана, О. Дубовської. В дослідженні брали участь 20 подружніх пар, які перебувають у шлюбі (до 3-х років подружнього життя).

Результати досліджень. Результати дослідження показали, що 45% пар вважають, що їх шлюб - *скоріше благополучний*. Бо вони свідомо підійшли до власного вибору партнера, доклали не мало зусиль для створення надійної молодої сім'ї, а також із зрозумілістю ставляться до майбутніх проблем та можливих конфліктних ситуацій. 40% пар вважають себе *скоріше неблагополучними,* через ряд причин. Насамперед, мабуть, вони ще не достатньо готові були розділити побутові проблеми з обраною половинкою, і тому власні амбіції не мають сфери виходу. Або ж, навпаки, очікування від сімейних питань не перевищили рівень очікування. Молодим парам занадто складно облаштувати свій побут, без втручання старшого покоління. Крім того, вони дещо не компетентні в питання самостійної матеріальної незалежності. Також 15% пар отримали показники *неблагополучного шлюбу*. Саме ці пари спокійно ставляться до питання розлучення, зрад, незадоволеності сімейним життям. 55% пар має середні показники за критерієм ревнощі. Ці результати дають підставу стверджувати, що вони ревниві, але не агресивні. Якщо до цих молодих пар і приходять думки про недовіру, то вони вміють проявити стриманість та завдяки здоровому глузду ніколи не доводять сварку до «точки кипіння», не застосовують насилля. У 35% пар виявлено показник – *не ревниві.* Тобто, наші пари мають довірливі стосунки та впевнені у своїй половині. У 10% пар виявлено показник - *занадто ревниві*. Це явище може бути пояснено тільки особистісним критерієм. Бо всі ми різні, а тому маємо і різне ставлення щодо власного життя. Головним аспектом даного показника є контроль, бо, саме, занадто необдумані емоції, рішення та поведінка і призводять до найгіршого – агресії в сім'ї та розлучення. Аналіз емпіричного матеріалу показав, що найбільш конфліктогенною сферою подружніх стосунків є прояв ревнощів - (45% відповідей); Конфлікти, які виникають в сім'ях у зв'язку з ревнощами, найбільш жорстокі і болючі, бо часто зачіпають сексуальну сферу взаємин подружжя. Тому, конструктивність усунення подружніх конфліктів, у першу чергу, залежить від уміння партнерів розуміти, пробачати й уступати. Необхідно вчитися мистецтву спільного життя, бо сварки спалюють вщент те, що колись було сім'єю, домівкою, тихою гаванню.

Все вищесказане дозволяє прийти до **висновку**, що ревнощі – це початок руйнування сімейного життя. Щоб упоратися з ревнощами, потрібно зрозуміти, їх детермінанти. Найчастіше - це занижена самооцінка. Тому, для зменшення стресу, викликаного ревнощами, потрібно підняти власну значущість, як в себе, так і в коханої людини. Крім того, ревнощі – це один з проявів співзалежних відносин. Це -

ознака любовної залежності, яку важко лікувати. Отже, потрібно серйозно працювати над залежними відносинами, які є хворобливими й руйнівними для обох партнерів.

Знайти ліки від ревнощів, наразі, не вдається, тому і немає універсальних рецептів для виходу зі складних ситуацій. Зазвичай, і той, і інший партнер, в тій чи іншій мірі, вносять свій внесок у загальну атмосферу в парі, тому долати нерозуміння потрібно виключно удвох - шляхом бесід, розмов і обговорень спірних ситуацій та проблем. Для збереження шлюбних відносин, в ситуації ревнощів, рекомендуються такі поради: позбутися усього, що заважає коханню; усувати свої страхи; перестати порівнювати; поліпшувати свої стосунки; приборкати свою фантазію; перестати жити тільки життям партнера; бути відвертими, не грати в ігри; довіряти своєму партнерові; бути готовим пробачити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алешина Ю. Е. Удовлетворенность браком и межличностное восприятие в супружеских парах с различным стажем семейной жизни / Ю. Е. Алешина – М., 1995. – 250 с.
2. Андреева Т. В. Психология современной семьи : монография / Т.В. Андреева. – СПб.: Речь, 2005 – 436 с
3. Антонов А. І. Сім'я: функції, структури, теорії сімейних змін / А. І. Антонов. - М.: Знання, 2003. - 198 с.
4. Гозман Л. Я. Шкалы любви и симпатии Л. Я. Гозман., Ю. Е. Алешина // Методические программы и методики исследований брака и семьи. — М., 1986. – 123 с.
5. Громов Д. В. Вступление в брак и окончание периода молодежной социализации // Семейная психология и семейная терапия.—2005.—№1.—С.3-11
6. Дементьева И. Ф. Первые годы брака. Проблемы становления молодой семьи /АН СССР, Ин-т социологии. - М.: Наука,1991.-111с.
7. Дорн, І. В. Сучасний шлюб: проблеми і гармонія / І. В. Дорн. - М.: Наука, 2000. – 122 с.
8. Ковалёв С. В. Психология современной семьи / Ковалёв С. В. – М.: Москва, 2008. – С. 105–146.
9. Шнейдер Л. Б. Психологія сімейних відносин / Л. Б. Шнейдер. - М.: Квітень-Прес, Вид-во ЕКСМО-Прес, 2000. - 512 с.

Задворна М.

Науковий керівник – доц. Одинцова Г.С.

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

На сьогодні засобів активізації розвитку творчих здібностей учнів в арсеналі вчителя початкових класів є чимало. Потрібно запалювати в дитячих серцях вогник допитливості, викликаючи інтерес до навчання, роблячи його внутрішнім, постійно діючим стимулом. Цьому сприяє проведення уроків з використанням творів мистецтва.

Мистецтво з його унікальними можливостями впливу на емоційну та інтелектуальну сфери, свідомість і підсвідомість – це не тільки джерело естетичного виховання, а й універсальний засіб формування знань, художньо-образного мислення. Викликані мистецтвом естетичні почуття мають цілющу перетворювальну силу, бо вони постають у результаті вільної творчої фантазії. Саме краса стимулює розумову діяльність, надає довершеної форми міркуванням [1, с.65].

Мета статті – розкрити можливості використання творів мистецтва на уроках рідної мови в початкових класах.

Рідна мова є, без перебільшень, основним предметом у системі навчально-виховної роботи в початкових класах. Її особливе місце серед інших навчальних предметів визначається тим, що саме від загальномовної і загальномовленнєвої компетентності школярів (уміння читати, слухати, запитувати, відповідати, розповідати, переказувати почуте і прочитане, висловлювати свої думки в усній і писемній формі) безпосередньо залежать їхні успіхи в опануванні знань з усіх шкільних предметів, зростання їхнього загальнокультурного рівня, кругозору.

Навчання рідної мови в початковій школі спирається на такі загальнодидактичні принципи, як науковість тлумачення мовних фактів, перспективність і наступність навчання, доступність і наочність викладу мовних понять, систематичність, усвідомленість засвоєних знань, зв'язок навчання з життям і активною мовленнєвою практикою дітей [2, с.27].

Освіта XXI століття – це освіта для людини. Її мета – виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і творчо розв'язувати будь-які завдання [1, с.65].

На розвиток творчих здібностей молодших школярів великий вплив мають твори мистецтва (живопису і музики). Мистецтво – могутнє джерело моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості кожної особистості. Уміння відчувати красу і створювати красу роблять життя людини осмисленим, багатим і яскравим. Хороші книги, музика, твори образотворчого мистецтва, які довелося прочитати, почути, побачити, наповнюють новим змістом наше життя.

Формувати духовно багату людину, яка глибоко розуміє твори мистецтва, має високорозвинуті естетичні смаки, відчуває красу навколишнього світу і прагне до творчого перетворення дійсності за законами прекрасного покликана система естетичного виховання. В. О. Сухомлинський відзначав, що вона повинна бути насамперед єдиною, поєднувати всі предмети та позакласні заняття, все життя

школяра, де кожний предмет і заняття мають свої чіткі завдання у формуванні естетичної культури і особистості школяра [3, с.65].

Образотворче мистецтво відіграє значущу роль в естетичному розвитку дітей молодшого шкільного віку. Воно дозволяє знайомити школярів зі специфічним видом мистецтва, яке має свої засоби, свою мову, розширюючи тим самим знання і уявлення про мистецтво.

Серед засобів реалізації комунікативної лінії змісту програми з рідної мови чільне місце належить складанню тексту за картиною. Основними завданнями таких занять є:

– збагачення і активізація словникового запасу молодших школярів;
– розвиток образотворчого мислення і образотворчого мовлення;
– удосконалення комунікативних умінь;
– естетичне виховання;
– ознайомлення учнів з кращими творами українських та зарубіжних художників [6,с.18].

Основним критерієм добору картини є її художня цінність. Тільки високохудожній твір викликатиме у дітей думки й емоції, бажання висловити свої враження. Це можуть бути як полотна українських художників, так і зарубіжних. Головне, щоб вони виховували естетичні почуття, гарний смак.

Другим критерієм добору картини є доступність її змісту вікові молодших школярів. Художнє полотно повинно розширювати коло тих уявлень, які вже є в учнів.

Безсумнівно, підібрана картина має бути реалістичним твором, бо тільки реалістичне мистецтво здатне захопити думку, почуття, уяву. В початковій школі найчастіше використовуються полотна побутового жанру. На таких картинах багато предметів, деталей, і це викликає у дітей бажання розглянути, зрозуміти, для чого зображено кожен із цих предметів. Із зацікавленням учні розглядають картини українських художників В. Блаженка, П. Левченка, С. Васильківського, Т. Яблонської.

Третім критерієм добору картини є врахування її розміру. Оскільки в школі використовуються, як правило, репродукції, то вони повинні бути великі за розміром або ж роздані учням на парти.

Добираючи картину, вчитель має для себе чітко уявити, що, навіщо і як зображено на картині.

Для правильного і глибокого сприйняття дітьми картини велике значення мають запитання вчителя, їх зміст, цілеспрямованість, характер, послідовність, точність і ясність їх формулювань. Детально продумана вчителем бесіда допомагає учням точніше, глибше побачити, відчути і осмислити картину. Порядок запитань сприяє послідовному та глибокому розкриттю зв’язків між предметами, що зображені на картині, організовує сам процес пізнання дітьми зображеного. Запитання вчителя спрямовують сприйняття на шлях аналізу і синтезу, допомагають дітям зрозуміти в єдності зміст і засоби художнього вираження [6, с.20].

Для осмислення теми картини, її головного образу можна запропонувати дібрати заголовок до неї. Цим учитель не тільки уточнює, як учні зрозуміли зміст картини, а й вчить виражати думку лаконічно. Для розвитку мовлення корисні вправи з порівняння дібраної назви і тієї, що дав художник.

Окрім образатворчого мистецтва, не менш важливу роль у формуванні гармонійно розвиненого школяра відіграє музичне мистецтво, яке вводить дітей у світ прекрасного, знайомить з музичною культурою різних народів, сприяє збагаченню індивіда знаннями законів музичного мистецтва, необхідними для розуміння його сутності, формуванню смаку, музичних здібностей, виробленню навичок і вмінь, які дозволять школярам бути активними слухачами, вмілими виконавцями. Торкаючись емоційної сфери людини, музика впливає на формування її моральних і естетичних смаків та ідеалів [4, с.63].

Використання музичних творів на уроках рідної мови у початковій школі активізує мислення дітей, стимулює емоційність під час навчання, розвиває в дітей творчий потенціал, уяву, розвиває мовлення. Використання торів музичного мистецтва під час навчання доцільно проводити у два етапи:

– перший етап – використання музики як фону. Пропонується учням писати під музичний супровід. Для цього краще використовувати класичні твори Людвіга ван Бетховина, Франца Шуберта, Йогана Баха, Миколи Лисенка, Петра Чайковського в поєднанні зі звуками природи;

– на другому етапі дітям пропонується написати розповідь про прослуханий твір мистецтва. Підбираючи твори для цього виду завдань, потрібно опиратися на вік дітей, знання дітей, їх інтереси. У дітей молодших класів вистачає уваги тільки на те, щоб прослухати коротку п'єсу або пісню, яка триває не більше однієї, максимум півтори хвилини. Поступово обсяг уваги розширяється, створюється навичка уважно слухати музику протягом довшого часу.

Найкраще використовувати музичні твори під час написання твору за картиною. Музика та образотворче мистецтво тісно пов’язані між собою. Емоції, викликані музикою і живописом, допомагають розвинути творчу уяву школярів [4, с.44].

Використовувати музику також потрібно під час проведення фізкультхвилинок. Дітям подобаються музичні фізкультхвилинки. На уроках рідної мови учні перевтомлюються, а такі вправи під супровід музики допомагають відпочити, привести себе в тонус.

Музика діє на дитину як терапія, справляє корекційний і лікувальний вплив як на фізіологічні процеси організму, так і на психоемоційний стан особистості дитини, допомагає на уроках творчо мислити.

Отже, використання творів мистецтва на уроках рідної мови у початковій школі духовно збагачує дитину, загострює її почуття, розвиває смаки, збагачує словниковий запас школяра, розвиває мислення, пам’ять, увагу, уяву. Сприймання творів мистецтва під керівництвом вчителя забезпечує розвиток всебічно розвиненої особистості з високим рівнем інтелекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоконна Н. Розвиток особистості молодшого школяра під час вивчення рідної мови / Н. Білоконна // Мандрівець. – Тернопіль. – 2003. – №3. – С. 65–67.
2. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі / М. С. Вашуленко.– К.: Освіта, 2006. – 271с.
3. Ворона М.О. Особливості вияву естетичних почуттів у дітей / М. О. Ворона// Початкова школа. – 1990. – №4. – С. 64–66.
4. Латковська Т. Складання творів за ілюстраціями / Т. Латковська // Початкова школа. – 2015. – №3. – С. 25–27.
5. Лобова О. Уроки музики очима вчителя початкових класів (результат анкетування) / О. Лобова // Початкова школа. – 2010. – №5. – С. 43–45.
6. Лобчук О. Складання твору за художньою картиною / О. Лобчук // Початкова школа. – 2003. – №3. – С. 18–21.

Кінаш О.

Науковий керівник – доц. Сіткар В. І.

ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ОЦІНКИ ІНДИВІДУАЛІЗМУ-КОЛЕКТИВІЗМУ У СТУДЕНТІВ

Актуальність дослідження. Аналіз спеціальної психологічної літератури показав, що сьогодні більшість крос-культурних досліджень та теоретичних дискусій з питань психологічних показників культури та субкультури зосередились на показнику індивідуалізм-колективізм (ІК). На протязі багатьох років дослідження були спрямовані на його визначення, атрибути, географічний розподіл на планеті, наслідки для міжособистісних і міжгрупових стосунків та застосування. Тому, виходячи з цього, ІК можна розглядати як основний приклад спроби ідентифікувати значущий показник культурної варіабельності і виробити прийоми вимірювання його впливу в різних психологічних доменах. Домен – це специфічна соціопсихологічна характеристика, яка розглядається як значущий результат, продукт або складова культури чи субкультури, включаючи установки, цінності, уявлення, думки, норми, звичаї та ритуали.

Теоретичні джерела свідчать, що такі культурні показники, як ІК є вигідними для теорії і досліджень, бо їх можна використати для передбачення та інтерпретації культурних відмінностей не спираючись на стереотипи, нечисленні дані та враження. Крім того, існує і згода в концептуальному розумінні ІК серед дослідників цього феномену по всьому світу (Тріандіс, 1986). Одне з найбільш відомих досліджень ІК було проведене Хофстеде (Hofstede, 1980, 1984), який проаналізував дані анкети, що оцінювала ІК-тенденції серед робітників міжнародної корпорації з філіалами більш ніж в 50 країнах. Країни ранґувались згідно того, в якій мірі люди одобрюють ІК-цінності. США, Австралія та Велокобританія виявились найбільш індивідуалістичними. Колумбія, Венесуела та Пакистан – найбільш колективістськими [1, с. 46].

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку Траіндіса та його колег ІК повинен варіювати в різних соціальних контекстах. Люди поводяться по-різному в залежності від того, з ким вони взаємодіють, і від ситуації, в якій відбувається взаємодія. Людина може відрізнятись колективістськими тенденціями вдома і з близькими друзями і індивідуалістичними тенденціями – з незнайомими або на роботі, або навпаки. Якщо культура підтримує колективістські тенденції всередині стосунків «Я» – своя група, малоймовірно, що вона стане робити теж саме в стосунках «Я» - чужа група [1, с. 48].

Девід Мацумото та його колеги (Matsumoto, Weisman, Preston, Brown & Kupperbusch, 1997) створили вимірювач ІК для використання на індивідуальному рівні, який оцінює контекстно-специфічні ІК-тенденції в міжособистісних ситуаціях. Вибрані пункти з їх **Питальника міжособистісної оцінки індивідуалізму-колективізму** (*IC Interpersonal Assessment Inventory, ICIAI*) [1, с. 49] наведемо нижче.

Інструкція. Нижче наведено перелік загального опису поведінки. Ми хочемо знати, наскільки важливо, на ваш погляд, кожне з них як *цінність* є відповідним до чотирьох соціальних груп. Розглядайте кожен опис як загальну, гіпотетичну цінність. Крім того, розглядайте цю цінність незалежно в кожній з чотирьох соціальних груп. Просимо зазначити, наскільки важливою є кожна для вас як *керівний принцип*, незалежно від того чи доводиться вам насправді опинятись в цих ситуаціях. Потрібно відповісти на всі пункти питальника.

Свої відповіді оцінюйте за рейтинговою шкалою, що подано нижче.

Зовсім не важливо **Дуже важливо**						
0	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**

Обведіть цифру (від 0 до 6) в кожному запитанні, яке призначено для кожної з чотирьох соціальних груп (сім'я, друзі, колеги, незнайомі).

Наперед вдячні Вам за відверті відповіді.

Цінність\ соціальні групи	**Сім'я**							**Друзі**							**Колеги**							**Незнайомі**						
Підкорятись вимогам, які виходять від	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6
Зберігати																												

самоконтроль в ставленні до	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6
Ділити нагороди з	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6
Розділяти провину за невдачі з	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6
Жертвувати своїми цілями заради	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6
Жертвувати своїм майном заради	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6
Зменшувати свої бажання, через те, щоб діяти разом з	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6
Зберігати гармонійні стосунки з	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6	0	1	2	3	4	5	6

Всі ці пункти оцінюються два рази, спочатку в термінах загальних цінностей, як керівних принципів для кожної людини, а потім в термінах частоти фактичної поведінки.

Методика ICIA й прийоми багатометодної оцінки Тріандіса та його колег, представляють собою значне просування в психології дослідження і розуміння впливу культурних та субкультурних показників варіабельності на людську поведінку.

Актуальність вищезазначеної проблеми і зумовила **ціль** нашої **статті**. А саме, проаналізувати особливості міжособистісної оцінки індивідуалізму-колективізму у студентів-психологів та майбутніх учителів фізичної культури

Результати досліджень. В дослідженні брали участь студенти другого курсу інституту педагогіки та психології (психолого-педагогічне відділення) спеціальності «Психологія» (27 осіб) та другокурсники факультету фізичного виховання (22 студенти). Дослідження проводилось в лютому 2016 року.

Середні показники та рейтинг цінностей за соціальними групами (сім'я, друзі, колеги та незнайомі) подані в табл. 1-4.

Таблиця 1.

Середні показники цінностей у студентів-психологів

Цінність\ соціальні групи	**Сім'я**	**Друзі**	**Колеги**	**Незнайомі**
Підкорятись вимогам, які виходять від	4,403 σ 1,26 m 0,25	2,85 σ 1,5 m 0,29	2,55 σ 1,5 m 0,29	0,48 σ 1,25 m 0,25
Зберігати самоконтроль в ставленні до	5,18 σ 1,0 m 0,19	4,22 σ 1,5 m 0,29	4,29 σ 1,5 m 0,29	**3,81** σ 1,5 m 0,29
Ділити нагороди з	**5,63** σ 0,5 m 0,29	4,44 σ 1,0 m 0,19	2,92 σ 1,5 m 0,29	1,22 σ 1,5 m 0,29
Розділяти провину за невдачі з	4,29 σ 1,25 m 0,25	3,55 σ 1,5 m 0,29	2,19 σ 1,25 m 0,25	1,03 σ 1,25 m 0,25
Жертвувати своїми цілями заради	5,07 σ 1,0 m 0,19	3,77 σ 1,5 m 0,29	2,19 σ 1,5 m 0,29	1,33 σ 1.25 m 0,25
Жертвувати своїм майном заради	5,41 σ 1,0 m 0,19	3,85 σ 1,5 m 0,29	2,33 σ 1,5 m 0,29	0,96 σ 1,0 m 0,19
Зменшувати свої бажання, через те, щоб діяти разом з	5,11 σ 1,25 m 0,25	4,07 σ 1,25 m 0,25	2,51 σ 1,5 m 0,29	1,37 σ 1,25 m 0,25
Зберігати гармонійні стосунки з	5,37 σ 1,5 m 0.29	**5,41** σ 1,0 m 0,19	**4,55** σ 1,5 m 0,29	2,55 σ 1.5 m 0,29

Таблиця 2.

Рейтинг цінностей у студентів психологів

Цінність \ групи	**Сім'я**	**Друзі**	**Колеги**	**Незнайомі**
1	Ділити нагороди з	*Зберігати гармонійні стосунки з*	*Зберігати гармонійні стосунки з*	Зберігати самоконтроль в ставленні до
2	Жертвувати своїм майном заради	Ділити нагороди з	Зберігати самоконтроль в ставленні до	Зберігати гармонійні стосунки з
3	Зберігати гармонійні стосунки з	Зберігати самоконтроль в ставленні до	Ділити нагороди з	Зменшувати свої бажання, через те, щоб діяти разом з
4	Зберігати самоконтроль в ставленні до	Зменшувати свої бажання, через те, щоб діяти разом з	Підкорятись вимогам, які виходять від	Жертвувати своїми цілями заради
5	*Зменшувати свої бажання, через те, щоб діяти разом з*	Жертвувати своїм майном заради	*Зменшувати свої бажання, через те, щоб діяти разом з*	Ділити нагороди з
6	*Жертвувати своїми цілями заради*	*Жертвувати своїми цілями заради*	Жертвувати своїм майном заради	Розділяти провину за невдачі з
7	Підкорятись вимогам, які виходять від	Розділяти провину за невдачі з	Жертвувати своїми цілями заради	Жертвувати своїм майном заради
8	*Розділяти провину за невдачі з*	Підкорятись вимогам, які виходять від	*Розділяти провину за невдачі з*	Підкорятись вимогам, які виходять від

Таблиця 3.

Середні показники цінностей у студентів-спортсменів

Цінність\ соціальні групи	**Сім'я**	**Друзі**	**Колеги**	**Незнайомі**
Підкорятись вимогам, які виходять від	5,27 σ 1,04 m 0,22	3,5 σ 1,3 m 0,28	2,41 σ 1,04 m 0,22	0,82 σ 0,78 m 0,16
Зберігати самоконтроль в ставленні до	5,5 σ 0,52 m 0,11	4.54 σ 0,78 m0,16	3.73 σ 1,3 m 0,28	2,77 σ 1,57 m 0,34
Ділити нагороди з	5.54 σ 0,78 m 0,16	4.31 σ 1,3 m 0,28	2.82 σ 1,3 m 0,28	0,64 σ 1.04 m 0,22
Розділяти провину за невдачі з	4.32 σ 1,57 m 0,34	4.0 σ 1,3 m 0,28	2.14 σ 1,3 m 0,28	0,45 σ 0,52 m 0,11
Жертвувати своїми цілями заради	5,77 σ 0,52 m 0,11	4.31 σ 1.3 m 0,28	2.36 σ 1,04 m 0,22	0,73 σ 0,52 m 0,11
Жертвувати своїм майном заради	**5,86** σ 0,52 m 0,11	4.05 σ 1,04 m 0,22	2.23 σ 0,78 m 0.16	0,68 σ 0,78 m 0,16
Зменшувати свої бажання, через те, щоб діяти разом з	5,27 σ 0,52 m 0,11	4.0 σ 1,04 m 0,22	2.55 σ 1.04 m 0,22	0,82 σ 1,3 m 0,28
Зберігати гармонійні стосунки з	**5,86** σ 0,26 m 0,06	**5.41** σ 0,52 m 0,11	**4.41** σ 1,04 m 0.22	**3,0** σ 1,57 m 0,34

Таблиця 4.

Рейтинг цінностей у студентів факультету фізичного виховання

Цінність\ групи	**Сім'я**	**Друзі**	**Колеги**	**Незнайомі**
1	*Зберігати гармонійні стосунки з*	*Зберігати гармонійні стосунки з*	*Зберігати гармонійні стосунки з*	*Зберігати гармонійні стосунки з*
2	Жертвувати своїм майном заради	*Зберігати самоконтроль в ставленні до*	*Зберігати самоконтроль в ставленні до*	*Зберігати самоконтроль в ставленні до*

3	Жертвувати своїми цілями заради	Ділити нагороди з	Ділити нагороди з	Підкорятись вимогам, які виходять від
4	Ділити нагороди з	Жертвувати своїми цілями заради	*Зменшувати свої бажання, через те, щоб діяти разом з*	*Зменшувати свої бажання, через те, щоб діяти разом з*
5	Зберігати самоконтроль в ставленні до	Жертвувати своїм майном заради	Підкорятись вимогам, які виходять від	Жертвувати своїми цілями заради
6	Підкорятись вимогам, які виходять від	Розділяти провину за невдачі з	Жертвувати своїми цілями заради	Жертвувати своїм майном заради
7	*Зменшувати свої бажання, через те, щоб діяти разом з*	*Зменшувати свої бажання, через те, щоб діяти разом з*	Жертвувати своїм майном заради	Ділити нагороди з
8	*Розділяти провину за невдачі з*	Підкорятись вимогам, які виходять від	*Розділяти провину за невдачі з*	*Розділяти провину за невдачі з*

Аналіз даних таблиці 1-4 показав, що у студентів-психологів на перші позиції за соціальними групами вийшли такі цінності як *ділити нагороди* з - це сім'я (5,63); *зберігати гармонійні стосунки з* – друзі (5,41) та колеги (4,55); і *зберігати самоконтроль в ставленні до* - соціальна група незнайомі (3,81).

У студентів факультету фізичного виховання отримано такі результати. На першій позиції у всіх чотирьох соціальних групах (сім'я, друзі, колеги, незнайомі) розмістились такі цінності як *зберігати гармонійні стосунки* (табл.4). Мабуть дається взнаки специфіка спортивної діяльності та принципи спорту. У психологів ця цінність на першій позиції тільки у двох соціальних групах, а саме – друзі та колеги (табл. 2).

Найменший показник середнього арифметичного (4,32) у психологів виявлено в цінностях *розділяти провину за невдачі з* – у таких соціальних групах як сім'я (4,29) і колеги (2,19), та *підкорятись вимогам, які виходять від* друзів (2,85) та незнайомих (0,48). У вибірці студентів факультету фізичного виховання останню позицію займають такі цінності як *розділяти провину за невдачі з* – сім'єю (4,32), колегами (2,14), незнайомими (0,45) та *підкорятись вимогам, які виходять від* - це соціальна група друзі (3,5). Отже, стосовно останніх позицій в рейтингу цінності в обох вибірках майже співпали. Щодо перших позицій, то виявлено деякі розходження (табл. 2, 4).

Висновки. Отже, студенти-спортсмени більше сповідують колективізм, стосовно збереження гармонійних стосунків з сім'єю, друзями, колегами, незнайомими. Психологи, вже більше схиляються до індивідуалізму, що пов'язано з їх майбутньою професією. Індивідуалізм-колективізм – це показник, за яким різняться культури: ступінь, в якій культура пробуджує, живить та задовольняє потреби, прагнення, бажання та цінності автономного та унікального «Я» в більшій мірі, ніж потреби групи. В індивідуалістичній культурі особисті потреби беруть гору над потребами і цілями інших людей; в колективістських культурах особисті потреби приносяться в жертву інтересам групи. Проведені дослідження є ще одним кроком до розуміння ментальності молодого покоління, зокрема студентів, що дозволить прогнозувати майбутні напрямки соціокультурного розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мацумото Д. Психология и культура / Дэвид Мацумото. – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 416 с. – (Серия «Психологическая энциклопедия»).

Мазепа І.

Науковий керівник– доц. Чорна І. М.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ 5-ТИ РІЧНОГО ВІКУ.

Актуальність дослідження. Значення пам'яті в житті людини дуже велике. Абсолютно все, що ми знаємо, вміємо, є наслідок здатності мозку запам'ятовувати й зберігати в пам'яті образи, думки, пережиті почуття, рухи та їх системи. Процес запам'ятовування, збереження й наступного пригадування або упізнавання того, що людина раніше сприймала, переживала чи робила, називається пам'яттю.

Пам'ять зберігає нам знання, а без знань немислимі ні плідна діяльність, ні успішне навчання. Чим більше людина знає та вміє, тобто чим більше зберігається в неї в пам'яті, тим більшу користь вона зможе принести своєму народові, своїй Батьківщині.

Роль пам'яті у розвитку дитини важко переоцінити. З її допомогою вона засвоює знання про навколишній світ і саму себе, набуває різноманітні вміння і навички. Робить це, в основному, мимоволі. Дитина зазвичай не ставить перед собою мети щось запам'ятати, інформація, яка надходить до неї, запам'ятовується якби сама по собі. Правда не будь-яка інформація: легко запам'ятовується те, що приваблює своєю яскравістю, незвичайністю, що справляє найбільше враження, що цікаве.

Розвиток пам'яті у дітей 5-ти річного віку характеризується поступовим переходом від мимовільного й безпосереднього до довільного й опосередкованого запам'ятовування й пригадування. Спочатку у дитини переважає образна пам'ять, значення якої зменшується з віком. Проте, результат запам'ятовування зазвичай вище при опорі на наочний матеріал, так що широке використання наочних засобів навчання є закономірним і ефективним.

Психологічні особливості дітей дошкільного віку досліджували: З.М. Істоміна, А.Н. Білоус, А.Р. Лурія, П.П. Блонський, А.Н. Леонтьєв, В.І. Самохвал, інші.

Актуальність даної теми обумовлюється беззаперечним значення пам'яті у забезпеченні якісного розвитку особистості та процесу успішного навчання у школі.

Об'єкт: психічний процес пам'яті у дітей 5-ти річного віку.

Предмет: психологічні особливості розвитку пам'яті у дітей 5-ти річного віку.

Мета дослідження – дослідити психологічні особливості розвитку пам'яті у дітей 5-ти річного віку.

Висвітлення проблеми. Дослідження рівня розвитку пам'яті у дітей 5-ти річного віку проводилося в ДНЗ №9, м. Тернопіль. Обсяг вибірки 25 респондентів, серед яких 16 хлопчиків та 9 дівчаток. Вік дітей: 5 років.

Мета дослідження: дослідити психологічні особливості розвитку пам'яті у дітей 5-ти річного віку.

Аналіз результатів дослідження.

Дослідження за методикою «Запам'ятай цифри» в групі дітей дозволило отримати наступні результати (Табл.1).

Таблиця 1

Рівень розвитку короткочасної слухової пам'яті пам'яті у дітей 5-ти річного віку

	Дівчата		**Хлопці**		**Разом:**	
Рівні	**а.к.**	**у%**	**а.к.**	**у%**	**а.к.**	**у%**
Низький	0	0	1	6.25	1	4
Середній	0	0	1	6.25	1	4
Високий	9	100	14	87.5	23	92
Всього:	9	100	16	100	25	100

У 100% дівчаток спостерігається високий рівень розвитку короткочасної слухової пам'яті.

У 87.5% хлопчиків - високий, у 6.25% - низький, у 6.25% - середній рівень розвитку слухової пам'яті.

Узагальнення отриманих результатів дає змогу констатувати, що у 4% респондентів низький, у 4% - середній, у 92% – високий рівень розвитку короткочасної слухової пам'яті.

Дослідження за методикою «Вивчення мимовільного запам'ятовування» в групі дітей дозволило отримати наступні результати (Табл.2).

Таблиця 2

Рівень розвитку мимовільного запам'ятовування у дітей 5-ти річного віку (серія 1)

	Дівчата		**Хлопці**		**Разом:**	
Рівні	**а.к.**	**у%**	**а.к.**	**у%**	**а.к.**	**у%**
Низький	1	11.1	0	0	1	4
Середній	5	55.5	14	87.5	19	76
Високий	3	33.3	2	12.5	5	20
Всього:	9	100	16	100	25	100

На першому етапі діагностування, під час першої серії дослідження рівня розвитку мимовільного запам'ятовування встановлено, що у 33.3% дівчаток високий, 55.5% - середній і у 11.1% низький рівень розвитку мимовільного запам'ятовування. У 12.5% хлопчиків - високий, 87.5% - середній і у 0% низький рівень розвитку мимовільного запам'ятовування.

Загалом, у 20% респондентів високий рівень розвитку мимовільного запам'ятовування, у 76% – середній, у 4% – низький рівень розвитку мимовільного запам'ятовування.

На другому етапі діагностування (серія 2) було зафіксовано наступні результати (Табл. 3)

Таблиця 3

Рівень розвитку мимовільного запам'ятовування у дітей 5-ти річного віку (серія 2)

	Дівчата		**Хлопці**		**Разом:**	
Рівні	**а.к.**	**у%**	**а.к.**	**у%**	**а.к.**	**у%**

Дуже низький	0	0	2	12.5	2	8
Низький	2	22.2	6	37.5	8	32
Середній	5	55.5	6	37.5	11	44
Високий	1	11.1	2	12.5	3	12
Дуже високий	1	11.1	0	0	1	4
Всього:	9	100	16	100	25	100

На другому етапі діагностування, під час другої серії дослідження рівня розвитку мимовільного запам'ятовування встановлено, що у 11.1% дівчаток дуже високий, у 11.1 - % високий, 55.5% - середній і у 22.2 - % низький, у 0% дуже низький рівень розвитку мимовільного запам'ятовування.

У 0% хлопчиків – дуже високий, у 12.5% - високий, у 37.5% - середній, у 37.5% - низький, у 0% - дуже низький рівень розвитку мимовільного запам'ятовування.

Загалом, у 4% респондентів - дуже високий, у 12% - високий, у 44% – середній, у 32% – низький, у 8% дуже низький рівень розвитку мимовільного запам'ятовування.

Такі високі показники, можуть бути зумовлені віковими особливостями п'ятирічних дітей. Дітям сподобалися цікаві малюнки (стимульний матеріал для даної методики) і тому вони їх добре запам'ятовували та відтворювали.

Проведення методики для «Дослідження короткочасної пам'яті» дозволило отримати наступні результати (Табл.4).

Таблиця 4

Рівень розвитку короткочасної пам'яті у дітей 5-ти річного віку

	Дівчата		**Хлопці**		**Разом:**	
Рівні	а.к.	у %	а.к.	у %	а.к.	у%
Низький	1	11.1	2	12.5	3	12
Середній	7	77.8	12	75	19	76
Високий	1	11.1	2	12.5	5	12
Всього:	9	100	16	100	25	100

Дослідження рівня розвитку короткочасної пам'яті у дітей 5-ти річного віку дало змогу встановити, що у 11.1% дівчаток високий, у 77.8% - середній, у 11.1% –низький рівень розвитку короткочасної пам'яті. У 12.5% хлопчиків – високий, у 75% – середній і у 12.5% - низький рівень розвитку короткочасної пам'яті.

Загалом, у 12% респондентів високий рівень, у 76% – середній, у 12% – низький рівень розвитку короткочасної пам'яті.

Дослідження за методикою «Оцінки наочно –образної пам'яті» дозволило отримати наступні результати (Табл.5).

Таблиця 5

Рівень розвитку наочно-образної пам'яті у дітей 5-ти річного віку

	Дівчата		**Хлопці**		**Разом:**	
Рівні	**а.к.**	**у%**	**а.к.**	**у%**	**а.к.**	**у%**
Низький	0	0	4	25	4	16
Середній	8	88.9	9	56.25	17	68
Високий	1	11.1	3	18.75	4	16
Всього:	9	100	16	100	25	100

Дослідження рівня розвитку наочно-образної пам'яті у дітей 5-ти річного віку дало змогу встановити, що у 11.1% дівчаток - високий, у 88.9% - середній, у 0% - низький рівень розвитку наочно-образної пам'яті.

У 18.75% хлопчиків - високий, у 56.25% - середній і у 25% - низький рівень розвитку наочно-образної пам'яті.

Загалом, у 16% респондентів високий рівень, у 68% – середній, у 16% – низький рівень розвитку наочно-образної пам'яті.

Таким чином, аналіз отриманих у результаті проведення даного дослідження, дозволив зробити наступні висновки щодо особливостей запам'ятовування досліджуваної групи дітей, а саме:

– найбільш розвиненою у п'ятирічному віці є мимовільна пам'ять;
– діти найкраще запам'ятовують те, що їх найбільше цікавить, залишає найсильніші враження;

– об'єм матеріалу, який дитина запам'ятовує, багато в чому визначається емоційним ставленням до предмету чи явища;

– дітям було доволі складно зосереджуватися на одноманітній та не надто цікавій для них діяльності і навпаки - під час розглядання малюнків їхня увага була доволі стійкою;

– запам'ятовування слів, що не пов'язані між собою, також не дуже зацікавило дітей, проте слова, що мали для них певний емоційний контекст, вони добре запам'ятовували та охоче відтворювали;

– найбільш емоційно забарвленим матеріалом для дітей були малюнки, а найменш цікавим - ряди цифр. Отримані результати могли бути зумовлені специфікою діяльності дітей дошкільного віку – адже на цьому етапі свого розвитку діти значно рідше оперують цифрами, ніж словами;

– у кількох випадках діти демонструють кращі результати при проведенні методик, що ґрунтуються на зоровому сприйнятті, а в деяких навпаки - при слуховому сприйнятті завдання. Це може свідчити про домінуючий тип сприймання, що в свою чергу визначає особливості розвитку пам'яті;

– у деяких дітей спостерігається нестійкість уваги. Необхідно за допомогою спеціальних вправ та занять допомогти дітям подолати ці труднощі;

Результати дослідження психологічних особливостей пам'яті у п'ятирічному віці дають змогу виявити категорію дітей із низьким та середнім рівнем розвитку пам'яті, скоригувати підготовку дітей до школи для посилення ефективності навчання та більш гармонійного розвитку дитини. Забезпечити своєчасну психокорекційну роботу по стимулюванню розвитку пам'яті як пізнавального процесу, необхідного для забезпечення успішності навчання школяра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин П. Я. Методы обучения и умственное развитие / П. Я. Гальперин. – М.: МГУ, 1985. – 45 с.
2. Касвінов С. Г. Структура стадії та типи фаз розвитку дитини. // Вісник національного університету ім. В. Н. Каразіна. Психологія. – Харків, 2003. – С. 139-145.
3. Развитие логической памяти у детей: коллективная монография / Под. Ред. А. А. Смирнова. – М., 1976. – 255 с.
4. Рубинштейн С. Л. Память // Психология памяти / Под. Ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М., 1998. – 816с.
5. Шевченко М. Психологічні малюнкові тести для дітей та дорослих / М. Шевченко. – К.: У-Факторія; М.: АСТ МОСКВА; Володимир: ВКТ, 2009. – 128 с.

Піговський М.

Науковий керівник - доц. Петришин Л. Й.

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗАКЛАДАХ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

Профілактика протиправної поведінки неповнолітніх та їх соціальна реабілітація, схильних до девіантної поведінки, які перебувають у закладах інтернатного типу, потребують спільних .дій правоохоронних органів, установ системи народної освіти, інститутів соціального захисту і соціальної роботи, Протиправна поведінка - така поведінка особистості, яка порушує встановлені суспільством та закріплені в нормативних документах юридичні норми і об'єктивно наносить шкоду окремим людям, спільнотам, установам, суспільству в цілому. Поняття «протиправна поведінка» поєднує в собі злочинну поведінку, яка зводиться до порушення кримінального (карного) законодавства, і делінквентну - порушення пекарних юридичних норм. Окрім того протиправна поведінка є наслідком неспроможності окремої людини знайти дозволений юридичними нормами спосіб задоволення власних потреб. Причини протиправної поведінки слід шукати в соціальних умовах існування людини і особливостях її особистості, перш за все, її мотиваційної сфери, ціннісних орієнтаціях, особливостях емоційно-вольової сфери. Соціальні проблеми, з одного боку, породжують складні життєві ситуації, при вирішенні яких людина порушує правові норми, з іншого - впливають на формування особистості людини.

Серед соціальних чинників проявів протиправної поведінки можна виділити: загострення соціальних проблем (зниження рівня життя, проблеми зайнятості і працевлаштування, забезпечення житлом тощо); неефективну роботу соціально-культурної сфери, обмежені можливості для змістовного проведення дозвілля; неефективне законодавство; недоліки в роботі правоохоронних органів; кризу системи народної освіти; низький рівень правової, педагогічної культури населення; криміналізацію культури; поширення зловживання алкоголем, наркотичними речовинами; недостатній рівень соціального захисту населення, брак можливостей отримати соціально-психологічну допомогу тощо[1; 2; 3].

Формуванню схильності до протиправної поведінки сприяють виховання за умов криміногенного середовища, в проблемних і кризових сім'ях, відсутність індивідуального підходу до проблемної дитини в навчально-виховних закладах, вплив асоціальних груп [79; 62].

Особистість неповнолітнього у школі інтернаті, схильного до свідомих проявів протиправноїповедінки, як правило, характеризується: мотивацією, що передбачає антигромадський засіб задоволення потреб або аномальні потреби; ціннісними орієнтаціями, які допускають порушення норм права та моралі; особливостями інтелекту та емоційно-вольової сфери, що ускладнюють оцінку ситуацій та вибір правомірних засобів поведінки, утримання від асоціальних дій, протистояння тиску оточуючих [1; 4].

Мотивами проявів протиправної поведінки неповнолітніх у закладах інтернатного типу можуть бути: безпосереднє досягнення умов, необхідних для існування, самоствердження (на соціальному, соціально-психологічному, індивідуальному рівні), страх перед можливою агресією, небезпекою, перенесення агресії на іншу особу, бажання отримати гострі відчуття (ігрова мотивація). Протиправна поведінка може слугувати безпосередньому задоволенню потреби, ліквідації перешкод на шляху задоволення потреб, здійсненню більш віддалених життєвих планів, вирішенню особистісних конфліктів [3].

Соціальна педагогіка щодо профілактики проявів протиправної поведінки в закладах інтернатного типу має за мету запобігання розповсюдженню правопорушень як соціального явища, їх негативним наслідкам; запобігання формуванню схильності до протиправної поведінки, створення умов для уникнення протиправних дій кожною людиною; створення умов для повернення до нормального життя осіб, схильних до протиправної поведінки.

Серед напрямків профілактичної роботи в закладах інтернатного типу можемо виділити:

- правову освіту, розповсюдження інформації щодо правових можливостей подолання проблем (лекції, кіно, відеолекторії, освітні програми, матеріали в засобах масової інформації, «навчання на рівних»);
- надання консультативної допомоги у вирішенні проблем (консультації юриста, психолога, лікаря, педагога, поради в засобах масової інформації, телефонне консультування);
- надання кризової соціально-педагогічної, психологічної допомоги (кризові стаціонари, служби «Телефон довіри» тощо);
- соціально-педагогічну допомогу сім'ям з обмеженими педагогічними ресурсами, сім'ям з проблемними дітьми (сімейне консультування і психотерапія, соціальний захист і представництво інтересів сімей);
- соціальний захист і реабілітацію дітей з девіантних сімей (консультування, кризове втручання, позбавлення або обмеження батьківських прав);
- сприяння зайнятості населення, особливо представників соціально-вразливих груп та груп ризику (центри зайнятості і працевлаштування, громадські роботи);
- створення умов для змістовного проведення дозвілля (творчі гуртки та студії, спортивні секції, дозвільні заходи, конкурси, вуличні ігрові майданчики);
- соціальну підтримку проявів позитивної соціальної активності (підтримка діяльності іромадських організацій, груп соціальної дії, волонтерської роботи);
- профілактику наркоманії та алкоголізму. Профілактика правопорушень вимагає спільних координованих дій установ державного і місцевого управління, правоохоронних органів, установ соціального захисту, освіти, культури, громадських організацій [7; 8].

У гой же час педагогічна практика показує, що перебуваючи у закладах інтернатного типу, деякі неповнолітні допускають такі прояви протиравної поведінки, які ніяк не можна пояснити їх віковими особливостями. Тут ми маємо справу з недоліками або серйозними прорахунками правової освіти та виховання особистості в період її раннього і дошкільного віку, результати яких стають особливо помітні у щколі. У одних випадках це недостатньо виражені відхилення в одному або навіть декількох видах стосунків. Наприклад, недовірливе, недоброзичливе відношення до дорослих, сформоване у дитини в сім'ї, обов'язково в тій або іншій формі виявляється і по відношенню до вчителя, до його завдань і вказівок; а негативне відношення до фізичної і розумової праці найчастіше стає вихідною причиною неуспішності і недисциплінованості неповнолітнього підлітка.

Загалом, правова освіта га виховання в закладах інтернатного типу повинні стати одним із магістральних напрямів у роботі вчителів, вихователів, правників. ГПри цьому (щодо профілактики протиправної поведінки неповнолітніх) їхня робота має базуватися на правових нормах, принципах гуманізму та демократизму. З метою ефективного розв'язання даної проблеми необхідно застосовувати комплексну систему, що поєднує в собі оптимальний вибір змісту, форм, методів, принципів, шляхів та засобів її реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник - К. ; Центр навчальної літератури, 2003.-134 с.
2. ВегровН.І, Профілактика правопорушень серед молоді. - М, 1986.-268 с.
3. Запорожан 1.1". Педагогічні основи правовихозної роботи з молодшими школярами: Автореф. дис. ... канд. пея.н. І Тернопільський держ. пед. ін.-т їм. В. Гнапока -Тернопіль, 2002. -С.1-5,
4. Рабінович ІІМ. Правопорушення // Міжнародна поліцейська енциклопедія / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьев, В. Я. Тацій, Ю. С, Шемшученко. -К.. Концерн «Видавничий Дім Ін. Юре., 2003. -Т.!. -152 с.
5. Соціальна робота з дітьми та молоддю: проблеми, пошуки, перспективи /У За заг. редакцією Пінчук І. М., Толсгоухової С. В. - К.: УДЦССМ, 2000 р. Випуск 1. - 276 с.
6. Соціальна робота з молодцю в Україні (Збірник інформаційно-методичних матеріалів) -К. Столиця, 2003. -203 с.
7. Соціально-психологічні, шціатьно-педагогічні і івдивідуально-особові проблеми профілактики правопорушень неповнолітніх' Під. Ред. В. Ф. Пирожкова і ін. - М., 1980. -134 с.

8. Характеристика злочинів загальнокримінальної спрямованості, скоєних окремими категоріями осіб // Департамент зв'язків з громадськістю МВС України. -Режим доступу: Ьйр: /Міл-уу.гпуз.біпГо. §оу.иа/ ойісіа1/2008/20/02.

Носатий О.

Науковий керівник - доц. Чорна І.М.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ ВІД РОЛЬОВИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР

В сучасному світі стає очевидно, що комп'ютер та комп'ютерні технології міцно посіли своє місце, полегшуючи життя людей найширшого вікового діапазону. Комп'ютери є сьогодні в більшості сучасних квартир і нам вже важко уявити собі, як обходитись без цих електронних помічників - вчитися, працювати, розважатися. Миттєва передача даних і пошук потрібної інформації, підтримка зв'язку з друзями, покупки, музика, кіно і багато іншого - все це досягнення сучасній технологій, якими із задоволенням користується людство. Безсумнівним є той факт, що розвиток інформаційних технологій є одним із найпотужніших двигунів сучасної машини прогресу. Однак активне застосування комп'ютерів в повсякденному житті поряд з позитивними моментами, обумовило появу явища комп'ютерної залежності. Суперечки про користь і шкоду комп'ютера, а, точніше, вже про роль хай-тек революції в житті не тільки дорослих, але й дітей, ведуться на всіх соціальних рівнях [1;3;5].

Комп'ютерна залежність - різновид психічної залежності, що розповсюджується в Україні протягом останніх двадцяти років. Незважаючи на існування різних поглядів стосовно чинників формування залежності від комп'ютера та Інтернету, більшість авторів схильні виділяти підвищене захоплення комп'ютерною ігровою діяльністю у дитячому та юнацькому віці.

Проблему комп'ютерної залежності досліджують психологи, лікарі, педагоги, соціолога. Серед закордонних досліджень зазначеної проблеми особливе місце займають роботи К. >іні, М. Гріффітеа, А, Голдберга, Р. Девіса, Дж. Грохола, Д. Грінфілда, К. Суррата, Дж. Морейхен-Мартіна, П. Шумахера, Ч Чу та інших.

У вітчизняній психології феномен комп'ютерної залежності став предметом вивчення тільки в останні десятиліття. В дослідженнях, присвячених негативному впливу комп'ютерних ігор, головна увага зосереджена на пошуках причин ігрової комп'ютерної залежності (Ю.В. Фомічова, О.Г. Шмельов, І.В. Бурмістров), факторів особистісної схильності до ігрової комп'ютерної залежності (О.М.Арестова, Л.М.Бабанін, Ю.Д.Бабаєва, О.В.Худяков та ін), а також наслідків ігрової комп'ютерної залежності індивіда (**І**.В.Бурлаков, М.С.Іванов, О.К.Тихоміров, Г.М.Авілов та ін). В деяких роботах описуються симптоми ігрової залежності, досліджується вірогідність переростання захопленості комп'ютерними іграми в залежність або адикцію (О.Ю.Єгоров, О.О.Репринцева, І.М.Чорна, М.М.Чорний) [1;2;3;4;5;б;7]. Об'єкт дослідження: феномен психологічної залежності від рольових комп'ютерних ігор. Предмет: соціально-психологічні чинники розвитку психологічної залежності від рольових комп'ютерних ігор дітей підліткового віку.

Мета дослідження: проаналізувати соціально-психологічні чинники розвитку психологічної залежності підлітків від рольових комп'ютерних ігор.

Нами було проведено дослідження базі загальноосвітніх шкіл м. Тернополя, метою якого було виявиш особливості психологічної залежності дітей підліткового віку від комп'ютерних ігор га встановлення домінуючої ігрової мотивації. Для дослідження було використано авторську анкету І.Чорної, М.Чорного «Самоаналіз ставлення до комп'ютерних ігор дітей підліткового віку»[7]. Обсяг вибірки 107 респондентів (учні 9-11 класів). В результаті констатувального експерименту встановлено: 80% респондент грають в комп'ютерні ігри, тоді як лише 20% стверджують, що ні. 46,1% грають в ігри жахів.40,4% обирають стрілялки. 36,5% бійки.
35,6% стратегії. 33,6% респондентів віддають перевагу іграм типу симулятори (імітація процесу певного виду діяльності). 27% обирають дійові ігри (насильство, стрілянина, ненормативна лексика). 24% квести (вирішення розумових задач). 13,5% обирають рольові ігри. 6,7% - головоломки, картонні ігри. 5,8% тактичні.85,6% респондентів вибирають комп'ютерні ігри як «спосіб проведення вільного часу. 40.4% грають для того, щоб «набити фраги (набрати багато балів за вбивства)». 38,5% зацікавились тим, що «без зайвих зусиль стаєш тим, ким хочеш бути». 37.5% вибирають комп'ютерні ігри тому, що там «можна робити все, що захочеш». 36,5% - «не несеш відповідальності за те, що накоїв». 35,6% - «можливість розробляти власну стратегію дій». 34,6% оіримуєш «можливість мати перевагу над іншими гравцями (чітерство)». 33,6% «можливість командної гри» і стільки ж можливість «руйнувати». 30,7% вибирають комп'ютерні ігри тому, що в них «можна бути ким завгодно». 27% за «погратися, не виходячи із дому». 26,9% за «можливість познайомитися із гравцями з інших країн». Підлітки, які віддають перевагу можливості «погратися, не виходячи із дому» відрізняються або ж раціональним мисленням (отримати результат за коротший проміжок часу і затративши менше зусиль), або ж у них недостатньо розвинуті комунікативні здібності і тому вони уникають живого спілкування. 26% обирають комп'ютерну фу тому, що в ній можна «вбивати безкарно», це підлітки, у яких є потенційний, або ж уже сформований нахил до агресивної поведінки. 25% «Здобувати досягнення», часто дуже сумнівні в сенсі загальнолюдських цінностей, як правило, це ті підлітки, які у реальному житті не відрізняються особливими досягненнями. 20% грають в комп'ютерні ігри з метою хоча б віртуально щось створювати, «конструювати». Стільки ж грає, бо в іра дає можливість «отримати другий шанс», що в реальному житті практично не буває. 15,4% «Можливість самоствердження», якого, зазвичай, не можуть досягнути у реальному житті, стільки ж «Можливість прокачуватися (розвивати віртуального персонажа)» оскільки в сил)/ різних обставин не займаються власним саморозвитком. Грають заради можливості

«заробляти гроші» 14,4%. Лише 7,7% грає, тому, що любить заважати іншим героям в грі. Стільки ж заради можливості «кастомізації (зміни зовнішнього вигляду героя, техніки)»,- це підлітки, ймовірно, із дизайнерськими здібностями; або ж такі, шо відчувають потребу змін у реальному житті. Улюбленими іграми підлітків є ігри із сценами насильства, жахів.

Улюбленим способом гри 46,6% респондентів є гра самому проти комп'ютера. 33,3% самому проти іншого гравця, самому проти кількох гравців. 26,6% з іншими гравцями (одні гравці проти інших. 6,6% у кооперативі (кілька гравців проти комп'ютера).

У 40% респондентів улюбленими є негативні персонажі.

На запитання: «Чім він (вони) Вам подобаються?»,- уникали відповіді.

На запитання: «Чи берете Ви з нього (неї) приклад, намагаєтесь скопіювати його (її) поведінку, бути таким як він (вона)?»,- уникали відповіді.

На запитання: «Яким чином Ви намагаєтесь бути схожим на свого персонажа?»,- уникали відповіді.

Заради можливості пограти 27% готові позбутися того, хто заважає грати; готові на все, лиш би пограти. 19% готові не спати вночі; обдурити батьків. 16% респондентів готові піти на компроміс заради можливості пограти в комп'ютерну гру, 11% готові вдарити того, хто заважає грати. 27% готові не робити уроки; пропустити заняття у школі.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження встановлено, що: 80% респондентів грають в комп'ютерні ігри і лише 20% стверджують, що ні.

63% віддають перевагу агресивним типам комп'ютерних ігор В іграх респондентів найбільше приваблює механіка гри (39,4%), графіка (32,7%), реалістична фізика (25,6%), музичне оформлення подобається лише 20,2%, 8,6% в захоплені від вигляду крові, жахів. 50% респондентів грають в комп'ютерні ігри щодня. 25% 5 днів на тиждень. 25% два дні на тиждень. 35,6% респондентів грають 5 годин на день. На питання: «Чи граєте Ви після 24,00 години?» 47% респондентів дали позитивну відповідь.

Дослідження мотиваційної сфери підлітків, які захоплюються комп'ютерними іграми виявило, що мотивами вибору комп'ютерних ігор за рейтингом домінування є: можливість провести вільний час; можливість набити фраги (набрати багато балів за вбивства); можна робити все, що захочеш, без зайвих зусиль стати тим, ким хочеш бути, не нести відповідальності за те, що накоїв, отримувати можливість мати перевагу над іншими гравцями (чітерство), можливість розробляти власну стратегію дій, можливість командної гри; можна бути ким завгодно, отримати можливість: руйнувати, можливість познайомитися із гравцями з інших країн, погратися, не виходячи із дому; вбивати безкарно, здобувати досягнення, можливість, самоствердження, можливість прокачуватися (розвивати віртуального персонажа), можливість конструювати, отримати другий шанс, заробляти гроші; можливість кастомізації (зміни зовнішнього вигляду г ероя, техніки).

Улюбленими іграми підлітків є ігри із сценами насильства, жахів.

Серед способів гри підлітки віддають перевагу самостійній грі проти комп'ютера (45,3%).

Улюбленими персонажами 42% респондентів є негативні персонажі.

16 % респондентів готові піти на компроміс заради можливості пограти в комп'ютерну гру.80% заради можливості пограти готові на негативні вчинки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлаков И.В, Ното Оатег: Психология компьютерньїх игр / И.В. Бурлаков. — М.: Независимая фирма «Класе», 2000. — 64 с.
2. Войскунский А.Е. Групповая игровая деятельность в Интернете / А.Е. Войскунский // Психологический
3. журнал. — 1999 — Т. 20, № і,— С. 126-132
4. Медведева И.Я. Ребенок и компьютер і И.Я. Медведева, Ї.Л. Шишова, М.Н. Миронова. — Клин: Христианская жизнь.— 2007. — 320 е.
5. Шапкин С.А. Воздейетвие компмотерной игрьі на функциональное еостояние пользователя і С.А. Шапкин, С А. Варашкевич // Вестник МГУ. Сер 14. Психология. — 1999. — №3. — С. 25— 33
6. Юрьева Л.Н. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика / Л.Н Юрьева, Т.Ю. Бсльбот. —Днепропетровск: Пороги, 2006. — 196 с.
7. Чорна 1-М. Дослідження механізмів виливу комп'ютерних ігор на психіку гравця/ І.М.Чорна,М.М.Чорний// Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції ["Акмеологія наука XXI століття"].—К. Київ, ун-т ім. Б.Грінченка, 20)4.— С.162—168.
8. Чорна І.М. Дослідження психологічної залежності від комп'ютерних ігор дітей підліткового віку/ І.М.Чорна,М.М.Чорний// Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції ["Акмеологія наука XXI століття"].—К.: Київ. Ун-т ім. Б.Грінченка, 2014,—С.169—179.

Диня У.

Науковий керівник - доц. Чорна І.М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

У Національній доктрині розвитку освіти України проголошено завдання формування самостійної та самодостатньої особистості, здатної до професійного розвитку, активної адаптації на сучасному ринку праці та творчої самореалізації, Ці завдання пов'язані з новими вимогами суспільства до

реформування освіти та здійснюються на засадах гуманізації, що актуалізує проблеми професійного самовизначення особистості.

Професійне самовизначення - важливий етап життєвого самовизначення особистості. Дослідження професійного самовизначення особистості мають велике значення як в контексті вивчення ключової проблеми психології - становлення особистості в цілому, так і як важливого етапу професійного становлення особистості. Ці дослідження відповідають попиту суспільства на підготовку кваліфікованих спеціалістів, бо саме невирішеність проблеми професійного самовизначення призводить до незадоволеності обраною професією, невідповідності обраному профілю діяльності, і, як результат, до серйозних проблем в соціальній, виробничій сфері.

Вивчення наукових джерел показує, що професійне самовизначення - складний процес. Його характер залежить від віку, статі, здібностей, рівня інформованості молодої людини і визначає рівень соціальних претензій, які залежать від соціального статусу, матеріального забезпечення сім'ї, престижності професії та ін. Професійне самовизначення не є одномоментним актом і не закінчується підготовкою до обраної професії, воно продовжується протягом життя. Іншими словами, це не одноразовий вибір професії, а довготривалий процес самопізнання, формування інтересів, основних і резервних професійних напрямів, професійної перспективи, а також вивчення напрямів перекваліфікації. Раннє і категоричне самовизначення вважається позитивним чинником професійного становлення особистості.

Професійне самовизначення особистості у старшому шкільному віці відбувається в умовах руйнування традиційних соціально-реіулчтивних механізмів, що стало однією із характерних рис сучасного стану реформування українського суспільства. У зв'язку з цим стають актуальними дослідження проблем професійного самовизначення юнаків у ситуації спонтанності і динамізму процесів становлення ринку праці. Саме ця група молоді має істотний потенціал для ефективного професійного розвитку.

Професійне самовизначення в ранньому юнацькому віці - дуже важлива подія, яка пов'язана не лише з вибором професії, а впливає на майбутнє життя людини - місце життя, матеріальне становище, розвиток взаємодії з соціумом, духовний розвиток, самооцінка, а також визначає формування та розвиток певних особистісних якостей. Саме тому професійне самовизначення та його реалізація у виборі професії є визначним етаном становлення особистості старшокласника. Відтак за обставин прискорення соціально-економічних змін у сучасному суспільстві підвищуються вимоги до майбутнього професійного самовизначення особистості в ранньому юнацькому віці, що передбачає її успішну потенційну професійну та особистісну самореалізацію.

Зазначимо, що ранній юнацький вік супроводжується певними віковими особливостями у фізичному та психічному розвитку, однак саме в цьому віці особистість має визначитись зі своїм життєвим шляхом, зокрема, з вибором майбутньої трудової діяльності. Нерідко старшокласник психологічно не готовий до важливого самостійного вибору. Більшість юнаків не зіштовхнулися з реальними соціальними та економічними відносинами та знаходяться у статусі особи, що перебуває на утриманні батьків, а це надає їм ілюзорне уявлення про майбутнє та формує специфічний суб'єктивізм у самовизначенні. До того ж, вікові новоутворення цього періоду Є значущими для професійного вибору старшокласника.

Теоретичні аспекти проблеми самовизначення аналізуються в працях Б.Ананьєва, Л. Божович, С. Рубінштейна, Є. Клімова, М. Пряжникова. Розробка питання дає можливість визначити загальні положення керівництва цим процесом (С. Чистякова, П. Шавір).В сучасній психології теорія професійного самовизначення є досить розробленою, зокрема розглядаються його типи (М.Пряжников), моделі та рівні (Є. Клімов), компоненти (ГІ. Шавір) та механізми (Н.Самоукіна, С. Певеркович). Встановлено, що самовизначення має ціннісно-смислову природ)' (Т.Буякас, М.Гінзбург, З.Карпенко, В.Сафін, І.Чорна та ін.).

Незважаючи на помітне пожвавлення у науково-психологічному вивченні проблеми професійного самовизначення, залишаються малодослідженими психологічні механізми професійного самовизначення в ранньому юнацькому віці, а також зв'язок професійного самовизначення з особистішим, соціальним, життєвим самовизначенням юнаків. Актуальність та недостатня спрацьованість вказаних питань й зумовили вибір теми дослідження - «Особливості професійного самовизначення старшокласників».

Об'єктом дослідження є професійне самовизначення як науково-психологічний феномен.

Предметом дослідження с особливості професійного самовизначення у ранній юності.

Мета **дослідження** - теоретично обгрунтувати та емпірично перевірити психологічні особливості й чинники професійного самовизначення у старшому шкільному віці.

Професійне самовизначення є значущим компонентом професійного розвитку особистості і виступає критерієм її професійного становлення як однієї із форм особистісного розвитку загалом. Відповідно до етапів професійного становлення визначаються етапи професійного самовизначення: етап формування професійних намірів, цілеспрямована професійна підготовка та етапи профадаптації з подальшою реалізацією особистості у трудовій діяльності. Вікова динаміка професійного самовизначення особистості може бути описана у трьох хронологічно визначених стадіях: стадія фантазування, гіпотетична та реалістична стадії.

Професійне самовизначення особистості не зводиться до вибору професії, який означає лише перехід даного процесу у нову фазу свого розвитку. Після обрання професії, професійне самовизначення особистості продовжує розвиватись у процесі фахової підготовки та трудової

діяльності, зазнаючи якісних змін, динаміка яких визначається індивідуальними особливостями та соціально-економічними умовами праці.

Основними динамічними характеристиками професійного самовизначення є уявлення особистості щодо обраної професії (вимоги, оплата, престиж), своїх можливостей (здібності, нахили, знання, уміння, навички), які поступово інтегруються в уявлення про себе як суб'єкта професійної діяльності (в майбутньому і на даний момент) на всіх психологічних рівнях: когнітивному, емоційно-мотиваційному та поведінковому. Рівень адекватності цих уявлень відзначається власною динамікою, яка впливає на змістові та адаптативні мотиви професійної діяльності.

Дослідження проводилось нами на базі Куропатницького НВК-ЗНЗ І-ІІІ ступенів ДНЗ Бережанського району, Бережанської загальноосвітньої школи **І**-ІІІ ступенів № 2 та Бережанської обласної комунальної загальноосвітньої школи-інтернату І-ІІІ ступенів з поглибленим вивченням трудового навчання. Загальну експериментальну групу склали 95 учнів 9-х, 10-х і 11-х класів.

На основі узагальнення результатів дослідження професійного само-визначення юнаків і дівчат за методиками: тест смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтьєва, опитувальник САМОАЛ А. Лазукіна в адаптації Н. Каліної, диференційно-діагностичний опитувальник Є. Клімова та анкета для виявлення мотивів професійного самовизначення старшокласників, визначено три рівні професійного самовизначення старшокласників - високий, середній і низький.

Високий рівень професійного самовизначення старшокласників охоплює високі показники за шкалами тесту СЖО, високі показники самоактуалізації за тестом «САМОАЛ», сформовані професійні схильності за методикою ДДО Є.Клімова та мотиви вибору професійної діяльності групи «Самоакгуалізація».

Середній рівень професійного самовизначення старшокласників охоплює середні показники за шкалами тесту СЖО, середні показники самоактуалізації за тестом «САМОАЛ», достатньо сформовані професійні схильності за методикою ДДО Є.Клімова та мотиви вибору професійної діяльності переважно групи «Самоактуалізація».

Низький рівень професійного самовизначення старшокласників охоплює низькі показники за шкалами тесту СЖО, низькі показники самоактуалізації за тестом «САМОАЛ», несформовані професійні схильності за методикою ДДО Є.Клімова та мотиви вибору професійної діяльності групи «Конформізм».

Результати дослідження рівнів професійного самовизначення старшокласників подані на рис. 1.

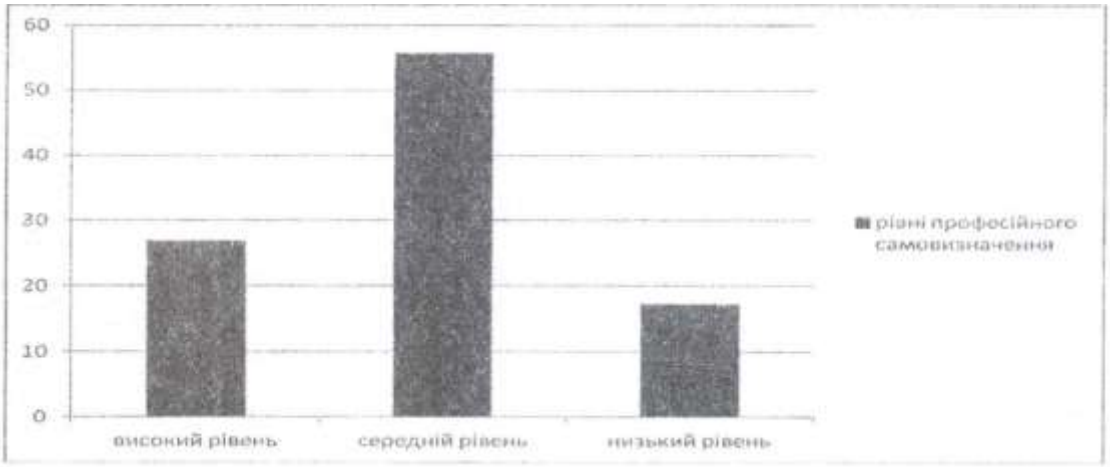

Рис. 1. Рівні професійного самовизначення старшокласників

За результатами дослідження рівня професійного самовизначення старшокласників визначено, що 26,9% респондентів високий, у 55,8% - середній та у 17,3% - низький рівень професійного самовизначення. Що відповідно потребує подальшої активізації профорієнтаційної роботи із школярами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булах І.С. Психологія особистісного зростання старшокласника : монографія / І.С Булах. - К. : НПУ ім. М, Драгоманова, 2003. - 340 с.
2. Дейнеко Л.Д. Соціальний простір особистісного зростання особистості у ранній юності / Л.Д. Дейнеко // Науковий вісник ПУДПУ ім. К.Ушикського : зб. наук, праць. - Одеса, 2003. - Вип. 1-2. - С. 171-181.
3. Кузьміна Т. Усвідомлений вибір професії як запорука життєвого успіху / Т. Кузьмі на // Психолог. - № 2,- 2009.-С. 14-17.
4. Пасічняк Р.Ф. Психологічне забезпечення процесу особистісного самовизначення старшокласників / Р.Ф. Пасічняк // Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. - Івано-Франківськ : Плай, 2000, - Вип. 4.-С. 60-67.
5. Потаичук Л.В. Особистісне самовизначення старшокласників / Л.В. Потапчук ІІ Психологія . збірник наукових праць НПУ ім. М. Драгоманова. - Вип. 1 (8). - К., 2000. - С. 126-130.

6. Туріщева Л.В. Практикум «Різноманіття світу професій» / Л.В Туріщева // Класному керівникові. - 2012. — № з!-С. 27-28.
7. Хорошкова В. Психология самопознания и саморазвития / В.Хорошкова. - М. : Академия, 2012. - 256 с.
8. Чорна І.М. Психологія профорієнтаційної діяльності. Робоча програма (за вимогами кредитно - модульної системи) / І.М. Чорна. - Тернопіль : ТИПУ, 2006. – 64

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Григорчук Л.

Науковий керівник – доц. Притолюк С. А.

ТВОРЧІСТЬ КРІСТИ ВОЛЬФ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ

Кріста Вольф посідає чільне місце серед визначних німецьких письменників XX століття. Вона привертає увагу широкого кола читачів та науковців не лише в Німеччині, але й за її межами. Вагомий внесок у дослідження літературної спадщини Крісти Вольф на теренах України зробила Світлана Маценка (Фіськова) – літературознавець та філолог-германіст, автор численних статей, значна частина яких у увійшла до монографії «Хронотопи свідомості. Про творчість Крісти Вольф» [3]. Ряд інших українських науковців, серед яких Нямцу А., Рихло П., Бітківська Г., Мочернюк Н., також присвячували цій темі окремі наукові розвідки.

Метою статті є дослідження рецепції творчості К. Вольф в працях українських літературознавців. Огляд наукової літератури дозволяє констатувати значний інтерес українських науковців до текстів німецької письменниці. ***Актуальність нашої статті*** полягає в аналізі актуальних студій творчої спадщини К. Вольф в Україні. Матеріалами слугували літературно-критичні статті та наукові розвідки українських вчених.

Українські науковці, звертаючись до творчості Крісти Вольф, зосереджували свою увагу на різних аспектах. Так, у 1985 році літературознавці А. Нямцу та П. Рихло опублікували статтю «Коли не ймуть словам пророчим віри…» [5]. Предметом їх наукових рефлексій стала повість «Кассандра». Сюжети міфів Троянського циклу, а особливо міфу про Кассандру, були надзвичайно актуальними в другій половині XXI-XX ст., тому він став основою багатьох творів, серед яких «Кассандра» Ф. Шіллера, «Кассандра» Ф. Гесслера, «Кассандра» Г. Ейленберга, «Кассандра» П. Ернста, «Кассандра» Г. Пішінгена, «Кассандра» А. Майкова, «Кассандра» В. Кюхельбекера, «Кассандра» Я. Полонського, «Кассандра» В. Брюсова, «Кассандра» Лесі Українки та ін. Серед такого розмаїття, як стверджують вчені, «найцікавішою й підкреслено полемічною спробою його трансформації є повість відомої письменниці з НДР Крісти Вольф «Кассандра» (1983), де ставляться актуальні проблеми сучасності, наштовхуючи читача на серйозні роздуми про негативні аспекти науково-технічної революції, про долю людської цивілізації, загрозу термоядерної війни, про соціальні та моральні альтернативи, що постають перед людством» [5, с. 144]. Та окрім основного спрямування – антивоєнного, твір К. Вольф привертає увагу читачів і до проблеми взаємин між статями та ролі й місця жінки в житті суспільства. Автори статті зазначають, що, на думку Крісти Вольф, «на розвитку цивілізації негативно позначився той факт, що влада, наука й техніка перебувають у руках чоловіків», а «перехід від матріархату до патріархату» є «однією з причин сучасних морально-етичних суперечностей» [5, с. 150]. А. Нямцу та П. Рихло стверджують, що «для Кассандри К. Вольф війна – це світ чоловіків, тому майбутнє повинно належати жінкам» [5, с. 150]. Основним для Кассандри було засудження війни та пропаганда мирного життя у злагоді й гармонії з природою, без насильства. І хоча феміністичне трактування міфу Крістою Вольф, як зауважують А. Нямцу та П. Рихло, є утопічним, проте вони наголошують на тому, що «повість-пересторога К. Вольф при всіх її часткових недоліках стала помітною віхою в літературі НДР. Вона ще раз підтвердила, що письменники, звертаючись до традиційних сюжетів і образів минулих епох, завжди пов'язують їх з актуальними проблемами сучасності й надають їм гуманістичного звучання» [5, с. 150].

У 2011 році Г. Бітківська також присвятила дві свої праці дослідженню повісті «Кассандра» Крісти Вольф. В одній зі статей авторка розглядає рецепцію образу Кассандри в однойменних творах Крісти Вольф та Лесі Українки в літературній критиці. Літературознавчий аналіз повісті «Кассандра» К. Вольф здійснювали С. Апт, Л. Климова, Т. Клопова, І. Іванова, а також Т. Шарипіна та С. Маценка. Увагу дослідників привернули зокрема новаторство в сюжетотворенні авторських версій міфу про Кассандру, інтерпретація міфу в авторській версії та повість К. Вольф як приклад інтелектуальної німецької прози тощо. Г. Бітківська у своїх роздумах зазначає, що глибоко психологічний образ Кассандри, створений К. Вольф, та її доля «є пересторогою для читачів кінця XX-XXI ст.» [1, с.42].

Ще одна стаття Г. Бітківської «Сновидіння як структурний елемент у повісті Крісти Вольф «Кассандра» » (2011 р.) [2] висвітлює питання семантики, структури та ролі сновидінь у повісті. Авторка з жалем констатує, що творчість німецької письменниці залишається, на жаль,маловідомою для українського читача, хоча в її творах порушуються актуальні проблеми сучасності. Вона стверджує

також, що у дослідженнях майже не використовуються численні сновидіння, описані у творі: сон про дар пророцтва від Аполлона, сновидіння про загибель Трої, сон про неправильно поставлене запитання, сон з червоного і чорного кольорів, а також сон Гекуби про палаючу головешку, сон Гектора, сповнені жахів сни Поліксени, сон Пріама про двох драконів та ін. Г. Бітківська подає детальне тлумачення кожного сновидіння зокрема та вказує на те, що «комплекс проблем, утілених у сновидіннях, надзвичайно багатий, йдеться про пророцтво, свободу волі, страх перед незворотним, вірність ідеалам, розуміння цінності життя й неминучості смерті, безумство як стан захисту від жахів реальності тощо» [2, с.137]. Таким чином, дослідниця робить висновок, що «сни і сновидіння в повісті є важливим засобом пізнання свідомого й несвідомого в людині й суспільстві», а наявність у творі великої кількості сновидінь дають підстави називати сни і сновидіння композиційним прийомом, що виконує структурно-організуючу роль у тексті. Особливої уваги заслуговує думка авторки, що «у вуста Кассандри Кріста Вольф вкладає пророцтво, яке адресує усім читачам: велика перевага мислячої людини – це вміння в темне теперішнє, яке закриває собою усі часи, просунути вузеньку смужку майбутнього» [2, с.137].

Цікавій темі присвячене дослідження Н. Мочернюк. У 2011 році була надрукована її стаття «Романтизм як проекційний простір у творчості Крісти Вольф» [4], в якій проаналізовано оповідання «Немає місця. Ніде». Авторка звертає увагу на специфіку художнього часу і простору та розглянуто організацію діалогічної структури твору. Н. Мочернюк вважає, що «спадщина романтиків вплинула на формування естетико-філософських засад художнього мислення німецької письменниці Крісти Вольф. Свою дійсність Кріста Вольф намагається перевірити за світоглядними мірилами романтизму» [4, с.190]. Зображенням розчарування дійсністю життя своєї країни та водночас пошуками шляхів подолання розгубленості письменниця нагадує творчі інтенції романтиків. Кріста Вольф, як і вони, бореться із бездуховністю, диктатом норми і правила, конформізмом. Екзистенційна проблематика деяких творів Крісти Вольф свідчить про те, що її життєві пошуки проектуються на естетико-філософську парадигму романтизму. Особливої уваги, на думку Н. Мочернюк, заслуговує оповідання «Немає місця. Ніде». Основний конфлікт полягає в болісному зіткненні людського єства із зовнішнім світом. Дослідниця зауважує, що «текст структурується на чималій кількості опозицій: жіноче – чоловіче, зовнішній світ – внутрішнє життя, розум – почуття, хвороба – здоров'я, мислення – дія, свідомість – божевілля, норма – крайнощі, свобода – залежність, вада – чеснота, досяжне – нездійсненне, компроміс – безкомпромісність тощо» [4, с.194]. Аналізуючи оповідання «Немає місця. Ніде» та досліджуючи зв'язок між образом головної героїні Ґюндероне і постаттю самої авторки, Н. Мочернюк підсумовує, що «привести до гармонійної згоди життя і творчість – головна ідея проектування романтизму на сучасну епоху для Крісти Вольф» [4, с.195].

Наш перегляд українських літературознавчих праць про творчість Крісти Вольф підтверджує необхідність детальнішого дослідження та аналізу творчої спадщини німецької письменниці в Україні. Отже, можна зробити **висновок**, що для українського літературознавства творчість К. Вольф залишається відкритою проблемою у багатьох аспектах, що є перспективними для подальших наукових студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бітківська Г. Рецепція образу Кассандри в однойменних творах Лесі Українки та Крісти Вольф: теоретичний аспект / Г. В. Бітківська // Літературознавчі студії. – 2011. – Вип. 33. – С. 40–46.
2. Бітківська Г. Сновидіння як структурний елемент у повісті Крісти Вольф «Кассандра» / Г. В. Бітківська // Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах. – 2011. – Вип. 22. – С. 132–142.
3. Маценка С. Хронотопи свідомості. Про творчість Крісти Вольф [монографія] / С. П. Маценка. – Л.: ПАІС, 2007. – 236 с.
4. Мочернюк Романтизм як проекційний простір у творчості Крісти Вольф / Н. Д. Мочернюк // Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови. – 2011. – Вип. 18. – С. 190–195.
5. Нямцу А., Рихло П. Коли не ймуть словам пророчим віри…: «Кассандра» Крісти Вольф – ще одне повернення до вічної теми / Нямцу А. Є., Рихло П. В. // Всесвіт. – 1985. – № 10. – С. 145–150.

Карагодін Р.

Науковий керівник — асист. Іванців О.В.

МЕТАФОРИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТІВ «HEART» І «SPIRIT» У ПОВІСТІ Ч. ДІККЕНСА «РІЗДВЯНА ПІСНЯ У ПРОЗІ»

Останні десятиліття XX – початок XXI століття позначилися особливим інтересом до вивчення метафори. Когнітивно-дискурсивна парадигма сучасної лінгвістики дала можливість розглянути її вже не просто як риторичну фігуру, а як відображений у мові інструмент людського пізнання. Під цим кутом зору метафора окреслилась як провідний механізм концептуалізації, розширившись у своїх масштабах від перенесення невластивої назви до досвідного осягнення (understanding and experiencing) [12, с. 455] одного явища в термінах іншого.

Основна теза когнітивної теорії метафори полягає в постулюванні тієї ідеї, що в основі процесу метафоризації лежать процедури обробки емпіричних гештальтів [14, с. 117–119] — базових елементів

людського досвіду, які організовують його у структуроване ціле. З цієї точки зору метафоризація розглядається як процес, що ґрунтується на взаємодії двох структур досвіду — когнітивної структури джерела (source domain) і когнітивної структури цілі (target domain). В рамках цього процесу деякі гештальти зі сфери цілі структуруються за зразком гештальтів зі сфери джерела, тобто відбувається метафорична проекція (metaphorical mapping) [12, с. 47–48].

Продуктивним способом вивчення сфери джерела є виділення в його межах образів-схем (image-schemas) — гранично-узагальнених когнітивних структур, які систематично відтворюються у сфері цілі [11, с. 43]. Серед основних образів-схем виділяють схеми вмістилища (container), шляху (path), а також схеми верх-низ (up-down), із-в (in-out), схема руху (motion) тощо [12, с. 64; 11, с. 43]. Не менш продуктивним є також розгляд сфери джерела з точки зору генералізованих образних складових — метафоричних моделей. Згідно зі спостереженнями Н.М. Лапшиної (1998), М.В. Пименової (2004), О.О. Соловйової (2005), у процесі метафоризації у сферу цілі проектуються такі моделі: предметна, антропоморфна, зооморфна, натуроморфна та фітоморфна.

Говорячи про процес метафоризації, слід принагідно зауважити, що, на відміну від теорії порівняння, когнітивна теорія метафори наголошує на тому, що цей процес спрямований на відтворення не лише об'єктивної (хоч, за З. Кьовечешем, цей момент також має місце [11, с. 79]), а в першу чергу емпіричної подібності (experiential similarity) [14, с. 155]. За словами Дж. Лакоффа та М. Джонсона, для метафори релевантні лише ті риси подібності, які сприймаються як такі людською свідомістю [ibid] — єдино заданою емпіричною призмою, в якій власне і відбуваються процеси осмислення, структурування, а відтак і концептуалізації досвіду.

Вивчення метафори в рамках когнітивно-дискурсивної парадигми визначило на даному етапі перспективні шляхи не лише мовознавчих, а й літературознавчих досліджень. Відправною точкою останніх стало одне з центральних відкриттів когнітивної лінгвістики: навіть за найбільш свіжими і несподіваними лінгвістичними метафорами в художніх творах найчастіше стоять метафори усталені, концептуальні (використаний тут термін "лінгвістичні метафори" (linguistic metaphors) є, за З. Кьовечешем, синонімічним до терміна "метафоричні лінгвістичні вирази" (metaphorical linguistic expressions) [11, с. 45]). Дж. Лакофф та М. Тернер виділяють у цьому контексті чотири когнітивні механізми поетичного переосмислення базових концептуальних метафор: розширення (extending), розробку (elaborating), сумнів (questioning) і поєднання (composing) [15, с. 67–72].

У межах когнітивної поетики неодноразово здійснювалися спроби інтерпретації художніх творів із використанням методики реконструкції базових концептуальних метафор та їх конфігурацій [10; 8; 4]. Лейтмотивом цих досліджень є ідея єдності світогляду письменника та використовуваних ним метафор: з цієї точки зору практично кожна з переосмислених у творі концептуальних метафор чи то у власному виражальному контексті, чи то через призму висвітлюваних нею мегаметафор розкриває перед читачем авторський спосіб бачення світу, або ж, за визначенням М. Фріман, авторський концептуальний всесвіт (conceptual universe) [10, с. 643].

У цій статті здійснено спробу дослідження на матеріалі повісті Ч. Діккенса "Різдвяна пісня у прозі" (1843) лінгвістичних та концептуальних метафор, що ілюструють образно-смисловий потенціал концептів "heart" і "spirit". Звернення до цих концептів пов'язане з тим, що, будучи константами англійської культури, вони водночас плідно переосмислюються Діккенсом як виразником цієї культури, розкриваючись, таким чином, на стику двох рівнів метафоризації — рівня всезагальних пошуків народу та рівня індивідуальних пошуків митця. Спрямування фокусу дослідження у площину цього стику є особливо актуальним: процес метафоризації обраних концептів значною мірою мотивується християнською концепцією світовідчуття [7; 3], тобто саме тією концепцією, яка лежить в основі образно-смислової системи повісті. Звідси випливає, що механізм їх структурування реконструюється тут не ззовні — опосередковано системою усталених конвенційних зворотів, а зсередини — через призму тієї концепції, яка власне й розкриває історичні особливості його функціонування.

Найбільш продуктивною метафоричною моделлю, засобами якої структурується концепт "heart", є предметна модель, в основі якої закладена образ-схема "вмістилище". Лінгвістичні метафори цього типу представлені у творі двояко: як конвенційні і творчі. Перші з них є звичними, усталеними, проте використаними в такому контексті, який робить їх особливо живими. Серце у творі Ч. Діккенса, як власне і в підсвідомості пересічного англійця, який так чи інакше знайомий із такими метафорами, є універсальним вмістилищем духовного життя — причому, що характерно, вмістилищем живим, здатним відчувати ("Scrooge was not much in the habit of cracking jokes, nor did he feel, in his heart, by any means waggish then" [9, с. 21]), в тому числі біль ("it sent a pang across his heart" [9, с. 80]) — і це, як слід наголосити, є однією з його аксіологічних характеристик, що підкреслюється заперечним метафоричним порівнянням: "if man you be in heart, not adamant, forbear that wicked cant" [9, с. 52]. Саме ці характеристики, очевидно, визначають дименсійні ознаки аналізованого образу-схеми ("but she had a large heart" [9, с. 33]), інколи гранично наближаючи її до схеми чаші з рідким вмістом ("the two apprentices, who were pouring out their hearts in praise" [9, с. 37]). Слід зауважити, що, хоч наведені метафори при вибірковому цитуванні можуть здатися на своєму конвенційному рівні стертими,

банальними, проте кожна з них оживає у творі внаслідок виразності й експресії, яких вона набуває в його контексті, тією чи іншою мірою наближаючись до однієї з глибинних ідей християнського серця — серця як вмістилища життя. Особливо виразною ця ідея стає у лінгвістичній метафорі, де це інтуїтивне відчуття життя набирає смислу життя у Христі: "I will honour Christmas in my heart…" [77] (звернімо увагу: "honour" контекстуально означає тут не лише зовнішнє, а й внутрішнє шанування свята — шанування тих законів каяття, милосердя і любові, які воно відкриває людям).

Ще ближче до розкриття ідеї християнського серця, яка власне і є одним із центральних ідейних фокусів повісті в цілому, стоять творчі метафори, тобто ті лінгвістичні метафори, які можна визначити як художні варіанти поетично переосмислених концептуальних метафор. Однією з найяскравіших із них є лінгвістична метафора, в якій образ-схема "вмістилище" набирає виражених ознак схеми "дому": "the only time I know of … when men and women seem by one consent to open their shut-up hearts freely" [9, с. 12]. Ця метафора є поетичним розширенням (extending) однієї з базових концептуальних метафор, витоки яких пов'язані з християнською концепцією світовідчуття: "серце — це дім Божий". Корені цієї метафори слід шукати в Біблії, як, наприклад, у словах апостола: "вірою вселитися Христу в серця ваші" [Еф. 3:7]. Християнське серце є домом Божим, і саме тому воно може відкриватися для горя і страждання ближнього — ось одна з основних ідей "Різдвяної пісні у прозі" — ідей, які є водночас провідними істинами християнства.

Звертаючись до поетичних варіантів лінгвістичних метафор, побудованих на образ-схемі "вмістилище", слід особливо наголосити, що в них ще більше, ніж у конвенційних варіантах, стає відчутним момент живості серця — здатності його мислити і відчувати у Христі. Особливо проникливо цю здатність відтворено в рядках: "not a latent echo in the house … not a clinking in the fire, but fell upon the heart of Scrooge" [9, с. 31] — за рахунок поетичної розробки (elaborating), а відтак поєднання (composing) двох онтологічних концептуальних метафор: "серце — це вмістилище" (з чітко визначеною образ-схемою "поверхня") і "звуки — це предмети". Ще більш рельєфно окреслюється образ-схема "поверхня" у таких рядках: "'Bear but a touch of my hand there', said the spirit, laying it upon his heart, 'and you shall be upheld in more than this!'" [9, с. 29], — які засобами особливо тонкої розробки концептуальної метафори "серце — це вмістилище" передають одну з основних ідей твору — ідею збереження в серці духу Різдва, християнського духу каяття і милосердної любові до ближніх.

Дещо менш продуктивною за кількістю, але не менш цікавою за смислом метафоричною моделлю, засобами якої структурується концепт "heart", є антропоморфна модель. Лінгвістичні метафори цього типу також представлені як конвенційні і творчі. В основі перших із них лежить онтологічна концептуальна метафора "серце — це людина": "the heart brave, warm and tender" [9, с. 70], "with a thankful heart" [9, с. 64]. Ці метафори не вражають новизною, проте в комплексі працюють на розкриття тих рис християнина, що по-своєму освітлюють головний ідейний фокус повісті, — сили і, разом з тим, дбайливості й тепла, які на тонкій грані повороту до віри перетворюються у вдячність. Стосовно ж творчих лінгвістичних метафор, структурованих за антропоморфною моделлю, то вони в цьому випадку потребують особливого коментування, адже описують стан, в якому людина переживає настільки бурхливу і безпосередню радість, що починає поводити себе, як дитина: "Why did … his heart leap up as they went past!" [9, с. 30], "… Scrooge had acted like a man out of his wits. His heart and soul were in the scene, and with his former self" [9, с. 36], "His own heart laughed…" [9, с. 83]. На перший погляд може здатися, що ці лінгвістичні метафори є поетичною розробкою (elaborating) концептуальної метафори "серце — це дитина", яку, однак, у зв'язку з відсутністю фіксації у відповідних джерелах можна трактувати як новітню (novel) [13, с. 481–485]. Проте розгляд її на фоні інших лінгвістичних метафор — таких, як, наприклад, "I'm quite a baby" [9, с. 78], "I'd rather be a baby" [ibid], а також метафор, що описують світосприйняття людини у цьому стані: "the crisp air laughed to hear it" [9, с. 30], "cold, peeping for the blood to dance to" [9, с. 78] наводить на думку, що в цьому випадку ми маємо мегаметафору, яку можна сформулювати так: "люди — це діти у Христі". Ця мегаметафора особливо чітко окреслюється у таких словах: "for it is good to be children sometimes, and never better than at Christmas, when its mighty Founder w a child himself" [9, с. 58]. Корені такого бачення, очевидно, також потрібно шукати в Біблії — на стику ідей "будьте як діти" [Мф. 18:3] та "радійте у Господі" [Пс. 31:11].

Не менш цікавою у творі Діккенса є метафоризація концепту "spirit". Вона представлена через призму антропоморфної моделі. На цю модель слід звернути особливу увагу, оскільки вона ілюструється складною низкою творчих метафор, в основі яких закладено механізм детальної розробки (elaborating) двох концептуальних онтологічних метафор: "дух — це трудівник" і "дух — це подорожній". Перша з них окреслюється в поєднанні (composing) з онтологічною метафорою "життя — це ресурс": "not to know that any Christian spirit working kindly in its little sphere, whatever it may be, will find its mortal life too short for its vast means of usefulness" [9, с. 23]. Друга становить смислове підґрунтя для двох лінгвістичних метафор: "my spirit never roved beyond the narrow limits of our money-changing hole" [ibid]; "it's required of every man … that the spirit within him should walk abroad among his fellow-men, and travel far and wide" [9, с. 22], — які можна вважати самостійними, а можна розглядати як мікрометафори, що працюють на розкриття центральної мегаметафори твору: "життя — це шлях у вічність" (структурна метафора, в основі якої лежить образ-схема шляху). Ця мегаметафора розвивається в розгорнутій системі лінгвістичних мікрометафор, як, наприклад, "my life tends that

way" [9, с. 69]; "another atmosphere of life; another hope as its great end" [9, с. 38]; "he knew what path lay straight before him, and he took it" [9, с. 80], — витоки яких, очевидно, також слід шукати у біблійній концепції світосприйняття — серед ідей, які окреслені ідеями шляху та подорожі: "на землі я мандрівник" [Пс. 118:19] та "Ти покажеш мені дорогу життя" [Пс. 15:11].

Аналіз лінгвістичних та концептуальних метафор, якими в повісті Ч. Діккенса "Різдвяна пісня у прозі" представлені концепти "heart" і "spirit", показав, що загалом ці концепти структуровані по-різному. Метафоричне проектування концепту "heart" здійснюється в основному за принципом реіфікації, а концепту "spirit" — за принципом персоніфікації. У процесі структурування концепту "heart" найчастіше використовується предметна модель. Через її призму серце осмислюється в першу чергу як вмістилище духовного життя людини, глибинний осередок її думок та почуттів. Відносно ж концепту "spirit", то для його метафоризації особливо актуальною є антропоморфна модель. Дух осягається як жива істота, і насамперед подорожній, мандрівник, якому належить обрати правильну дорогу життя. Враховуючи те, що всі ці спостереження загалом близькі до висновків, які зроблені в роботах, спрямованих на комплексне дослідження концептів "heart" і "spirit" [7; 2], ми можемо сказати, що репрезентація цих концептів у творі в цілому традиційна. Що ж стосується витоків цієї традиційності, то вони, у свою чергу, пов'язані зі світоглядними і творчими інтенціями письменника як виразника історично близьких його народу цінностей і смислів. Ч. Діккенс не заперечує — він стверджує ці цінності і ці смисли, у тому числі через концептуальну метафору. Переосмислюючи її з використанням відповідних когнітивних механізмів, він не ставить нічого під сумнів, а виключно розширює, розробляє і комбінує, крок за кроком розкриваючи історичну глибину змісту репрезентованих нею концептів — і змісту першу чергу біблійного, християнського. Все це робить його повість цікавою не лише для вузькоспецифічних, але й для найбільш широких концептуальних досліджень, характеризуючи її як матеріал для переосмислення витоків базових концептуальних метафор, яке, перефразовуючи Дж. Лакофа і М. Джонсона, можна було б охарактеризувати як "re-understanding" і "re-experiencing".

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія [переклад з давньоєврейської та грецької І. Огієнка]. – К., 1988. – 1523 с.
2. Бурнос И.В. Русские концепты "дух", "душа", "ум" в сопоставлении с английскими "mind", "soul", "spirit" (на материале текста художественной литературы XIX–XX веков) / И.В. Бурнос. – СПб., 2004.
3. Ваниева О.А. Фразеологические единицы библейского происхождения с концептами "душа/дух" и "сердце" в качестве опорного слова в русском и английском языках: Сопоставительное исследование на материале Нового Завета и Библии / О.А. Ваниева. – Владикавказ, 2005.
4. Воробйова О.П. Когнітивна поетика: здобутки і перспективи / Воробйова О.П. // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. – 2004. – Вип. №635. – С. 18–22.
5. Лапшина М.Н. Семантическая эволюция английского слова (изучение лексики в когнитивном аспекте) / М.Н. Лапшина. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. Ун-та, 1998. – 160 с.
6. Пименова М.В. Душа и дух: особенности концептуализации / М.В. Пименова. – Кемерово: ИПК "Графика", 2004. – 386 с.
7. Соловьёва Е.А. Концепты "mind", "heart", "soul" в современном английском языке / Е.А. Соловьёва. – Тамбов, 2005. – 193 с.
8. Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis / Ed. by E. Semino and J. Culpeper. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2002. – 340 p.
9. Dickens Ch. A Christmas Carol and Other Christmas Books / Charles Dickens. – Oxford: University Press, 2006. – 496 p.
10. Freeman M.H. Metaphor Making Meaning: Emily Dickenson's Conceptual Universe / Freeman M.H. // Journal of Pragmatics. 1995. – V. 24-6. – P. 643–665.
11. Kövecses Z. Metaphor: a Practical Introduction / Z. Kövecses. – Oxford: University Press, 2010. – 249 p.
12. Lakoff G. The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based On Image-Schemes? / Lakoff G. // Cognitive linguistics. – 1990. – V. 1–1. – P. 39–74.
13. Lakoff G., Johnson M. Conceptual Metaphor in Everyday Language / Lakoff G., Johnson M. // The Journal of Philosophy. – 1980a. – V. 77–8. – P. 453–456.
14. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: Chicago University Press, 1980b. – 242 p.
15. Lakoff, G., Turner M. More than Cool Reason: a Field Guide to Poetic Metaphor / G. Lakoff, M. Turner. – Chicago: The University of Chicago Press, 1989. – 237 p.

Копчак Т.

Науковий керівник – к.ф.н. Бабій Л. Б.

TRANSCENDENTALISM, CRITICAL THINKING AND THE IDEA OF SELF-RELIANCE IN "SONG TO MYSELF" BY WALT WHITMAN

One of the interesting phenomena of nowadays is the fact that despite having the right to freedom of opinion and expression, very little of us actually use this privilege which was fought for by our grandfathers. In the best case scenario, we choose whom to believe: a man in a red tie or that one with a curvy hair, but not to ourselves.

Unfortunately, often it's very hard or virtually impossible to resists the penetrative whispers of masses, social media and propagandists. Unless you are an ascetic fugitive living high above the clouds in the mountains,

there is no doubt that you've experienced an amplifying pressure of media field around you personally, as all of the people who are destined to live during the Informational Era. The voices are following you "White is black, round is square", they say "Buy our product, listen to us, consume, consume, consume!" Probably, these voices can't be completely muted, but is there any way to get in control of our minds and opinions?

In the early to mid-nineteenth century, a philosophical movement known as Transcendentalism took root in America and evolved into a predominantly literary expression. The adherents to Transcendentalism believed that knowledge could be arrived at not just through the senses, but through intuition and contemplation of the internal spirit. And since the intuition is a phenomenon of mind that acquires knowledge without inference or the use of reason [6], Transcendentalist ideas may be the ones we're searching for.

The genesis of the movement can be accurately traced to 1836 and the first gathering of the Transcendental Club in Cambridge, Massachusetts. The father of the movement was Ralph Waldo Emerson. Other prominent contributors, and fighters against prejudice and propaganda, included Walt Whitman, Henry David Thoreau, Margaret Fuller, William Henry Channing, and George Ripley. [3]

"Song of Myself" – a poem published in 1855 by an American poet Walt Whitman – considered to be one of the brightest examples of Transcendentalist writings and one of the most important and influential American poems. [4] It's also often referred to as the "most egotistical poem ever written": it's all about me, myself, and I. [1] In the first line, Walt Whitman kindly informs us that he is going to celebrate himself, and throughout 52 glorious sections, he does just that, embodying the ideal of "self-reliance". [5]

In this article, we're going to analyze and interpret a fragment from a "Song of Myself" to reveal Transcendental ideas, discover the meaning of "self-reliance" principle and find an effective way to withstand the offensive on our consciousness.

So, let's interpret the following fragment from "Song of Myself" by Walt Whitman: "*You shall no longer take things at second or third hand, not look through the eyes of the dead, nor feed on the spectres in books. You shall not look through my eyes either, nor take things from me; you shall listen to all sides and* ***filter*** *them from* **yourself**.*"* [2]

The idea of this extract is to emphasize the importance of critical and objective thinking, the only reliable tool which can help us to suss out the problem of being succumbed to misleading directions of others. But can it become a guidance for those who don't need a shepherd? Let's take a closer look.

"*You shall not longer take things at second or third hand*…" means that you shouldn't far and away believe anyone in questions that matter. Their opinions are the products of their consciousnesses and might not coincide with yours and their "facts", unless their source is one hundred percent reliable (which is not), can be intentionally false and used in one's interests. The last one is especially typical case for information was when by virtue of such tricks the sides of a conflict try to win the battle for our minds at all costs.

The quote continues with a phrase "*... not look through the eyes of the dead*…" This part calls us not to fully rely on any historical source trying to "look through eyes of the dead". That is because history is a rather biased subject which in any possible way can't resemble fully objective picture of the past events that came about. We should come to grips with the fact that the reality will always differ from the scripted notes.

The first sentence ends with a phrase "*...nor feed on the spectres in books*", and it warns us about one of the most common mistakes of self-assured bookworms who tend to burn the midnight oil and take on trust all the printed "truths" being accustomed to a stereotype of "all-knowing ancient sages", whose claims in reality should also be called into question. Of course, coming into the knowledge of past is an important and ever-continuing process but at the same time we shouldn't believe every statement we've came across on the pages of old dusty dog eared books. With all the respect to our predecessors, it would be fair to say that all of us are in the same league which means that their thoughts call for critical analysis as well.

Let's take a look at the last part of our quote: "*You shall not look through my eyes either, nor take things from me, you shall listen to all sides and filter them from yourself."* Unexpectedly, the author says not to take things from him either, though he was instructing us before that. What if that was a trap all along? Or is the author just being honest with his readers noticing the true nature of this problem? Leave it on your intuition.

Obviously, it's impossible to be fully independent in one's thoughts even because of the basic drawbacks of human nature. The filter of critical thinking can be easily omitted by all sorts of subliminal message bombarding our consciousness and influencing us in any way. So what can be done in such a case? Practically nothing.

However, one should remember: any foregone conclusion is dangerous and can't possibly be one hundred percent true. So, before placing faith in anything, don't forget about the ideas of Transcendentalism and relying on yourself.

LITERATURE

1. Bloom H. "The Central Man: Emerson, Whitman, Wallace Stevens." / Harold Bloom. – Boston: G.K.Hall, 1966. – pp. 23-42.
2. Bodie Ed. H., Jr. "Whitman's 'Song of Myself,' Section 38." / Bodie Edward H. Jr. – New York: Forest Press, 1995. – pp. 149-50.

3. Gatta J, Jr. "Whitman's Re-Vision of Emersonian Ecstacy in 'Song of Myself'." / John Gatta Jr. – Westport, CT: Greenwood, 1985. – pp. 173-183.
4. Kravitz B. "Reinventing the Self and Privileging the Future in Emerson, Whitman, and Who Moved My Cheese?" / Bennett Kravitz. – *Studies in Popular Culture*: 24:3 (2002 Apr). – pp. 73-85.
5. Loving J. "Emerson, Whitman, and the Paradox of Self-Reliance." In *Critical Essays on Walt Whitman*, ed. James Woodress / Jerome Loving. – Boston: G. K. Hall, 1983. – pp. 306-319.
6. Miller P. "The Transcendentalists: An Anthology." / Perry Miller. – mHarvard University Press, 1950. – pp. 7-8.

Мамус О.

Науковий керівник – асист. Іванців О. В.

PR-ТЕКСТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПУБЛІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Підвищення значення комунікації у діяльності бізнес-структур зумовлює важливість її дослідження з метою оптимізації та ефективної організації. Для того, щоб досягти стабільної позиції на ринку, здобути популярність серед споживачів, компаніям необхідно створити позитивний корпоративний імідж та налагодити ефективні комунікативні процеси, що, відповідно, вимагає більш ретельного аналізу побудови PR-комунікації та особливостей досягнення її цілей.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі PR-технологій та їх головного інструменту – тексту – в конструюванні та забезпеченні соціальних процесів. Сучасні паблік рілейшнз відіграють вирішальну роль у формуванні нової соціальної реальності. Оскільки основним інструментом впливу і водночас точкою прикладення основних креативних зусиль фахівців PR є саме PR-тексти, що передаються аудиторії каналами масової комунікації, ефективність будь-яких PR-заходів залежить від ефективності текстових форматів подачі інформації громадськості.

Спеціаліст зі зв'язків з громадськістю в рамках своєї професійної діяльності вибудовує систему внутрішньої та зовнішньої комунікації організації або клієнта, якого представляє, створює документи, покликані розповісти громадськості про те, що являє собою організація, які її функції, яких вершин вона досягла у своїй діяльності [2]. Таким чином, постійна робота PR-фахівця, який інформує громадськість про роботу організації, закріплює в її свідомості позитивний імідж організації. Головний інструмент у цій роботі – PR-текст.

Активний розвиток PR-комунікацій у сучасному суспільстві спричинив появу різних текстових форматів подачі PR-інформації, створення та функціонування яких зумовлено необхідністю вирішення ти чи інших завдань впливу на громадськість. Відповідно до цілей впливу PR-тексти мають свою специфіку, яка виявляє себе на композиційному, мовно-стилістичному та інших рівнях. Внаслідок ускладнення та урізноманітнення форм PR-діяльності, а також активної взаємодії паблік рілейшенз з іншими масовокомунікаційними практиками (зокрема, журналістикою та рекламою) текстова діяльність у сфері зв'язків з громадськістю потребує більш фахового підходу, а саме опанування знаннями щодо типів текстів PR як форматів подачі PR-інформації у відповідності до специфіки акту PR-комунікації, пов'язаною з метою, характером взаємодії комунікантів тощо.

За визначенням визнаного авторитета у галузі досліджень жанрів паблік рілейшенз О. Д. Кривоносова, PR-текст – це текст, що містить PR-інформацію, ініційований базисним суб'єктом PR, функціонує в просторі публічних комунікацій, слугує цілям формування, прирощення та підтримання пабліцитного капіталу даного базисного PR-суб'єкта, адресований певному сегменту громадськості, має приховане (або значно рідше пряме) авторство, поширюється шляхом розсилки, особистої доставки або опосередкований через ЗМІ [5].

PR-текст – це різновид текстів масової комунікації, інструмент публічних комунікацій, що функціонує поряд з текстовими формами суміжних форм (журналістика і реклама). PR-текст так само, як журналістський та рекламний тексти, оперує соціальною інформацією, в основу якої покладено факт. Проте його мета полягає не у формуванні громадської думки з того чи іншого питання або споживчого попиту, а у створенні (а іноді й підтриманні) оптимального комунікаційного середовища базисного суб'єкта PR [3]. Характерними ознаками PR-тексту, є доступність, конкретність, лаконізм, зручність сприйняття, естетичність, оперативність та правдивість. Найважливішою характеристикою такого тексту є його оптимізованість, тобто виключення таких характеристик, які могли б зашкодити пабліцитному капіталу об'єкта PR-діяльності [4].

PR-текст має свої джерела, які поділяються на первинні та вторинні. Первинні джерела містять інформацію, ініційовану базисним суб'єктом PR – усну (витікаючу від посадової особи або колегіального органу, що представляють базисний суб'єкт PR) – з одного боку, та письмову – текстову (у вигляді управлінських документів) – з іншого. Вторинними джерелами для PR-тексту будуть слугувати публікації, виступи в ЗМІ про базисний суб'єкт PR, що відображають суспільну точку зору [2].

Об'єктом PR-тексту завжди є соціальна реальність, яка виступає у вигляді організації та її діяльності, першої особи або працівників даної організації, інформація про яких сприяє формуванню оптимального комунікаційного середовища даного суб'єкта PR.

PR-текст розглядається як інструмент формування пабліцітного капіталу базисного суб'єкта PR – суб'єкта публічної сфери. PR-текст, будучи опосередкованим через ЗМІ і призначеним для масової аудиторії, виконує функції текстів масової комунікації і виступає як різновид текстів масової комунікації. Зв'язки з громадськістю та масова комунікація збігаються один з одним і в основній меті – створювати та ефективно використовувати канали і моделі впливу на громадську думку [2].

PR-текст існує в єдиному комунікаційному просторі разом з текстовими різновидами суміжних комунікаційних форм – журналістики та реклами. Журналістський текст або рекламний текст можуть дублювати, повторювати первинний PR-текст. Розмежування PR- і рекламного текстів слід проводити, перш за все, за характером інформації, що міститься в них – власне рекламної (про товар або про послугу) і PR-інформації (про суб'єкта PR). Розмежування текстів суміжних комунікаційних форм може проводитися також і в результаті філологічної процедури виявлення в даних текстах комунікативних регістрів мови [3].

Традиційно PR-текст фіксується на паперовому носії. Однак для передачі PR-інформації сьогодні використовуються різні канали, новітні комунікаційні технології. Значна частина інформації, в тому числі і PR-інформації, передається цільової аудиторії по електронних каналах. В даний час почав активно використовуватися термін "ePR" – паблік рілейшнз допомогою електронного носія: численні корпоративні сайти містять різножанрові PR-тексти, проте їх оформлення, структура багато в чому відрізняються від традиційних текстів на паперовому носії [2].

Сьогодні можливі електронні способи доставки та передачі PR-інформації, хоча певні жанри PR-тексту поширюються переважно на паперовому носії (наприклад: привітання, лист), оскільки звернені не до масової аудиторії, а до конкретного індивіда (або групи індивідів, об'єднаних спільним характером діяльності, територією і т.д.) [1].

Суттєвим для PR-тексту є тип авторства. PR-текст часто відображає корпоративну точку зору. Для громадськості важливим є те, що даний текст виходить від самої організації, а не від конкретного її представника. Авторство, однак, може бути і прямим, відкритим, коли перша особа самостійно складає текст або такий текст адресується цільовій громадськості від імені першої (посадової) особи базисного суб'єкта PR (наприклад, поздоровлення), але такі випадки прямого авторства першої особи не є типовими і визначальними для категорії авторства PR-тексту. Переважаючим для PR-тексту визнається наступний тип авторства: прихований. PR-текст містить інформацію особливого роду – PR-інформацію [2].

Типологія текстів паблік рілейшенз заснована, подібно до типологій текстів в інших масово-комунікаційних практиках (у журналістиці, рекламі), на функціонально-стилістичних засадах. Типологія текстів на функціонально-стилістичній основі дозволяє врахувати як власне мовну специфіку текстів у системі паблік рілейшнз, так і їх співвіднесеність із певною сферою комунікації та прагматичними установками "джерела".

За основу побудови типологічної моделі жанрової системи корпусу PR-текстів О. Д. Кривоносов узяв класифікацію журналістикознавця Л. В. Кройчика, поділивши первинні прості жанри текстів PR на: оперативно-новинні (прес-реліз, запрошення); дослідницько-новинні (бекграундер, аркуш запитань-відповідей, інтерв'ю), фактологічні (факт-лист, біографія, некролог), дослідницькі (заява для ЗМІ), образно-новинні (байлайнер, привітання, лист) [5].

Пам'ятаючи, що розвиток жанрових форм письмових PR-комунікацій відбувається у двох напрямах: асиміляції жанрів журналістських творів і потім у власному структурному розвиткові, О. Д. Кривоносов ураховує це і в запропонованій ним жанровій типології текстів PR: тексти паблік рілейшенз дослідник поділяє на базисні та суміжні, а базисні за ознакою первинності – на первинні і вторинні (або опосередковані, медіа-тексти). Принципи журналістської класифікації Л. В. Кройчика могли бути і були застосовані О. Д. Кривоносовим лише щодо однієї з чотирьох груп текстів PR – первинних. В окремі групи були виділено: комбіновані тексти, що визначаються як сукупність зібраних разом механічно або поліграфічно простих первинних текстів, у тому числі журналістських і рекламних (прес-кіт, буклет, проспект, брошура, ньюслеттер, листівка); медіатексти, що поширюються через ЗМІ (іміджева стаття, імеджеве інтерв'ю, кейсстори); суміжні, які мають недостатньо виражені ознаки PR-тексту (слоган, резюме, прес-рев'ю) [5].

Багатовимірність та різноплановість текстів PR, викликана активним розвитком PR-комунікацій, вимагає від науковців узагальнення існуючих наукових підходів до типологізації PR-текстів, а також визначення нових критеріїв класифікації текстових форм паблік рілейшенз у контексті новітніх тенденцій дослідження текстів масової комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алешина И. В. Паблик рилейшнз для менеджеров [Электронный ресурс] / И. В. Алешина. – М. : ЭКСМОС, 2002. – 480 с. – Режим доступа: http://www.koob.ru/aleshina/public_relations _for_managers

2. Бусыгина М. В. Жанровые и функционально-семантические характеристики пресс-релиза в современном медиадискурсе : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / М. В. Бусыгина. – Волгоград, 2010. – 19 с.
3. Конова М. А. Прагматические характеристики аналитического пресс-релиза как разновидности PR-текстов / М. А. Конова // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. Серия : Филология. – Иркутск, 2010. – № 3 (11). – С. 112–117.
4. Кочетова В. С. Специфика типологии PR-текстов [Электронный ресурс] / В. С. Кочетова // Медиаскоп. – 2010. – № 3. – С. 4. – Режим доступа: http://www.mediascope.ru/node/596.
5. Кривоносов А. Д. PR-текст в системе публичных коммуникаций / А. Д. Кривоносов. – Изд. 2-е, доп. – СПб. : Петербургское Востоковедение, 2002. – 288 с.

Мамус О.

Науковий керівник – асист. Іванців О. В.

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ РЕКЛАМИ

Сьогодні суспільство знаходиться в процесі безперервного розвитку та змін, які зачіпають абсолютно всі сфери діяльності людини. Реклама, як невід'ємний атрибут будь-якої підприємницької діяльності, також змінюється відповідно до розвитку суспільства. Із засобу створення тиску на споживача рекламні тексти поступово перетворюються в засіб маркетингової комунікації, ефективно виконуючи роль мови спілкування між виробником і споживачем.

Переклад англомовної реклами, крім економічного чинника, дуже вагомий у світлі теорії комунікації та сучасних перекладознавчих парадигм. Багато товарів, що продаються в Україні походять з англомовних країн і, як наслідок, супроводжуються відповідною рекламою, що створили англійські чи американські автори. Часто цю рекламу перекладають у нас дослівно, що іноді викликає нерозуміння в україномовного адресата, оскільки порушує головне правило перекладу – перекладений дискурс повинен так само впливати на іншомовного адресата, як і оригінал – на свого адресата. Потреба суспільства в належному перекладі реклами пов'язана з необхідністю вивчити механізми мовного впливу на суспільство.

Переклад рекламного тексту, порівняно з перекладом художньої літератури, при якому перекладач зобов'язаний передати художньо-естетичні достоїнства оригіналу, трохи відрізняється за формою, мовними засобами, а також яскраво вираженою комунікативною спрямованістю. У процесі перекладу таких текстів перекладачеві доводиться вирішувати як суто мовні, лінгвістичні проблеми, обумовлені розходженнями в семантичній структурі й особливостях використання двох мов у процесі комунікації, так і проблеми соціолінгвістичної адаптації тексту [3].

Перекладачеві нерідко доводиться шукати особливі засоби для передачі смислових і стилістичних складових оригіналу. У такому разі досягається прагматична еквівалентність між оригіналом і перекладом, що й визначає комунікативний ефект реклами. Нас цікавить саме комунікативна функція перекладу рекламних текстів, а не художньо-змістова [3].

Для багатьох практиків рекламної діяльності текст іноземної мови служить тільки засобом для розуміння ідеї рекламованого продукту, сам же текст часто пишеться заново мовою країни споживача, враховуючи особливості його національної специфіки. У тих випадках, коли точний переклад є недоречним, перекладач користується приблизними за змістом фразами, які обов'язково повинні враховувати традиційні етнічні, національні й соціальні особливості, стереотипи поводження конкретної аудиторії, на яку спрямована продукція, позначена в рекламному тексті [5].

Перекладачі рекламних текстів стикаються з істотними труднощами при передачі прагматичного потенціалу оригіналу. Зокрема, це пов'язано з перекладом у рекламному тексті фактів і подій, пов'язаних з культурою даного народу, різними національними звичаями й назвами страв, деталями одягу тощо.

Сьогоднішні реалії змушують більш уважно ставитися до перекладу рекламних текстів, також і з погляду їхнього психологічного впливу на масову аудиторію. Тексти рекламного оголошення мають містити чіткі фактичні дані; вони повинні бути вичерпно викладені й тому точно зрозумілі. При перекладі рекламних текстів перекладачеві необхідно враховувати: мету тексту, характер споживача, мовні якості тексту оригіналу, культурні й індивідуальні можливості мови в культурному аспекті споживача й багато інших факторів [3].

Наприклад, реклама авіакомпанії *LUFTHANSA*. Єдиний текст у рекламі – це думка пасажира, який скористався послугами авіакомпанії:

What singles out Lufthansa is its dedication to advanced technology.

Те, що відрізняє Люфтганзу, це її прагнення до високих технологій.

Переклад текстів реклами може визначатися як близький до "адекватного". Такий тип перекладу викликаний його практичною необхідністю. Даний підхід вимагає гарного знання перекладачем предмета, про який мова йде в оригіналі, що хотів сказати автор рекламного тексту, тобто комунікативний намір рекламного тексту. Переклад рекламного тексту при зміні словесної форми повинен бути, разом з тим, точно переданий за змістом [3].

Для залучення уваги реклама іноді використовує текст іншої мови. Використання слів з іншої мови порушує граматичні норми читача, саме тому і привертає увагу й стає частиною "візуального оформлення" поряд з кольором і зображенням [4].

Але іноземний текст може також викликати порушення комунікації, якщо слова незрозумілі. У такому разі завдання перекладача використати всі знання теоретичних основ перекладу для передачі комунікативної функції оригіналу [1].

Тематичний аналіз реклами показує, що до числа найбільш часто рекламованих товарів відносяться предмети косметики й парфумерії, продукти харчування й лікарських препаратів, побутова техніка, одяг, автомобілі. Можна сказати, що цей концептуальний набір універсальний для рекламного ринку будь-якої країни. Разом з тим, незважаючи на загальний процес глобалізації рекламного ринку, тематична структура реклами культурно специфічна: зміст реклами в кожній окремій країні характеризується рядом помітних розходжень, що відбивають особливості суспільного розвитку саме в даному культурно-лінгвістичному ареалі. Однією з ілюстрацій цього положення може служити поступове витіснення з ринку західних країн реклами алкоголю й тютюнових виробів як шкідливої для здоров'я продукції [6].

В Україні більшість рекламодавців – закордонні компанії. І у багатьох постає проблема перекладу довгої початкової фрази та її адаптація в українській мові. Це означає, що зміст фрази, яка англійською виражається через зміни формальних характеристик слів, українською передається через сполучення змісту декількох слів. При перекладі англомовних рекламних текстів у деяких випадках перекладачі не перекладають текст, а дають його семантичний еквівалент. Наприклад, *"Maybe she's born with it, Maybe it's Maybelline" – "Всі в захваті від тебе, А ти – від "Мейбелін"*.

Реклама косметики й парфумерії для жінок у більшості випадків характеризується вишуканим стилем, який насичений конкретними словосполученнями й іншими засобами виразності, що надає тексту зовсім особливе звучання, неповторний тон, навіть, якщо мова йде про рекламу в пресі [4].

Можна визначити, що найчастіше успішними є ті неперекладні слогани, які містять слова з мінімального словникового запасу іноземних слів учня середньої школи. Цим фактором багато в чому обумовлене успішне впровадження на українському ринку таких іншомовних неперекладних слоганів, як: *Спортивна фірма Nike – Just do it; Компанія Sony – It's a Sony; Компанія Panasonic – from Panasonic.*

Як вже зазначалося, ефективність рекламного тексту залежить від вдалого поєднання всіх його складових. Разом з тим дослідники відзначають першорядну важливість саме вербального компонента реклами – словесного тексту. Справді, значення вербальної мови для реклами надзвичайно важливе, адже тільки завдяки словесному тексту ключова рекламна ідея отримує своє реальне втілення [2].

У результаті дослідження рекламних текстів були виявлені наступні лексико-семантичні особливості їх перекладу: рекламний текст містить у собі цілий ряд екстралінгвістичних компонентів і буде адекватно сприйнятий при їхньому гармонічному сполученні; рекламний текст, у силу своєї специфіки, ніколи не слід перекладати дослівно; вибір того чи іншого способу або прийому перекладу залежить від багатьох факторів.

У пошуках оригінальних та ефективних слів у рекламі часто створюються нові лексеми, які складаються із частин відомих слів і є перекрученими або переробленими словами активної лексики української або іноземної мов. Завдання перекладача − використати всі знання теоретичних основ перекладу для передачі комунікативної функції оригіналу, оскільки знання теоретичних основ перекладу та екстралінгвістичних реалій – необхідна умова адекватності перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М.: Международные отношения, 1975. – С. 78-79.
2. Борисевич Б. В. Мовні особливості рекламних текстів // Наук. записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Мовознавство. – Тернопіль, 2005 – Вип. 1(13) – С. 248-252.
3. Николенко Г. А. Лингвистические характеристики рекламных текстов и способы из перевода. – М.: Высшая школа, 2004. – 158 с.
4. Розенталь Д. Э. Язык рекламних текстов . – М.: Высшая школа, 1981. – 125 с.
5. Смирнова Т. В. Національно-культурні компоненти в рекламних текстах // Вісник Київського університету. Серія: Міжнародні відносини. – 1998. – Випуск 10. – С. 72-73.
6. Dyer G. Advertising as Communication. – L.: Routledge, 1995. – 140 p.

Сорока Ю.

Науковий керівник – доц. Куца О.І.

THE IMPORTANCE OF NON-VERBAL COMMUNICATION IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF INTERPRETER

Scientific problem statement and its significance. Body Language is a significant aspect of modern communications and relationships.We must assume that people have communicated with each other in some way since mankind has existed, and that they handed down from the generation to generation the methods of

communication that developed over the course of centuries. For thousands of years elite held a monopoly on written communication. As the humanities and the arts gradually became a part of the curriculum of higher education, knowledge about communication and training in communicative methods were made accessible to large numbers of the population [10]. Because an increasing amount of communication, nonverbal communication becomes more popular. Researchers try to sort out the relationships between nonverbal and verbal communication components. It is impossible to interact with people jut verbally without nonverbal elements. So, these two types of communication are closely related. Nonverbal communication between two people can present a massage to an audience [11]. Thus, studying body language is very necessary because it is therefore very relevant to management and leadership, and to all aspects of work and business where communications can be seen and physically observed among people. Body language is also very relevant to relationships outside of work, for example in dating and mating, and in families and parenting [link]. Communication includes listening, observing and, as we call it, "reading people". In terms of observable body language, non-verbal (non-spoken) signals are being exchanged whether these signals are accompanied by spoken words or not. Let's pay attention to the profession of interpreter, as it is one of the professions that directly connects to communication process which is an inalienable part of our daily life.

The analysis of the last researchers and publications. The problem of the non-verbal communication and its importance in the profession of interpreter was investigated by P. Ekman, W. Freisen, J. Hagar, J. Ruesch, W. Kees, and F. Poyatos.

The object of the article: to analyze the importance of non-verbal communication in professional activity of interpreter.

The statement of the main problem. When we think of communications, we tend to focus only on the words themselves. That marks the beginning of the problem. The fact is that the vast majority of communications is accomplished via nonverbal means. A UCLA study found that 93 percent of communication effectiveness is determined by nonverbal elements. Non-verbal elements or body language includes such elements as: intonation, tone of voice, pause, body posture, body gestures and eye movements [4].

It is worth mentioning that Wallace V. Freisen and Joseph C. Hagar distinguished five types of gestures:

Emblems – OK gestures, there are some non-verbal elements whose meaning is known by most members of social group and are used intentionally to convey certain message;

Illustrative – when we want to show that for example an object is round and describe a circle by hands, as those nonverbal elements, that accompany and complete verbal message;

Facial expressions – which express our emotional state;

Adjusting gesture – they are used when we nod our head, when we direct the eyes towards the people we are communicating with, they help us in maintaining and controlling interaction with interlocutors;

Adapting gesture – those stereotypical gestures we make in conditions of concentration or mental tension (twisting of strands of hair, distancing a glass of water, etc) [4].

Interpreters convert spoken or sign language statements from one language to another. Interpreting involves listening to, understanding and memorizing content in the original "source" language, then reproducing statements, questions and speeches in a different "target" language. This is often done in only one direction, normally into the interpreter's native language, but may be on a two-way basis. So, we can determine that this occupation facilitates an effective communication between people [6].

Interpreters should be properly trained and experienced, and understand both the importance of non-verbal communications, and how to apply it in order to deliver optimal accuracy. Elby Pagano, one of the pioneers in the interpreting and translation industry, and an interpreter for more than 30 years says, "As an interpreter the nonverbal communications is always extremely valuable. That's why something as simple as the positioning of the speaker and interpreter are very important. The better I am able to view the nonverbal communications, the more accurate I am going to be. Plus, it helps me sense when one party doesn't quite understand the other, and I can pick up on that and solve it on the spot. All of the best interpreters utilize nonverbal communications as a key part of their method [9]."

The body language and other non-verbal behavior of the clients at meetings, appointments or negotiations can tell the interpreter a lot of what is really going to beneath the words. For example: There has been a heated debate between the UK delegate, his US colleague (seated to his right) and his colleague from the USSR (seated to his left). His proposal has been found too bold be the one and too timid be the other. The UK now takes the floor again: "My friend here has a point – admits he looking right – but not quite so my other friend". The merit of finding his proposal either too bold too timid can only be inferred from who is there. A simple literal translation of here is enough for the interpreter to pass on the sense of that specific utterance, but a good view of the delegate there helps him understand the speaker's thrust and prepares him for the argument to ensue [8].

The main reason why interpreters can't adequately "put into words" why they feel that they need the visual channel to support the acoustic input may be found in the fact that, non-verbal communication signals are neither consciously controlled by the speaker, nor received or analyzed consciously by the listener. Unlike verbal signals, they are perceived "analogically", not "digitally", so as any other listener, the interpreter uses the

relevant non-verbal information unconsciously – without detracting from the attention required to analyze the linguistic input [7].

Having analysed numerous sources [13; 5; 12; 1] we would like to give some advice about gestures in order to avoid making a bad impression and attract more clients.

You shouldn't stand too close - it makes people feel uncomfortable. Most people consider the 4 square feet of space immediately surrounding their body to be personal space.

Don't check the time or inspect your fingernails – it is a strong sign of boredom. Never glance at the time when you're speaking with someone.

Don't narrowing your eyes – If you want to give someone the impression that you don't like them (or their ideas), narrow your eyes while looking at them.

You mustn't touch your face – especially the nose, is commonly interpreted as an indication of deception or lie.

Don't sit on the edge of your chair – it is a clear indication of being mentally and physically uncomfortable.

You shouldn't increase your rate of blinking - a clear sign of anxiety. Some people start blinking their eyes really fast (in conjunction with an increased heart rate) when they get nervous. Be cognizant of your blinking habits when you're nervous, especially if someone is looking at you from a close proximity.

You shouldn't resting hands behind the head or on the hips – usually interpreted as a sign of superiority or bigheadedness. Only use these gestures when you're in the presence of close friends.

Conclusions

Non-verbal communication is not only crucial in a plain daily communication situation but also for the interpreting process. It can take various forms, each of which illustrates or replaces a certain part of the verbal communication. In order to be able to work properly, interpreters need to make sense of non-verbal cues. This is only possible because a special part of our brain deals with the emotional part of the message. Not only intelligence but also emotional intelligence is needed for interpreting non-verbal elements. Consequently, it is important for interpreters to study people's body language to be able to deal with any kinds of problems if they occur. Also they must improve their skills in this field to be real professionals. It is not just interesting but it is useful for interpreters to have an opportunity to "read" people while interpreting or just observing.

REFERENCES

A. Chapman. Body language [Electronic resource] / A. Chapman, S. McCarthy. – Accessed mode : http://www.businessballs.com/body-language.htmhttp://www.businessballs.com/body-language.htm

1. Bhagaban D. (2009). Business communication / Bhagaban D. – PHI Learning New Delhi, India. – pp. 134-147.
2. Bühler H. (1985). Conference Interpreting: A Multichannel Communication Phenomenon. / Bühler H. – Less presses de l'Université de Montréal– pp. 49-53.
3. Ekman P., Friesen V. Wallace and Hagar C. Joseph (2002). Facial Action Coding System. / Ekman P., Friesen V. Wallace and Hagar C. Joseph. – Salt Lake City, USA. – p. 23.
4. Hedwig L. (2012). Body language. A guide for professionals. / Hedwig L. – Publication India Pvt Ltd, New Delhi. – p. 216.
5. Herbert J. (1952). The Interpreter's Handbook. Herbert J. – Genève: Librairie de l'Université. – p. 57.
6. Poyatos F. (1997). Non-verbal communication and Translation: New perspectives and challenges in literature, interpreting and the media. / Poyatos F. – The Netherlands. – p. 289.
7. Pöchhacker F., Shlesinger M. (2002). The Interpreting Studies Reader. / Pöchhacker F., Shlesinger M. – London/New York: Routledge. Taylor & Francis Group. – p. 27.
8. Roderick J. (2014, April). Conference Interpreting Explained. / Roderick J. –Manchester: St. Jerome Publishing. – p. 15.
9. Ruesch J., Kees W. (1969). Nonverbal communication. Notes on the visual perception of human relations. / Ruesch J., Kees W. – University of California Press. Berkeley and Los Angeles. – p. 5.
10. Sanderson S. King. (1989). Human communication as a field of study. Selected contemporary views. / Sanderson S. King. – State University of New York Press. – p. 113.
11. V. Arora. 25 acts of body language to avoid [Electronic resource] / A. Chapman, 2014. – 4 p. – Accessed mode : https://www.linkedin.com/pulse/20140726083526-73937713-25-acts-of-body-language-to-avoid
12. White W. (2014). Dynamics of life expression. / White W. – New Earth. – p. 34.

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Незгода Н.

Науковий керівник – доц. Скуратко Т. М.

ОБРАЗНА СИСТЕМА РОМАНУ УЛАСА САМЧУКА «ТЕМНОТА»

Актуальність дослідження. Сьогодні, коли українське суспільство переживає глибоку гуманітарну кризу, яка спричинила низку соціальних та політичних проблем, а подекуди і громадянських конфліктів, назріла потреба звернутися до роману Уласа Самчука «Темнота», який цікавий передусім своєю темою, адже у ньому розкривається найтрагічніша сторінка світової історії ХХ сторіччя, сторінка, яка розпочалася жовтневим переворотом 1917 року і, по суті, не закінчилася ще й досі. Проблематика роману органічно перегукується з комплексом питань, актуальних для самосвідомості сучасного українського суспільства, особливо, коли державність України перебуває в стані гострої загроженості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із 30-х рр. минулого століття високохудожній доробок Уласа Самчука постійно перебував під пильним поглядом дослідників літератури в діаспорі (А. Власенко-Бойцун, М. Гарасевич, В. Державін, Г. Костюк, І. Кошелівець, Б. Кравців, О. Лятуринська, Д. Нитченко, Я. Розумний, О. Тарнавський, Ю. Шевельов та інші).

В Україні тільки на початку 90-х років ХХ століття з'являються статті українських учених, які намагаються збагнути естетичний феномен творчості У. Самчука, заглибитися у його художній світ, проаналізувати жанрово-стильові домінанти прозового спадку. Першими самчукознавцями є М. Герц, М. Гон, Р. Гром'як, А. Жив'юк, М. Жулинський, Н. Лисенко, Р. Мовчан, С. Пінчук, О. Слоньовська, В. Шевчук, Г. Чернихівський та інші.

Велика проза автора за проблематикою, тематикою, жанровими особливостями безсумнівно сьогодні є актуальною (С. Бородіца, Ю. Мариненко, С. Пінчук, Н. Плетенчук, І. Руснак, М. Ткачук тощо), як і потреба системно-цілісного дослідження його творчого доробку у контексті літературно-мистецької свідомості ХХ століття.

Так, Бородіца С. В. у дослідженні «Романи-епопеї У. Самчука у літературно-критичному дискурсі української діаспори другої половини ХХ століття» наголошує на тому, що формотворчою силою романістики Уласа Самчука є національна літературна традиція, на основі якої виробився оригінальний, неповторний «національно-органічний стиль» [1, 25], який є теоретичним підґрунтям розвитку еміграційної літератури. Романи-епопеї «Волинь» і «Ost» дають підстави твердити, що У. Самчук підняв українську велику прозу на рівень світових зразків, включив її в загальноєвропейський літературний процес, водночас зумовивши важливі трансформаційні процеси, що відбувалися в національній прозі на її шляху до епічної зрілості. Роман У. Самчука знайшов свій інваріант, власну жанрову форму, яка має «виняткове значення ... для нашої літератури» (Г. Костюк). Його романи-епопеї – широкомасштабні полотна, де в хронології розгортаються складні історичні події початку-середини ХХ ст., охоплюючи всю повноту національних, духовних, соціальних зрушень і конфліктів. Звідси стає зрозумілою і жанрова природа роману-епопеї: відтворюючи плин національного життя, письменник проникнув у складний багатоплощинний часовий континуум (минуле, сьогочасне, майбутнє), змоделювавши авторську концепцію світу.

Володимир Державін назвав «Ost» «найдосконалішим із досі опублікованих більших творів автора; це, мабуть, єдиний його твір, який можна сміло поставити поряд із романами Бальзака, Гамсуна, Л. Толстого» [3, 16].

Відтак **метою цієї статті** є інтерпретація роману «Темнота» в контексті романістики Уласа Самчука, вивчення образної системи твору.

Реалізація даної мети передбачає виконання таких **завдань:** аналіз жанрової специфіки трилогії «Ост» Уласа Самчука; простеження інтертекстуальних відношень роману «Темнота»; характеристика образної системи роману «Темнота».

Улас Самчук у трилогії «OST» показує ідейні протиріччя, вказуючи на великі зміни, які сталися між людьми внаслідок революції і боротьби за відродження української держави, яка триває і сьогодні. У творі письменник намагається розв'язати проблему існування героя-українця. Дослідниця творчості Уласа Самчука Ірина Руснак відносить роман «OST» до інтелектуального реалізму, адже у кожному із трьох томів «OST» відтворена частина української історії ХХ віку.

Символічною назвою вирізняється друга частина роману – «Темнота», де увага письменника звернена на роль і місце героїв-українців в страшних обставинах часу. Зпазначимо, що назва роману

Уласа Самчука ідейно перегукується із назвою твору М. Хвильового «Санаторійна зона» (пізніша назва – «Повість про санаторійну зону»), в якій письменник зобразив «санаторійну зону», якою стало пореволюційне українське суспільство.

Хуторяни Морози інтегруються в нову соціалістичну систему. Романіст порушує проблему збереження духовності людини. У центрі твору – родина Морозів: Іван Мороз, який є втіленням національного типу українця ХХ століття; другий з Морозів Андрій – найсвідоміший син, в подальшому відомий радянський письменник, в образі якого віднаходимо риси М. Хвильового.

Отже, якщо говорити про образ Івана, то бачимо сильну духом та фізично людину, яка попри несправедливість намагається боротися. Головним для Івана є його родина. Ми бачимо, що персонаж є жертовним. Заради своєї родини, він покидає її, адже розуміє, що своєю присутністю наражає її на небезпеку. Іван постає перед нами людиною праці, наполегливим, цілеспрямованим, сердечним чоловіком, який звик виконувати свою роботу якісно, сумлінно. Проте, з плином часу, режим його змінює, він стає грубим, жорстоким.

Автор наділив його величезною віталістичною силою, діловитістю і в концепції Уласа Самчука Іван Мороз втілює в собі невмирущість нації. Він був далеким від політики, хотів тільки одного – господарювати на своїй землі.

Отже, Іван Мороз – фундаментальна літературна постать, яка проходить через усю трилогію: від його юності до глибокої старості. Він – офіцер, полонений, господарник, селянин, керівник радгоспу та ін. Це серединний тип українця ХХ ст. Одну із найкращих рис героя-українця, героя-господарника письменник виокремлює під час перебування на хуторі батька: «Земля є те найважніше, що може мати людина. На землі стій твердо обома ногами. Вона тебе не зрадить. Не бійся. Не зрадь тільки ти її. Так казав колись батько, але Іван, сам здоров, знає ці заповіді землі» [7, 89].

Якщо говорити про Андрія, в образі якого ми бачимо риси М. Хвильового – улюбленого письменника У. Самчука, то ми бачимо талановитого молодого хлопця, який прагне збудувати своє майбутнє. Він користується всіма доступними можливостями. Андрій Мороз, як і М. Хвильовий, у юнацькому віці їде «завойовувати» Харків. Улас Самчук навіть вдається до таких деталей, як називає свого персонажа Андрієм Григоровичем, а Хвильовий теж Григорович; поселяє свого героя по вул. Пушкінській, де колись жив і творив М. Хвильовий, а сьогодні саме на цій вулиці у Харкові споруджено пам'ятник М. Хвильовому. Також як і Микола Григорович, так і герой роману Уласа Самчука, пройшов через страхіття війни: «1921 року Андрій Мороз знов у Харкові. Демобілізований. На ньому англійські штани з денікінця, французький плащ з поляка, жовті, на рипах, чоботи з петлюрівця» [6, 61]. Вже на початку твору, знайомлячись із постаттю Андрія Мороза, читач «впізнає» у його образі М. Хвильового: «Молодий Мороз не знав ще тоді шляху свойого, думав професором стати, дослідником таємниць життя, вченою людиною, а те що іноді пописував, на те менше зверталось уваги, був надто тверезого розуму чоловік, серце мав на твердому місці, міцної був вдачі, як і всі, зрештою, Морози» [6, 53]. М. Хвильовий, як і Андрій Мороз, повністю підтримував і впроваджував у життя політику «українізації», виступав проти русифікаційного і «просвітянського» векторів розвитку української радянської культури.

Андрій, як і М. Хвильовий, щиро повірив у комуністичні ідеї, відстоював їх пером і зброєю, але поступово Андрій розуміє, що його писанина далека від реальності, що вона призведе до падіння, до розрухи. Він це розуміє, коли прогулюється пустими вулицями Харкова, бачить голодних, холодних людей, усвідомлює, що це він посприяв такому результату, проте не може відступити, вже занадто пізно. Тепер Андрій Морозов став заручником режиму, який контролює кожен його рух. Андрій боїться за родину і тікає з Харкова. Пообразом Андрія є М. Хвильовий, що, як і Андрій Морозов, опинився в умовах творчої несвободи, став заручником режиму, який контролював кожен його рух. А тому і його життя закінчилося так трагічно.

Висновки. Новаторство роману-епопеї Уласа Самчука «Ост» простежується у майстерності творення національних образів, цілісності сюжетно-композиційної структури твору, яка зумовлена жанровою природою роману-епопеї (автономність частин, об'єднаних головною ідеєю; об'єктивний всезнаючий наратор; система персонажів; сюжетні лінії; взаємовідносини героя і народу). Наголосимо, що роман-епопея У. Самчука синтезував ознаки роману-хроніки, соціально-побутового, філософського, психологічного, історичного романів. Це багатоплановий, широкомасштабний епічний твір глибокої узагальнюючої сили, в якому тісно поєднані епічні і ліричні домінанти. Отже, «Ost» підтвердив епічний талант У. Самчука, його високу майстерність у творенні досконалих взірців романно-епопейної форми з чітко визначеною внутрішньою траєкторією і виразними національними ознаками. Значною заслугою Уласа Самчука є донесення у другій частині трилогії інформації про М. Хвильового. Зазначимо, що у образі Андрія Мороза автор вміло творчо інтерпретував основні віхи життєвого та творчого шляху Хвильового.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородіца С. В. Романи-епопеї У. Самчука у літературно-критичному дискурсі української діаспори другої половини ХХ століття / С. В. Бородіца // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного

університету ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство / За ред. проф. М. Ткачука. – Тернопіль: ТНПУ, 2015. – Вип. 42. – С. 24–31.
2. Власенко-Бойцун А. Хроніки, романи і мемуари Уласа Самчука / А. Власенко-Бойцун // Власенко-Бойцун А. Есеї і рецензії. – Coral Springs-Miami, 1983. – С. 26-43.
3. Державин В. Три роки літературного життя на еміграції (1945-1947) / В. Державин // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3-х кн. – К.: Рось, 1994. – Кн. 3. – С. 575-596.
4. Павличко С. Психопатичний дискурс: Микола Хвильовий / С. Павличко // Павличко С. Теорія літератури. – Вид. 2-е. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2009. – С. 266 – 276.
5. Рудницький Л. Література з місією. Спроба огляду української еміграційної прози / Л. Рудницький // Слово і час. – 1992. – №2. – С. 41-45.
6. Самчук У. Ост / У. Самчук. – Т. 2. – Темнота. – Тернопіль: «Джура». – 2005. – 460 с.
7. Тарнавський О. Традиція Кожом'яки / О. Тарнавський // Слово. Збірник укр. письменників у екзилі. – Нью-Йорк, 1962. – Зб.1. – С. 332-341.
8. Хвильовий М. Новели, оповідання, «Повість про санаторійну зону». «Вальдшнепи». Роман. Поетичні твори. Памфлети / М. Хвильовий. – К.: Наукова думка, 1995. – 600 с.

Вербовецька Х.

Науковий керівник –доц. Бабій І. М.

ПОРІВНЯННЯ ЯК ОБРАЗНИЙ ЗАСІБ У ХУДОЖНІЙ МОВІ

Мова художньої літератури — це не тільки мова вербальних понять, а мова образів, матеріальність яких виявляється у мовній будові твору. Кожна мова багата на висловлення, в основі яких лежить саме порівняння, передовсім образне або метафоричне. В останні десятиліття активізувалася увага науковців до порівняння, а відомими дослідниками цього тропа є О. Веселовський, І.Кучеренко, Н.Сологуб, М.Заоборна, І. Бабій та ін.

Мета нашої розвідки – з'ясувати та описати лінгвістичну сутність порівнянь, розглянути їх функціональне призначення у мові художньої літератури.

Порівняння є одним із найпоширеніших тропів. За літературознавчим словником за ред. Гром'яка Р. Т., Коваліва Ю. І. та ін.: «Порівняння – троп, який полягає у поясненні предмета через інший, подібний до нього, за допомогою компаративної зв'язки, тобто єднальних сполучників: як, мов, немов, наче, буцім, ніби та ін. або предиката – подібний, схожий, нагадує, здається та ін.». Як стилістична категорія порівняння починає вивчатися з часів формування риторики і традиційної поетики. Перший крок до розкриття сутності порівняння як категорії риторики, в широкому плані – стилістики, зробили давньогрецькі філософи та римські оратори, заклавши підґрунтя художнього образу та тропів. У художній мові порівняння використовуються насамперед для розкриття ознак одного предмета через зіставлення його з іншим [2]. При зіставленні двох предметів – описуваного (суб'кта) з іншим предметом, відомим своїми яскраво вираженими ознаками (об'єктом), ознаки відомого переносяться на пізнаваний, які таким чином стають характерними для останнього. Так порівняння в художньому творі мають пізнавальне значення.

Порівняння є одним із класичних тропів, що систематизували та розглядали ще з античних часів, а тому дослідники стилістики шукають інших секретів художнього мовлення. Порівняння – не просто троп, а врешті-решт основа людського мислення з його асоціативністю і напрямком від знаного до незнаного. У термінах компаративної структури це шлях від об'єкта до суб'єкта. Цей шлях порівняння пізнавального, гносеологічного, яким ішло і йде людство, пізнаючи світ, повторює й порівняння художнє. Однак останнє слугує не так пізнанню суб'єкта, як глибшому й емоційнішому розкриттю його сутності [6].

І. К. Кучеренко виділяє дві групи порівнянь за характером мовних засобів вираження:

а) **безсполучникові**, які не мають у своєму складі службових слів, що оформляють їх як порівняння, і виражені формою орудного відмінка іменника (орудний порівняльний); прислівниковою структурою; порівняння у сполученні з дієслівною зв'язкою, вираженою допоміжним дієсловом „*бути*» або іншим дієсловом у ролі зв'язки;

б) **сполучникові**, або порівняння зі сполучниковим зв'язком, у складі яких є сполучники.Найуживанішими з-поміж них є такі: як, ніби, наче, неначе, мов, немов, мовби, мовбито.

Серед об'єктів порівнянь виділяють такі групи лексики:

тварини (родові й видові назви);

– реалії побуту й звичаєвої культури (одяг, страви, посуд тощо);
– явища природи (у тому числі природного ландшафту);
– рослини (родові й видові назви);
– люди (назви за віковими, соціальними, національними, професійними та іншими ознаками);
– абстрактні поняття (назви на позначення розумових і психічних властивостей, філософських

понять буття, простору, часу тощо);

– птахи (родові й видові назви);
– військові реалії (назви зброї, батальні поняття та інші);
– назви пов'язані з релігійним і міфологічним світосприйняттям [5].

Характерною особливістю художнього відтворення мовлення є образність. Вона є невід'ємною ознакою стилістичного оформлення мови твору, особливо художнього стилю. Образність виявляється у передачі загального поняття через словесний образ, що є емоційним сприйняттям дійсності.

Порівняння є синтаксичним засобом і складається з частин, які можуть бути розташовані одна поруч з іншою, мати дистантне оформлення, тобто розділятися іншими синтаксичними одиницями. Воно має тричленну будову:

1) те, що порівнюється, або «предмет» порівняння;
2) те, з чим порівнюється, «образ»;
3) те, на основі чого порівнюється одне з іншим, ознака, за якою відбувається зіставлення.

Порівняльні відносини, що встановлюються між реаліями позамовної дійсності, відображені у компаративних моделях . Суб'єкт порівняння і об'єкт порівняння розподіляються по самих різних лексико-тематичними групами іменників: 1) назви осіб, 2) назви представників фауни; 3) назви реалій світу флори; 4) назва предметів і речовин а) природного і б) штучного походження 5) назви явищ природних стихій.

У межах речення порівняння різних структурних типів за своїм функціональним навантаженням виступають у ролі таких його членів:

1**. Порівняння-підмети** як ірреальні порівняння, що виражаються за допомогою модально-порівняльних часток мов, немов, наче, неначе, ніби і под., наприклад:*Серед поля стояв, мов стовп.*

2. **Порівняння-присудки** різних структурних типів, серед яких безсполучниковими порівняннями вважаємо складені іменні присудки (дієслово-зв'язка «здаватися», «вважатися», «уявлятися» + іменник у формі орудного відмінка),

3. **Порівняння як головні члени односкладних речень,** наприклад: *Олеся ніби голкою кольнуло – обернувся* . В даних реченнях слід говорити про т. зв. приховане порівняння, виражене порівняльним головним членом односкладного речення, яке утворилося внаслідок редукції з підрядних порівняльних двоскладних речень, в яких утратився корелятивний зв'язок

4. **Порівняння-обставини міри й ступеня** з такими сполучниками: як, ніж, мов, немов, наче, неначе, ніби.

5. **Порівняння-обставини причини й мети,** які виділяються як один функціональний різновид порівняльних конструкцій, оскільки, за нашими спостереженнями, розмежувати порівняння-обставини причини й порівняння-обставини мети в більшості випадків буває дуже важко.

6. **Порівняння-означення,** які можуть виражатися як безсполучниковим способом, так і сполучниковим порівняльним зворотом. Безсполучникові порівняння, виражені прислівниковою формою з **по-**, виступають у багатьох випадках як уточнюючі порівняння з відтінком міри й ступеня, хоч і не виділяються комами.

7. **Порівняння-додатки,** виражені родовим безприйменниковим відмінком іменників, іменниками (займенниками) у родовому відмінку з прийменниками від (до) та іменниками у знахідному відмінку з прийменниками за і над, керованими формами вищого і найвищого ступенів порівняння.

8. **Порівняння-фразеологізми**, які вживаються з одним якимсь значенням, закріпленим у суспільній практиці, виражають одне поняття. Дії людини уподібнюються діям тварин, назви тварин виступають символами рис людського характеру [1].

Порівняння буває декількох видів:

а) простим – в ньому один предмет чи явище зіставляється з однією чи більше однорідними ознаками: *парубок, мов явір;*

б) поширеним, коли предмет чи явище зіставляються з кількома ознаками одночасно: *У слів є відмінна природа: одні є скучні і сіряві, як придорожні пили; другі, як свіжий пісок…*

в) приєднальним, в якому образ подається вже після предмету;

Суть приєднального порівняння, за визначенням Б. Томашевського, полягає в тому, що «...спочатку подається предмет, а потім, коли вичерпана тема, яка стосується предмета, після сполучникового слова «так» подається образ»; Приєднальна форма порівняння вживана майже виключно в індивідуально-авторській поезії: *Як човен веселий, відчаливши в море, По синім кришталі за вітром летить І веслами воду і пінить, і оре, Лебежою шиєю в хвилях шумить, – Так дикий арап, поводи відпустивши Коню вороному, в пустиню біжить (Л. Боровиковський)*[2].

г) заперечувальним – в цьому порівнянні є протиставлення двох об'єктів. Воно побудоване не на зіставленні, а на протиставленні предметів. Ця форма порівняння найбільш типова для фольклорної поезії; в індивідуально-авторській поезії вона найчастіше використовується з метою стилізації: *Ой то не зоря — то дівчина моя!*

Отже, порівняння вживається майже у всіх стилях мовлення і будується на мовній основі. Але тільки в художньому мовленні порівняння набуває ролі одного з основних засобів й найбільш виражає задум, позицію, світосприйняття автора. Порівняння не лише збагачує мовну лексику, розширює зміст понять в їх новому синтезі, а й творить художньо-поетичне бачення світу. В уподібненні й порівнянні мовби пробуджується сам собою генетичний код записаних в пам'яті єдностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сліпоконь Н.С. Семантичні особливості образних порівнянь (на матеріалі романів Сомерсета Моема «Theatre» та «The Moon and Sixpence») [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sjournal.cdu.edu.ua/base/2008/v4/v4pp123-125.pdf
2. Олена Кушнір «Художнє порівняння як засіб актуалізації образного компонента значення мовних одиниць (на матеріалі текстів романів Г.Гріна) 2004 р.
3. Вивчаємо українську мову та літературу №30 (322) – 2012.
4. Тарасенко Н.Д. Деякі питання поетики/ Н.Д. Тарасенко. - К.:Радянська школа. 1959. - С.68 -72.
5. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту Навчальний посібник/ І. М. Кочан. - К. : Знання. 2008. - С.108- 110.
6. Мацько Л.І.Стилістика української мови. 2-ге видання, виправлене/ Л. І.Мацько, О. М.Сидоренко, О. М. Мацько. - К.: Вища школа. 2005. – С.359 – 362.

Данилків Н.

Науковий керівник – доц. Розумович О. А.

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ОСОБИСТОСТІ І «ЛЮДИНИ МАСИ» (ЗА ТВОРОМ Р. БАХА «ЧАЙКА НА ІМ'Я ДЖОНАТАН ЛІВІНГСТОН»)

Метою мого дослідження є аналіз непростого, тернистого життєвого шляху людини, яка не схотіла бути посередністю, такою, як усі, а вивищитися над «внормованою сірістю».

«Людина створена для щастя, як птах для польоту». Чому ми визнаємо це як аксіому: політ - щастя? Може бути, тому, що тільки в польоті ми уявляємо собі абсолютну свободу, сяйво безкрайніх небес і чисте, холодне повітря?

Жив на світі Річард Бах, нащадок генія німецької музики. Служив на тактичних винищувачах, звільнився в належний час у званні капітана. Пристрасно закоханий в авіацію, став пілотом-каскадером, випустив книги по експлуатації літальних апаратів. На своєму старому одномісному літаку не раз робив далекі ризиковані подорожі, потрапляв в аварії і знову літав. А ще писав романи, які мало хто читав, і статті, що зрідка з'являлися на сторінках науково-популярних журналів. І ось одного разу [7, с. 123].

Як розповідав сам Річард Бах, прогулюючись берегами каналу, він почув голос, який сказав: «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон», і розповів історію, що стала однойменною повістю-притчею.

Правда це чи красива легенда - невідомо, але зате точно відомо, що Річард Бах написав повість про Чайку і в 1970 році вона була надрукована в журналі.

Скільки не перечитуєш цю маленьку повість, кожен раз дивуєшся глибині її змісту і закінченості форми. Про що вона? Про те, як Джонатан Лівінгстон намагався зрозуміти «всеосяжну невидиму основу вічного життя», досягти досконалості і нарешті осягнути, «що таке доброта і любов». Зовнішній же подієвий ряд простий: спроби Чайки освоїти фігури вищого пілотажу, досягти досконалості в польоті і передати своє знання істини учням.

Сам процес прочитання книги викликає неймовірні емоції і думки. Тут абсолютно очевидно простежується аналогія світу чайок і світу людей. Чайки розмовляють, думають, прагнуть до свободи, мають волю й інтелект, в загальному проявляють властивості вищих істот, тобто людини розумної.

У мене виникла думка, що Джонатан приніс в світ чайок ідею духовного розвитку, зовсім як колись дуже давно один з перших людей дав початок чогось нового, що було вище простого забезпечення свого виживання, тобто вище інстинктів.

Проблема пошуку сенсу життя центральна в цій притчі, - одна з «вічних» в літературі. В повісті Р.Баха вона вона набуває характеру конфлікту між сірою масою і геніальним Вигнанцем [6, с. 90].

Зграя вважає, що «нам не дано осягнути сенс життя, бо він недосяжний, нам відомо лише одне: ми кинуті в цей світ, щоб їсти і залишатися в живих до тих пір, поки вистачить сил» [1, с. 32]. З цим категорично не згоден Джонатан, яким рухає незнищенна жага пізнання: «Тисячі років ми нишпоримо в пошуках риб'ячих голів, але зараз зрозуміли нарешті, навіщо ми живемо: щоб пізнавати, відкривати нове, бути вільними!» [3, с. 135].

Але, звичайно, автор торкнувся і інших «вічних» проблем: взаємовідносини батьків і дітей, «низькі» турботи повсякденності і прагнення до високого, невігластво і жага знань, філософське розуміння доброти і любові.

Як тільки не визначала критика жанрову своєрідність цього твору: притча, філософська казка, поема в прозі. І все-таки це повість-притча, тому що події в ній, як і в інших творах цього жанру, не визначені ні хронологічно, ні територіально: всі польоти чайок відбуваються над якимось морем, «тут і

зараз». Сюжет прямолінійний: час не забігає вперед, щоб створити драматичну напругу, що не повертається назад, щоб повідомити додаткові відомості. Він зупиняється тільки на головних моментах, не відволікаючись на подробиці або опису. Але переказати його складно, тому що філософський зміст цієї притчі дуже глибокий і повинен бути розгаданий самим читачем (додам: кожним по-своєму) [2, с. 247].

Хтось побачить історію про нескінченне прагнення генія осягнути таємницю досконалості, хтось - втілення знаменитої фрази: «Художник, виховай учня, щоб було в кого потім учитися». А хтось - реалізоване в алегоричних образах вчення Будди про досягнення повної свободи тіла, мови і розуму. Вплив філософії буддизму, на мій погляд, позначається в тому, що Джонатану властиво відчуття простору як блаженства, він, як і Будда, шукає не влади, а істини, до нього приходить внутрішній, надлюдський зір, і кінцевий результат його дослідів - повне просвітлення, стан досконалості, найвища радість. Як і Будда, Джонатан вчить своїх послідовників методам досягнення просвітлення, переходу з одного світу в інший, щоб, прокинувшись від колективного сну, вони побачили, що немає ніякої межі між сансарою (світом зумовленості) і нірваною (світом нічим не зумовленим існуванням) і що світ з самого початку єдиний **[7].**

Герої цієї притчі, не виключаючи і Джонатана, змальовані дуже схематично. У них одна пристрасть - політ, одна доля: вигнання з Зграї - набуття Вчителів - наполеглива праця - просвітлення (осягнення істини) - досягнення досконалості.

Система образів побудована на протиставленні сірої Зграї (вісім тисяч очей) і чайки Джонатана з його сімома учнями (число «8» як відображення восьми заповідей буддійського способу життя - Благого восьмеричного шляху).

Про Джонатана ми дізнаємося спочатку тільки те, що він «голодний, радісний, допитливий», про його однодумців - ще менше: наставник Салліван і найстаріший Чанг - втілення мудрості, вигнанець Флетчер Лінд, «дуже молода чайка», - «сильний, спритний і рухливий «, Мартін Вільям -» непомітний «і» маленький «, Керк Мейнгард - з поламаним крилом, а Чарльз-Роланд -» здивований, щасливий і повний рішучості завтра піднятися ще вище «. Ці образи дуже мало індивідуалізовані, що, втім, цілком відповідає обраному автором жанру притчі **[7].**

Цікава деталь: чайки знаходять ім'я і прізвище, тільки коли стають вигнанцями, коли Зграя проганяє їх. Чому? Чи не тому, що вони знаходять в цей момент свою індивідуальність і безсмертну душу?

У цьому творі практично немає пейзажу. Особливою «красивістю» відрізняється хіба що перша фраза: «Настав ранок, і золоті відблиски молодого сонця затанцювали на ледь помітних хвилях спокійного моря» [1, с. 118]. Надалі ж яскраві епітети і метафори зустрічаються в повісті досить рідко.

Як і в будь-якій притчі, в повісті Річарда Баха багато дієслів, дієприкметників, дієприслівників і мало прикметників - це розповідь про дії, а не про осіб і обстановку: «І ось вони вже знову піднялися в повітря, тренування відновилося. Зробити бочку удвох важко, тому що в перевернутому стані Джонатану доводилося, летячи вгору лапами, міркувати, як вигнути крила, щоб виконати решту обороту, зберігаючи бездоганну узгодженість рухів зі своїм учителем» [4, с. 271].

Вражають думки повісті-притчі про свободу і духовне вдосконалення. Лівінгстон настільки захотів літати, пізнати своє вище призначення, що його не зупинила ні біль, ні негативне ставлення до його тренувань батьків, ні вигнання з Зграї. Він бажав лише поділитися своєю майстерністю з іншими, показати, що вони здатні на більше. Але як повідомити їм своє знання, якщо вони не хочуть приймати його? Отже, він став Вигнанцем. Поступово покращуючи свої результати, знемагаючи від болю, він нарешті зміг здолати власні рекорди, виконувати все більш складні трюки. Але все ж він був один [7]. І ось одного дня дві чайки запросили його в новий світ, на нові висоти, до нового розвитку. І він погодився піднятися «Я готовий,- сказав він нарешті. І мартин Джонатан Лівінгстон здійнявся з двома зоресяйними птахами в цілковито чорне небо» [1, с. 57].

На новому щаблі свого розвитку він зустрічає мудрих наставників (Саллівана, Найстаршого - Чіанг), що показують йому його власні нові горизонти. Він вчиться говорити без слів, слухати серцем, долати простір і час, вчиться доброти і любові. Не відразу, але з часом його жага знань, його любов до швидкості, його завзятість і сила волі беруть верх над сумнівом, страхом і невмінням. І ним знову опановує сильне бажання повернутися Додому, навчити зграю літати, любити свободу і управляти швидкістю, зрозуміти, що тіло - це всього лише фізичне втілення думки, яке бачать очі. І він повертається на попередній етап, щоб допомогти спраглим домогтися успіхів, розлучаючись з новою сім'єю всього лише Тут і Зараз. [5, с. 13].

Першим його учнем стає Вигнанець Флетчер, який намагається освоїти майстерність польоту. Він так само боїться нових поворотів, як Джонатан колись. Але долає страх, адже «Кожен поворот, якого ти боїшся, – лише порожнеча.» («Кишеньковий довідник Месії») [2, с.231]. Флетчер починає свій власний шлях, подібно Джонатану розкриває свій творчий хист, вдосконалюється. До Лівінгстона приєднуються нові учні-Вигнанці, через що їх також було вигнано зі зграї. Показуючи їм мистецтво свого польоту, тренуючись, чайка Джонатан Лівінгстон і його учні привертають до себе все більше уваги і новачків,

охочих літати так само прекрасно і вільно [6, с. 89].

Одного разу Флетчер на великій швидкості для порятунку життя інших налітає на скелю і розбивається, але не вмирає. Адже тіло - це, перш за все, твоя думка. Він переходить на новий етап свого розвитку, а Джонатану пора йти, і Флетчер це відчуває. Він боїться, що не зможе продовжувати свій шлях без Лівінгстона, що недостатньо сильний і розвинений для цього. Читаючи думки Флетчера в цьому місці книги, я згадала ще одну фразу з «Кишенькового довідника Месії» Річарда Баха: «Не думай, що той, хто впав на тебе з іншого виміру, хоч у чомусь мудріший за тебе. Або він щось зробить краще, ніж міг би ти сам» [5, с. 11].

Книга дійсно чудова. Особисто мене вона змусила переглянути свої життєві цінності, віру в себе, подивитися, чи достатні зусилля, які я докладаю в досягненні своїх цілей. І я зрозуміла, що здатна на більше. Людина - це досконала істота, що володіє розумом, волею, а значить здатне до досягнення воістину надзвичайних вершин.

Річард Бах говорить, що чайка Джонатан Лівінгстон живе в кожному з нас. Я теж бачу його в собі. Це волелюбне істота, що не знає меж і слів «неможливо», «боягузтво», «лінь». Це воістину твердий, упевнений у собі характер, що летить вгору, до зірок, до нескінченності, до досконалості. Я вірю і знаю, що це є в кожному з нас. Просто в когось цього більше, в когось - менше. І це, мабуть, стає визначальною деталлю твого особистого успіху. «Ти можеш мати знання, навіть мати поруч прекрасного Вчителя, але якщо ти не готовий переступити через свій страх, який досить часто не має сенсу, не можеш повірити в себе і підпорядкувати себе Єдиній Цілі, ти не доб'єшся нічого. Адже будь-яка могутня ідея абсолютно чудова і надзвичайно марна, поки ти не вирішиш змусити її працювати.» [1, с. 89].

Ще одна важлива річ, якої вчить книга, - це йти по шляху свого духовного розвитку, незважаючи на думку маси, яка, може бути, просто ще не досягла твого ступеня розвитку або просто ти виявився незрозумілим. Найвірніший шлях - це вдосконалення, пошук Вчителів, які зможуть допомогти тобі в цьому, і не обмежуватися на досягненні будь-якої кінцевої мети, адже досконалість нескінченна.

Я вже не перший раз брала в руки книгу Річарда Баха. «Кишеньковий довідник месії», «Міст через вічність», тепер і «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон» буквально вражають мою уяву, залишають багато думок, які ще довго не покидають мою голову. Тому біографією автора я зацікавилася вже давно. Річард Бах, нащадок великого композитора, був льотчиком. Його головний герой в книзі «Міст через вічність» теж був льотчиком, люблячим свободу, і він, очевидно, стає прототипом Джонатана Лівінгстона.

Я думаю, що автор, перш за все, в цій сміливій Чайці, пізнав багато, а, головне, свою внутрішню силу, бачить втілення самого себе. Він прагне до цього образу, адже він так і не став успішним, і притча не відразу знайшла крила, не відразу була надрукована.

Є люди, які, подібно до чайки на березі, не прагнуть ні до чого більшого. Я щиро вірю в те, що їх мало. В це хочеться вірити. Тому що я не можу уявити собі тих, хто не шукає відповіді. Є інші, вони не дуже відрізняються, але роблять вигляд, ніби шукають щось, правда скаржаться, що не отримують відповідей, адже вся причина в тому, що вони не ставлять запитань. Є Лівінгстон і Флетчер. Дивіться, забравшись високо-високо на нову вершину, вони не падають вниз, вони продовжують летіти вгору. Я завжди з ними душею і розумом. Вони тримають мій дух сильним, вони роблять його більш мужнім і добрішим, вони вчать літати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бах. Р. Джонатан Лівінгстон, мартин / Ричард Бах ; Пер. З англ.. Дмитра Шостака.— К. : KM Publishing, 2016. – 128 с.
2. Бах Р. Единственная [Текст] / Ричард Бах; [пер. с англ.] – М.: София, 2004.– 256 с.
3. Бах Р. Чайка по имени Джонатан Ливингстон [Текст] / Ричард Бах, [пер. с англ. Юни Родман]. – СПБ.: Азбука-классика, 2002. – 176 с
4. Парус-77. Сборник литературно-художественных и публицистических
5. произведений для подростков. М.: Молодая гвардия, 1977. С. 266–284.
6. Тулина Л.Е. Без притчи века не изживёшь: Приёмы работы с притчей на уроках развития речи // Русский язык в школе. 1997. № 6. С. 9–15.
7. Туровская М. Три жизни «Чайки по имени Джонатан Ливингстон» / Туровская М.А. - Новосибирск, 1989. - 89-102 с.
8. Назаров А. Е. Творчество Ричарда Баха / А. Е. Назаров. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://www.dissercat.com/content/tvorchestvo-richarda-bakha-spetsifika-formirovaniya-literaturnogo-soznaniya-ssha-v-1960-1970

Кара О.

Науковий керівник – доц. Бабій І. М.

ФОРМУВАННЯ КОЛІРНОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Колір – це конкретна властивість субстанції, яка відображається в нашій свідомості через відчуття. Багато галузей людської діяльності зв’язані з колірними ознаками предметів та явищ: ботаніка, зоологія, медицина, образотворче мистецтво, фарбувальна і текстильна промисловість, транспорт, ливарна справа. Історична стійкість слів даної семантичної категорії обумовлена їх роллю означати життєво необхідні

поняття [7] .

У мові художньої літератури активно вживаною є лексика на позначення кольору, яка характеризується багатством семантичної наповненості та виконуваних функцій у контексті твору. У різних мовах існує неоднакова кількість колірних позначень і відповідно різні способи класифікації колірної лексики. Дослідження лексичного складу дуже важливе для аналізу художнього твору та аналізу лінгвостилістичних особливостей ідіостилю письменника.

Актуальність дослідження колірної лексики зумовлена тим, що в сучасному мовознавстві немає наукових праць, які б містили різнобічний лінгвістичний аналіз лексем на позначення кольору. Мета нашої розвідки – розглянути формування лексико-семантичної групи назв кольорів у сучасній українській мові.

Відомими дослідниками колірної лексики української мови є А. Критенко, А. Кириченко, О. Дзівак, Н. Сологуб, Л. Пустовіт, С. Єрмоленко, Г. Яворська, В. Ковальська, І. Герасименко, І. Бабій, Л. Масенко, Н. Ленець, О. Нечитайло, Н. Дзюбишин-Мельник, Л. Ставицька та ін.

Категорія назв кольору, як і кожна інша велика категорія лексики, в історії української мови зазнала істотних змін. Зазнавав змін також склад основних назв кольору, хоч і не так часто [7]. Назви кольору в українській мові необхідно досліджувати і в плані синхронії, і в плані діахронії. А. Критенко зауважував, що: «це не така проста справа, як може здаватися на перший погляд, коли мати на увазі такі, приклади, як червоний, білий і т. д. Є ряд слів, що в функції кольору виступають ніби випадково, в образному вживанні, у письменників тощо, і належать, власне кажучи, до мовлення, наприклад, «*весняний* колір неба» (М. Коцюбинський), «небо... *капустяного кольору*» (О. Гончар), «очиці *кольору щойно переломлених напильників*» (М. Стельмах). Такі індивідуальні вживання слів, очевидно, слід фіксувати окремо. Не завжди ясні в цьому відношенні і назви відтінків: *водяно-зелений* (про хмару – П. Тичина), *небесно-блакитний* і *небесно-синій* («незвичайно *небесно-сині* очі» – О. Гончар); пор. також *чорно - грекий* «*чорний як грек*» (П. Тичина). З певним застереженням можна віднести до назв кольору *назви джерел світла*: сонце, місяць, зорі, небо, веселка, блискавка, а також назви, характерних кольорових предметів, як золото, фіалка, кров та інші, що служать словесним [4 : 98].

І. М. Бабій зазначає, що серед іменників з колірною семантикою слід розрізняти такі два види: 1) іменники, які передають колір узагальнено, абстрактно, незалежно від предметів – конкретних носіїв кольору: *блакить, синява, жовтизна, зелень*. Вони творяться від відповідних прикметників – кольороназв (голубий – голубінь) [1 : 128]; 2) іменники, які позначають колір через конкретний кольоровий предмет: бурштин, бірюза, срібло, молоко, кров, глина. Ці іменники служать основою для творення прикметників із значенням кольору (золото – золотий, тобто кольору золота) [1 : 129].

Лексико – семантична сфера назв кольорів в українській мові багатогранна за своєю семантикою та словотворчою структурою. У ній знаходимо найрізноманітніші назви на означення основних тонів та безлічі проміжних відтінків, що вказують на різні ступені вияву колірної якості, на інтенсивність колірного тону, змішування кольорів, на колірну ознаку, яку набув предмет у результаті якоїсь дії чи процесу, і на цілий ряд інших ознак. [4 : 129]

Кириченко А. П. зазначає, що всі назви кольорів можна поділити на два найбільш загальні типи: 1. Назви, що означають конкретну колірну якість, наприклад: *синій, синюватий, темно – синій.* 2. Назви, що характеризують кольоровість предмета, не вказуючи, однак, на конкретний характер забарвлення, наприклад: *пістрявий, смугастий, барвистий* [3 : 130].

Колірну лексику розглядають з різних боків. Сьогодні можна вважати доведеним, що сприйняття людиною кольору має достатньо виражений гендерний характер. Дослідження Л. В. Самаріною свідчать, що світ жінки значно багатший за кольором, ніж чоловіка [6].

Американський лінгвіст Дж. Лакофф, вивчаючи гендерні відмінності в мові, зазначає, що жінки використовують більш точні назви кольорів порівняно з протилежною статтю [1]. Жінки віддають перевагу «екзотичнішим» кольороназвам, асоціюючи назву кольору з доволі конкретними предметами навколишньої дійсності [5].

Отже, дослідження колірної лексики є актуальним. Лексико-семантична група назв кольорів становить кількісно і якісно розвинену систему, в яку об’єднуються назви основних кольорів та їх відтінків. До неї входять прості та складні за структурою колірні лексеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій І. Іменники з колірною семантикою у сучасній українській мові // Наукові записки. Серія: Мовознавство/ І. М. Бабій. – Тернопіль: ТДПУ, 2000. – Вип. ІІ. – С.125 – 132.
2. Бабій І. М. Семантика, структура та стилістичні функції назв кольорів у сучасній українській мові: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. філол. Наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. М. Бабій. – Київ, 1996. – С. 5 – 6.
3. Кириченко А. П. До семантичної характеристики назв кольорів у східно – слов’янських мовах // Питання українського мовознавства. – Кн. IV. – Львів: Вид-во Львів. Держ. ун-ту, 1960. – С. 127- 136.
4. Критенко А. П. Семантична структура назв кольорів в українській мові // Славістичний збірник (укр.

Комітет славістів). – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 97 – 111.
5. Кудря Оксана Слово із вторинною колірною номінацією та конструкції-кольорохарактеристики в сучасній українській мові(гендерний аспект) // Мовознавчий вісник: Зб. наук. пр. / МОН України. Черкаський нац. університет ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. – 2010. – Вип. 10. – С. 16.
6. Самарина Л. В. Особенности женского цветосприятия в традиционалной культуре / Л. В. Самарина // Женщина и свобода: пути выбора в мире традицій и перемен: материалы международной коференции 1993г. – М.: 1994. – С. 384.
7. http://www.virtual.ks.ua/essays-term-papers-and-diplomas/5811-semantic-description-of-color-vocabulary.html
8. Lakoff, R. Extract from Language and Woman's Place/R. Lakoff//The Feminist Critique of Language: a reader / edited by Deborah Cameron. – Great Britain: TJInternational Ltd, 1998. – P. 244.

Млиновська К.

Науковий керівник – доц. Панчук Г.Д.

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАПОЗИЧЕНИХ СЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ САЙТУ «СЛОВОТВІР»)

Адаптація іншомовних слів до української мови вважається однією з найскладніших складових процесу освоєння запозиченої лексики. Саме адаптація запозичень і є одним із способів поповнення словникового складу. **Причинами** запозичень є:

– використання термінологічної лексики;
– прагнення деталізувати уявлення про предмет, назва якого вже існує в мові;
– намагання замінити описовий вираз, словосполучення одним словом;
– «данина моді»;
– експресивність та емоційність висловлювання
– новизна звучання;

У мовознавстві проблема збагачення мови численними запозиченнями розглядається у багатьох дослідженнях, присвячених змінам у її лексичному складі. Серед них слід виділити роботи О. Потебні, І. Огієнка, С. Семчинського, Ю. Жлуктенка, Л. Лисиченко, О. Муромцевої та ін.

Метою статті є аналіз процесу адаптації запозичень в українській мові на матеріалі сайту «Словотвір» (http://slovotvir.org.ua). **Актуальність теми** зумовлена недостатньою вивченістю іншомовних компонентів окремих тематичних груп лексики та засобів їх адаптації до української мови.

Однією з найактивніших сфер залучення до української мови нової англомовної лексики є мас-медіа. Саме тому зі всіх тем (22), які представлені на цьому сайті, ми обрали саме мову реклами та ЗМІ. Аналізуючи запозичені слова в категорії «Медіа», ми виявили, що в більшості у мову проникають іменники: *instagram, self-sustainable, аватар, адаптер, белфі, вай-фай, гейтспіч, профайл, пруфлінк, рекап, ресивер, римейк, софт, спам, спойлер* та ін. Наступними за чисельністю є прикметники: *інтерактивний, компаративний, негативний, позитивний, публічний, приватний, унікальний.* Ще менше, ніж прикметників, запозичено дієслів: *unlike, апнути, загуглити, скропити, тролити, рекаст.* Чимало слів іншомовного походження у лексичному складі носії мови відтворюють (транскрибують чи транслітерують) інтуїтивно і на власний розсуд, без жодних орфографічних чи орфоепічних норм, як-от: *бріф, діджитал, тач-скрін, контент, тайм лапс, копірайтер, хештег*). Значна частина етранжизмів (запозичень з іноземних мов) узагалі не транслітерована українською (*mobile application, browser* та інші).

Пропонуємо детальніший огляд вищезазначених слів та їх відповідників у контексті їх значення і доцільності вживання наведених відповідників (перше, виділене слово, взяте як допустиме).

Аватар (англ. – avatar втілення бога у фізичній формі) – це маленьке зображення, картинка або фотографія, яка використовується у соціальних мережах і розташовується поряд з іменем користувача. **Адаптація:** транслітерація. **Відповідники**: ***мармизка,*** *образок, личина, світлина, пискарик, писок.* Слово ***мармизка*** взяте як допустиме через те, що означає лице. Використовується в жартівливій формі. Ми вважаємо, що такий варіант допустимий, та не кожен погодиться, що має *мармизу*, а не обличчя. Інші відповідники теж не зовсім вдалі, адже слово *образок* звучить добре, але має загальноуживане інше значення, *світлина* – вдале слово, але *світлина* – це будь-яке фото, не обов'язково *аватарка*, та не завжди *аватарка* є світлиною, іноді це малюнок. Лексему *парусна* М. Гоголь вживав зі значенням зображення чорта, у котре неодмінно треба було справжньому християнину плюнути. **Приклад вживання:** Моя подруга поставила аватар у Facebook з її молодшою сестричкою.

Селфі (англ. selfie; self — сам, само) — вид фотографії, автопортрет, зроблений за допомогою камери смартфона, фотоапарата чи веб-камери. **Адаптація:** транслітерація. **Відповідники**: ***самознимка,*** *себешечка, самосвітлик, самусь, самофотка, себейка, себешка, самоклац, себенька, себеклац, себенчик, себина.* Слово ***самознимка*** взяте як допустиме через те, що утворене складанням слів сам+знімок, тобто той, що сам себе знімає, що найбільше відповідає значенню запозиченого слова. Розглядаємо допустимий відповідник *самосвітлик* (від сам+світл(ина)+ик). Інші відповідники можна використовувати у розмовному стилі. **Приклад вживання:** Уперше поняття «селфі» з'явилося на інтернет-форумах у 2002 році і отримало широку популярність в соціальних мережах.

Компаративний (англ. – comparative) – який виражає порівняння або вживається для вираження

порівняння. **Адаптація:** до слова comparative + укр.суф. -н-+ (ий), + явище транслітерації. **Відповідники**: ***порівняльний,*** *відносний, співставний. Співставний* розглядаємо як кальку з російської мови (пор. сопоставительный), кращим варіантом вважаємо *зіставний*. Слово ***порівняльний*** пропонується як найкращий відповідник, адже є дослівним перекладом, який без вагань ми можемо використовувати у мові, уникаючи запозичення. Інші запропоновані відповідники не зовсім розкривають значення запозиченого слова. **Приклад вживання:** При дослідженні ми використовували компаративний аналіз.

Unlike (англ.) – забрати свій «лайк» з допису у Facebook. **Адаптація:** адаптації не відбувається, це слово увійшло в мову-реципієнт з мови-джерела в оригіналі. **Відповідники**: ***розподобати,*** *відхреститися,* *відподобати, розчаруватись, неподоба, висловити своє «пхе», добіса, незгода.* Слово ***розподобати*** обрано як найкращий відповідник тому, що префікс **роз-** відповідає англ. **un-,** слово *like* в перекладі означає *вподобати,* звідси і випливає слово ***розподобати,*** котре розкриває значення запозичення.

Приклад вживання: Під час вчорашньої презентації своїх останніх новинок Facebook повідомив про запуск кнопки Unlike.

Тролити (англ. trolling) – розміщувати в Інтернеті (на форумах, у групах новин Usenet, у вікі-проектах та ін.) провокаційні повідомлення з метою викликати конфлікти між учасниками, образи, марнослів'я тощо. **Адаптація:** до основи запозиченого слова troll + и + (ти). **Відповідники**: *збиткувати, глузувати, кепкувати.* Слово ***глумитися*** вважаємо найкращим відповідником, адже ним можемо замінити запозичене слово, не втративши його змісту. **Приклад вживання:** Олексій Дурнєв полюбляє тролити українських зірок.

Згідно з вищевказаним аналізом, можемо зробити висновок, що більшість англіцизмів адаптуються до української мови завдяки явищу транслітерації. Для запозичень з англійської мови (англіцизмів) характерні:

суфікс **-инг(-інг)**: *едбастинг, конектинг, хостинг, тренінг, тролінг;*

звукосполучення **-дж-**: *дайджест, меседж (месидж), менеджмент*;

звукосполучення **-ай-, -ей-**: *вайрфрейм, вай-фай, девайс, гейтспіч,* та ін.;

Аналізуючи англійські запозичення, бачимо, що більшість з них при адаптації до мови-реципієнта обростають такими українськими афіксами:

суфіксами: **-ер- (-ор-)**: *адаптер, бестселер, блоґер, гардкор, демотиватор та ін.;* **-ість-**: *пасивність;* **-изм-**: *пуризм;* **-н-**: *унікальний, інтерактивний, компаративний, позитивний, приватний та ін.;* **-ит-**: *тролити, гуглити, скролити;*

префіксом: **за-**: *загуглити.*

Рисунок 1 показує варіанти лексичної адаптації слова *аватар.*

Рис. 1. *Варіанти лексичної адаптації запозиченого слова аватар.*

Процес запозичення іншомовних слів неоднозначно впливає на розвиток нашої мови. З одного боку, відбувається її збагачення, а з іншого витісняються власні елементи, що замінюються на слова з подібним значенням. Ми виявили, що іноді запозичення можна замінити його дослівним перекладом, що також очищує українську мову від надмірних «чужих» слів. Адже навіщо використовувати англіцизм, якщо можна вжити власне українське слово, наприклад: *івент – подія, кастинґ – проби, меседж – повідомлення, пітч – подача, плеєр – програвач, рев`ю – огляд.*

Насторожує й тенденція зовсім іншого, можна сказати – протилежного характеру: намагання вилучити зі словника української мови певну частину слів, зокрема англіцизмів, які стали органічним її складником, і заміняти їх штучно створеними (*аватар – мармизка, пискарик, писок; белфі – задчик; блутус – синьозуб; копі-паст – вкрав-та-встав; папараці – фотопройда; селфі – самознимка, самоклад, себеклац, себенька, себина; трейлер – передуйко; фейсбук – мордокнига; фільтр – цідилко; флешка – шпиндик; юзерпік – світлопика)* та ін.

Не варто забувати, що мова – саморегулюючий механізм, дія якого зумовлена певними законами. Мова сама здатна самоочищуватися, позбавлятися функціонально зайвого, непотрібного.

Висновки. Хоч процес запозичення вважається одним із важливих шляхів поповнення лексичного складу мови, але на сучасному етапі вже виникає небезпека перенасичення мови словами іноземного походження та вимивання національних лексем. Тому, на нашу думку, необхідно слідкувати за процесом запозичення та його результатом — запозиченим словом.

Поданий у роботі аналіз англіцизмів, вилучених із медіа, є хорошим матеріалом для лексикографічної практики. Аналіз англіцизмів у категорії «Медіа» на основі диференційних ознак їх адаптації дозволяє

встановити, що слова, зафіксовані на сайті «Словотвір», фактично мають різний ступінь освоєння у мові. Запропонований підхід до аналізу іншомовних запозичень дозволяє визначити, якою мірою вони освоєні у мовленні, тобто встановити, як до них реально ставиться наше суспільство. Інтенсивність процесу запозичення передбачає подальше дослідження у визначеному напрямі.

Нижник О.

Науковий керівник – доц. Головата Л. М.

ПІДОТОВКА УЧНІВ ДО НАПИСАННЯ ПЕРЕКАЗІВ

Актуальність дослідження. Перед методикою викладання стоїть завдання не тільки поповнювати шкільні знання з української граматики, але й виробляти практичні навички грамотного письма і зв'язного усного мовлення.

Переказ як вид роботи з розвитку зв'язного мовлення є дуже важливим, адже під час переказування учні застосовують чотири види мовленнєвої діяльності: слухання, говоріння, читання і письмо. Переказ – підготовча ланка до самостійного письма, до написання творів, виступів з різної тематики, відгуків тощо.

Багато уваги переказам як зразкам мовленнєвої діяльності учнів приділяли такі відомі лінгводидакти: М. Г. Стельмахович, О. М. Біляєв, С. І. Дорошенко, І. С. Олійник, М. І. Пентилюк, В. Я. Мельничайко, А. В. Ярмолюк та інші.

Робота з розвитку зв'язного мовлення, що проводиться на основі глибокого засвоєння всіх програмових питань шкільного курсу, формує високу культуру усного й писемного мовлення учнів, їх уміння викладати думки логічно, послідовно, дотримуватися літературних норм.

Проте слід пам'ятати, що уміння самостійно створювати тексти не може бути сформоване в учнів без наслідування готових зразків. Такими зразками і служать тексти, пропоновані для відтворення.

Переказ – це вид роботи з розвитку зв'язного мовлення, який передбачає передачу в усній чи письмовій формі прочитаного або прослуханого тексту. До переказів умовно відносять і конспектування прочитаної статті, і запис прослуханих виступів і т. ін. Переказ навчає глибоко розуміти і правильно передавати чужі думки, він виробляє навички самостійного викладу думок в усній і письмовій формі.

Незалежно від специфічних рис переказів, спільною однакою для них є сприйняття змісту готового тексту і його відтворення. Проте і сприймання, і відтворення можуть бути різними за характером, способом їх реалізації, формою викладу і навчальною метою. Ці чинники дозволяють класифікувати перекази, хоч єдиної системи методична наука ще не виробила.

Професор М. Г. Стельмахович у навчально-методичному посібнику «Система роботи з розвитку зв'язного мовлення у 4 – 8 класах» подає таку класифікацію переказів:

За способом передачі тексту: усні, письмові.

За характером текстового матеріалу: розповіді, описи, роздуми.

За метою проведення: навчальні, контрольні [6, с. 36].

Доктор педагогічних наук, професор М. І. Пентилюк вважає, що основним критерієм, який визначає навчальну цінність переказу (незалежно від його форми – усної чи письмової, мети – навчальної чи контролювальної), є повнота відтворення висловлювання. Саме на цій основі розрізняють такі види переказів:

– докладні (зміст вихідного тексту відтворюється повно, з усіма деталями, зберігаються тип тексту, його композиційні і мовні особливості);

– стислі (передається головне із змісту тексту, деталі опускаються. Тип тексту може бути збережений або змінений залежно від обсягу та ступеня стислості);

– вибіркові (відтворюється не весь текст, а якась його частина, пов'язана з певною темою; його композиція, як правило, змінюється);

– творчі (вправа передбачає внесення певних змін у зміст чи композицію вихідного зразка – заміну особи розповідача, доповнення тексту, перестановку частин тощо) [5, с. 301].

Робота над готовим матеріалом, сприймання змісту і його відтворення є спільними для всіх видів переказів. Проте, незважаючи на це, робота над будь-яким видом переказу повинна бути цілеспрямованою та систематичною.

Переказування тексту безпосередньо залежить від його сприймання учнями. Варто пам'ятати, що чим яскравіше та образніше сприймається текст, тим легше його переказати. Найлегше переказувати тексти розповідного характеру. Описи та роздуми переказувати набагато важче, оскільки вони не мають сюжету та конкретних персонажів. Але учням варто давати для переказування і зразки таких типів мовлення, тому що в мовній практиці дорослого життя питома вага цих текстів зростатиме.

Ефективними шляхами роботи з розвитку зв'язного мовлення є:

– проведення взаємозв'язку між усною і писемною формами виконання;

– забезпечення логічного продовження мовного розвитку учнів;

– розв'язання важливих завдань національно-патріотичного, екологічного, естетичного та інших типів виховання.

На жаль, у «Календарно-тематичному плануванні з української мови. 5 – 11 класи» спостерігається одноманітність у виборі видів переказів. Якщо взяти до уваги 6 клас, то тут переважають такі види переказів, як: докладний та вибірковий. Щодо стилів, то домінують науковий та художній.

Календарно-тематичне планування пропонує 24 уроки з розвитку зв'язного мовлення, з яких 7 уроків відводиться переказам.

Учні 6 класу пишуть такі перекази:

Усний докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису приміщення. Складний план готового тексту.

Контрольний письмовий докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису приміщення.

Усний вибірковий переказ тексту наукового стилю за простим планом.

Письмовий докладний переказ тексту художнього стилю із творчим завданням.

Усний докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису природи за складним планом.

Контрольний письмовий вибірковий переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису природи за складним планом.

Письмовий докладний переказ тексту художнього стилю за складним планом [1, с. 42].

Цінність переказів визначають: можливість поступово підвищувати рівень трудності, збільшувати обсяг відтворюваного тексту, вводити тексти різних типів і стилів мовлення, зосереджувати увагу на тому чи іншому аспекті формування мовних умінь.

Для того, щоб виховати в учнів шанобливе ставлення до рідного краю, на уроках розвитку зв'язного мовлення доцільно використовувати тексти краєзнавчого спрямування. Робота над текстами такої тематики допоможе школярам дізнатися більше про свою рідну землю, про поетів та письменників, відомих не лише у їхній місцевості, але й далеко поза її межами.

Пропонуємо такий варіант тексту краєзнавчого спрямування для переказування на уроці розвитку зв'язного мовлення.

Уривок із повісті «Про час» львівської письменниці Галини Пагутяк (авторське написання і розділові знаки збережено)

*На Ласках цвіли черешні, наче вінок, обіймали гору. Наче сивина, подумав він. Годі було висидіти в хаті такого лагідного сонячного дня. Красно, згадав Басараб напівзабуте слово і ще більше втішився. Не пішов селом. Поза городами вела ще одна дорога. Спочатку звернув між старезні, побиті громами липи, що вели від школи, колишнього дому панів Сорочинських. То була давня дорога в місто Д., куди Сорочинський возив молоко й масло на продаж. Липи бачили фіри й брички, графиню Комарницьку, яка збудувала тут церкву з самого дуба на знак жалоби по чоловіку. Замолоду була гарна. Тепер таких гордовитих жінок не зустрінеш: висока фризура з чорного волосся, делікатні риси, бліде лице. Більше заміж не вийшла, але по якімсь часі спродала маєток Сорочинському й переїхала до сина в Краків. Дивно ходити по землі, по якій ходили колись давно померлі люди, і ти їх бачив, але говорити не смів, бо був хлопом, ще й до того русином. То в лісі зникає відчуття часу, який люди називають історією, і ніхто не спитає, чи не доста, діду, з тебе такого довгого життя і довгої пам'яті, з котрої ти по сей день не навчився вибирати основне? Певно думають, що жити – то тяжка мука, ніби дертись на високу скелю. Коли ще вірили в бога, то мали якусь надію на царство небесне, а нині вважають, що їхня доля в їхніх руках (За Галиною Пагутяк, 219 слів)***.**

Отже, переказ як вид письмової роботи – надійний засіб розвитку логічного мислення, піднесення грамотності учнів і необхідний етап, який школярі повинні пройти, перш ніж приступити до написання власне творчої роботи. Використання ж текстів краєзнавчого спрямування на уроках розвитку зв'язного мовлення під час переказування є корисним засобом формування свідомої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караман С. О. Українська мова. Як писати переказ [навч.-метод. посіб.] / С. О. Караман, Л. І. Мацько, О. В. Караман. – К. : Магістр, 1998. – 224 с.
2. Календарно-тематичне планування з української мови. 5 – 11 класи. – Тернопіль : СМП «Тайп», 2013. – 151 с.
3. Методика викладання української мови в середній школі / [за ред. І. С. Олійника]. – К. : Вища школа, 1989. – 439 с.
4. Пагутяк Г. В. Гірчичне зерно. Повісті / Г. В. Пагутяк. – К. : Радянський письменник, 1990. – 232 с.
5. Пентилюк М. І. Методика навчання української мови у таблицях і схемах: [навчальний посібник] / М. І. Пентилюк, Т. Г. Окуневич. – К. : Ленвіт, 2009. – 134 с.
6. Стельмахович М. Г. Розвиток усного мовлення на уроках української мови в 4 – 8 класах / М. Г. Стельмахович. – К. : Рад. школа, 1981. – 191 с.

Остапчук О.

Науковий керівник – доц. Розумович О. А.

СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ В КІНЕМАТОГРАФІЇ ТА ІНШИХ ВИДАХ МИСТЕЦТВА

Тема моєї статті – «Сучасна філософія в кінематографії та інших видах мистецтва». Вона є актуальною для глобального осмислення життя, адже в сучасному світі все частіше перед людиною постає проблема невизначеності напрямку її діяльності, пригнічення через незнання шляхів пошуку істини. Збагачена скарбниця досвіду пропонує безліч теорій, шляхів та напрямків, які допоможуть обрати правильний орієнтир, але особистість губиться серед цієї різноманітної спадщини. Тому метою мого дослідження є аналіз способів самореалізації людини, пошуки відповіді на кантівське питання: «Яким я повинен бути, щоб бути людиною?»

«Світ, який ми переживаємо, наповнений розмаїттям знань, гуманістичних цінностей, життєвих орієнтирів, ускладненим буттям самої людини, яка, всупереч сподіванням, опинилася перед низкою неочікуваних проблем. У цих умовах створити цілісний образ світу є заздалегідь непідвладним завданням для окремої особистості» [5, с.1].

Щоб зрозуміти стан сучасної філософії, пропоную зануритись у світ мистецтва. Де ж, як не в мистецтві, ми можемо розкрити свій духовний світ? Усі наші думки, ідеї, протиріччя ми висвітлюємо на екранах наших телевізорів, на полотнах наших творінь, на папері у нашій поезії та прозі. Насправді сучасне кіномистецтво, фотомистецтво може багато розповісти про наші переконання та ідеали.

Порівнюючи античну філософію із сучасною, можна помітити, що найголовніші проблеми стародавнього світу так і залишились не розв'язаними у XXI столітті. Сократівське «пізнай самого себе» звучить закликом на сучасних сторінках життя, але виконати цю мудру пораду вкрай важко.

Британсько-французький художній фільм Гая Річі «Револьвер», що вийшов у 2005 році, відображає сучасну філософську проблему: страх керує нашим життям, він робить нас боягузами і жалюгідними людьми. Ми боїмося втратити засоби для існування і перетворюємося у жадібних створінь, ми боїмося померти від чиєїсь руки, тому самі вбиваємо своїх ворогів. Насправді, ми лише існуємо, а справжнім життям живуть наші переживання та страхи, які керують нашими вчинками. Пізнати самого себе, визначити, що я хочу в цьому житті і чітко діяти за логарифмом своїх принципів, прогнавши страх – ось філософія сучасного життя.

Філософи Нового часу прагнули пізнання і глобального прогресу, а зараз, коли ми досягли неймовірних результатів у розробці новітніх технологій, несподівано людство протестує, хоче повернутися в світ природи, втекти від «залізної руки міста», як писав Коцюбинський. Глобальна проблема гармонії людини і природи стосується не лише екологічної катастрофи, а й світоглядного бачення. Природа – це краса й здоров'я, але природа – це ще й руйнівна сила, яка мстить людям за експлуатацію.

Можливо, саме пошуки шляхів «примирення» з природою спонукали авторів російського документального фільму «Вода. Велика таємниця води» (2006) дослідити одну з наймогутніших стихій світу – воду. Вода має здатність запам'ятовувати інформацію і цим самим впливає на життя людини – таке одухотворення води є не просто теорією, а науково-доведеним фактом. Вода може набувати цілющих властивостей, а може стати отрутою, не змінюючи свій хімічний склад, але змінюючи свою структуру. Таке грандіозне відкриття знову повертає нас до філософії античності, тепер тези Фалеса «Усе з води», «Усе має душу»[3, с. 66] не виглядають настільки примітивними, як здавалися спочатку.

У фільмі показано цікаві досліди, як під впливом подяк, радості, любові вода набувала красивої мікроскопічної форми, а злість, заздрість та людські ігнорування спотворювали її структурний склад. «Зараз людство знаходиться на межі зовсім інакшого розуміння законів світобудови, які відкривають нові перспективи: можливість програмування води, лікування водою найскладніших захворювань, управління погодою. У фільмі беруть участь представники всіх релігійних конфесій. Ніколи і в жодному науково-популярному фільмі наука і релігія не були такі близькі в своїх переконаннях.

Неочікувані і сміливі припущення, унікальні результати багаторічних досліджень відкривають перед людством зовсім нові перспективи» [8, с. 1].

У 1994 році вийшов повнометражний фільм Роберта Земекіса «Форест Гамп», поставлений за однойменним романом Вінстона Грума (1986). В центрі сюжету - недоумкуватий Форрест Гамп, який, не зважаючи на свою ваду, досяг визначних успіхів. Людина – творець свого життя, фільм є по-особливому важливий, адже таке філософське знання необхідно використовувати на практиці, щоб стати успішним.

Сучасний український письменник Марк Лівін пише: «Щоби пізнати справжню любов, треба відчути гіркоту розлуки, щоби стати сміливим, треба подолати страх, щоби ненавидіти, треба хоч раз по-справжньому полюбити, встати з колін можна тільки якщо на них впасти, рівносильне як навчитися цінувати можна лише в тому випадку, коли втрачав… Кожен із нас народжений генієм. А відповідь на питання «як його у собі пробудити» криється в наступних словах: яка найвсеосяжніша властивість людини - страх чи лінь?» [6, с. 1]. Марк Лівін у своїй філософській прозі возвеличує можливості людини, наголошує на тому, що причиною наших невдач є звичайна лінь. Людина може реалізувати себе в чому

завгодно і як завгодно, необхідно лише перемогти своє слабке «Я».

Справжній талант може легко втілити свої світоглядні ідеї на художніх полотнах.

Філософські картини в сучасному мистецтві – це унікальне явище, адже кожна картина прочитується індивідуально, реципієнт сприймає побачене власним світоглядом, власною філософією. Полотна польського художника-сюрреаліста Томаша Алена Копера відображають відчуженість від світу, людина постає в іншій реальності, де матеріальне не має ніякого значення. Знову постає філософський протест проти техногенної цивілізації, механістичного сприйняття дійсності.

Американська художниця Сієнна Моріс, використовуючи власну техніку, пише картини цифрами або математичними формулами. «Філософські картини виникли в результаті стресу. Біда, як мовиться, допомогла, хоч і не одразу. Дівчину хвилювали думки про майбутнє, те, скільки жити їй залишилося і чи встигне вона зробити усе, що запланувала. В результаті художниця зрозуміла: поки роздумує, час спливає. Ні мрії про майбутнє, ні жаль за минулим нічого не варті. Необхідно цінувати дійсність, адже іншого шансу «намалювати» картину власного життя не буде. Секунди біжать і губляться в потоці нашого існування, як числа на полотнах. І тільки всі разом вони створюють довершене зображення»[7, с. 13]. Звідси випливає ще одна, давно знайома із філософії Сковороди, теза «швидкоплинності життя». Ліна Костенко пише:

«Шалені темпи. Час не наша власність.

Фантастика – не мріяв і Жюль Верн.

Кипить у нас в артеріях сучасність.

Нас із металу виклепав модерн…» [1, с. 42]

Таким чином, на основі кінематографії, художньої літератури та образотворчого мистецтва можна сформулювати деякі питання, які тривожать сучасну філософію:

Хто керує людиною – вона сама, чи її страх?

Як встановити гармонію між природою та людиною в сучасному глобалізованому світі?

Ми самі творимо своє життя чи невідворотній фатум задіяний в цьому?

Що править світом – мудрість чи глупота?

Як правильно розрахувати свій час, щоб не втратити цінні хвилини життя?

Сучасна філософія вивчає людину як особистість, котра може досягти всього, чого забажає: людина сама творить своє життя, всі проблеми і незгоди сховані в її ж думках, вона досягне успіху тоді, коли вб'є «думку-паразита» і навчиться цінувати теперішнє, не оглядаючись на минуле і не заглядаючи в майбутнє. Ф. Ніцше писав: «Коли сенс життя вбачають не в самому житті, а в «потойбічному світі», в порожнечі, то таким чином позбавляють життя взагалі будь-якого сенсу»[2, с. 378]. Не позбавляймо наше життя сенсу, живучи у віртуальному світі, чи у світі наших мрій та ілюзій, бо справжнє життя набагато веселіше і яскравіше. Звісно, своєю філософією: «Будьте вірні Землі, і не вірте тим, хто подає вам надземні надії»[4, с. 503] Ніцше суперечить християнській моралі, але сучасна філософія не розриває зв'язок з релігією, бо саме Бог дав життя, а яким воно буде далі – це залежить від самої людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костенко Л. В. Річка Геракліта/ Ліна Костенко; упоряд. та передм. О. Пахльовської; худож. С. Якутович. – К.: Либідь, 2011. – 288 с.
2. Ніцше Ф. Так казав Заратустра; Жадання влади/ Пер. з нім. А. Онишка,
3. П. Таращука. – К.: Основи, Дніпро, 1993. – 415с.
4. Петрушенко В. Л. Філософія: Курс лекцій: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III – IV рівнів акредитації. – 4-те видання, стереотипн., - Львів: «Новий світ – 2000», 2006. – 506 с.
5. Юстейн Г. Світ Софії. Роман про історію філософії/Переклад з норвезької
6. Н. Іваничук/ Г. Юстейн – Львів: «Літопис», 1997. – 575 с.
7. В. Г. Кремень. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник /В. Г. Кремень,
8. В. В. Ільїн. - К.: Книга, 2005. - 528 с. [Електронний ресурс] /В. Г. Кремень// Філософія: мислителі, ідеї, концепції - Кремень В.Г.– Електронні дані. – Електронна інтернет онлайн «Бібліотека Студента UaRus» © 2016. – Режим доступу: http://studentbooks.com.ua/content/view/1392/53/1/2
9. Марк Лівін. Генії – повсюди [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: http://mark-livin.livejournal.com/15717.html
10. Відділ освіти Котовської районної державної адміністрації. «Цифрові»картини. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: http://sessiyaua.com/matematika/2549/index.html?page=13
11. Велика таємниця води. [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Режим доступу: http://kino.soborna.org/2010/07/2006-012110.html

Рожанська В.

Науковий керівник –проф. Кікінежді О. М.

ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКО-ПІДЛІТКОВИХ СТОСУНКІВ: ҐЕНДЕРНИЙ ВИМІР

Актуальність проблеми в умовах глобалізаційних трансформацій XXI століття, визнаного ООН «сторіччям батьківства», зумовлена кризою сучасної сім'ї як важливого інституту ґендерної соціалізації особистості, браком любові і чуйності у батьківсько-дитячих стосунках, збільшенням кількості розлучених та неповних сімей, ранніх вагітностей, девіантного материнства та кризою батьківства загалом. Історико-культурні зміни в багатьох суспільствах, кардинальні трансформації у стилях життя родин та гендерних ролях тощо призвели до поступового відмирання традиційної (патріархальної) сім'ї та появи нуклеарної (егалітарної), побудованої на засадах оновленого історичного досвіду, принципах подружнього партнерства, демократизму; формування батьківсько-дитячих стосунків на принципах взаємоповаги та розуміння як найбільш перспективного шляху до спільної Європи у плані сімейного будівництва.

У підлітковому віці як «критичного», «перехідного» під впливом батьківської сім'ї як соціального інституту життєдіяльності людини та первинного середовища статеворольової соціалізації (типу сім'ї, стилів сімейного виховання, ґендерних орієнтацій та настановлень батька і матері) відбувається набуття вторинної ґендерної ідентичності, ґендерне самовизначення у системі патріархальних чи еґалітарних координат, приєднання до молодіжної субкультури. Аналіз проблематики сімейних взаємин і батьківсько-дитячих, зокрема, свідчить про існування психологічних труднощів у досягненні взаєморозуміння між батьками та дітьми; наявності конфліктів, відчуженості та емоційної дистанції у взаєминах; порушення ґендерної рівноваги батьків у реалізації виховної функції сім'ї. З огляду на це, актуальною проблемою є аналіз вітчизняних психолого-педагогічних досліджень специфіки сучасної української сім'ї та батьківсько-дитячих взаємин у ґендерному вимірі. Зокрема, це стосується проблеми ґендерної диференціації батьківських позицій та соціальних уявлень підлітків як результату ґендерної соціалізації, визначення соціально-педагогічних детермінант становлення егалітарної особистості.

Соціальна значущість та недостатня розробленість вищезазначеної проблеми зумовили вибір теми даної статті.

Метою роботи є теоретико-емпіричне дослідження особливостей впливу батьківської сім'ї на ґендерну соціалізацію підлітків

Ґендер тлумачиться як організована модель соціальних стосунків між чоловіками і жінками, яка конструюється основними інститутами суспільства. Аналіз психолого-педагогічних досліджень засвідчив, що батьківське ставлення, стиль виховання, характер взаємодії батьків з дитиною суттєво впливають на формування її особистості та соціалізацію. Батьківська сім'я, виступає первинним мікросередовищем, яке репрезентує характерні для суспільства норми, цінності, ідеали, настановлення, моделі поведінки, що впливають на засвоєння дівчатами та хлопцями відповідних моральних і соціокультурних якостей, формування соціально схвалених моделей поведінки.

Ґендерна соціалізація – засвоєння та відтворення притаманних певному соціальному довкіллю статевоспіввіднесених нормативів поведінки. Процес ґендерної ідентифікації відбувається передовсім через наслідування зразків, які демонструються значущими дорослими (батьками, вчителями, вихователями), інтеріоризацію ґендерних характеристик поведінки та їх відтворення (екстеріоризацію) в особистісних рисах в онтогенезі [4; 6; 8; 11; 12]. Дихотомія чоловічого і жіночого, яка нав'язується батьками дитині з народження, виконує, згідно С. Бем, дві функції: 1) програмує різний соціальний досвід для чоловіків і жінок; 2) повідомляє дитині, що ґендерні відмінності дуже важливі і вони пов'язані з кожним аспектом людського життя [1, с. 205]. Фактично, відмінності між статями усвідомлюються дітьми не на рівні біологічних, а соціокультурних.

Остаточне формування ґендерної ідентичності припадає на підлітковий період. Традиційно його розуміють як вік автономізації, набуття підлітком незалежності і переорієнтації на побудову відносин з однолітками, як значущими для ідентифікаційного «Ми». Процес соціалізації здійснюється не стільки в рамках діалогічної взаємодії дитина-батько, скільки в підліткових групах через посередництво механізмів внутрі- і міжгрупової взаємодії. До механізму ґендерної ідентифікації у цих вікових групах включається принцип «Ми» і «Вони».

Ш. Берн, говорячи про механізми ґендерної соціалізації, виділяє три типи підпорядкування людей ґендерним нормам: поступливість, схвалення та ідентифікацію. Механізм ідентифікації забезпечує передачу «особистісного» досвіду опосередковано – через особистий приклад, наслідування, навіювання [2]. Освоєння певного типу статеворольової поведінки активізують такі психологічні механізми, як спрямування, моделювання, підкріплення та пізнання.

Е. Фромм вважав, що існує два типи батьківської любові: материнська і батьківська. Материнська любов безумовна, її не треба заслуговувати, тоді як батьківську любов потрібно заслужити, відповідаючи вимогам, традиціям. На його думку, дитина після 6 років починає потребувати батьківської любові,

оскільки роль батька – вчити дитину справлятися з суспільними проблемами, давати відчуття власної сили, стати самому для себе авторитетом, щоб зрештою позбутися авторитету батька [13].

Відмінності стилів виховання хлопчиків і дівчаток у батьківській сім'ї є суттєвими: стосовно синів стиль більш демократичний, орієнтований на самостійність, самовизначення дитини в діяльності; стосовно дочок – більш опікуючий, внаслідок чого у дівчаток закріплюються риси залежної, підпорядкованої поведінки, орієнтація на сторонню підтримку. Батьки, порівняно з матерями, більш дистанційовані від дітей обох статей, що свідчить про порушення ґендерного паритету в реалізації виховної функції сім'ї [2; 4; 5–7; 9; 10].

Е. Маккобі і К. Джеклін [2; 4] виокремили низку чинників ґендерної диференціації в сім'ї: 1. Батьки спілкуються з різностатевими дітьми так, щоб їх поведінка відповідала нормативним очікуванням, які прийняті щодо тієї чи іншої статі. 2. Внаслідок вроджених статевих відмінностей, хлопчики і дівчатка по-різному стимулюють своїх батьків і тим самим добиваються від них різного ставлення до себе. 3. Поведінка батьків ґрунтується на уявленнях про те, якою повинна бути дитина тієї чи іншої статі, вони приймають поведінку, яку вважають природною для даної статі за неминучість і не намагаються змінити її. 4. Батьківська поведінка щодо дитини залежить від того, чи співпадає стать дитини із статтю батьків. Тут можливі три варіанти: а) кожен з батьків прагне бути прикладом для дитини своєї статі, тому тати більше уваги приділяють синам, а матері – дочкам; б) кожен з батьків виявляє при спілкуванні з дитиною ті риси, які він/вона звик виявляти щодо дорослих тієї ж статі; в) батьки швидше схильні ідентифікуватися з дітьми аналогічної з ними статі, ніж протилежної. Взагалі, мало вивченим залишається питання про те як впливають материнські і батьківські принципи виховання на формування особистості дитини.

Отже, аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить, що батьківське ставлення, стиль виховання, характер взаємодії батьків з дитиною суттєво впливають на формування особистості у період її дорослішання, насамперед становлення ґендерного образу Я.

Сутність та відмінності батькової та материнської позиції, за результатами аналізу різних досліджень, є різними. У материнському ставленні до дитини, за даними багатьох авторів, простежується переважання емоційних характеристик, а в батьківському домінує когнітивний компонент. Більшість дослідників батьківського ставлення характеризують материнську та батьківську любов як такі, що відрізняються за змістом, природою, ґенезою та формами прояву (А. Адлер, І. Кон, М. Мід, З. Фройд, Е. Фромм та ін.). Вважаючи материнську постать головною в безпосередній взаємодії дитини з середовищем, В. Васютинський підкреслює її роль у формуванні базальних вражень дитини про світ, що становлять зміст первісної, а потім і первинної соціалізації, формуванні уявлень про світ і про себе, які є основою дальшого світоглядного розвитку. На думку вченого, мати дає змогу дитині перейти від біологічного існування до соціального, тоді як батько веде дитину як уже соціальну істоту у соціум і через соціум [3].

У контексті соціально-конструктивістської парадигми з'ясовано, що розвиток статеворольового образу Я дівчат та хлопців значною мірою залежить від батьківських настанов та ставлень (традиційних чи еґалітарних) та стилів сімейного виховання (авторитарного, гіперопікуючого, ігноруючого, демократичного) щодо дочок та синів.

Емпіричне вивчення впливу батьків на ґендерну соціалізацію підлітків виявило значущу кореляцію в оцінці еталонів ґендерної поведінки у взаємоперехресних лініях «мати-син/донька», «батько-донька/син». Отже, батьки як «значущі інші» відіграють провідну роль у становленні ґендерної ідентичності підлітків Загальна вибірка становила 120 учнів старшого підліткового віку, з них 28 дівчат та 32 хлопців – учнів 8 класу та 34 дівчат та 26 хлопців – учнів 9 класу Тернопільської української гімназії імені Івана Франка. Обрахунок результатів здійснювався за допомогою спеціально складеної програми у Microsoft Excel.

Результати дослідження показали відсутність значущого взаємозв'язку між уявленнями підлітків-дівчат і хлопців щодо виконання ґендерних ролей та типом їх ґендерної поведінки. .Порівнюючи рейтинг життєвих цінностей, зазначених дівчатами та хлопцями, можна дійти висновку про незначні їх ґендерні відмінності. Зокрема обидві статі однаково важливими для себе вважають одруження з коханою людиною, продовження себе в дітях, отримання хорошої освіти, здобуття улюбленої професії, можливість стати знаменитим професіоналом, заробляти достатньо грошей, щоб утримувати себе, свою сім'ю, подорожувати по світу. Незначні відмінності проявляються в тому, що у представників чоловічої статі більшою мірою виражено бажання бути багатим («мати дуже багато грошей»), а у жіночої – «одержати хорошу освіту», «здобути професію, яка подобається». Проте виявлена тенденція свідчить про більшу стереотипізованість поглядів дівчат, їх несамостійність, залежність, орієнтацію на дотримання традиційних ролей. Причинами цього може бути орієнтація хлопців на освоєння ширшого соціального простору, їх більша віддаленість від домашніх справ та обов'язків, інтерналізація традиційних чоловічих ролей у батьківській сім'ї. Дівчата сподіваються на допомогу майбутнього чоловіка у догляді за дитиною та її розвитку, у сімейно-побутовій сфері (готування їжі, прибирання), що є свідченням їх залучення до хатньої роботи ще змалечку. Переважна більшість хлопців допускають еґалітарність у поглядах, порівняно з дівчатами, позитивно ставляться до їх активності та ініціативи. Амбівалентність поглядів хлопців та більша орієнтація на статевотипізовані ролі у дівчат є, на нашу думку, свідченням дифузності ґендерної ідентичності у підлітковому віці.

Дівчатка в сім'ї перебувають у більш дискримінованих позиціях у стосунках з татами, які виявляють більше прихильності й симпатії до синів. Тати емоційно більш дистанційовані від синів і дочок, ніж матері, що свідчить про звуженість самореалізації чоловіків у виконанні батьківських ролей та порушення ґендерного паритету, ухильну позицію. Виховання в дусі статевовідповідності поступово стає пережитком минулого, а на перший план виходить розвиток еґалітарної особистості, яка «на рівних» буде будувати партнерські, демократичні стосунки у майбутній сім'ї. **У**загальнення емпіричного матеріалу дозволило дійти висновку, що **саме у батьківській сім'ї закладається майбутній життєвий сценарій** зростаючої особистості.

Присвоєння соціальних норм дорослих чоловіків та жінок сприяє тому, що у підлітків виникає і зміцнюється суб'єктивне переживання власної дорослості – основне психологічне новоутворення у підлітковому віці, що має неоднозначний зв'язок із рівнем реальної психічної, фізичної та соціальної зрілості індивіда. Його виникнення та прояви зумовлені характером стосунків, формами спілкування підлітків з батьками. Пріоритетним напрямком подальших досліджень є визначення соціально-педагогічних детермінант, які сприяють розвитку гармонійних батьківсько-дитячих взаємин на засадах паритетності, взаєморозуміння, демократичного стилю спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Бем ; пер. с англ. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 336 с.
2. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн ; пер. з англ. – СПб, 2001. – 456 с.
3. Васютинський В. О. Особливості статеворольового самовизначення хлопчиків-підлітків із неповної сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / Васютинський Вадим олександрович. – К., 1992. – 20 с.
4. Говорун Т. Ґендерна психологія : навчальний посібник / Т. Говорун, О. Кікінежді. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004.– 308 с.
5. Кікінежді О.М. Ґендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія. –Тернопіль.: Навчальна книга-Богдан, 2011. - 400 с.
6. Кіммель М. Ґендероване суспільство / М. Кіммель. – К. : Сфера, 2003. – 490 с.
7. Кон И. Этнография родительства / И. Кон. – М, 2000. – 114 с.
8. Кравець В. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та ґендерні особливості : монографія / В. Кравець. – Тернопіль. : ТНПУ, 2008. – 394 с.
9. Мид М. Культура и мир детства / М. Мид. – М. : Наука, 1988. – 429 с.
10. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И. Клециной. – Спб.: Питер, 2003. – 479 с.
11. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка : навчальний посібник / М. Стельмахович. – К. : ІСДО, 1996. – 288 с.
12. Титаренко Т. Стать і культура / Т. Титаренко // Психолог. – 2003. – №3. – С. 1–4.
13. Фромм Э. Искусство любить: Исследование природы любви / Э. Фромм. – М. : Педагогика, 1990. – 160 с.

Данилевич А.

Науковий керівник – доц. Гуцал П.З.

СУЧАСНА НІМЕЦЬКА ПРЕСА ПРО УКРАЇНУ: ФОРМАЛЬНО-ЗМІСТОВИЙ КОНТЕНТ

Позитивною тенденцією останнього часу є те, що західна преса почала активніше підключатися до виправлення існуючого стану. На зміну ігноруванню українських подій, української політики та України як самостійної незалежної держави прийшла зосереджена зацікавленість з боку західних ЗМІ, на шпальтах яких чітко простежуються політичні дискусії та боротьба за достойний імідж нашої країни. Особлива вага у сучасному світі такої держави, як Німеччина спонукає уважніше придивлятися до того, як її засоби масової інформації висвітлюють українські політичні, економічні, культурні події.

Мета нашої статті полягає в аналізі змісту і форми подачі інформації про Україну на шпальтах провідних надрегіональних німецьких газет «Frankfurter Allgemeine Zeitung» та «DieWelt».

«Frankfurter Allgemeine Zeitung» заснована в 1949 р. Нею керує колегія з п'яти видавців, яка фактично виконує функцію головного редактора й визначає політичну лінію видання. Читачами газети, відповідно до її власного дослідження, є економічний і політичний істеблішмент країни. Головна особливість газети – якісний аналіз політичних та економічних національних і міжнародних подій. Велику популярність серед читачів має культурний розділ, що виходить під загальною назвою «Фейлетон» (жанр «фейлетону» в німецькій мові не аналогічний сатиричному в українській). Газета є незалежною від політичних партій і визначається у Федеративній Республіці як «традиційно-консервативна».[1, с.35]

Газету «DieWelt» німецькі дослідники визначають як «строго консервативну». Один з її колишніх головних редакторів Герберт Кремп характеризував газету як «лояльну до держави й законослухняну». Він також зазначав, що «орієнтація на атлантичний і європейський Захід, на економічну відповідальність визначається рівнем життєвих цінностей».[1, с.37]

У нашій статті предметом аналізу є контент означених німецьких газет, які виходили з 12.10.2015

по 28.04.2016 р.р. За цей період ми налічили 37 випусків (17 «Frankfurter Allgemeine Zeitung» і 20 «Die Welt»), де були публікації про Україну. Якщо врахувати, що означені газети є щоденними, то кількість публікацій явно не відповідає важливості держави Україна та подій, що тут відбувалися.

Аналіз змісту публікацій дає підстави виділити такі головні теми:

– політична та економічна ситуація в Україні;
– втручання Росії у внутрішню і зовнішню політику України та війна на сході нашої країни;
– Україна та безвізовий режим з ЄС;
– боротьба з корупцією;
– реформи в Україні;
– справа Савченко;
– 30-ліття Чорнобильської аварії;
– відносини України з США, Росією та Європою.

Якщо говорити про «Frankfurter Allgemeine Zeitung», то така палітра простежується як і в інформаційних жанрах, так і в аналітичних. Інформаційним жанром є «повідомлення» – німецька альтернатива нашій «замітці». Розміщені вони як правило на 1 або на 4 у розділі «Політика» під рубрикою «Про важливе коротко». Публікації є повідомленнями інформаційних агентств. Аналітичні жанри представлені статтями та коментарями. Інформуванням про події в Україні та їх аналізом займається один журналіст Конрад Шуллер. Цей факт засвідчує, що специфічною рисою надрегіональних видань(«Frankfurter Allgemeine Zeitung», «Die Welt») є спеціалізація журналістів. Тобто ці газети мають штат журналістів, кожен з яких займається висвітленням політичних проблем певної країни чи групи країн.

У проаналізованих публікаціях досить поширеним є використання факту та нехтування статистичними даними. Більшість статей мають характер сухого викладу інформації, автори не показують свою позицію, воліють дотримуватися нейтралітету, відсутні також авторські оцінки. Зазначимо, що політична тематика вже за своєю сутністю є складною та неоднозначною. Однак різні українські політичні дискусії та події представлені досить просто. Можливо, причина полягає в необхідності пояснення та представлення України широкій читацькій аудиторії, яка має дуже приблизне уявлення про цю державу. Саме тому матеріали написані простою та зрозумілою пересічному громадянинові мовою.

За досліджуваний період жанрова палітра публікацій про Україну на сторінках надрегіональної газети «Die Welt» коливалася від аналітичного коментаря до короткого інформаційного повідомлення. Ці публікації знайшли своє місце як у розділі «Політика», так і у розділі «Економіка». На шпальтах економічного розділу у ролі авторів виступають професійні економісти. Вони дають оцінку тій чи іншій економічній ситуації та прогнозують шляхи вирішення економічних проблем.

Серед жанрових різновидів публікацій про Україну на шпальтах «Frankfurter Allgemeine Zeitung» та «Die Welt» поряд з інформаційними повідомленнями також зрідка зустрічаються інтерв'ю, аналітичні статті та коментарі.

Зауважимо, що досліджувані газети залишаються в Німеччині одним із небагатьох засобів інформування про події в Україні. Можна сміливо стверджувати, що німецька преса віддзеркалює для своєї аудиторії тільки найважливіші та найцікавіші події, які відбуваються в Україні, тим самим тримаючи німецьку аудиторію «у курсі українських справ» . Завдяки цьому формується фрагментарне уявлення Україну, але аж ніяк не цілісна всебічна картина політичного, економічного та культурного життя нашої держави. Надається оцінка лише певних подій, які виглядають для німецьких журналістів важливими. Вибір інформації залишається обумовленим певними існуючими стереотипами, сформованими в тому числі й під впливом російської пропаганди.

«Frankfurter Allgemeine Zeitung» є фактично ровесником своєї післявоєнної країни. На вершині світової журналістики газета тримається завдяки багатьом чинникам, які визначаються незмінними принципами видання. Якщо говорити про загальний напрям газети, то його дійсно можна назвати консервативним. Він виявляється у всьому: від змісту до оформлення.

Блок новин на першій сторінці «Frankfurter Allgemeine Zeitung» – це «короткі повідомлення». Часто саме тут найчастіше трапляються короткі повідомлення про Україну. Кожне з цих повідомлень має свою вагому цінність та значення. Деякі з них мають продовження на 5 сторінці і вже перетворюються у так звану розширену інформаційну замітку. Ці маленькі повідомлення (часто від 3 до 5 речень) окреслюють загальну картину, надаючи читачеві уявлення про те, що відбувається в Україні. За аналізований період це були такі повідомлення, як «Юнкер:Україна найближчим часом не буде членом ЄС» (4.03.16),»ЄС хоче надати українцям безвізовий режим» (за 21.04.16), «В Україні засудили двох росіян»(19.04.16), «Путін пообіцяв звільнити Савченко»(23.03.16), «Плани для захисту інтернаціональних військових частин на Донбасі « (18.04.16) та інші.

В результаті вивчення змісту й форми газетного контенту досліджуваних надрегіональних інформаційно-аналітичних газетних видань можна зробити висновок, що німецька преса переважно повідомляє своїх читачів про ті події та процеси, які тим чи іншим чином стосуються власної держави, чи можуть вплинути на економічне чи політичне становище Німеччини. Власне тому і переважають на шпальтах «Frankfurter Allgemeine Zeitung» і «Die Welt» публікації про політику та економіку, а публікацій про український спорт чи

культуру або дуже мало, або й вони взагалі відсутні. Складається враження, що німецькій аудиторії цікаві тільки політичні чи, меншою мірою, економічні сторони українського життя. І це є великою передусім українською проблемою, оскільки відомо, що довготривалий імідж держави формують саме культура й мистецтво, які є цінностями вічними, а не тимчасовими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоус О. М. Типологія газетної періодики сучасної Німеччини / О. М. Білоус // Наукові записки Інституту журналістики: науковий збірник. – К., 2007. – Т. 29. –Жовт. – груд. – С.35-44.

Шпуляк С.

Науковий керівник – доц. Головата Л. М.

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ ПРО ТЕКСТ НА ЗРАЗКАХ КРАЄЗНАВЧОГО СПРЯМУВАННЯ

Актуальність дослідження. Учням загальноосвітніх шкіл необхідно знати поняття «краєзнавство», бути обізнаними із зразками творчого доробку письменників свого краю, знати історію свого села, містечка чи району. Оскільки на цю тему мало звертають уваги на уроках української літератури, то її варто розглядати також на уроках української мови, зокрема під час вивчення теми «Текст». Це допоможе школярам краще засвоїти не лише поняття про текст, а й пізнати свою маленьку батьківщину, дізнатися про видатних людей своєї місцевості, ознайомитися з їхньою творчістю. Учнів важливо навчити любити та поважати свою вітчизну. А формування поняття про текст саме на зразках краєзнавчого спрямування сприятиме цій виховній меті.

Основним поняттям, на якому базується система роботи над формуванням мовленнєвої діяльності школярів є поняття про текст. Саме завдяки вивченню теми «Текст» учні набувають умінь самостійно створювати та аналізувати тексти різних типів і стилів, у них розвивається мислення, увага, спостережливість, вміння аналізувати явища, події. А тексти краєзнавчого спрямування ще й ознайомлюють із відомими письменниками рідного краю, розширюють світобачення, дають можливість краще пізнати свою батьківщину (село, місто, районний чи обласний центр, де народився, живеш, навчаєшся), звичаї та традиції своєї місцевості. Літературне краєзнавство є важливим знаряддям патріотичного виховання, дієвим засобом для поглиблення знань із літератури та розвитку пізнавальних інтересів у школярів.

Учнів важливо навчити любити та поважати свій край, своїх земляків, які здобули славу та визнання не лише у місцевості, де народилися, а й по усій Україні, а дехто навіть і за її межами. Тому учнів варто знайомити з літературою рідного краю, з творчістю письменників-земляків. Найкраще це можна зробити під час вивчення теми «Текст», що допоможе сформувати не лише інтерес та любов до літературного краєзнавства, а також засвоїти новий матеріал з української мови.

Навчання рідної мови формує національно свідому, духовно багату мовну особистість, що здатна вільно володіти вміннями й навичками, комунікативно виправдано користуватися засобами рідної мови, а саме – її стилями, формами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (слухання, читання, говоріння, письмо). Школярі повинні вміти читати, слухати, говорити та писати, тобто створювати тексти. Зв'язне мовлення розглядається в методиці як особлива галузь роботи з розвитку мовлення – процес говоріння, діяльність мовця, продукт діяльності, текст, висловлювання [2, с. 2].

Формування монологічного мовлення учнів загальноосвітніх шкіл, у тому числі й умінь створювати письмові тексти різних типів, стилів і жанрів, є важливою складовою розвитку мовної особистості. Система роботи над текстами краєзнавчої тематики допоможе не лише засвоїти матеріал про текст, а й забезпечить формування в учнів поняття про літературне краєзнавство. Розуміння учнями поняття «краєзнавство» найкраще формується завдяки опрацюванню ними текстів краєзнавчого спрямування, зокрема під час вивчення тем «Текст як продукт мовленнєвої діяльності» та «Ознайомлення із розмовним, науковим і художнім стилями, сферою їх використання. Типи мовлення», адже набуття знань школярами про рідний край – це важливе завдання вчителя, оскільки він розвиває патріотичний дух, гордість за своїх земляків, любов до батьківщини.

Визначення терміна «текст» належить до одного з дискусійних питань, що неоднозначно розв'язується лінгвістами, психологами і лінгводидактами: одні з них особливу увагу приділяють усній формі тексту (О. Біляєв, О. Гойхман, І. Зимня, Т. Ладижевська, О. Лурія, Т. Надеїна, М. Стельмахович); інші розглядають текст як одиницю писемного мовлення (М. Бахтін, І. Гальперін, В. Мельничайко, М. Пентилюк, І. Синиця); окремі вчені враховують монологічність тексту (Д. Баранник, С. Єрмоленко, А. Коваль, О. Пономарів); деякі акцентують увагу на особливостях діалогічного тексту (Л. Виготський, М. Жинкін, І. Зимня, Е. Палихата, Є. Пасов).

Найбільш повним є визначення тексту у І. Р. Гальперіна. Під текстом автор розуміє «витвір мовленнєвотворчого процесу, який має завершеність, об'єктивовану у вигляді письмового документа, літературно оброблений відповідно до типу цього документа твір, який складається з назви (заголовка)

та низки особливих одиниць (надфразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, твір, який має певну цілеспрямованість і прагматичну установку» [1, с. 76]. З цього визначення випливає, що під текстом треба розуміти не фіксоване на папері усне мовлення, завжди спонтанне, неорганізоване, непослідовне, а особливу різновидність мовленнєвої творчості, яка має свої параметри, відмінні від параметрів усного мовлення [3, с. 17].

Більшість лінгвістів вважає, що текст – поняття складне й багатогранне, воно являє собою усну чи писемну монологічну або діалогічну змістову й структурно завершену систему з кількох чи багатьох речень, яким властива інформаційна насиченість та виражене ставлення автора до висловленого повідомлення.

Отже, текстом називають різні структурно-семантичні утворення: від складного речення до завершеного мовленнєвого висловлення, твору. Значна частина лінгвістів вважає текстом і цілі мовленнєві твори, і частину твору, що має смислову та інтонаційну завершеність.

Зазвичай літературне краєзнавство залишається відстороненим від навчально-виховного процесу, його доволі мало вивчають у загальноосвітніх школах. Учні не знають історії свого краю, недостатньо вивчають рідну мову, національна культура відходить на другий план. Саме тому варто використовувати тексти краєзнавчого спрямування на уроках української мови під час вивчення теми «Текст».

Пропонуємо такий варіант використання тексту краєзнавчого спрямування на уроках розвитку зв'язного мовлення під час опрацювання поняття про текст.

Завдання. *Прочитайте уважно текст. Визначте тип і стиль мовлення, до якого він належить.*

Легенда про річку Серет

В далекі часи сягає корінням ця легенда про річку Серет, в часи, коли українська земля найбільше страждала від нападів монголо-татарських племен, коли напівдикі воїни Золотої Орди вихором проносились по землях русичів, винищуючи вогнем і шаблею сотні міст і сіл, забирали тисячі людей у полон, залишаючи після себе кров, сльози, страх і ненависть.

Одного разу, під час нападу монголо-татар, населення кількох сіл вирішило дати відсіч військам Батия, що немов чорна хмара насували із півдня. Дітей своїх мужні землероби заховали у ліс. А самі вийшли в поле для того, щоб із зброєю в руках зустріти непроханого гостя.

Жорстоким був бій... Татари чисельно в кілька разів переважали слов'ян, тому, після кількох запеклих сутичок, перемогли. Розлючені опором, усіх людей, що залишились в живих, зв'язали і кинули у річку.

Спустошивши поселення, орда повернулася в степи. Тільки після цього діти вийшли з лісу. Вони ходили берегами річки і гірко оплакували смерть своїх батьків.

Перехожі співчували дітям, допомагали чим могли. Річку, на берегах якої поселились нещасні сироти, назвали річкою «Сиріт». Згодом назва трансформувалась у «Серет».

(Фольклорна спадщина Теребовлянського району, 170 слів)

Отже, цей текст краєзнавчого спрямування знайомить учнів із походженням назви річки, яка протікає через Теребовлянський район, з історією рідного краю. Легенда є пізнавальною для школярів, виховує дух патріотизму, любов до своєї батьківщини. Тому використання текстів саме краєзнавчого спрямування на уроках розвитку зв'язного мовлення під час вивчення поняття про текст є дуже корисним та дієвим засобом формування свідомої особистості, громадянина своєї держави, патріота. Також такі тексти сприятимуть кращому засвоєнню нового матеріалу з української мови, а саме – теми «Текст».

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 148 с.
2. Романчук С. Переказ як форма розвитку зв'язного мовлення учнів: [українська мова] / Світлана Романчук // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 5. – С. 2 – 4.
3. Ярмолюк А. Текст як засіб розвитку комунікативних умінь учнів 5-их класів / А. Ярмолюк // Укр. мова і літ. в школі. – 2005. – № 7. – С. 15 – 20.

Левицька І.

Науковий керівник – доц. Буда В. А.

ОСНОВНІ ГРУПИ ЛЕКСИЧНИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ»

Одним із шляхів збагачення будь-якої літературної мови є діалектна лексика. Потрапляючи в художній текст, діалектизм перестає бути звичайним говірковим елементом. Він відразу набуває додаткових смислових та естетичних відтінків, різко контрастує з літературно-нормативною організованістю цього тексту й через те стилістично увиразнюється. У зв'язку з цим актуальною є тема пропонованої статті, об'єктом дослідження в якій стали риси поліської говірки.

Мета роботи – проаналізувати лексичні діалектизми у романі Володимира Лиса «Соло для Соломії», показати їх роль у створенні художніх образів, зображення побуту.

Мета дослідження передбачає виконання таких завдань:

Проаналізувати лексичні діалектизми у мові роману.

З'ясувати особливості кожної групи діалектної лексики у творі.

Встановити доцільність і частотність вживання діалектизмів у романі.

Володимир Лис – справжній феномен сучасності: журналіст, драматург, прозаїк, майстер витонченого слова і глибоко народний письменник. У своїх творах він описує життя та побут волинян.

Роман «Соло для Соломії» - родинна сага, у якій автор описує історію трьох поколінь родини Рощуків; це своєрідний життєпис, де проблеми буття людини онтологічного і гносеологічного характеру набувають загальнонаціонального і загальнолюдського звучання: «історія роду, що проростає в історію народу» (В. Лис). [1, с. 66] Увійшовши в парадигму Волинського краю, письменник у своєму романі «Соло для Соломії» вживає понад 90 діалектизмів. З них 46 іменників, 12 прикметників, 30 дієслів.

Мова художньої літератури характеризується яскраво вираженими естетичними функціями. Тому саме в ній говірковий елемент часто вперше естетично оцінюється й піддається випробуванню на стилістично-виразову придатність, тут народжуються такі способи й прийоми стилістичного використання діалектного матеріалу, які з часом стають надбанням української мови. І. Хом'як стверджує: «Діалекти являють собою відгалуження від загальнонародної мови. Діалектом користується частина нації, пов'язана територіальною, соціальною чи професійною спільністю.» [4, с.12]

Використанню діалектизмів у художніх творах присвятили свої праці С. П. Бевзенко, Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко, О. І. Єфімов, І. С. Бацій, С. А. Врубель, Т. В. Назарова, Б. А. Шарпило, В. В. Ґрещук. Кожен дослідник висловлює свою думку щодо вживання авторами діалектизмів (здебільшого сходяться на думці, що використання діалектизмів має бути обережним, стилістично виправданим). Однак з досліджень випливає те, що саме діалектизми дають можливість авторові підкреслити територіальне походження персонажів, їх характери, індивідуальні особливості, освіту, розвиток, гумор, дотепність, душевний настрій у момент зображення. [2, с. 244]

Аналіз лексичного складу роману «Соло для Соломії» свідчить, що діалектна лексика наявна більше у мові персонажів, ніж у авторській мові.

Найчисельнішою групою лексичних діалектизмів у цьому творі є іменники, які можна розділити на кілька тематичних груп.

Виразно представлені у романі назви людей за віком і родинними зв'язками. Саме ці діалектизми допомагають краще відчути атмосферу родинних стосунків волинян:

політок – однолітoк; *гицелики* – діти; *товарки* – подруги.

Сказала ***товаркам****, що так вона схотіла, щоб була ще їдна дитина, братик ци сестричка для Марусеньки.(304)* [3, с. 304]

Никому й не признавалася, бо ж підліток, ***політок****, пуцьверіньок.(182)*

Є й група лексичних діалектизмів, які використані на позначення предметів домашнього побуту. Ці лексеми яскраво підкреслюють місцевий колорит, допомагають автору правдиво показати життя волинян:

паволока – коштовна привозна тканина (у ст. Русі); *шкалик* – невелика склянка для горілки, чарка; *циберка* – дерев'яне відро; *городник* – дерев'яна лопата для скопування землі.

Василько докидав часом і своє якесь слово, тико очі в нього наливалися сумом все більше, таким сумом, що як вода з наповненої ***циберки****, на ноги проливається, мокрить і холодить, шпори в пальці заганяє – все те Соломія-сестра добре бачила.(207)*

Теперка мусили хлопці зі ***шкаликом*** *горілки та огірками прийти.(93)*

Руки, як два ***городники****.(193)*

Не зміг оминути у своєму творі Володимир Лис лексичних діалектизмів, які позначають назви господарських будівель:

хата – кімната; *нужник* – туалет.

Вийшли в другу ***хату****, й там, зітхнувши пару раз, зімкнувши, а потім розімкнувши пальці обох рук, Гордій почав свою мову.(324)*

Та дайте догувурєти, бо за вами ни тико до ***нужника*** *ци до балії з водою не втикнешся, али й у мові насіннє не встромиш.(86)*

Також у творі присутні лексичні діалектизми, які позначають назви будівель та місць суспільного призначення:

куперація – магазин; *постерунок* – поліцейський участок; *шосейка* – дорога.

Та ж зранку до ***куперації*** *пішла.(158)*

Роман «Соло для Соломії» містить ще й діалектизми, які є специфічними назвами місцевості, рослин, тварин, явищ природи:

лагодзінки – ягоди; *кукіль* – однорічна трав'яниста рослина; *ланка* – широке поле; *диньки* – гарбузове насіння; *боцюн* – лелека; *поволока* – негустий туман; *темінь* – те саме, що темнота.

Вони садили ***диньки*** *по бульбі.(211)*

А ще ***паволока*** *їхні очі облягала.(316)*

Онде силует крізь ***темінь*** *проступає.(79)*

Ще однією доволі чисельною групою у романі «Соло для Соломії» є дієслова. Часто вони творять синонімічні ряди.

На позначення слова «йти» письменник використовує діалектизм *потрюхикати* – швидко іти. Однак у творі можна зустріти ще декілька діалектних синонімів до цього слова. Наприклад: *видибцяти* – йти маленькими кроками; *шуснути* – швидко, квапливо ходити; *висипати* – вибігти; *посагонити* – іти швидко, розмашисто, майже бігти.

Може, прожив би й більше, якби раз не ***потрюхикав*** *за чужими гусьми, що залізли в город.(327)*

Дієслово «бити» представлене у творі такими діалектизмами:

тернути, тузнути.

Ну, Соломійка в боргу не лишилася – кулачком братикові межи плечі ***тузнула****, хай знає, як смішки на вгороді продавати.(91)*

Окремо виділяємо дієслова, які позначають рухи, процеси:

пуждати – почекати; *гуцикати* – підкидати на руках, на колінах (дитину і т. ін.); *тарагунити* – нести; *споритися* – робити швидко; *роїтися* - збиратися, купчитися; *погандріїтися* – випити, посвяткувати; *капіж* – крапати; *стріти* – зустрічати; *уздріти* – зустріти, випадково натрапити.

То знаєте, як швидко діло йде, робота ***спориться****, і ось уже крокви зводяться, і квітку на кроквах ставлять.(197)*

«Якщо в Святім Пісьмі є й така любов, то хіба гріх те, про що я думала?- ***роїлося*** *в Соломійчиній голові.(94)*

Різноманітними є діалектизми на позначення станів і почуттів:

упитися – втішатися чимось; *відбатькувати* – лаятися; *погрумнічати* – погидувати; *ворохобитися* – непокоїтися; *понести* – завагітніти; *кпити* – глузувати; *сабанити* – сваритися; *знимагати* – втрачати силу, почувати себе хворим; *скніти* – животіти, вести бездіяльне життя, *сипнуло* – охопило неприємне відчуття; *довгарати* – заважати, мучити, бентежити; *кресонути* – гнівно, сердито дивитися.

Любка цеї осені вже й ***понесла****.(89)*

Дорогою ж тепер з Соломійки ***кпили*** *– хі-хі та ха-ха – кого ж ти вибереш?(58)*

Не менш яскравою і своєрідною групою діалектизмів є прикметники. Вони збагачують мову роману, роблять її образнішою і милозвучнішою:

контетна – вдатна, та, що зважає тільки на свою думку; *малейка* – мала; *аліганцька* – інтелігентна, делікатна; *оцибенська* – фальшива; *груба* – вагітна; *гінкіший* – гнучкіший; *генчий* – інший; *ваговитий* – змістовний, авторитетний; *шарубкий* – шаршавий, шорсткий; *затхлий* – сповнений неприємного запаху, гнилі, смердючості.

Мов на ***малейку*** *дитину.(167)*

Раз тихенько ***шкарубкими*** *пальцями неїну долоню пошкрябав.(100)*

Мало, мало тобі дурної, ***оцибенської*** *Руфки?(207)*

Ще однією групою лексичних діалектизмів у романі «Соло для Соломії» є прислівники:

зновика – знову; *шмитше* – швидше.

Ну й зновика тиша в хаті на покуть сіла.(87)

Усі ці діалектизми органічно поєднуються з народним мовленням і є тими компонентами, за допомогою яких автор надає текстові розмовного забарвлення.

Діалектизми в романі відіграють важливу роль художнього засобу у зображенні реальної дійсності. Вони допомагають найтонше відтворити мову своїх героїв, передати її у живому звучанні, зберегти її емоційну наснаженість і природну красу. Завдяки мові, насиченій діалектизмами, ми можемо уявити побут, культуру, звичаї жителів Волинського краю.

Художньо-лексичне значення діалектизму може розкриватися не окремою лексемою, а більшим відрізком тексту, у якому виявляються семантичні прирощення. Таким чином діалектне слово реалізується як засіб творення художнього світу, але, виконуючи естетичну функцію, воно не втрачає комунікативної, бо тільки через слово читач може впізнати художній світ, втілений у творі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородіца, С. Проза Володимира Лиса в сучасному українському літературному дискурсі [Текст] / С. Бородіца // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство / редкол.: М. П. Ткачук, Е. Бялка, К. Гуща [та ін.] . – Тернопіль , 2015 . – Вип. 43 . – С. 62–70.
2. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови: навч. посібник / Ф. Т. Жилко. – К. : Наук. думка. – 1991. – 308с.
3. Лис В. С. Соло для Соломії: роман/ Володимир Лис; передм. Т. Прохаська. – 2-ге вид. - Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – 368с.
4. Хом'як, І. Взаємодія літературної мови і діалектів / І. Хом'як // Дивослово, 2000 . – №10 . – С.12-14.
5. Лисенко, П.С. Словник поліських говорів [Текст] / П.С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1974. – 260 с.

Гнатюк О.

Науковий керівник – доц. Буда В. А.

ЕМОЦІЙНА ЛЕКСИКА У РОМАНІ АЛЛИ РОГАШКО «ОСІННЄ РОНДО МІСЯЧНОЇ НОЧІ»

Основу наукового вивчення емоційно забарвленої лексики в українському мовознавстві склали праці таких відомих дослідників : І. К. Білодіда, В. М. Русанівського, А. К. Мойсієнка, В. А. Чабаненка, Л. О. Пустовіт, Л. О. Ставицької та інших.

Метою нашої статті є аналіз емоційно забарвлених слів із суфіксами суб'єктивної оцінки та дослідження семантичної різноманітності емоційної лексики.

Перед роботою ми ставимо такі завдання:

– виділити основні семантичні групи емоційної лексики у мові роману та проаналізувати їх;

– з'ясувати, якими словотворчими засобами утворена емоційна лексика;

У словниковому складі української мови емоційно-експресивна лексика, за висловом академіка Л.А.Булаховського, становить «якісно особливу групу». Арсенал зображувальних мовних засобів сучасної української літературної мови настільки багатий, що ним можна виразити найрізноманітніші відтінки людських емоцій: зворушеності, радості, захоплення, або навпаки, зневаги, обурення, гніву.

«Осіннє Рондо місячної ночі» - це неймовірна казкова історія, яка, напевно, не була б такою містичною, якби не дух Львова, річка Полтва та стиль автора. У своєму першому романі Аллі Рогашко вдалося на двохстах сторінках в яскраво емоційних образах з багатьма знаками оклику в кінці і великими буквами *(«Життя – це суцільне диво. Щодня воно приголомшує несподіванками, розкриває нові таємниці й доводить: МОЖЛИВО ВСЕ!!!»[1, с.134]. «Невже то справді ВІН?!! О Небеса!!![1, с.89])* розповісти романтичну історію закоханих, які подолали багато труднощів, аби бути разом.

Ужита Аллою Рогашко лексика передає дух двох різних часових проміжків (події у першій частині твору розгортаються у 1891р., у другій частині – 2010 р.), доцільність, влучність її слова викликає якнайбільше емоцій у читача. Мова роману надзвичайно характеристична, кількома штрихами здатна передати сутність мовця, його душевний стан, рівень освіти, настрій тощо.

Важливу роль у лінгвостилістичній системі будь-якої мови відіграє передусім емоційна лексика, тобто ті прошарки словникового складу, які так чи інакше пов'язані з людськими почуттями. Щодо мови роману, то в ній функціонують емоційні слова двох типів:

1) такі, що не мають понятійної основи і виражають лише емоції;

2) такі, що виражають і поняття, і емоції водночас.

До першого типу емоційних слів відносяться вигуки, що є експресивними знаками найрізноманітніших емоційних переживань людини та її реакцій на певні фізичні подразнення. Це слова: *Еге ж! [1, с.67] , Ура! [1, с.89], Гей! [1, с.52], Ой! [1, с.25].*

Емоційні лексеми другого типу, в свою чергу, поділяються на два розряди:

слова, які називають певні емоції та переживання;

слова, в значенні яких є емоційно-оцінний інгредієнт.

Щодо лексичних одиниць першого розряду, як наприклад: *розпач [1, с.102], гнів [1, с.38], боятися [1,с.48],любов [1, с.99], страх [1, с.23]* – то вони зберігають емоційність і відзначаються інгерентно та експресивно маркованими. Лексичні одиниці другого розряду за будь-яких стильових умов не втрачають емотивної експресії. Цих одиниць так багато в українській мові, що абсолютна їх класифікація – справа дуже складна. Пропонуємо класифікувати їх в романі таким чином :

1. Слова на позначення осіб:

а) за зовнішністю – *красень [1, с.201], краля [1, с.12];*

б) за рисами вдачі, характеру – *розумник [1, с.81], мрійник [1, с.29], цабе[1, с.54], добряк [1, с.82].*

2. Слова – лайливі назви осіб(переважно з переносним значенням) – *покидьок[1, с.53], сволота, [1, с.61], паскуда[1, с.61], бовдур [1, с.117], наволоч [1, с.63], дідько [1, с.83], дурепа [1, с.70], пройдисвіт [1, с.56], стирка [1, с.55], собака [1, с.60].*

3. Лайливі слова на позначення частин людського організму: *пампулі [1, с.53], писок [1, с.56].*

4. Слова на позначення побутових предметів: *дрантя [1, с.54].*

5. Слова на позначення споруд: *буцигарня [1, с.57].*

6. Слова на позначення деяких опредмечених дій людини: *турбота [1, с.43], відданість [1, с.114], вірність [1, с.160].*

7. Слова на позначення багатьох опредмечених рис і ознак людини(тварини, предмета, явища): *щаслива [1, с.37], порядний [1, с.41, влюляний [1, с.61], зацькований [1, с.62], божевільна [1, с.127], веселий [1, с.122], красивий [1, с.35], приголомшений [1, с.68], мудра [1, с.45], життєрадісний [1, с.122], відданий [1, с.36], лагідний [1, с.77], кацюрбатий [1, с.160], бракована [1, с.158], смішна [1, с.91] , химерна [1, с.28].*

8. Слова на позначення багатьох неопредмечених дій і процесуальних станів людини: *торочити [1, с.82], чимчикувати [1, с.11], сьорбати [1, с.29], нап'ялити [1, с.31], чвалати [1, с.42], дубасити [1, с.62], рявкнути [1, с.56], волати [1, с.60], скоцюрбитися [1, с.165], припхатися [1, с.155], поплентатися [1, с.156], швендяти [1, с.53], реготати [1, с.55], гиготіти [1, с.57], жбурляти [1, с.68], зиркати [1, с.84], галюкати [1, с.61], горлати [1, с.62], ричати [1, с.59], тарабанити [1, с.61], туманити [1, с.62], котитися [1, с.157].*

9. Слова на позначення багатьох ознак дій: *пристрасно [1, с.92], безтурботно [1, с.96], нестрепно [1, с.100], розпачливо [1, с.99], безпорадно [1, с.101], божевільно [1, с.105], безжалісно [1, с.26], рвучко [1, с.30], люто [1, с.39], перелякано [1, с.38], шалено [1, с.44], озвіріло [1, с.62], по-дурному [1, с.81], кострубато [1, с.102], весело [1, с.131], спантеличено [1, с.85].*

Важливу роль у вираженні емоційного мовлення у романі відіграють жаргонізми : *класно [1, с.93], фраєр [1, с.62], пацан [1, с.78];* запозичені елементи : *шельма [1, с.53].*

Звертає на себе увагу той факт, що абсолютна більшість перелічених слів має інгерентну виразність негативного оцінного плану. Це можна пояснити тим, що людина в своїй активній боротьбі з усім потворним, злим, ворожим, неприйнятним для її природи та її життєвих ідеалів постійно шукає все нових і нових засобів відповідної мовленнєвої експресії, а відтак постійно збільшує кількість цих засобів.

Експресивно-художня лексика виконує дві функції − естетичну й емоційну. Естетичними є слова-назви абстрактних понять, такі як: *кохання [1, с.178], страждання [1, с.47], краса [1, с.89]* ; мистецькі терміни: *рондо [1, с.9], фортеп'яно [1, с.35].* Вже сама наявність цих слів якоюсь мірою естетизує мову роману, але, на жаль, письменниця мало вживає таких слів, оскільки словесно-художній лад твору такої тематики, художньо-образна система його не потребує функціонування цієї лексики, що б протирічило цілісності всього тексту. Тому автор уживає естетичні слова тільки в описах для зображення обставин дії, актуалізації окремих деталей.

Характерною рисою дериваційної системи сучасної української загальнонародної мови є наявність у ній великої кількості дериваційних афіксів, за допомогою яких автор експресивно передає найтонші відтінки почуттів, переживань та оцінок. Серед цих афіксів чільне місце займають суфікси пестливості - -к-, -ик-, -ок-, -чик-, -очк-, -ечк-, -ичок-, -очок-, -оньк-, -ат-, -атк-, -иночк-, -иноньк-, -ен-, -енятк-, -инк-, -ичк-, -ушк-, -ун-, -есеньк-, -ісіньк-. Стилістично нейтральним словам вони надають первинної почуттєво-оцінної виразності різного ступеня: *лице – личко [1, с.16], гарний – гарненький [1, с.130], капелюх – капелюшок [1, с.16], дідо – дідусь [1, с.181], вітер - вітерець [1, с.17], хлопчики-близнятка [1, с.179], ноги – ніжки [1, с.202], серце – сердечко [1, с.163], сестра – сестричка [1, с.12].*

Важливі лінгвостилістичні функції виконують згрубіло-збільшувальні суфікси -ищ-, - иськ-, -ак-(-як-), -ук-(-юк-), -ур-(-юр-), -аг-(-яг-), -ань-, -ил-, -ух-, -уг-, -идл-, -уган-, -ущ-, -езн-, -енн-, -ону-. Шляхом приєднання деяких із них до іменникових, прикметникових і дієслівних основ утворюються експресивні емоційно-оцінні назви осіб: *чолов'яга [1, с.151].*

Також у творі є слова, в яких емоційність виражається словотворчими засобами, які творяться за допомогою префіксів най-, над-, пре-: *найкраща [1, с.90], надзвичайна [1, с.25], пречудова [1, с.32].*

Отже, емоційно забарвлена лексика роману Алли Рогашко «Осіннє рондо місячної ночі» неоднорідна та різнозначеннєва. Вона поділяється на велику кількість семантичних груп слів, за кожною з яких закріпились певні індивідуально-авторські функції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рогашко А. Осіннє рондо місячної ночі: [роман] / Алла Рогашко. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. – 204 с.
2. Сучасна українська літературна мова : Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища школа, 1994. – 414 с.
3. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови : монографія / Віктор Ан- тонович Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 351 с.

Дзюба Х.

Науковий керівник — доц. Бабій І. М.

ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ОБРАЗОТВОРЕННЯ В ІНТИМНІЙ ЛІРИЦІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА

Художня література змальовує життя в яскравих барвах. Її інструмент – слово. Завдяки поєднанню різноманітних слів, автор створює цікаві, колористичні образи. Стиль доби, її естетика завжди позначалися на мовотворчості письменників, їх індивідуальних творчих пошуках. Особливою та надзвичайно багатогранною постає перед нами творчість письменника шістдесятника – Василя Симоненка. Мета нашої розвідки — визначити й описати засоби поетичної мови в інтимній ліриці В. Симоненка.

Літературній творчості В. Симоненка присвячені статті в журналах і газетах, передмови до його збірок «Тиша і грім», «Земне тяжіння», «Лебеді материнства». Серед них можна виділити праці В. Брюховецького, О.

Гончара, М. Ільницького. Існує ще велика кількість статей, що з'являлися в періодичних виданнях України з часу смерті поета. Але, на жаль, усі ці дослідження приділяли увагу літературній спадщині поета і його життєвому шляху. Студій, присвячених мові письменника, його самобутньому стилю майже не зустрічаємо. Лише кількома словами торкаються автори мовного стилю митця. Так, С. Крижанівський у праці «Радість першовідкриття» наголошує на «гуманістичній тональності його віршів», відзначає, що мова поета щира, тверда, упевнена. Про афористичність творів В.Симоненка говорить М. Жулинський у статті [1, с.19]. Автор, хоч і кількома рядками, але наголошує на фольклорній основі деяких Симоненкових віршів; торкається поетики простих слів і влучних слововживань. Дещо детальніше приділяє увагу використанню В. Симоненком антитез М. Ільницький у вище названій роботі [2, с.160]. Зокрема, автор аналізує вживання цієї стилістичної фігури у вірші «Україні».

Про індивідуальність і самобутність, про ідіостиль цього поета ще будуть написані роботи та проведені грунтовні дослідження, оскільки мова майже не досліджена. Не написано праць про мовну творчість на широкому фактичному матеріалі. Відсутні студії про застосування поетом властивих тільки йому лінгвістичних та стилістичних образних засобів. З огляду на це вважаємо порушену проблему актуальною.

За своє недовге життя поет написав багато красивих віршів. Провідними мотивами поезії Василя Симоненка є любов до України, матері та жінки. Надзвичайно особливою є інтимна лірика поета. Вразливість його натури, щедрість і чистота почуттів тут виявилися настільки сильно, що найпростішими, найзрозумілішими, часом найбуденнішими словами поетові вдалося передати найсокровенніше, відкрити глибини своїх почуттів. Любов несе не лише щастя, а й страждання, та все одно автор оспівує зливу почуттів, що освятили його душу.

Творчий шлях В.Симоненка, як і будь-якого талановитого письменника, був напруженим, сповненим щастя і болю. Він безупинно шукав свого єдиного слова, того, що найсокровенніше, найсправедливіше. І такі слова поет знаходив. Мовна палітра його творів вражає своєю внутрішньою красою, щирістю почуттів, наповненістю. Лексичний склад поезії надзвичайно різноманітний. Автор широко використовує синоніми, влучні порівняння, образні метафори, яскраві епітети. Усе говорить про те, що творчий діапазон автора був надзвичайно багатогранним. Поетові притаманне також уживання антонімів, які виконують важливі образні, структурно-композиційні та ідейні функції. Багатство виражальних засобів відтворює розмаїту дійсність і глибокий духовний світ людини. «Його обдарованість була щедра, ласкава. І тому художня палітра поета багатюща» [2, с.160].

Одним із найбільш дійових виражальних засобів є тропіка (епітет, порівняння, метафора, гіпербола, метонімія, синекдоха, літота та ін.). Тропи розкривають багатство асоціативних відтінків мовлення, посилюють та увиразнюють його емоційне забарвлення, вказують на домінантні ознаки авторського стилю. Через обмеженість обсягу роботи зупинилися на найбільш яскраво виражених тропах.

Найпростішим із тропів, на думку вчених, є **порівняння.** Найніжніші й найоригінальніші порівняння добирає автор для змалювання образу коханої. Вони виконують емоційно-оцінну роль, виявляють ставлення ліричного героя до обраниці серця: *« Ти прийдеш, як гаряче літо»* [3, с.44]; *«Ти, як весняний грім»* [3, с.40]; «*І прозора, мов ранкова тінь(ти)*» [3, с.61]; «*І душі наші, мов пісні*» [3, с45]; «*Але ти, як весна, стороною пройшла*»; *«Жду твоєї ласки хоч малої,/ Як земля у спеку жде дощу»* [3, с.66].

Епітети – могутня зброя в руках письменника. Це один з основних тропів поетичного мовлення, призначений підкреслювати характерну рису предмета чи явища. Я чекав тебе з хмари *рожево-ніжної*,

Із *ранкових* туманів, з *небесних* октав,

Коли думи збігалися з мли *бездоріжної*

І *незвіданий* смуток за душу смоктав [3, с.56].

Епітетам у поезії В.Симоненка можна було б присвятити окреме дослідження, настільки рясно ними пересипані поетові рядки. І дійсно, «На епітеті кожен твір тримається»(О.Грін).

Одним із основних виражальних засобів є **метафора**. Використання метафор у своїх творах свідчить про майстерність і талант письменника, оскільки пов'язане з умінням бути спостережливим і помічати в житті подібність.

– «*Розвели нас дороги похмурі»* [3, с.62]*; «Щоби полум'ям синіх очей ти тривогу мою погасила»* [3, с.63]*; «Розіб'ється човен …об гранітну байдужість твою*» [3, с.40].

Надзвичайно майстерно вплітається в канву художньої мови **персоніфікація**. Природа і світ постають перед читачем олюдненими, вони співпереживають із ліричним героєм, як, наприклад, у такій строфі:

– *«Довго спали вітри у ярах на припоні,/Довго тиша гнітюча полями повзла,/І стояли дерева німі на осонні,/Знемагала в пилюці вечірня імла»* [3, с.38].

Василя Симоненка можна по праву назвати майстром **оксиморонів**. Цей троп полягає у сполученні різко контрастних, протилежних за значенням слів. Наведемо приклади: *«*І, *говорячи, не мовчи*./Нащо правді словесна маска?/*Ти мовчанням мені кричи»* [3, с.40].

Переважають в інтимній ліриці В. Симоненка епітети та персоніфікації; метафор, порівнянь і оксиморонів дещо менше, проте вони надзвичайно яскраві. Охарактеризовані тропи створюють

експресію поетичного вислову, вказують на незвичність зіставлюваного, на небуденність явищ. Вони свіжі, колоритні, виразні.

Мовна естетика В.Симоненка створювалася на максимальному використанні художніх засобів. Це дозволяло поетові всебічно характеризувати образи людей, їх дії, вчинки, явища природи, суспільне життя, виявляти своє ставлення до зображуваного. Саме завдяки філігранно дібраним і витвореним тропам В.Симоненко витворив свій власний неповторний індивідуальний стиль, який відрізняє його твори від решти письменників, не дає сплутати ні з ким. Цим і цінна лірика Василя Симоненка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жулинський М. Василь Симоненко. Із забуття в безсмертя / М. Жулинський. - К: «Дніпро», 1980.
2. Ільницький М. В твоєму імені живу. (Про творчість В. Симоненка)/ М. Ільницький, - К: Прапор. - 1985. - №1.
3. Симоненко В. Вибране/ В. Симоненко. - К: «Школа», 2008.

Дудар І.

Науковий керівник – доц. Заоборна М.С.

ПРОЩАННЯ ЯК АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ ТА ОБ'ЄКТ ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У сучасному світі, коли навкруги ми відчуваємо недостатню кількість любові та милосердя, так важливо хоча б добрим словом дарувати доброту тим, хто нас оточує. Тому важливе місце в сучасному суспільстві належить проблемі мовного етикету. Український мовленнєвий етикет – національний кодекс словесної добропристойності та ввічливості, що передбачає властиві українцям національно-специфічні правила мовленнєвої поведінки, втілені в системі стійких формул і виразів для прийнятих і запропонованих суспільством ситуацій ввічливого контакту зі співбесідником. В системі етикетних висловлень самостійну позицію займають висловленні зі значенням прощання.

Сама лексема *«прощання»* етимологічно походить від дієслова «прощатися», що означає при розлуці тиснути один одному руки, говорити слова прощання. Цей ритуал пов□язаний із проводжанням до порогу, до воріт, до краю села. В основі звичаю прощання лежать давні вірування нашого народу про «свою» та «чужу» територію. Простір, що знаходився поза житлом, сприймався як ворожий та небезпечний для людини. Поріг був тією межею, що розділяла ці два простори. Тому люди проводжали до порогу, потім – до воріт, до краю села з метою оберегти людину від небезпеки. Водночас це символізувало бажання довше побути з людиною і висловити свою повагу до неї [2,34]. Для прикладу: ― ***Прощайте!*** *Зоставайтеся здорові, – гукнув батько з воза в брамі.– Та коли приїдете до нас, то не забудьте привезти мені усяких українських книжок. Тільки їх залюбки і читаю. Господи, споспішай і спострічай!* ***Дай Боже час добрий!***

― ***Щасливої дороги****! – гукав зять з двора* (Нечуй – Левицький І.).

При прощанні українці використовують такі сталі вирази, як *до побачення, прощайте, прощавайте, ідіть з Богом, не поминайте лихом, майтесь гаразд, будьте здорові та ін..* Наприклад: *Підійшов і поцілував матір, що так і не поворухнулась:* ― ***До побачення****, мамо…(пауза).* ― ***До побачення,*** *сестро… (пауза).* ― ***Прощавайте,*** *браття…* ***Не поминайте лихом..*** (Багряний І.).

Найбільш вживаною та стилістично нейтральною формою прощання є *«до побачення».* Форма родового відмінка з прийменником має велику кількість «двійників» в інших мовах, наприклад польськ. Do widzenia! – widziec «бачити»; нім. aufwiedersehen! – wieder «знову», sehen «бачити»; рум. la revedere - re «знову», vedere «бачити» і т. п. Як і в українській мові, в іншомовних «двійниках» в основу покладено побажання знову побачитися.

Осмислення етикетних висловлень крізь призму засобів їх мовного оформлення, а також урахування ролі позамовних чинників у доборі цих мовних засобів дає підстави для розгляду цих одиниць комунікації в контексті прагматичної лінгвістики. Лінгвістична прагматика – дисципліна, що досліджує виявлення людського суб'єктивного чинника в мові й фактично постає як семантика мови в дії [1,11]. Основними категоріями прагмалінгвістики виступають мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр, дискурс. Мовленнєвий акт – цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в даному суспільстві; мінімальна одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації [1,19]. Мовленнєвий жанр – тематично, композиційно й стилістично усталені типи повідомлень – носіїв мовленнєвого акту, об'єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту і ситуації спілкування [1, 20]. Дискурс визначається як зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, соціальними, прагматичними, психічними та іншими факторами [1,18]. Оперування цими поняттями дає підстави для усвідомлення прощання як мовленнєвого жанру, конституентами якого виступають мовленнєві акти адресанта та адресата, що реалізують інтенцію припинення контакту зі співбесідником. Мовленнєвий жанр прощання постає як бінарна структура, яку утворюють мінімум два мовленнєвих

акти: 1) акція (висловлення адресанта); 2) реакція (висловлення адресата).

Загальну тональність мовленнєвого жанру задає репліка-акція. З огляду на її мовне оформлення виділяють такі види прощання:

– нейтральні: *До побачення*;
– увиразнені вказівкою на сподівану майбутню зустріч: *До зустрічі, До завтра, До неділі, Побачимось пізніше;*
– ускладнені відтінком побажання: *Лишайтесь здорові,Хай вам щастить;*
– емоційно-забарвленні запозичення: *Гуд бай, Аріведерчі, Чао;*
– фамільярні: *Па-па, Бувай;*
– гумористичні народнорозмовні: *Тримай хвіст трубою;*
– прецедентні: *Мир вам;*
– оказіональні: *Мир вашій безодні.*

Кореляція акції та реакції позначається на функціонуванні трьох форм мовленнєвого жанру прощання, якими виступають:

симетричні прощання:

***На добраніч**, дівчино!*

***На добраніч** вам! – одказала та й ускочила в сіни. Увійшла в дівочу, - серце в мене б□ ється – б□ ється!..– думаю та й думаю…, що як він вдивився в мене очима!* (Марко Вовчок).

асиметричні прощання, що конкретизуються як:

власне асиметричні:

То до завтра чи як?

***Добре, маякнеш завтра**! – поквапився прощатися Граб* (Вільчинський О.)

б) асиметричні з невербальним вираженням одного із учасників мовленнєвого акту:

*Стоячи до провидиці спиною, Єва досить безцеремонно зігнула руку і лікті та поворушила в повітрі пальцями: «Па-па!». Августина знову зітхнула: **— Бувай!** – просто сказала вона* (Роздобудько І).

стандартизовані:

*Та добре! Я прийду. Чом би не прийти**? Слава Ісусу Христу!***

Слава навіки! (Маковей О.)

Описані форми мовленнєвого жанру прощання осмислюються на тлі стратегічної мети учасників комунікації, відповідно до якої виділяють два прагматичні типи прощань:

Прощання з можливістю наступної зустрічі:

Дякувать красно за танець…

Ідіть здорові (Коцюбинський М.).

Прощання з відтінком «назавжди», вираженню якого підпорядкована лексема *прощай (прощавай)*, яка обтяжена семантикою вибачення, прощення: — *…Синочки мої, сини! Діточки мої! А боже мій, боже мій!* ***Ой, прощавайте, прощавайте, діточки мої!..*** *Ще якісь жалібні слова промовляла Тетяна, біжучи за синами, та її вже не було чути…* (Довженко О.)

Відтінок «назавжди» може увиразнюватися і контекстним оточенням, як-от наприклад: ***— Ну прощайте ж, братці. Навіки! — Прощай, брате, — каже запорожець. — Та не забувай і нас на тім світі*** (Довженко О.).

Загалом описані прагматичні типи прощання та вербальні й невербальні форми їх реалізації привертають увагу до ролі екстралінгвальних чинників, що зумовлюють їх функціонування та впливають на добір засобів вираження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики: Монографія. — Львів: ПАІС, 2010. — 336 с.
2. Білоус М.П. Мовленнєвий етикет українського народу // Мова і духовність нації: Тези доп. регіон. наук. конф. – Львів, 1989. – С.99.

Яцюк Ю.,

Науковий керівник – доц. Заоборна М. С.

СКЛАДНОПІДРЯДНІ ПОРІВНЯЛЬНІ РЕЧЕННЯ В ТЕКСТІ КНИГИ СПОГАДІВ ІРИНИ ЖИЛЕНКО «HOMO FERIENS»

Складнопідрядне порівняльне речення – це складне речення, підрядна частина якого пояснює зміст усієї головної частини шляхом порівняння, що базується на будь-яких асоціаціях. Наприклад: *Я намагався виробити його [цинізм – Ю. Я.] собі,* ***як змія виробляє отруту*** (Ірен Роздобудько); *[Ти вже давність і власність суспільства], ти належиш людству за якимись мовби природніми правом,* ***так само як належать йому й математика****, [що про неї теж ніхто ніколи не задумувався: звідки вона взялась, як могли виникнути числа, лічби, формули, теореми]* (П. Загребельний); *За вікном шуміло море,*

наче *дихав під скелями якийсь велетенський звір* (З. Тулуб).

Відповідно до змістової структури сполучних засобів формуються семантико-синтаксичні класи складнопідрядних речень, а саме: а) складнопідрядні речення реального порівняння; б) складнопідрядні речення ірреального порівняння. Складнопідрядні речення реального порівняння – структури, у яких зміст головної частини розкривається через його порівняння зі змістом підрядної, що представляє типову, добре відому ситуацію. Засоби зв'язку в складнопідрядних реченнях реального порівняння представлені сполучником *як* та сполучниковими єдностями *так як*, *так само як*, *подібно до того як*. Ситуації, які виражають підрядні частини складних порівняльних конструкцій, часто називаються еталонними. Систему еталонних ситуацій утворюють стани природи, типові картини навколишнього середовища, фізіологічні процеси в рослинному й тваринному середовищі, фізіологічний чи психічний стан людини, типові людські взаємовідносини, поведінка людини за певних життєвих ситуацій, типові події в повсякденному житті суспільства та окремої людини, загальновідомі істини [1, с. 8-10]. У складнопідрядних реченнях ірреального порівняння зміст головної частини розкривається через порівняння зі змістом підрядної, що репрезентує ірреальну ситуацію, яка усвідомлюється як створений мовцем суб'єктивний образ головної ситуації. Функцію засобів зв'язку в складнопідрядних реченнях ірреального порівняння виконують модально-порівняльні сполучники *наче, неначе, мов, мовби* і под. та сполучникові єдності *так наче* (*так ніби* і под.), *наче щоб* (*ніби щоб* і под.), *як коли би*.

Речення як мовна одиниця формується в тексті. Водночас типові риси тої чи іншої синтаксичної конструкції увиразнюються та видозмінюються з огляду на індивідуально-творчу манеру письменника. Значною мірою це стосується мови художньої літератури, де функціонування реченнєвих одиниць у текстовій матерії визначає характерні риси ідіолекту того чи іншого письменника. У цьому плані пропонується спостереження над складнопідрядними порівняльними реченнями в тексті спогадів Ірини Жиленко.

Детермінантний зв'язок, що в складних порівняльних конструкціях підпорядковує підрядну частину головній загалом, у творах письменниці маркують семантичні порівняльні сполучники *як, мовби, ніби, немов, немовби, мов*. Наприклад: *Ми сприймали ідеологію,* ***як*** *діти сприймають правила гри. А правила не обговорюються* [2, 348]; *Я залишила клітку [із хом'яками – Ю. Я.] на прилавку – і ходу! Мчала весняною вулицею Леніна вниз, до Хрещатика,* ***мовби*** *за мною гналися всі продавці міста, аби вручити мені назад мою ферму* [2, 415]; *А вночі мені наснився сон,* ***ніби*** *я народила якесь потворне дитя, схоже на гніздо опеньків* [2, 439]; *Згадую тебе вечорами з печаллю і ніжністю,* ***немов*** *дивлюсь на далеке-далеке, рідне, освітлене вікно* [2, 415]; *Вийшла [Ірина Жиленко – Ю. Я.] на балкон і дихала, дихала,* ***немовби*** *випірнула з якихось смертельних глибин* [2, 660]; *Вишня вже облетіла,* ***мов*** *покінчила життя самогубством, і біла-біла простерлася на дахові* [2, 301]. Найчастотнішими виступають конструкції зі сполучником *мовби.* Менш уживаними виступають речення, де сполучними засобами виступають *як, мов, немов, немовби.*

У контексті протиставлення семантики реального та ірреального порівняння текст Ірини Жиленко позначений домінуванням складнопідрядних речень ірреального порівняння, де підрядна частина моделює ситуацію-образ, що увиразнюється як уявна, вигадана ситуація, суб'єктивне бачення головної. Ситуаціями-образами в складнопідрядному реченні ірреального порівняння в тексті письменниці постають: 1. Уявні ситуації, де функціонують ті ж учасники, що й у реальних. Наприклад: ***Я*** *залишила клітку [із хом'яками – Ю. Я.] на прилавку – і ходу! Мчала весняною вулицею Леніна вниз, до Хрещатика, мовби* ***за мною*** *гналися всі продавці міста, аби вручити мені назад мою ферму* [2, 415]; ***Недобра людина****, озираючись у минуле, мовби [****вона*** *– Ю. Я.] щоразу розгризає ампулу з отрутою, зашиту в комірці* [2, 343]; *А вночі* ***мені*** *наснився сон, ніби* ***я*** *народила якесь потворне дитя, схоже на гніздо опеньків* [2, 439]; *Згадую тебе вечорами з печаллю і ніжністю, немов дивлюсь на далеке-далеке, рідне, освітлене вікно* [2, 415]. 2. Абсолютно вигадана ситуація, суб'єктивно-асоціативне бачення, яке не перетинається з реальною ситуацією, не містить спільних з нею компонентів змісту. Наприклад: *Співають півні,* ***мовби то тут, то там спалахують оранжеві вогнища*** [2, 196].

Речення реального порівняння в тексті Ірини Жиленко, порівняно з реченнями ірреального порівняння, маловживані, проте достатньо різноманітні з погляду моделювання в їх підрядній частині еталонного змісту. Текст письменниці виділяє такі ситуації-еталони: 1. Стани, фізіологічні процеси в рослинному та тваринному середовищі, наприклад: *Я не встигаю перечитувати поетичні книжки-метелики, надіслані мені авторами. Врешті, в них ще мало особистого, самобутнього. Вони й схожі одна на одну,* ***як схожі яблуневі квіти*** [2, 267]; *І я щодня з насолодою виписую нову дату в щоденнику. Здавалось би, треба гальмувати (бодай в уяві) той біг, принаймні хоч не тішитись ним, як дурній дитині. Не ступати радо назустріч своїй смерті,* ***як ступає кролик, загіпнотизований поглядом удава*** [2, 490]. 2. Типові картини навколишнього середовища, наприклад: *Сильний чоловік завжди ніжний з жінкою, він тримає її на руках,* ***як земля тримає небо****, бо кохана жінка завжди таємнича, як небо* [2, 734-735]. 3. Поведінка людини за певних життєвих обставин, наприклад: *Жінки не «працюють у літературі», розвиваючи і витончуючи своє обдаровання, вони пишуть,* ***як потопельник хапає повітря, вигулькуючи на мить із води*** [2, 410-411]. 4. Типова поведінка, притаманна певній віковій категорії,

наприклад: *Ми сприймали ідеологію,* ***як діти сприймають правила гри.*** *А правила не обговорюються* [2, 348]; *Київ тодішній був відважніший за Львів,* ***як підліток сміливіший за зрілу людину*** [2, 325]. 5. Прецедентні феномени, наприклад: *Іноді ловлю себе на тому, що заздрю Євгену,* ***як Ісмена заздрить Антигоні, як заздрить блудному синові брат,*** *що залишився вдома* [2, 468].

Стиль Ірини Жиленко в конструюванні підрядних речень відповідає нормам системи української мови. Водночас її преференції зосереджені навколо складнопідрядних порівняльних речень ірреального порівняння, де підрядна частина моделює уявну, вигадану ситуацію, в якій функціонують учасники актуальної ситуації дійсності, що представлені в головній частині. З іншого боку, ситуації-еталони в реченнях реального порівняння засвідчують особистісні фонові знання письменниці, які актуалізуються в її мовній практиці. Загалом же створені Іриною Жиленко порівняльні речення розширюють художній контекст української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заоборна М. С. Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»/ М. С. Заоборна. – Харків, 1997. – 18 с.
2. Жиленко Ірина. Homo feriens: Спогади / Ірина Жиленко; передм. Михайлини Коцюбинської. – К. : Смолоскип, 2011. – 816 с.

Ковальчук К.

Науковий керівник – доц. аоборна М.С.

УНІВЕРСАЛЬНІ ВИСЛОВЛЕННЯ В ТЕКСТІ РОМАНУ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО «ОДНОГО РАЗУ…»

Універсальні висловлення – це висловлення, які містять узагальнену інформацію про предмет чи явище й уникають якихось конкретних вказівок на суб’єкт дії, що дає змогу тлумачити їх як втілення узагальненого досвіду, ідеї чи життєвого правила. О. Н. Гаврилова у статті «Універсальні висловлення та інші узагальнюючі судження» зауважує: «гранично широкий зміст, відсутність безпосереднього зв'язку з реальністю і перехід в область «чистої ідеї» характеризують семантику цього типу висловлень: імена, які входять в такі висловлення – нереферентні, вони не вказують на конкретні предмети дійсності, а виражають лише саме поняття про предмет. Пор.: *Книга лежить на столі* (ось ця, конкретна книга); *Книга вчить нас жити* (будь-яка книга, книга взагалі, книга як така)» [1; 56].

Як об’єкт лінгвістичних зацікавлень, універсальні висловлення розглядаються в аспекті їх змістових особливостей, жанрової приналежності, мовного оформлення та комунікативно-прагматичного потенціалу. На цьому тлі виокремлюють дві площини їх осмислення: статична і динамічна. У статичній площині універсальні висловлення функціонують як реченнєві структури, яка оформлюються за законами мовної системи. При цьому вони розглядаються ізольовано від інших речень та абстраговано від комунікативних намірів мовця. З іншого боку, увага сучасних лінгвістів до функціонування мовних одиниць у різних типах дискурсів актуалізує дослідження універсальних висловлень у дискурсі мовної особистості. У цьому плані привертає увагу характер особистісної техніки оперування висловленнями, що акумулюють колективний досвід, а також виявлення універсальних смислів, що релевантні для характеристики особистості як складного переплетення колективного та індивідуального. У такому ракурсі пропонується спостереження над реалізацією універсальних висловлень у тексті роману Ірен Роздобудько «Одного разу…».

«Одного разу…» – це книга-сповідь від Ірен Роздобудько, історія життя з «авторськими коментарями». Тому більша частина універсальних висловлень, наявних у цьому романі, тісно переплетені з життям І. Роздобудько та виявляють її позицію по відношенню до соціуму та явищ у ньому.

Універсальні висловлення, які вживає автор у своєму дискурсі, можна осмислити в контексті протиставлення загальнолюдського та особистого досвіду. Відповідно простежуються два їх типи: 1. Фоново-досвідні висловлення. 2. Прецедентні висловлення.

Фоново-досвідні висловлення виражають життєвий досвід письменниці, що вклинюється в досвід соціуму й підлягає узагальненню, наприклад: *У дитинстві в мене була купа дорогоцінностей!* ***…По-справжньому цінне лише те, про що ти згадуватимеш довгі роки, а сама річ – лише знак і нагадування того, що відбулося в житті…Речі мають здатність жити довше, ніж їхні хазяї, переходити з рук до рук, здійснювати подорожі в часі…*** [2; 141].

Прецедентні висловлення – феномен культури. Вони постають як «репродукований продукт мовномисленнєвої діяльності, що становить завершену й самодостатню одиницю, яка може бути або не бути предикативною» [4, 47-48]. До числа прецедентних висловлень належать цитати з текстів різного характеру. Ними, як правило, виступають «відтворювані предикативні знаки – речення-кліше (сентенції, прислів’я, приказки, афоризми, реченнєві штампи) і тексти-кліше (вірші, анекдоти, присяги, клятви, молитви та ін.)» [3; 32-33]. Зразком прецедентного висловлення в романі І. Роздобудько виступає цитата

з фільму «Іронія долі, або З легким паром!»: – *Ось, пропливав мимо… – посміхнувся він, влізаючи до кімнати й додав з «Іронії долі»:* **– *Ми перестали лазити у вікна до коханих жінок!*** [2; 123].

У системі фоново-досвідних та прецедентних висловлень увиразнюються такі тематичні групи:

– філософія життя, наприклад: *Буває, буває таке: ти потрапляєш у тупу безвихідь, лякаєшся, блукаєш і застрягаєш у ній, як комаха в патоці* [2; 84]; *Як дивно: ніколи не знаєш, що станеться з тобою після того, як щось у своєму житті ти визначиш, як останнє чи остаточне* [2; 14].

– людські відносини, наприклад: *Талановита людина не ЗАЗДРИТЬ* [2; 213]; *Усе талановите ЛЮБИТЬ усе талановите* [2; 214]; *Ми перестали лазити у вікна до коханих жінок!* [2; 123].

– творчість, наприклад: *Поганий твір – мов жмуток сіна: пожуєш і виплюнеш* [2; 202]; *«Поет» починається в мовчанні* [2; 204].

– ціннісно-смислові феномени (любов, дружба, мрії), наприклад: *Дружба й любов існують, як вічні категорії, коли ти відчуваєш, що в твої затьмарені очі дивиться зовсім тверезе око револьвера* [2; 158]; *Чоловіків може бути багато, але коханий – один* [2; 203]; *Помри, але не давай поцілунку без кохання* [2; 91]; *...мрія – як прикраса на верхівці новорічної ялинки: маячить десь високо, вабить і виблискує. Зняти – не можна, дивитися – приємно. Це – прикраса твого життя…* [2; 130].

Стиль письменниці увиразнюють способи введення в текст універсальних висловлень, зокрема: 1. Автосемантичність, наприклад: *Є такий не дуже добре зрозумілий (принаймні мені) вислів: «диявол ховається в деталях»… Впевнена в іншому: в деталях ховається Бог.* ***Все в житті починається саме з деталей: з кінчиків нігтиків співрозмовників до кінчиків їхніх чобіт, з ганчірки під порогом будинку до кавалочка пилу під ліжком. Деталі можуть сказати про людину і світ більше, ніж велика яскрава вивіска на фасаді*** [2; 204]. 2. Логіко-синтаксична зв'язність, маркована сполучними засобами: *Бувають часи й навіть дні, коли мене охоплює величезний жаль до людства. Особливо, коли я перебуваю за кордоном і розумію, що всі ми – бідні й багаті – живемо ОДНАКОВО, з тією різницею, що хтось ставить на стіл яке-небудь фондю-бланж-манже, а інші – гречану кашу. І навіть те, що ми робимо заради дітей, не додасть їм особистого щастя.* ***І тому*** *варто жити на найвищих обертах, не міркуючи про всяку фігню на кшталт «крісел-портфелів-кар'єр-квартир-канар-потрібних знайомств»* [2; 117]. 3. Ускладнення авторським коментарем у формі вставлених конструкцій: *…ми всі* ***(всі без винятку!)*** *колись будемо лежати в одній класичній позі під двома –* ***класичними (!)*** *– метрами землі* [2; 116].

Загалом універсальні висловлення в книзі Ірен Роздобудько «Одного разу…» засвідчують індивідуальність її письменницького почерку. Він виявляється в оперуванні універсальними смислами, що, насамперед пов'язані з людськими стосунками, творчістю й ціннісно-смисловими феноменами. З іншого боку, спосіб введення універсальних висловлень у текст засвідчує ту особливість техніки мислення письменниці, яка пов'язана з тенденцією до встановлення логічних відношень між актуальними подіями та універсаліями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилова Е. Н. Универсальные высказывания и другие обобщающие суждения / Е. Н. Гаврилова // Филологические науки. – №3. – 1986. – с. 56-62.
2. Роздобудько І. Одного разу …: роман / Ірен Роздобудько; передм. Л. Ворониної. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. – 224 с.
3. Лещак С. Статус прецедентного текста в функционально-прагматической перспективе / С. Лещак // Функциональная лингвистика : сб. науч. работ; науч. ред. А. Н. Рудяков. – Т. 2. – Симферополь, 2010. – С. 31-33.
4. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 283 с.

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ 3

Коцюбки М. ПЕРЕДРІЗДВЯНИЙ ЦИКЛ СВЯТ ЛЕМКІВ КІНЦЯ XIX – XX СТОЛІТТЯ 3

Ковальчук Ю. ВНЕСОК ГУГО КОЛЛОНТАЯ У РОЗВИТОК ПОЛЬСЬКОЇ НАУКИ І ОСВІТИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ. – ПОЧ. XIX СТ. 6

Корчун Н. ХАРАКТЕР РЕСТАВРОВАНОЇ МОНАРХІЇ СТЮАРТІВ: КАРЛ II ТА ЯКІВ II 9

Семчук О. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ПНР У 1945 – 1955 рр. 12

Безпалько Б. ГАЙДАМАЦЬКИЙ РУХ КІНЦЯ XVII СТ: ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРИТАЦІЇ І ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ 14

Безпалько Б. ІНКОРПОРАЦІЯ РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА НАПРИКІНЦІ XVIII СТ. 19

Вишневський Б. ПРАВОВА ПРИРОДА «ЕЛЕКТРОННОГО ЗАПОВІТУ» 21

Гавур В. ВІДКРИТТЯ ЯПОНІЇ У 1853-1854 РР. СПОЛУЧЕНИМИ ШТАТАМИ АМЕРИКИ.....23

Горбаль О. ОБРЯДОВЕ ЗНАЧЕННЯ ГОЛОВНИХ УБОРІВ В УКРАЇНСЬКИХ ТРАДИЦІЯХ.....25

Гумніцька І. БІСМАРК ЯК ІДЕАЛ ДИПЛОМАТІЇ.....28

Гумніцька І. ВНЕСОК В. ГНАТЮКА У СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОГРАФІЇ 31

Зарічної О. КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ У СИСТЕМІ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ВІДНОСИН ІЗ ЗАРУБІЖНИМИ КРАЇНАМИ.....33

Караїм Т. ОСОБЛИВОСТІ РОЗГОРТАННЯ МІЖДЕРЖАВНИХ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ І БІЛОРУСІ У ПОЛІТИЧНІЙ ПЛОЩИНІ: ОСНОВНІ ЕТАПИ, ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ (1991 – 2014) 36

Квіцінська М. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПОЛІТИЧНИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЬ (1991–2015 РР.) 39

Малічовська І. МАТЕРІАЛЬНА ТА ДУХОВНА КУЛЬТУРА ПЛЕМЕНІ КАРАВАЇ.....43

Пирожишин Р. СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО АЛЬЯНСУ В 1948-1956 РР. 45

Склярова Т. ЛІДЕРСТВО ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН 47

Квіцінська М. СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛОНІСТИКИ У XIX СТ.: ПЕРЕДУМОВИ, ЧИННИКИ, МЕТОДОЛОГІЯ.....51

Ткачук Д. ПОДІЇ 1825 РОКУ ЯК ПОШТОВХ ДО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У XIXСТ. 54

Тимчак П. НОВИЙ ФОРМАТ КОРЕЙСЬКОЇ КРИЗИ – ЯДЕРНА ПРОГРАМА КНДР ТА ІЛЮЗІЇ ОБ'ЄДНАННЯ 57

Якобчук Ю. ГАЙ КАЛІГУЛА: ІСТОРИЧНА ПРАВДА ТА ДОМИСЛИ 61

Стойків А. ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ Й ІНСТИТУТИ У СУЧАСНОМУ ІРАНІ 64

Табас С. ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО МІЖ УКРАЇНОЮ ТА КИТАЙСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ.....66

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ 71

Плахцінська Х. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ МУЗИЧНИМИ ЗАСОБАМИ 71

Шевців Т. ВПЛИВ РЕКЛАМИ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ 73

Бенцал О. РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ 76

Береза Ю. ПІДРУЧНИКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ З

НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА «ПРИРОДОЗНАВСТВО»: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ *78*

Білоус Н. КРИЗА СУЧАСНОЇ СІМ'Ї ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ *81*

Головко Л. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ СТАРОСТІ ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ *82*

Михайленко А. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА ДІВЧАТ СТАРШОКЛАСНИЦЬ *85*

Невмержицька Х. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ДІВЧАТАМИ РАННЬОЇ ВАГІТНОСТІ *88*

Оленчук М. ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНИХ ІНТИМНИХ СТОСУНКІВ У ЗРІЛОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ *91*

Павлусь О. ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ШЛЮБУ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ *93*

сеньковська О. ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ *96*

Байко О. ВЧИНКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ *98*

Бич Х. МАЛІ ФОЛЬКЛОРНІ ЖАНРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ *101*

Грищук М. ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА ЧЕТВЕРТОКЛАСНИКА ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ *103*

Жига І. ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ ПЕРШОКЛАСНИКІВ *105*

Маланюк О. РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ *107*

Мартинюк П. В. ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИМИ КОНФЛІКТАМИ *109*

Шевців О. ПІДРУЧНИК З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ОЧИМА ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ *112*

Штокалюк Д. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ В УЧАСНИКІВ-ВОЇНІВ АТО *115*

Ковальова С. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ РЕВНОЩІВ В МОЛОДИХ СІМ'ЯХ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ШЛЮБІ *118*

Задворна М. ВИКОРИСТАННЯ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ *120*

Кінаш О. ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ОЦІНКИ ІНДИВІДУАЛІЗМУ-КОЛЕКТИВІЗМУ У СТУДЕНТІВ *122*

Мазепа І. ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ 5-ТИ РІЧНОГО ВІКУ. *126*

Піговський М. НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ У ЗАКЛАДАХ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ *128*

Носатий О. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ ВІД РОЛЬОВИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР *130*

Диня У. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ *132*

ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ 135

Григорчук Л. ТВОРЧІСТЬ КРІСТИ ВОЛЬФ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ *135*

Карагодін Р. МЕТАФОРИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТІВ «HEART» І «SPIRIT» У ПОВІСТІ Ч. ДІККЕНСА «РІЗДВЯНА ПІСНЯ У ПРОЗІ» *137*

Копчак Т. TRANSCENDENTALISM, CRITICAL THINKING AND THE IDEA OF SELF-RELIANCE IN "SONG TO MYSELF" BY WALT WHITMAN.....140
Мамус О. PR-ТЕКСТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПУБЛІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ.....142
Мамус О. СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ РЕКЛАМИ.....144
Сорока Ю. THE IMPORTANCE OF NON-VERBAL COMMUNICATION IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF INTERPRETER.....146

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ.....**147**

Незгода Н. ОБРАЗНА СИСТЕМА РОМАНУ УЛАСА САМЧУКА «ТЕМНОТА».....147
Вербовецька Х. ПОРІВНЯННЯ ЯК ОБРАЗНИЙ ЗАСІБ У ХУДОЖНІЙ МОВІ.....149
Данилків Н. ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ОСОБИСТОСТІ І «ЛЮДИНИ МАСИ» (ЗА ТВОРОМ Р. БАХА «ЧАЙКА НА ІМ'Я ДЖОНАТАН ЛІВІНГСТОН»).....151
Кара О. ФОРМУВАННЯ КОЛІРНОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....153
Млиновська К. ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАПОЗИЧЕНИХ СЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ САЙТУ «СЛОВОТВІР»).....155
Нижник О. ПІДОТОВКА УЧНІВ ДО НАПИСАННЯ ПЕРЕКАЗІВ.....157
Остапчук О. СУЧАСНА ФІЛОСОФІЯ В КІНЕМАТОГРАФІЇ ТА ІНШИХ ВИДАХ МИСТЕЦТВА.....159
Рожанська В. ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКО-ПІДЛІТКОВИХ СТОСУНКІВ: ҐЕНДЕРНИЙ ВИМІР.....161
Данилевич А. СУЧАСНА НІМЕЦЬКА ПРЕСА ПРО УКРАЇНУ: ФОРМАЛЬНО-ЗМІСТОВИЙ КОНТЕНТ.....163
Шпуляк С. ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ ПРО ТЕКСТ НА ЗРАЗКАХ КРАЄЗНАВЧОГО СПРЯМУВАННЯ 165
Левицька І. ОСНОВНІ ГРУПИ ЛЕКСИЧНИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ У РОМАНІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ».....166
Гнатюк О. ЕМОЦІЙНА ЛЕКСИКА У РОМАНІ АЛЛИ РОГАШКО «ОСІННЄ РОНДО МІСЯЧНОЇ НОЧІ».....169
Дзюба Х. ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ОБРАЗОТВОРЕННЯ В ІНТИМНІЙ ЛІРИЦІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА.....170
Дудар І. ПРОЩАННЯ ЯК АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ ТА ОБ'ЄКТ ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....172
Яцюк Ю. СКЛАДНОПІДРЯДНІ ПОРІВНЯЛЬНІ РЕЧЕННЯ В ТЕКСТІ КНИГИ СПОГАДІВ ІРИНИ ЖИЛЕНКО «HOMO FERIENS».....173
Ковальчук К. УНІВЕРСАЛЬНІ ВИСЛОВЛЕННЯ В ТЕКСТІ РОМАНУ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО «ОДНОГО РАЗУ…».....175

ЗМІСТ.....**177**

ББК 74.480.278
С.88

Студентський науковий вісник. — Випуск № 40. — 2016. — 192 с.

Видрук оригінал-макету
у науковому відділі Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Комп'ютерна верстка: **Процик Н.І.**

Здано до складання 28.05.2016. Підписано до друку 25.05..2016. Формат 60 х 84/16. Папір друкарський.
Умовних друкованих аркушів – 7,5. Обліково-видавничих аркушів – 14,8. Замовлення № 101.
Тираж 100 прим. Видавничий відділ ТНПУ 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2
Свідоцтво про реєстрацію ДК №2043, від 23.12.2004.